ISSTA 2018

FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ DIN ALBA IULIA

Simpozionul Internațional de Știință, Teologie și Artă
(ISSTA) 14-15 mai 2018

CENTENARUL UNIRII ROMÂNILOR ȘI EUROPA DE AZI

Religie și Geopolitică

1

CENTENARUL UNIRII ROMÂNILOR
ȘI EUROPA DE AZI

Religie și Geopolitică

Referatele *Simpozionului Internațional de Știință, Teologie și Artă* (ISSTA),
Facultatea de Teologie Ortodoxă,
Alba Iulia, 14-15 mai 2018 – ediția a XVII-a

Secțiunea:
Apogeul politicii naționale a românilor. Unirea la Centenar

CENTENARUL UNIRII ROMÂNILOR ȘI EUROPA DE AZI

Religie și Geopolitică

Editori:
Alin ALBU, Valer MOGA,
Adrian Nicolae PETCU, Dragoș URSU

Vol. 1

Cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte
IRINEU
Arhiepiscop al Alba Iuliei

Cluj-Napoca
Presa Universitară Clujeană

Alba Iulia
Reîntregirea

2018

DTP & Layout: Nicolae ALOMAN, Andrei MOTORA, Alin V. GOGA

Volum publicat de:

- *Facultatea de Teologie Ortodoxă* din Alba Iulia
- *Centrul de Cercetări Interreligioase și de Psihopedagogie Creștină*
- *Școala Doctorală de Teologie* din Alba Iulia
- *Arhiepiscopia Ortodoxă Română* de Alba Iulia

Referenți: *Dumitru A. VANCA*, *Mihail SĂSĂUJAN*
Director ISSTA 2018: *Alin ALBU*
Secretar ISSTA 2018: *Răzvan BRUDIU*
Lectori limba engleză: *Ana ILTIS, Mark CHERRY*

ISBN general 978-606-37-0350-8

ISBN Presa Universitară Clujeană 978-606-37-0354-6

ISBN Reîntregirea 978-606-509-390-4

Simpozionul Internațional de Știință, Teologie și Artă, ediția a XVII-a

ORGANIZAT DE

Facultatea de Teologie Ortodoxă,
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

și partenerii săi:

Arhiepiscopia Ortodoxă Română de Alba Iulia
Episcopia Ortodoxă Română a Devei și Hunedoarei
Ministerul Cercetării și Inovării
Secretariatul de Stat pentru Culte
Institutul „Eudoxiu Hurmuzachi” Bucureşti
Consiliul Județean Alba

COMITETUL ȘTIINȚIFIC

Alin ALBU, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, România
Mihai HIMCINSCHI, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, România
Valer MOGA, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, România
Mark J. CHERRY, Universitatea „St. Edward”, Austin, Texas, SUA
Ovidiu PANAITE, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, România
Corinna DELKESKAMP-HAYES, Freigericht, Germania
Mariyan STOYADINOV, Universitatea „St. Cyril & St. Methodius”, Veliko Tarnovo, Bulgaria
Lucian COLDA, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, România
Ana ILTIS, Universitatea „Wake Forest”, Winston-Salem, Carolina de Nord, SUA
Adrian Nicolae PETCU, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității
Răzvan BRUDIU, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, România
Oliviu-Petru BOTOI, Arhiepiscopia Ortodoxă Română de Alba Iulia
Dragoş URSU, Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
Andrei DÎRLĂU, cercetător, teolog, scriitor, editor, translator

COMITETUL ORGANIZATORIC

Alin ALBU (președinte), *Mihai HIMCINSCHI* (co-președinte), *Răzvan BRUDIU* (secretar), *Ovidiu PANAITE*, *Lucian COLDA*, *Oliviu-Petru BOTOI*, *Andrei DÎRLĂU*, *Dragoş URSU*, *Tiberiu APOLZAN* (secretar, Facultatea de Teologie)

Volum publicat cu sprijinul
Secretariatului de Stat pentru Culte
Institutului „Eudoxiu Hurmuzachi” pentru românii de pretutindeni

MAREA UNIRE – ÎNFĂPTUIREA ÎNALTULUI IDEAL DE UNITATE NAȚIONALĂ

† Irineu POP[*]

Abstract: ***The Great Union – the accomplishement of the high ideal of national unity.*** The Great Union of December 1, 1918, meant the accomplishment of the highest patriotic, political and national ideal of the Romanian people. The struggle to accomplish the ideal of state unity is found in the entire history of Romanians. For them, the conscience of belonging to the same ethnic source was the symbol of the struggle against secular political subjection. A glorious moment for the ideal of ethnic identity was the reign of Michael the Brave, who made the first political union of the three Romanian Provinces. Although very short, his work constituted, for three centuries, the fervent aspiration of all Romanians. After 1600, the conscience of the Romanians that they shared the same people and language turned into a militant and active idea, making great progress and becoming generalized in all the three provinces inhabited by Romanians. The chronichers, the scholars, the members of the Memorandist movement and the revolutionaries imprinted a special intensity to the development of this conscience, struggling to demonstrate the unity, the origin and the continuity of the Romanian people in the ancient Roman province of Dacia. After the union of the Principalities in 1859, in the struggle for union were involved great popular masses, and the Romanians in the Habsburg Empire were irresistibly attracted towards Romania. The brilliant victories of Romania în World War I ensured the territorial integrity and brought Romanians the satisfaction of being freed from the foreign domination. Thus, on December 1, 1918, Alba Iulia witnessed the historical process of reunification of the Romanian people and the territory of Transylvania was given back to its mother homeland.

Keywords: *national unity, Romanian identity, Great Union, national consciousness*

[*] Arhiepiscop al Arhiepiscopiei Ortodoxe a Alba Iuliei; Prof. Univ. Dr. Habil., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia, România.

1. Conştiinţa unităţii etnice pe întreg teritoriul românesc, până la Mihai Viteazul

Pentru români, conştiinţa apartenenţei lor la acelaşi izvor etnic a fost suportul trainic al puterii lor de a se ridica deasupra vitregiei veacurilor. Această conştiinţă a constituit pentru neamul nostru fundamentul încrederii că trebuie să vină timpul în care va putea să trăiască unit, liber şi singur stăpân pe destinele sale, în care să-şi poată pune plenar în valoare întreg geniul său creator, întreaga sa energie constructivă. Lupta pentru realizarea idealului unităţii statale se regăseşte, în mod constant, în întreaga viaţă – sub toate aspectele – a locuitorilor dintre Carpaţi şi Mare[1]. Ea îşi are temeiul în vieţuirea neîntreruptă pe acelaşi teritoriu, în conştiinţa unităţii de origine şi neam, de limbă şi obiceiuri, de structură psihică, în numeroasele şi neîntreruptele legături ce au existat, de-a lungul secolelor, între toate provinciile româneşti, între toţi românii. Aceasta este şi motivarea temeinică a împlinirii unei aspiraţii multiseculare şi care a constituit o permanenţă în gândirea, simţirea şi acţiunile poporului român din străbuna vatră a Daciei[2].

Pe întinsul teritoriului românesc, a existat multă vreme aceeaşi alcătuire socială. Ţăranii trăiau în obşti libere care aveau aceeaşi organizare în toate cele trei ţări locuite de români. Acestea erau conduse de juzi sau cnezi de sat, cnezi de vale, mai mari peste câteva grupuri de sate, şi voievozi, dintre care s-au recrutat conducătorii „ţărilor româneşti" începând din secolele IX-X. Transilvania – condusă şi ea de un voievod, ca şi Ţara Românească şi Moldova – nu s-a integrat niciodată în regatul maghiar, ci s-a consolidat şi a fost considerată şi de alţii ca o unitate aparte. Aşa se face că, în toate hărțile medievale, Transilvania este trecută

---

[1] Ziarul francez *Le National*, din 17 aprilie 1848, cuprindea un articol în care se ridica problema celor 8 milioane de oameni care formau naţiunea română şi care, „împărţiţi arbitrar în munteni, moldoveni şi transilvăneni, au păstrat, sub stăpâniri vremelnice diferite, aceeaşi conştiinţă comună a unităţii şi a drepturilor lor, aceeaşi credinţă puternică în viitorul naţiunii".

[2] „Primul Război Mondial, după două mii de ani, a dus din nou la realizarea unităţii de stat geto-dacice, în limitele mai reduse ale statului lui Burebista, temporar înfăptuită la 1600 de Mihai Viteazul" (Ioan CÂMPEANU, *Pagini de istorie*, Cluj-Napoca, Edit. Napoca Star, 2003, p. 160).

separat de Ungaria[3]. Toate încercările stăpânirii maghiare de a o integra în regatul ungar au fost sortite eşecului, Transilvania păstrându-se ca o unitate fizico-geografică distinctă. Ea s-a bucurat de o largă autonomie; „fie ca Dacia, fie ca provincia Transilvania, ea a avut întotdeauna o istorie proprie"[4], recunoştea geograful maghiar Jenö Kalnoky, cu o sinceritate pe care nu i-o putem pune la îndoială.

Țările Române au întreținut, precum prea bine se știe, strânse relații politice și militare, ajutându-se adeseori în fața primejdiei comune, îndeosebi în epocile glorioase ale lui Mircea cel Mare, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, cel care a reușit să le unească sub sceptrul său. Epoca medievală ne oferă numeroase exemple de unitate politică românească, de unitate a conștiinței de neam. Istoricul Gheorghe I. Brătianu precizează că „deși împărțit între mai multe stăpâniri, poporul român a avut, în zilele începuturilor sale, instinctul dacă nu chiar conștiința deplină a obârșiei sale comune și a unității sale firești"[5]. Între Țările Române erau relații atât de intense încât se ajunsese la o adevărată interdependență între ele, de care domnii lor erau perfect conștienți. De pildă, în anul 1432, Alexandru Aldea, domnul Țării Românești, scria brașovenilor: „Dacă ar fi să piară țara aceasta, veți pieri și voi" (se înțelege sub stăpânirea otomană). Înainte de a uni Transilvania cu Țara Românească, voievodul Mihai Viteazul declara că cele două țări „sunt atât de subordonate reciproc și înlănțuite laolaltă, încât căzând una cade și cealaltă și păstrându-se una se păstrează și cealaltă"[6].

Împotriva tuturor opreliștilor, idealurile de unitate și independență statal-națională au împurpurat steagurile de luptă ale poporului român, făcându-l să înscrie pagini de adevărată epopee în lupta sa pentru păstrarea ființei naționale, a unității teritoriale și de stat. Independența și unitatea sunt cele două mari și fundamentale aspirații ale neamului românesc, strâns legate una de alta și într-o perfectă condiționare

[3] „Ungaria şi Transilvania erau entităţi diferite, fiecare cu organizarea şi structura sa, cu propria orientare economică şi politică" (Gheorghe VASILESCU, „Transilvania - străvechi pământ românesc", în *Îndrumător bisericesc pastoral şi patriotic*, București, nr. 5/1988, p. 29).

[4] *Apud* Ion PETCU, „Transilvania, pământ românesc", în *Acta Moldaviae Septentrionales*, VII-VIII, 2008-2009, Botoșani, Edit. Quadrat, 2009, p. 86.

[5] *Apud* Ioan Câmpeanu, *op. cit.*, p. 146.

[6] Mircea BODNARI, „Aprecieri ale unor cronicari și personalități străine despre domnia lui Mihai Viteazul", în *Condeiul ardelean*, nr. 355/2016, p. 3.

reciprocă. Marele patriot și revoluționar, Nicolae Bălcescu, scria: „Unitatea națională fu visarea iubită a voievozilor noștri cei viteji, a tuturor bărbaților noștri cei mari, care întrupară în sine individualitatea și cugetarea poporului spre a o manifesta lumii. Pentru ea ei trăiră, munciră și suferiră”[7]. Ideea unității de neam a pus în mișcare toate energiile poporului nostru într-o manifestare masivă și în continuu progres. Ea a fost elementul prim care a susținut lupta și a continuat țelurile acestei lupte, care „străbate, asemenea unui fir roșu, întreaga evoluție istorică a românilor”[8]. Așa se explică diversitatea și amploarea manifestărilor unioniste de-a lungul veacurilor.

În cursul istoriei noastre zbuciumate, peste hotarele artificiale, românii s-au simțit continuu solidari, pe temeiul comunității de origine, de credință, de limbă și de cultură, realizând între ei o permanentă circulație de valori materiale și spirituale. Ei au avut întotdeauna conștiința că sunt unul și același popor, că au aceeași origine, că vorbesc aceeași limbă, că mărturisesc aceeași credință ortodoxă. Nu o dată, la vreme de cumpănă, ei și-au înmănuncheat forțele împotriva amenințării dușmane, pentru apărarea pământului străbun[9]. Veacuri de-a rândul, neamul românesc din Transilvania a fost socotit străin și sclav, deși era adevăratul și legitimul proprietar al pământului ce fusese odată Dacia romană. De aceea, legăturile bisericești între Ardeal și Principatele Române au fost arterele prin care se scurgea dintr-o parte și alta duhul unitar și cugetarea națională. Din Principate veneau la noi în Ardeal preoțimea superioară ocrotită de Ștefan cel Mare, de Petru Rareș, de Radu de la Afumați, de Pătrașcu Vodă, de Mihai Viteazul. Din Principate ne veneau îndrumările de a păstra datinile străbune, de a ne apăra glia cu dârzenie, ne venea speranța într-un viitor mai bun[10].

[7] Mircea PĂCURARIU, „Unirea cea Mare”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 11-12/1983, p. 848.

[8] Gheorghe BUZATU, „Marea Unire a românilor”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 9-12/1978, p. 668.

[9] Ideea înfăptuirii unității naționale „a prins rădăcini puternice în masele largi” ale nației și s-a transformat într-o „puternică forță care le-a însuflețit în lupta pentru realizarea ei” (Aron PETRIC, Nichita ADĂNILOAIE, *Momente din istoria poporului român*, București, s.n., 1965, p. 99).

[10] Milton G. Lehrer scria: „Pe românii din Transilvania, interesul crescând pe care il arătau românii de dincoace de Carpați, i-a oțelit în lupta contra maghiarizării, dându-le forța

Conștiința unității de neam și de limbă a poporului român a acționat ca un factor permanent în formarea ideii de unitate politică, fiind principalul ei suport ideologic. Un moment important în dezvoltarea conștiinței unității etnice îl constituie glorioasa domnie a lui Mihai Viteazul. El a realizat prima unire politică a celor trei Țări Române, reconstituind cadrul politic unitar al poporului român, corespunzător unității sale reale. Pentru prima dată de la statul dac din vremea lui Burebista și Decebal, principatele române erau adunate laolaltă sub sceptrul lui Mihai Viteazul care a devenit *Restitutor Daciae*[11]. El a ales planul dacic datorită conștiinței unității de neam, foarte puternică în acel timp. Această conștiință s-a manifestat cu vigoare în manifestările de solidaritate românească cu care a fost primit *unificatorul* atât în Transilvania, cât și în Moldova. Deși opera lui Mihai Viteazul nu a putut dura, ea a constituit, vreme de peste trei veacuri, aspirația fierbinte a tuturor românilor, deoarece ideea unirii nu a murit, ci, dimpotrivă, a trăit în fiecare inimă românească[12].

2. Conştiinţa unităţii de neam, după anul 1600, generalizată în cele trei Țări Române

După uciderea mișelească a lui Mihai Viteazul, marele domn a devenit simbolul unității de neam a românilor, pe care-i unise pentru prima oară sub o singură domnie. Istoricul Nicolae Iorga spunea că, după 1600, „niciun român n-a mai putut gândi unirea fără uriașa lui personalitate, fără paloșul sau securea lui ridicată spre cerul dreptății, fără chipul lui de o curată și desăvârșită poezie tragică”[13]. Unirea

necesară pentru a rezista timp de un mileniu și pentru a nu-și pierde speranța în realizarea măreţului lor ideal” (Milton G. LEHRER, *Ardealul, pământ românesc* (*Problema Ardealului văzută de un american*), Cluj-Napoca, Edit. Vatra Românească, 1991, p. 193).

[11] „Muntenii și moldovenii i-au spus adeseori crai, rege, socotindu-l succesor al regilor Ungariei (care fusese desființată ca stat în urma înfrângerii de la Mohács din 1526), sau mai degrabă rege al Daciei” (Ioan-Silviu NISTOR, *Civilizaţia română modernă şi unitatea naţională*, Cluj-Napoca, Edit. Sedan, 2001, p. 31).

[12] De acum, unirea tuturor românilor a constituit un ideal permanent, pentru a cărui împlinire au luptat cu scrisul și cu fapta toți marii noștri patrioți, începând cu cronicarii secolului al XVII-lea.

[13] *** *Probleme fundamentale ale istoriei României*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1987, p. 95.

realizată de Mihai Viteazul a avut un rol de seamă în dezvoltarea mai puternică a conștiinței unității de neam. De aceea, pe bună dreptate, s-a spus că după 1600 are loc un fenomen deosebit de important în conștiința socială, și anume, transformarea conștiinței de neam și de limbă a poporului român într-o idee militantă și activă care va domina activitatea cronicarilor din secolul al XVII-lea și de la începutul secolului al XVIII-lea. În acest timp, conștiința unității de neam a făcut mari progrese, generalizându-se în toate cele trei țări locuite de români. Cronicarii moldoveni și munteni au imprimat o intensitate deosebită dezvoltării acestei conștiințe, utilizând atât vechile tradiții locale, cât și scrierile umaniștilor străini. Ei, „în operele lor, au demonstrat unitatea etnică și de limbă a poporului român, originea lui română și continuitatea lui în Dacia”[14].

Scrierile noastre din veacul al XVII-lea ne dovedesc, în mod clar, că ideea unității etnice nu este o idee nouă, artificială, ci este ceva vechi, firesc, care străbătuse, încă din timpuri îndepărtate, în toate păturile noastre intelectuale. Ba mai mult, la conștiința unității de neam se adaugă încă de pe atunci o nouă putere morală: conștiința originii noastre latine. În *Antologhionul slavonesc* de la Câmpulung (1643), logofătul Orest Năsturel vorbește despre „Io, Matei-Basarab, stăpân și voievod al acestei țări dacice”[15]. În *Cartea românească de învățătură* de la Iași (1643) a Mitropolitului Varlaam, voievodul Vasile Lupu cere de la Dumnezeu „dar și milă, pace și mântuire a toată seminția românească pretutindenea, ce se află întru aceeași limbă” și face „dar limbii românești” această carte[16].

În *Noul Testament* de la Bălgrad (1648), Mitropolitul Simion Ștefan grăiește cu durere către cititorii săi că „românii nu grăiesc în toate țările într-un chip” și de aceea s-a silit, pe cât i-a stat în putință să scrie astfel încât să înțeleagă toți[17]. Deci, el scoate la iveală unitatea neamului românesc, accentuează necesitatea unei limbi unitare. Bătrânul vornic Grigore Ureche

---

[14] Niculae ȘERBĂNESCU, „Promovarea ideii despre unitatea neamului românesc în predosloviile cărţilor bisericeşti”, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 11-12/1968, p. 920.

[15] Ioan BIANU, Nerva HODOȘ, Dan SIMIONESCU, *Bibliografie românească veche 1501-1820*, vol. I (1508-1716), București, Atelierele grafice Socec & Co., 1903, p. 189.

[16] *Ibidem*, p. 139.

[17] Ioan LUPAȘ, *Istoria unirii românilor*, București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, 1937, p. 169.

spunea că „românii câți se află lăcuitori în Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramureș de la un loc sunt cu moldovenii și toți de la Râm se trag”[18]. Cronicarul Miron Costin pe la 1650 recunoaște unitatea și latinitatea neamului său, arătând că „numele cel mai adevărat de la primul descălcat prin Traian este *rumân* sau *romanus*, nume care este dat îndeobște și muntenilor și moldovenilor și celor ce locuiesc în Țara Transilvaniei”[19]. Îmbrăcând în haină științifică conștiința unității etnice, el convinge lumea cărturarilor despre noblețea obârșiei noastre.

Învăţatul stolnic Constantin Cantacuzino scria prin anul 1716 că „rumânii” sunt nu numai cei din Muntenia, ci și cei din Transilvania și cei din Moldova și din alte părți care au aceeași limbă. „Toți una sunt – zice el. Pe aceștia tot romani îi ținem, căci toți aceștia dintr-o fântână au izvorât și cură”[20]. Marele învățat Dimitrie Cantemir, în opera sa *Hronicul vechimii Romăno-Moldo-Vlahilor* (1710), amintește cu mândrie că „românii din Dacia, care azi sunt moldoveni, munteni și ardeleni, sunt din neamul lor romani din Italia”. De asemenea, mai zice: „Neamul care s-a descălecat de atunci și până acum necurmat locuiește în Dacia, adică în Moldova, Țara Românească și Ardeal”[21]. De acum, românii încep să înțeleagă tot mai mult necesitatea unității și să vadă că stăpânii ne-au învrăjbit și că de la 1700 încoace legăturile care existau pe vremuri între Ardeal și Principate au slăbit. Acestea trebuiau încheiate din nou, trebuia creată unitatea întregului neam românesc, care să fie pătruns de aceeași cultură și de aceeași conștiință.

Răscoala lui Horea din 1784 a fost cea mai puternică reacție împotriva regimului inuman, discriminator al exploatării naționale, exercitat de nobilimea ungurească. Reprimarea barbară a răscoalei a

---

[18] Grigore URECHE, *Letopisețul Țării Moldovei*, P.P. Panaitescu (ed.), București, Edit. de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p. 124.

[19] Miron COSTIN, „Cronica polonă”, în *Opere: Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace. Cronica polonă. Poema polonă. De neamul moldovenilor. Istoria de Crăia Ungurească. Graiul solului tătărăsc. Versuri. Discursuri și scrisori*, București, Edit. pentru Literatură și Artă, 1958, p. 207.

[20] Constantin CANTACUZINO, *Istoria Țării Românești*, Chișinău, Edit. Litera, 1998, p. 73; Vezi și IDEM, „Istoria Țării Românești”, în *** *Cronicari munteni*, Ediție îngrijită de Mihail Gregorian, Studiu introductiv de Eugen Stănescu, București, Edit. pentru Literatură, 1961, p. 52.

[21] Dimitrie CANTEMIR, *Hronicul vechimii Romăno-Moldo-Vlahilor*, s.l., Edit. Scriptorium, 2017, p. 125.

făcut ca dezideratele naționale tot mai conturate să fie formulate în primul program național, redactat în 1791, intitulat *Supplex Libellus Valachorum*. Acest act politic al românilor din Transilvania, înaintat împăratului Leopold al II-lea, era important atât prin forța postulatelor lui, cât și prin amploarea argumentării lor. În el se arăta că românii sunt cei mai vechi locuitori ai țării și că de peste 1600 de ani, de la împăratul Traian, locuiesc pe aceste plaiuri[22]. Din acest moment lupta pentru emancipare politică a românilor este transferată pe tărâmul activității culturale, în care s-a remarcat cu distincție *Şcoala Ardeleană*. În preajma anului 1800, prin operele marilor istorici ardeleni, Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior, naţionalismul nostru, călit în necazuri, îşi aflǎ cea mai documentată formulă ştiinţifică. În scrisul lor, aceştia îmbrăţişează întregul neam românesc, fără considerare la graniţele politice. „Operele lor au fost, pe de o parte, programul nostru politic în Ardeal de atunci și până la Marea Unire, iar, pe de altă parte, călăuza culturală a vieții noastre de pretutindeni”[23].

În secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea, nu numai românii, dar şi străinii care au venit în contact cu poporul nostru ştiau că aceştia alcătuiesc o singură naţiune şi acest adevăr îl aflaseră, desigur, de la români. De pildă, la 1810, Ledoux, agentul Franţei la Bucureşti, arăta că Moldova şi Ţara Românească alcătuiesc o singură naţiune şi că „aceeași limbă, aceleași obiceiuri, aceeași religie, aceleași resurse, totul este comun pentru aceste două provincii”[24]. Mulți români din Ardeal pleacă în Principatele Române contribuind la formarea acolo a unei pepiniere culturale, păstrând legături cu frații rămași în Ardeal. După mai bine de o sută de ani, se stabilesc din nou relațiile vechi culturale între românii de dincoace și de dincolo de munți și se pune temelia unei culturi naționale unitare și ideii de reîntregire a vechii Dacii. Hippolyte Desprez pune în lumină tezaurul ideologic național și social transilvănean care a însuflețit revoluția lui Horea și a influențat mișcarea lui Tudor Vladimirescu continuând să alimenteze patriotismul românesc. Printre altele, afirma: „Acest popor (român), mutilat, constituie un singur corp, și vastul teritoriu care îl cuprinde se numește,

[22] David PRODAN, *Supplex Libellus Valachorum*, Bucureşti, Edit. Științifică, 1967, p. 12.

[23] Vasile STOICA, *Suferinţele din Ardeal*, Bacău, Edit. Vicovia, 2008, p. 24.

[24] *Apud* Nicolae STOICESCU, „70 de ani de la Marea Unire din 1918”, în *Îndrumător bisericesc*, vol. XII, Alba Iulia, p. XVI.

pe bună dreptate, România, în limba patriotismului, chiar dacă nu era consfințit astfel în tratate”[25].

Generația de cărturari crescuți în cultul ideilor naționale, care a elaborat doctrina dacoromânismului, s-a angajat plenar în revoluția de la 1848, reușind să mobilizeze masele care își fac, astfel, intrarea în viața politică modernă sub flamura proaspătă a programului politic național[26]. Acum dorința de unire se exprimă și se manifestă cu mai multă pregnanță, iar conștiința națională apropie cugetele, făcând să vibreze un întreg popor trezit din adâncul somn al robiei seculare. Revoluția de la 1848 este etapa mișcării tumultoase a maselor, a activității felurite a fruntașilor revoluționari, a afirmării clare a principiilor și dezideratelor pentru modernizarea societății și a statului, pentru înfăptuirea Unirii. Miile de români adunați pe Câmpia Libertății de la Blaj, în 15 mai 1848, s-au pronunțat: „Noi vrem să ne unim cu țara”, într-o „republică românească a Daciei”. Iar revoluționarii moldoveni refugiați cereau „unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatârnat românesc”[27].

3. Lupta pentru unitate statală după anul 1848, până la sfârşitul Primului Război Mondial

După anul 1848, aspiraţia şi lupta pentru unire constituie problema care polarizează atenţia tuturor românilor, antrenând şi punând în mişcare cele mai largi mase ale poporului nostru, reprezentând cea mai înaltă cauză a acestuia. În 1859, are loc unirea Principatelor Moldova şi Ţara Românească într-un singur stat – România, aceasta devenind „singura cale, menită să pregătească viitoarele mari împliniri ale neatârnării și ale strângerii laolaltă a tuturor românilor”[28]. Din acest moment, românii din Imperiul Habsburgic doreau mai mult de a se uni într-un regat daco-român, fiind atrași irezistibil spre România. Exprimând realitățile vremii,

---

[25] Hippolyte DESPREZ, „La Moldo-Valachie et le mouvement roumain”, în *Revue des Deux Mondes*, Paris, 1948, p. 108.

[26] Acest program a contribuit, într-adevăr, la afirmarea năzuințelor națiunii și a motivat, pe plan ideologic, făurirea României moderne ca stat independent al tuturor românilor.

[27] Vezi Apostol STAN, *Revoluţia română de la 1848. Solidaritate și unitate națională*, Bucureşti, Edit. Politică, 1987, p. 72.

[28] Dan BERINDEI, „Secolul al XIX-lea”, în *O istorie a românilor. Studii critice*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1998, p. 204.

Alexandru Papiu-Ilarian spunea: „Românii din Transilvania numai la Principate privesc”. Autoritățile habsburgice au intrat în alertă, mai ales după ce Alexandru Ioan Cuza afirmase că el „urmărește să asigure bunăstarea și libertatea a tot ceea ce poartă numele de român”[29].

În anul 1867, prin instalarea regimului dualist austro-ungar, s-a declanşat cea mai furibundă operă de deznaţionalizare din câte a cunoscut vreodată istoria modernă. Împăratul însuşi s-a pus în slujba maghiarizării şi orice împotrivire a românilor la politica vieneză este privită cu necredinţă faţă de patrie şi ca daco-românism[30]. În 1877, România, sub domnia principelui Carol își declară independența de stat și intră în război împotriva turcilor, dușmanii ei de veacuri. Mulți tineri, țărani și chiar ofițeri în armata austriacă trec munții pe căi ascunse și se înrolează în armata română. România, ridicată la rangul de regat (1880), ne întoarce privirile dinspre Viena și ne aduce tot mai mult spre București. De acum, gândul Marii Uniri nu mai stă sfios numai în sufletele unor cărturari aleși, ci pătrunde convingător chiar și în pătura de jos. În revista *Dacia viitoare* din anul 1883 se scria: „Voim Dacia, așa cum ea fu, fiindcă istoria și dreptul, tradițiunea și plebiscitul, trecutul și prezentul ne dau dreptul de a aspira la o Dacie română. Acest pământ, udat de sângele și sudoarea străbunilor noștri, înmulțit cu țărâna lor de douăzeci de ori seculară, este al nostru. Voim dar ca ceea ce este a românilor, lor să aparțină ca românii să fie liberi și să formeze un stat, iar nu să geamă sub niște dominațiuni străine și vitrege”[31].

În anul 1892, românii din Ardeal întocmesc un memoriu amplu, care cuprinde protestul energic și critica sistematică a politicii discriminatorii a guvernului ungar față de românii din Transilvania. Documentul îmbrăca forma unui *Memorandum* și era adresat împăratului Franz Josef care era și rege apostolic al Ungariei. Toate efectele măsurilor de guvernare ale regimului dualist, după 25 de ani de existență, au fost demascate fără cruțare și cu demnitate în textul acestuia. Plângerile românilor n-au fost luate în seamă de împărat. A urmat procesul memorandiștilor, prin care elita politică ungară, care a

---

29 Ioan Câmpeanu, *op. cit.*, p. 91.

30 Devenind apostoli agresivi ai unui ideal imperialist, ungurii urmăreau „desființarea viguroasei și numeroasei naționalități românești care descindea din legionarii lui Traian și din dacii lui Decebal” (Milton G. LEHRER, *op. cit.*, p. 250).

31 *** *Probleme fundamentale ale istoriei României*..., p. 97.

apelat la forță și la represiune, „s-a descalificat în fața opiniei publice europene și mondiale”[32]. Pe bună dreptate, în mai 1894, la Curtea de Jurați din Cluj, dr. Ioan Rațiu a spus: „Exclusivismul de rasă a declarat război de exterminare limbii și naționalității noastre. Ceea ce se discută aici, domnilor, este însăși existența poporului român. Existența unui popor nu se discută; se afirmă. De aceea, nu ne e în gând să venim înaintea dumneavoastră să dovedim că avem dreptul la existență. Într-o asemenea chestiune, nu ne putem apăra în fața dumneavoastră. Nu putem decât să acuzăm în fața lumii civilizate sistemul asupritor care tinde să ne răpească ceea ce un popor are mai scump: legea și limba”[33].

Lupta națională din Transilvania, care a culminat cu mișcarea memorandistă și cu procesul memorandiștilor a determinat autoritățile de la București să sprijine cauza românilor asupriți din Ardeal. În septembrie 1894, Dimitrie A. Sturdza spunea: „Avem noi, românii, din Regatul nostru simțământul că, atunci când va suna clopotul de moarte pentru cele trei milioane de români din Ungaria, și clopotul de moarte al nostru a sunat”[34]. La sfârșitul secolului al XIX-lea românii aveau convingerea că unirea în interiorul acelorași frontiere a tuturor provinciilor și teritoriilor românești se va împlini necondiționat. În mai 1915, la Ploiești, tânărul Nicolae Titulescu declara: „România nu poate fi întreagă fără Ardeal. România nu poate fi mare fără jertfă. Ardealul e scânteia care aprinde energia, e mutilarea care strigă răzbunare, e fățărnicia care cheamă pedeapsa, e sugrumarea care cere libertate. Ne trebuie Ardealul! Nu putem fi fără el!”[35]. În 1916, România intră în război alături de aceia care se angajau să garanteze integritatea teritorială a României și viitoarele sale frontiere. Finalul războiului i-a adus poporului român satisfacția eliberării de sub dominația străină, dându-ne posibilitatea „să întregim opera înaintașilor, închegând pentru totdeauna ceea ce Mihai Viteazul a înfăptuit numai pentru o clipă: unirea românilor de pe cele două părți ale Carpaților”[36].

---

[32] Ioan-Silviu NISTOR, *op. cit.*, p. 116.
[33] Vasile STOICA, *op. cit.*, p. 139.
[34] *Ibidem*, p. 143.
[35] Ștefan PASCU, Liviu MAIOR, *Culegere de texte pentru istoria României*, vol. I, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1977, p. 280-283.
[36] Text din *„Proclamația către țară”* (vezi „Monitorul oficial”, Partea I-a, 1916, nr. 108, 15-28 august, p. 5417).

După destrămarea fostei monarhii dualiste și după prăbușirea Imperiului Habsburgic, toate popoarele cuprinse în conglomeratul național al Austro-Ungariei de atunci și-au recucerit libertatea și independența[37]. Atunci, pământul străbun al Transilvaniei, încătușat veacuri în șir de forțele imperiale habsburgice, urma să revină la patria mamă și, prin aceasta, să aibă loc desăvârșirea unității statale a poporului român. La Conferința Partidului Național Român, convocată la Oradea pentru 12 octombrie 1918 s-a hotărât elaborarea unei *Declaraţii* prin care să se proclame „independenţa naţiunii române". Această *Declaraţie*, citită de Alexandru Vaida-Voievod în parlamentul de la Budapesta, a fost primul act oficial, de după încheierea celei dintâi conflagraţii mondiale, prin care naţiunea română cerea, „după multe suferințe de veacuri, afirmarea și valorificarea drepturilor ei nestrămutate și inalienabile, la deplina viață națională"[38]. *Declaraţia* a fost apreciată ca o mare faptă revoluţionară, de incontestabilă valoare programatică şi practică. Ea a constituit un moment istoric fundamental în drumul spre desăvârşirea unităţii naţionale.

4. 1 Decembrie 1918, desăvârşirea procesului istoric de întregire a neamului românesc

La 31 octombrie 1918, la Arad s-a înfiinţat Consiliul Naţional Român Central, care se comporta ca un adevărat guvern provizoriu. El da ordine autorităţilor locale, reprezentate de consiliile locale şi de gărzile româneşti. Ultimatul din 10 noiembrie, dat Guvernului maghiar, de a preda puterea în cele 26 de judeţe româneşti, era dovada separării totale de Ungaria. Atunci Iuliu Maniu le-a spus maghiarilor că „românii vor separare totală de Ungaria"[39]. Oameni politici și ostași, reprezentanți ai Bisericii și țărani, muncitori și industriași, toți s-au unit într-un singur

[37] „Constituirea României Mari este integrată într-un proces istoric mai larg, care a cuprins centrul și estul Europei, prin care s-au reîntregit sau au reapărut țări pe harta Europei, ca urmare a destrămării Austro-Ungariei și a sistemului politic în Rusia" (Ioan-Aurel POP, Ioan BOLOVAN (coordonatori), *Istoria României*, Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român, 2004, p. 527).

[38] Ștefan PASCU, *Făurirea statului naţional unitar român - 1918*, vol. II, București, Edit. Academiei RSR, 1983, p. 54.

[39] Marcela SĂLĂGEAN, „Momente din istoria unirii Transilvaniei cu România", în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 1(93)/2013, p. 50.

efort pentru a sluji dezideratului național. În aceste condiții, la 18 noiembrie, Consiliul Național Român a adresat un manifest intitulat *Către popoarele lumii*, acesta dezvăluind lumii întregi opresiunea exercitată de clasa stăpânitoare maghiară asupra populației românești. De asemenea, manifestul arăta hotărârea națiunii române de „a-și înființa pe teritoriul locuit de dânsa statul său liber și independent", de „a pieri mai bine decât a suferi mai departe sclavia și atârnarea"[40].

Lucrările fiind pregătite din punct de vedere organizatoric iar pregătirea spirituală a populației fiind realizată de multă vreme, „Marele Sfat al naţiunii române din Ungaria şi Transilvania" – cum se mai spunea Consiliului Național Român Central – publică în ziua de 20 noiembrie 1918 convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, „în numele dreptății eterne și al principiului liberei dispozițiuni a națiunilor"[41]. Localitatea Alba Iulia a fost preferată din mai multe motive, principalul fiind acela că aici a fost centrul celei dintâi uniri politice a Ţărilor Române sub marele voievod Mihai Viteazul. În convocarea Adunării Naţionale, citim: „Istoria ne cheamă la fapte. Poporul român vrea să trăiască, alături de celelalte națiuni ale lumii, liber și independent. Națiunea română din Transilvania are să-și spună cuvântul său hotărâtor asupra soartei sale și acest cuvânt va fi respectat de lumea întreagă"[42].

Pe lângă alegerea delegaţilor pentru Marea Adunarea Naţională de la Alba Iulia, era chemat şi întreg poporul român ca să consfinţească măreţul act al unirii. În cele zece zile până la întrunirea Marii Adunări, au putut fi văzute cele mai entuziaste şi mai emoţionante manifestări din istoria românilor din Transilvania. Atât delegaţii cât şi poporul care îi însoţeşte pornesc la drum cu o săptămână înainte pentru ca, la timpul stabilit, să fie prezenţi la marea sărbătoare. În acele momente cruciale, toate dorurile şi dorinţele, toate durerile şi suferinţele adunate şi frământate, veacuri de-a rândul, au fost adunate într-o voinţă colectivă, neabătută şi irezistibilă. Sosesc astfel la Alba Iulia cei 1228 de delegaţi oficiali (deputaţi) şi împreună cu ei reprezentanţii poporului din toate zonele istorice ale

[40] Mircea POPA (coordonator), *ASTRA şi Marea Unire*, Cluj-Napoca, Edit. Casa Cărții de Știință, 2017, p. 138.

[41] *Convocarea Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia*, în Ștefan PASCU, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Încununarea ideilor, a tendinţelor şi a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj-Napoca. Edit. Universităţii „Babeș-Bolyai", 1968, p. 405.

[42] Ștefan PASCU, *Făurirea statului naţional unitar român - 1918...*, p. 136-137.

Transilvaniei. Ei sunt întâmpinaţi cu urarea: „Bine ați venit în sfânta cetate de durere și de slavă a neamului românesc!”[43]. Toți, peste 130.000 de oameni, se îndreptau spre Câmpul lui Horea ca să înfăptuiască visul tuturor generațiilor care au luptat și s-au stins cu acest dor neîmplinit. Disciplina și ordinea, care dominau orașul copleșit de mulțime, constituiau o dovadă elocventă a gradului de maturitate și demnitate politică a unui popor conștient de destinul nou pe care și-l făurea[44].

Duminică, 1 decembrie, 1918, după oficierea slujbei, cei 1228 de delegaţi oficiali s-au îndreptat către sala mare a Casinei militare din cetate, de atunci numită *Sala Unirii*. Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia a fost deschisă, preşedinte al acesteia fiind ales venerabilul tribun memorandist George Pop de Băseşti, în vârstă de 83 de ani. El a enunţat chemarea de a zdrobi lanţurile robiei pe pământul stropit cu sângele martirilor Horea şi Cloşca şi a înfăptui marele vis al lui Mihai Viteazul: „Unirea tuturor celor de o limbă și de o lege, într-un singur și nedespărțit stat românesc”[45]. Declarând Adunarea deschisă, bătrânul nației a dat cuvântul lui Vasile Goldiş, erudit profesor de istorie, care a rostit un înălțător discurs festiv. Printre altele, a spus: „Împăratul ne-a înșelat, patria ne-a ferecat și ne-am trezit că numai credința în noi înșine, în neamul nostru românesc, ne poate mântui. Să jurăm credință de aici înainte numai națiunii române, dar tot atunci să jurăm credință tare civilizațiunii umane”[46].

Adunarea Națională a irupt în aprobări unanime. Fereastra fiind deschisă, lumea din afară a auzit hotărârea pronunțată și a izbucnit în chiote de bucurie, care s-au transmis departe până la ultimul om care aştepta cu nerăbdare marea hotărâre. După ce însuflețirea tuturor s-a manifestat minute în șir prin aclamații frenetice, președintele George Pop de Băsești a anunțat în mod solemn că „Adunarea Națională a poporului român din Transilvania, Banat și părțile ungurene a primit rezoluția în

[43] În primul număr al ziarului „Alba Iulia”, apărut în dimineața istoricei zile de 1 Decembrie 1918.

[44] De aceea, profesorul Ioan Lupaș, martor ocular la acest eveniment, consemna: „Adunarea de la Alba Iulia a fost cea mai măreață dintre toate manifestările suveranității naționale, nu numai prin covârșitoarea mulțime ce a luat parte la ea, dar și prin însuflețirea și demnitatea cetățenească” (Ioan LUPAȘ, *Istoria unirii românilor*, Bucureşti, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, 1938, p. 386).

[45] Vasile NETEA, *O zi din istoria Transilvaniei - 1 Decembrie 1918*, București, Edit. Albatros, 1970, p. 165-166.

[46] Ioan-Silviu NISTOR, *op. cit.*, p. 158.

întregimea ei și astfel reunirea acestor provincii românești cu țara mamă este pentru toate veacurile decisă”[47]. Pe urmă, fruntașii mai tineri au coborât la popor și de pe numeroase tribune ridicate în acest scop au vestit hotărârea unirii. Când au fost întrebați dacă vor unirea cu România, toți au răspuns un *DA* cu rezonanță de tunet. Tiron Albani își amintește că acest *DA* avea ceva supraomenesc, căci izvora din adâncul a patru milioane de inimi, reprezentate la Alba Iulia de peste cei 130.000 de participanți[48]. Ziarul *Românul* din 4 decembrie 1918 definea manifestațiile de bucurie de pe platoul cetății drept o „uriașă simfonie a conștiinței naționale”. Nicolae Iorga scria: „Acolo, la Alba Iulia, în sală și pe câmp, poporul român din Transilvania a proclamat veșnica-i alipire, fără condiții, de regatul gloriilor și tuturor sacrificiilor”[49].

Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 a însemnat înfăptuirea celui mai înalt ideal patriotic şi politico-naţional al poporului român. Precum afirma scriitorul Ion Agârbiceanu, „pentru închegarea firească a neamului românesc pe teritoriul său etnic, au curs sângele și lacrimile noastre în râu de jertfe, pe care puține popoare l-au vărsat cu atâta belșug ca noi”[50]. De aceea, suntem răspunzători de modul în care ne îndeplinim datoriile faţă de neam şi de ţară. Este necesar să cultivăm cu tărie comuniunea frăţească şi spiritul de sacrificiu fără de care nu putem realiza nimic frumos şi trainic, precum ne arată sugestiv legenda *Meşterului Manole*. Preafericitul Părinte Patriarh Daniel ne îndeamnă să contribuim „la păstrarea integrității României și a demnității poporului român, prețuind astfel jertfa celor ce au luptat de-a lungul istoriei pentru realizarea acestor mari idealuri și, totodată, să promovăm pacea și înțelegerea între popoare”[51]. Prin unirea energiilor sufletești, prin muncă creatoare și prin luptă împotriva răului distrugător, sub stindardul Legii strămoșești, noi putem contribui efectiv la regenerarea societății românești și la înălțarea progresivă a Patriei reîntregite.

---

[47] Vasile NETEA, *op. cit.*, p. 188-189.

[48] Tiron ALBANI, *Memorii*, București, Edit. Științifică, 1969, p. 97-98.

[49] Nicolae IORGA, *Comemorarea Unirii Ardealului şi rolul istoric al Unirii. Două cuvântări*, București, Așezământul tipografic „Datina Românească”, 1933, p. 6-7; IDEM, *Conferinţe*, București, Edit. Minerva, 1987, p. 275.

[50] Ion AGÂRBICEANU, „Generația de azi în clădirea României Mari”, în Mircea POPA (coordonator), *ASTRA şi Marea Unire...*, p. 303.

[51] † DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Biruință prin jertfă. Demnitate prin unire. Slujitori ai Bisericii pe front şi la Unirea din 1918”, în *Biserica Ortodoxă Română şi Marea Unire*, I, București, Edit. Basilica, 2018, p. 10.

Bibliografie:

1. *** *Probleme fundamentale ale istoriei României*, București, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1987.
2. † DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Biruinţă prin jertfă. Demnitate prin unire. Slujitori ai Bisericii pe front şi la Unirea din 1918”, în *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire*, I, București, Edit. Basilica, 2018.
3. ALBANI, Tiron, *Memorii*, București, Edit. Științifică, 1969.
4. BERINDEI, Dan, „Secolul al XIX-lea”, în *O istorie a românilor. Studii critice*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1998.
5. BIANU, Ioan, Nerva HODOȘ, Dan SIMIONESCU, *Bibliografie românească veche 1501-1820*, vol. I (1508-1716), București, Atelierele grafice Socec & Co., 1903.
6. BODNARI, Mircea, „Aprecieri ale unor cronicari și personalități străine despre domnia lui Mihai Viteazul”, în *Condeiul ardelean*, nr. 355/2016.
7. BUZATU, Gheorghe, „Marea Unire a românilor”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 9-12/1978.
8. CANTACUZINO, Constantin, *Istoria Țării Românești*, Chișinău, Edit. Litera, 1998.
9. CANTEMIR, Dimitrie, *Hronicul vechimii Româno-Moldo-Vlahilor*, s.l., Edit. Scriptorium, 2017.
10. CÂMPEANU, Ioan, *Pagini de istorie*, Cluj-Napoca, Edit. Napoca Star, 2003.
11. COSTIN, Miron, *Opere: Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace. Cronica polonă. Poema polonă. De neamul moldovenilor. Istoria de Crăia Ungurească. Graiul solului tătărăsc. Versuri. Discursuri și scrisori*, București, Edit. pentru Literatură și Artă, 1958.
12. DESPREZ, Hippolyte, „La Moldo-Valachie et le mouvement roumain”, în *Revue des Deux Mondes*, Paris, 1948.
13. IORGA, Nicolae, *Comemorarea Unirii Ardealului şi rolul istoric al Unirii. Două cuvântări*, București, Așezământul tipografic „Datina Românească”, 1933.
14. IDEM, *Conferinţe*, Bucureşti, Edit. Minerva, 1987.
15. LEHRER, Milton G., *Ardealul, pământ românesc* (*Problema Ardealului văzută de un american*), Cluj-Napoca, Edit. Vatra Românească, 1991.
16. LUPAȘ, Ioan, *Istoria unirii românilor*, București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, 1937.
17. IDEM, Ioan, *Istoria Unirii românilor*, Bucureşti, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, 1938.

18. NETEA, Vasile, *O zi din istoria Transilvaniei - 1 Decembrie 1918*, București, Edit. Albatros, 1970.
19. NISTOR, Ioan-Silviu, *Civilizaţia română modernă şi unitatea naţională*, Cluj-Napoca, Edit. Sedan, 2001.
20. PASCU, Ștefan, *Făurirea statului naţional unitar român - 1918*, vol. II, București, Edit. Academiei RSR, 1983.
21. IDEM, *Marea Adunarea Națională de la Alba Iulia. Încununarea ideilor, a tendinţelor şi a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj-Napoca, Edit. Universităţii „Babeş-Bolyai", 1968.
22. IDEM / MAIOR, Liviu, *Culegere de texte pentru istoria României*, vol. I, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1977.
23. PĂCURARIU, Mircea, „Unirea cea Mare", în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 11-12/1983.
24. PETCU, Ion, „Transilvania, pământ românesc", în *Acta Moldaviae Septentrionales*, VII-VIII, 2008-2009, Botoșani, Edit. Quadrat, 2009.
25. PETRIC, Aron / ADĂNILOAIE, Nichita, *Momente din istoria poporului român*, București, s.n., 1965.
26. POPA, Mircea (coordonator), *ASTRA şi Marea Unire*, Cluj-Napoca, Edit. Casa Cărții de Știință, 2017.
27. PRODAN, David, *Supplex Libellus Valachorum*, Bucureşti, Edit. Științifică, 1967.
28. SĂLĂGEAN, Marcela, „Momente din istoria unirii Transilvaniei cu România", în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 1(93)/2013.
29. STAN, Apostol, *Revoluţia română de la 1848. Solidaritate și unitate națională*, Bucureşti, Edit. Politică, 1987.
30. STOICA, Vasile, *Suferinţele din Ardeal*, Bacău, Edit. Vicovia, 2008.
31. ȘERBĂNESCU, Niculae, „Promovarea ideii despre unitatea neamului românesc în predosloviile cărţilor bisericeşti", în *Mitropolia Olteniei*, nr. 11-12/1968.
32. URECHE, Grigore, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, P.P. Panaitescu (ed.), București, Edit. de Stat pentru Literatură și Artă, 1955.
33. VASILESCU, Gheorghe, „Transilvania – străvechi pământ românesc", în *Îndrumător bisericesc pastoral şi patriotic*, București, nr. 5/1988.

100 DE ANI DE LA MAREA UNIRE. LECȚIILE DUHOVNICEȘTI ALE CENTENARULUI

† Macarie DRĂGOI*

Pentru noi, împlinirea a 100 de ani de la Marea Unire din 1918 trebuie să fie nu doar un prilej de bună cinstire a jertfei înaintașilor noștri, nu doar un prilej de evocări istorice solemne, ci, mai ales, un prilej de trezire duhovnicească. Un prilej de înțelepciune, de învățare din lecțiile duhovnicești ale acestui veac. Cât de multe s-au întâmplat într-o perioadă atât de scurtă! Căci ce sunt 100 de ani în istoria unui neam? Iată, românii au trecut prin două războaie devastatoare, mondiale, prin foamete, cutremure, prigoană cumplită! Au trăit și momente de binecuvântată, neașteptată bucurie a Învierii, de lumină și de înălțare sufletească. Unul din aceste momente este tocmai Marea Unire, sărbătorită în acest an.

Cu toții știm că, înainte de Marea Unire, România trăise ororile unui război cu multe pierderi de vieți omenești, cu refugiați care fugeau din calea cotropitorilor, cu un stat redus la un minim istoric fără precedent, amenințat cu extincția. Și, printr-una din acele răsturnări de situație care nu pot fi explicate decât prin faptul că istoria e scrisă de „degetul lui Dumnezeu”, România amenințată cu dispariția va deveni acea Românie Mare și binecuvântată pe care o evocăm acum. Iată, așadar, prima mare lecție duhovnicească: **păstrarea nădejdii în ceasurile de cumplite încercări**. Pentru că, atunci când totul pare pierdut și chiar este, omenește judecând lucrurile, să nu uităm că Dumnezeu este Cel care are ultimul cuvânt, Cel care „a apucat ca pe un cuib bogăţiile popoarelor” (Isaia 10, 14) și care smerește pe toți cei mari ai pământului (Isaia 23, 9).

Așadar, o a doua mare lecție duhovnicească este că **nu trebuie să ne punem nădejdea în puterea noastră, nici în cea a puternicilor**

---

* Episcop al Episcopiei Ortodoxe Române a Europei de Nord, Stockholm, Suedia.

care vremelnic ne sunt prieteni, ci în Singurul Dumnezeu. Pentru că „unii se laudă cu căruţele lor, alţii cu caii lor, iar noi ne lăudăm cu numele Domnului Dumnezeului nostru” (Psalmi 19, 8), și că „nici de la răsărit, nici de la apus, nici din munţii pustiei, nu vine ajutorul; Ci Dumnezeu este judecătorul; pe unul îl smereşte şi pe altul îl înalţă” (Psalmi 74, 6-7). Desigur, la mijloc este și marea milă a lui Dumnezeu, care nu a trecut cu vederea suferințele atâtor bărbați, femei și copii care au pierit în vâltoarea războiului, căci „Tu priveşti la necazuri şi la durere, ca să le iei în mâinile Tale; căci în Tine se încrede săracul, iar orfanului Tu i-ai fost ajutor” (Psalmi 9, 34).

De un asemenea mare dar trebuie, însă, ca un neam să se bucure cu frică și cutremur, înțelegând voia Domnului și urmând-o. Cu frică și cutremur, pentru că binecuvântarea Domnului se poate pierde, dacă lecția duhovnicească nu este înțeleasă. Cu frică și cutremur, pentru că, dacă neamul cade în uitare, nepăsare și lâncezeală duhovnicească, atunci nu doar că pierde binecuvântarea, dar își atrage și mari necazuri.

Cât de actuale sunt, în acest sens, versurile imnului național! *Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte!* Un somn greu, somn al morții duhovnicești, o letargie cumplită pare că ne-a cuprins și ne lasă dezarmați în ceasuri de grele încercări pentru neamul nostru. Iată, suntem o țară, care la o sută de ani de un moment atât de promițător, se luptă din greu cu sărăcia, cu abuzurile, cu dezbinarea, cu demoralizarea, cu destrămarea, spirituală și fizică a neamului.

Ne aflăm în fața unui abandon sufletesc, dar și fizic, al țării și al neamului. Abandon care își găsește ilustrarea concretă în fenomenul migrației, dar care se regăsește și în rândurile celor rămași în țară într-un mod care este, poate, chiar mai dureros. Căci ce poate fi mai dureros decât să nu mai crezi în țara ta? Să nu mai ai încredere și speranță gândindu-te la țară și la viitorul ei?

Oamenii care au clădit România Mare cu sângele și viața lor credeau din toată inima în țară și în propășirea ei. Gândeau din toată ființa că împlinirea lor nu poate avea loc decât prin împlinirea patriei. Simțeau că libertatea și demnitatea lor nu pot exista decât prin cucerirea libertății și demnității naționale. Doar o astfel de combustie interioară a putut da naștere binecuvântatei uniri din 1918.

Dar nu aceasta este soarta unui popor atunci când uită de Dumnezeu, Binefăcătorul său? Atunci când uită să-i cinstească pe mai-

marii și eroii săi și când nu mai are grijă de orfan și de văduvă? Unul din marii învățați ai neamului, Simion Mehedinți, a scris un cuvânt greu de înțelesuri care se constituie, totodată, într-o a treia mare lecție duhovnicească: **„Un popor, ca şi orice om în parte, atâta preţuieşte cât a înţeles din Evanghelie şi cât poate să urmeze învăţăturii lui Iisus”.** Dacă simțim că trăim vremuri de încercare, și negreșit trăim asemenea vremuri, să nu ne uităm doar la cauzele din afară, ci căutăm, în adâncul nostru, în ce măsură înțelegem și urmăm Evanghelia? În ce măsură suntem un popor al Evangheliei?

Dacă vom face acest examen și vom descoperi că departe suntem de faptele vrednice ale poruncilor evanghelice, atunci datori suntem să lucrăm roade vrednice de pocăință, ca altădată poporul din Ninive, care, amenințat cu dispariția, s-a întors către Dumnezeu cu umilință și a luat binecuvântare, milă și viață de la Părintele Luminilor.

De aceea, misiunea noastră în acest ceas greu și decisiv pentru România este să contribuim, din toată inima, la chemarea la pocăință a neamului, la întoarcerea noastră către Evanghelie, precum și la recuperarea fiilor și fiicelor care se simt abandonați de patrie. Suntem chemați să contribuim la dezmeticirea din letargia care a cuprins neamul, să retrezim dragostea de țară și încrederea în destinul nostru colectiv. Fără astfel de simțăminte, o țară nu poate exista! O țară există doar în măsura în care inimile celor care o compun bat pentru ea!

Să recâștigăm, așadar, inimile fraților noștri. Să ne iubim unii pe alții, așa cum ne-au iubit părinții și strămoșii noștri, care ne-au lăsat o moștenire de cinste, plătită cu sânge. Și să ne amintim că „Dacă veţi dormi în mijlocul moştenirilor voastre, aripile voastre argintate vor fi ca ale porumbiţei şi spatele vostru va străluci ca aurul” (Psalmi 67, 14). Dacă vom cinsti moștenirea pe care am primit-o, atunci vom avea parte de ea și de roadele ei. Dacă, însă, o vom disprețui și ne vom arăta nepăsători față de această moștenire și de jertfele făcute pentru ea, „se va lua de la noi!” (Matei 21, 43).

Ce-a de-a patra și cea mai însemnată lecție duhovnicească a acestui centenar este că împreună pierim, împreună ne izbăvim. Păcatele mele nu se răsfrâng doar asupra mea, ci și asupra semenului meu. Nu îmi fac rău doar mie, ci și celor din jurul meu. Iar, când păcatul devine obicei obștesc, atunci roade, ca un vierme, miezul

comunității care l-a născut. „Iată a poftit nedreptatea, a zămislit silnicia şi a născut nelegiuirea” (Psalmi 7, 14). Mai mult decât atât, „atunci când se ridică sus oamenii de nimic, nelegiuiţii mişună pretutindeni” (Psalmi 11, 8).

Există o răspundere colectivă pe care o purtăm înaintea lui Dumnezeu, Care nu ne judecă doar individual, ci și obștesc. Pierderea Sodomei și Gomorei, mustrările pe care Mântuitorul le aduce cetăților Capernaum, Betsaida, Horazin, certarea, prin Apocalipsa Sfântului Ioan Evanghelistul, celor șapte biserici, din Efes, Smirna, Pergam, Tiatira, Sardes, Filadelfia, Laodiceea, arată limpede acest lucru. Dar, nu este, oare, întreaga Scriptură, o judecată și o poveste de dragoste, totodată, între Dumnezeul Treimic și o comunitate?

Avem datoria profetică de a spune „de pe acoperișuri” aceste adevăruri și de a trage un semnal de alarmă cu privire la starea noastră. „De ce să muriţi voi?”, întreabă, retoric, Dumnezeu, prin glasul profetului Iezechiel, neamul iudeilor (Iezechiel 18, 31). Căci, cum arată prin același profet, Dumnezeu nu voiește moartea păcătosului, a celui care s-a îndepărtat de El, uitând binefacerile și minunile Sale, ci ca acesta să se întoarcă și să fie viu (Iezechiel 18, 23). Dacă vom tăcea, „pietrele vor striga” (Luca 19, 40). Dacă vom tăcea, dacă nu vom zice răului rău și binelui bine, atunci sângele fraților noștri se va cere din mâinile noastre (Iezechiel 3, 18).

Așadar, țara nu există de la sine. Țara este o lucrare, care depinde de fiecare dintre noi; de cât suntem de dispuși să ne iubim aproapele; de cât suntem de dispuși să punem în lucrare, spre binele comun, talanții dăruiți de Dumnezeu; de cât suntem dispuși să ne îngăduim unii pe alții, cu neputințele și greșelile noastre, înspre pocăință. Nimic mai mult, dar nici nimic mai puțin. Dacă nu ne lucrăm țara, atunci alții vor intra în hotarele ei și vor răpi roadele ei. Dacă nu avem, fiecare dintre noi, țara prezentă, zi de zi, în preocupările și activitățile noastre, atunci noi nu avem, de fapt, o țară.

Să ne trezim, așadar, din letargia lipsei de încredere în capacitatea noastră de a lucra împreună și a lipsei de nădejde în viitorul nostru comun. Să fim recunoscători că avem șansa unei țări, unui neam, că suntem popor al Evangheliei ca vocație. Dar, totodată, să fim deplin conștienți că această șansă nu poate fi ratată, decât cu prețul uriaș de a ne pierde țara și neamul. Să ne aducem aminte de

poporul iudeu din vechime, să ne gândim la poporul cetății Ninive și să alergăm la Dumnezeu, întru pocăință, rugându-L să ne izbăvească din multele noastre robii și să ne întoarcă, în libertate și demnitate, în moștenirea părinților noștri.

Să păstrăm vii aceste lecții duhovnicești ale centenarului: păstrarea nădejdii în ceasul întunericului, punerea nădejdii în Dumnezeu, iar nu în oameni, prețuirea Evangheliei și împreuna răspundere înaintea lui Dumnezeu!

MISIUNEA EPISCOPIEI ARADULUI LA REALIZAREA MARII UNIRI DE LA 1 DECEMBRIE 1918

† Emilian NICA*

Abstract: ***The mission of the Diocese of Arad for the fulfilment of the Great Unity from 1st of December 1918.*** The Romanian nation, having faith in God, realised his unity through many historical sacrifices and deeds, realised during the voyvodes, among them we remember Mircea the Elder, Saint Stephen the Great, Michael the Brave, Saint Martyr Constantin Brancoveanu, and also through the Unity of Principalities – 1859 and through the Great Unity in the 1st of December 1918. The history of the people intermingled with the history of the Romanian Orthodox Church, and the Diocese of Arad prepared, through its personalities, the Act of Unity. A prominent role was played by Bishop Ioan I. Papp (1903-1925), who in 1918 was also Metropolitan of Transylvania, as *locum tenens*, being present at all the events of Unity, and organising in Arad the metropolitan Councils, where important decisions for the self determination of the Romanian people were taken. In addition, here was decided the autonomy of the Church a preparation pro the church unity and the national unity. In Arad, in the 19th of November, was decided the convocation of the National Assembly of Alba Iulia, for the 1st of December 1918. Looking back in time, next to the saints confessors of Transylvania and to the hierarchs of Arad, serving the unity of faith and of nation, we remember the fighters for the Great Unity: Vasile Goldiș, Diocese Secretary, Stefan Cicio-Pop (from Arad), Ioan Suciu, Priest Dr. Gheorghe Ciuhandu, Ioan Slavici, Dr. Emil Monția a.s.o. *The National Romanian Council*, united in Arad in the fall of 1918 prepared the organisation of the Great Assembly of Alba Iulia, and the Great Unity of the 1st of December. From the Diocese of Arad, at the Great Assembly, was present the Bishop Ioan I. Papp, several

*Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului; Conferențiar Universitar Doctor, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea din Craiova, România.

protopresbiters and many priests. The Journal of the Diocese, called "The Church and the School", reflected the moments of this glorious event of unity of the Romanian People.

Keywords: *Bishop, unity, Church, Arad, Alba Iulia*

1. Introducere

Având în vedere faptul că zona Arad împlinește anul acesta 990 de ani de atestare documentară (1028-2018), orașul Arad împlinește 940 de ani de atestare documentară (1078-2018), cei 100 de ani de la înfăptuirea Marii Uniri (1918-2018) pot fi așezați pe temelia istoriei multiseculare a existenței, muncii și jertfei poporului român într-un spațiu providențial și potrivit pentru evoluție în dezvoltare, echilibru între popoare, sinteză între culturi și spiritualitate răsăriteană.

Misiunea unui cleric sau mirean, a unei parohii sau eparhii în istoria Bisericii se fundamentează pe îndemnul Mântuitorului nostru Iisus Hristos adresat ucenicilor Săi: „Mergând învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă, și iată Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului. Amin!" (Matei 28, 19-20).

Observăm așadar că împlinirea unității ființiale se realizează pe baza Botezului creștin săvârșit în numele Preasfintei Treimi. Treimea înseamnă unitatea Persoanelor Dumnezeiești: Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. De aceea, prin Taina Sfântului Botez, Sfânta Treime lucrează la unitatea persoanei umane, la unitatea familiei și la unitatea comunității creștine care se împărtășește în aceeași Biserică și din același Sfânt Potir.

În jurul Sfântului Potir, Episcopia Aradului a luat ființă și s-a dezvoltat prin har și lucrarea preoțească.

Unitatea Eparhiei Aradului cu parohiile aferente, în comuniune cu alte parohii și eparhii din provinciile românești s-a dezvoltat, cultivat și menținut în Biserica devenită la un moment dat Biserica Ortodoxă Română.

Dumnezeu ne dorește uniți în credință, dragoste și nădejde, „Ca toți să fie una, după cum Tu, Părinte, întru Mine și Eu întru Tine, așa și aceștia în Noi să fie una, ca lumea să creadă că Tu M-ai trimis" (Ioan 17, 21).

Ierarhii, clerul și credincioșii din Eparhia Aradului au trecut prin multe etape istorice, suferințe și bucurii, ca de altfel întreaga Transilvanie și Românie, secole de asuprire și dezbinare din partea altora, mărturii amintite de Episcopul Miron Cristea al Caransebeșului în cuvântarea ținută nației românești adunată la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918: „În fața asupririlor și a nedreptăților, pe care nu le putem opri, ne-am retras resemnați la vetrele familiilor și la altarele bisericuțelor noastre și acolo am străjuit cu neadormită grijă și am salvat scumpele comori ale sufletului: legea, limba, datinile strămoșești și toată moștenirea ființei noastre etnice de români”[1].

Asuprirea românilor ortodocși din Transilvania și Banat a durat câteva secole. Amintim aici următoarele aspecte: propaganda calvină (secolele XVI-XVII), prozelitismul romano-catolic (secolele XVII-XIX), care au avut ca urmări trecerea forțată a unor clerici și credincioși la tradiția apuseană; desființarea Mitropoliei Ortodoxe române a Transilvaniei și așezarea lor sub tutela spirituală sârbă și controlul imperial habsburgic și maghiar; apoi martiriul multor mărturisitori ortodocși; distrugerea bisericilor și mănăstirilor; învățământul românesc desființat și obligativitatea învățământului în limba maghiară; interdicții pentru ardeleni în comunicare și conlucrare cu frații români de peste Carpați; participarea forțată a ostașilor români din Transilvania (preoți și învățători) în Primul Război Mondial alături de armata imperială; arestarea, maltratarea și închiderea multor preoți, învățători și ostași români în închisorile din Transilvania și Ungaria și multe alte suferințe îndurate de răbdătorii români ortodocși care nu și-au pierdut credința în Dumnezeu și speranța în unitatea poporului român.

2. Aportul Episcopiei Aradului la realizarea Marii Uniri de la Alba Iulia

Ierarhii Episcopiei Aradului împreună cu clerul și credincioșii au luptat pentru menținerea românismului și credinței ortodoxe prin toate mijloacele: cult, cultură, educație și slujire socială.

Sfânta Liturghie și Sfintele Slujbe au fost săvârșite în limba română după anul 1829, când Eparhia Aradului este păstorită de un

[1] Ion RUSU ABRUDEANU, „Implicarea Episcopului Miron Cristea în înfăptuirea Marii Uniri de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918”, în *Marea Unire de la Alba Iulia 1 Decembrie 1918,* Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2018, p. 88-89.

ierarh român (primul episcop român al Aradului), episcopul Nestor Ioanovici din Făgăraș, un naționalist român care a trasat direcția bisericii și a societății românești din zonă pe drumul biruinței.

Păstorirea Sfântului Ierarh Andrei Șaguna în Transilvania (1864-1873) a însemnat reînființarea Mitropoliei ortodoxe române (1864), crearea Statutului Organic, înființarea de școli, publicarea de cărți și manuale, fapte care au avut repercusiuni pozitive și asupra Eparhiei Aradului, prin implicarea Episcopului Ioan Mețianu al Aradului (1875-1902). Acest ierarh, admirator și ucenic al lui Șaguna, a dezvoltat la Arad infrastructura administrativă, culturală și educațională prin înființarea Tipografiei diecezane (1879), cu scopul promovării culturii poporului român, a înființat sau a dinamizat continuarea apariției multor publicații religioase, culturale și educaționale: revista „Biserica și Școala" (1877), foaie bisericească, scolastică, literară și economică, în scopul dezvoltării simțului religios-moral al clerului și credincioșilor, pentru a iubi Biserica, cultura și învățământul românesc; ziarele „Speranța" (1869) și „Lumina" (1872), foaie bisericească, scolastică, literară și economică, organ eparhial oficial, în dorința cultivării clerului și poporului din punct de vedere cultural, economic și social pentru eliberarea națională activă; „Calendare diecezane" (1880) în care erau publicate articole cu caracter literar și istoric românesc.

La acestea se adaugă tradiția învățământului pedagogic și teologic românesc, Preparandia (1812) și Institutul Teologic (1822), înmulțirea școlilor confesionale, întemeierea școlii civile de fete (1895), prin care s-a arătat și demonstrat latinitatea limbii române[2].

O contribuție istorică și un rol important în deșteptarea conștiinței naționale a românilor ardeleni a avut-o asesorul consistorial și apoi protopop dr. Gheorghe Ciuhandu, care prin faptele și publicațiile sale numeroase a înălțat stindardul ortodoxiei și românismului. A sprijinit școlile confesionale românești, a publicat între altele volumele „Instrucțiuni și dispozițiuni pentru îmbunătățirea învățământului poporal confesional" (1907), „Școala noastră populară și darea culturală" (1918), colecția de lucrări „La vatra sufletească a neamului" ș.a., multe studii și articole în revistele din Ardeal: „Tribuna", „Tribuna poporului", „Românul", „Biserica și Școala", „Telegraful român", „Legea

---

[2] Gheorghe LIȚIU, „Istoria Eparhiei Aradului", în *Episcopia Aradului. Istorie, viața culturală, monumente de artă*, Arad, Edit. Episcopiei Române a Aradului, 1989, p. 57-63.

românească", „Candela" ș.a[3].

Pe fondul acestor activități s-a pliat și păstorirea Episcopului Ioan Ignatie Papp (1903 - 1925), originar din localitatea Pociovaliște, județul Bihor.

Aradul fusese în secolul al XIX-lea și continua să rămână „Centrul puternic al luptei naționale a poporului român".

În timpul păstoririi episcopului Ioan Papp la Arad și în perioada în care a fost apoi Locțiitor de mitropolit al Ardealului (1918-1919) au avut loc o mulțime de evenimente ce au culminat cu realizarea Marii Uniri. În pofida faptului că guvernul maghiar încerca tot mai des să subordoneze Biserica Ortodoxă din Transilvania și să se amestece în organizarea școlilor confesionale românești, ierarhii, preoții și învățătorii au rezistat eroic în păstrarea specificului etosului și credinței.

În timpul Primului Război Mondial (1914-1918) „s-a creat la Budapesta un comitet pentru urmărirea românilor din Ungaria și Transilvania"[4].

Mobilizarea în război a învățătorilor și apoi a preoților a creat probleme învățământului confesional și Bisericii, fapt care l-a determinat pe Episcopul Ioan Papp să se adreseze în mai multe rânduri Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, dar și guvernului pentru ca învățătorii și preoții să beneficieze de scutire pentru armată și înrolare în război.

Din statistici reiese că 43% dintre învățători fusese mobilizați, iar dintr-un „raport din 1 aprilie 1916, aflăm că din cei 252 de învățători obligați la armată, doar 97 erau cu serviciul militar activ, 86 au fost ‹‹ absolviți›› pe timp nelimitat, 40 au fost eliberați din armată, 21 erau prizonieri și 8 au căzut în luptă"[5]. Intervențiile Episcopului Ioan Papp pentru învățători au dat roade, însă în locul lor au fost mobilizați preoții, încât în perioada anilor 1914-1916 au fost să lupte 43 de preoți arădeni[6].

După intrarea României în război (1916), autoritățile maghiare au început arestări în rândul preoților și învățătorilor considerați lideri de

[3] Mircea PĂCURARIU, „Cultura bisericească în Eparhia Aradului în trecut și astăzi", în *Episcopia Aradului. Istorie, viața culturală, monumente de artă*, p. 138-142.

[4] S. STANCA, „Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1918)", Cluj, 1923, p. 9, *apud* Stelean-Ioan BOIA, „Biserica arădeană și Marea Unire", în Marius Ioan GREC, Stelean-Ioan BOIA, Sorin BULBOACĂ (coord.), *Rolul Aradului în realizarea Marii Uniri. O perspectivă cronologică*, Arad, Edit. Vasile Goldiș, 2017, p. 103.

[5] *Ibidem*, p. 104.

[6] *Ibidem*.

opinie proromânească, fiind închiși fără anchetă în închisorile de la Cluj, Aiud, Sibiu, Brașov, Timișoara, Făgăraș, Oradea, Seghedin, în condiții inumane și tratament discriminatoriu, unde au murit mulți din cauza suferințelor și bolilor[7].

În aceste condiții, Episcopul Ioan Papp a intervenit din nou la autoritățile maghiare pentru eliberarea preoților din închisori, adresând guvernului un memoriu formulat de Vasile Goldiș.

Astfel și în primul memoriu și în al doilea (toamna anului 1916), episcopul arădean cere ca preoții să fie anchetați, iar cei nevinovați să fie eliberați pentru a se întoarce în parohiile lor. Au fost preoți acuzați de propagandă românească printre țărani, ca să lupte în favoarea României, cum a fost cazul protopopului din Ineu, preotul Pavel Dârlea[8].

Preoții nedreptățiți de autoritățile maghiare se adresau episcopului arădean pentru a interveni să îi ajute: preotul Iosif Ogrean (cu 6 persoane în familie) din Săvârșin, preotul Teodor Ioaneș, preotul Ioan Popovici din Bârsa și mulți alții[9].

Episcopul Papp a apărat cu tărie școlile confesionale românești, pe învățători, pe toți românii ortodocși, lucrare pe care a săvârșit-o și după ce a ajuns locțiitor de mitropolit al Transilvaniei, când a rostit celebrele cuvinte, „unde merge poporul, mergem și noi vlădicii”[10].

Până la 1 Decembrie 1918, în primele decenii ale secolului al XX-lea au avut loc o mulțime de evenimente care au pregătit indirect sau direct Marea Unire, dintre care le amintim pe următoarele: în anul 1908 a avut loc reorganizarea Partidului Național Român cu sediul la Arad, după ce în anul 1894 fusese interzis de către guvernul Ungariei, avându-i în biroul central pe Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, Ioan Suciu și Nicolae Oncu; publicarea ziarelor „Tribuna poporului” (1897) și apoi „Românul” (1911), care militau pentru lupta românilor spre făurirea României Mari; În toamna anului 1918 are loc transferul de putere socială și politică de la autoritățile maghiare la autoritățile nou constituite românești: „fiecare comunitate etnică își va constitui un Comitet Național”, având atribuții specifice unui guvern. La Budapesta

[7] *Ibidem*, p. 104-105.
[8] *Ibidem*, p. 106.
[9] *Ibidem*, p. 108.
[10] Constantin RUS, „Participarea preoților ortodocși din Arad la pregătirea și realizarea Unirii din 1918”, în *1918-1998. Aradul și Marea Unire*, Arad, Edit. Universității „Vasile Goldiș”, 1999, p. 165.

se va organiza Consiliul Național Român (30 octombrie 1918), care se mută cu sediul la Arad în 2 noiembrie și se transformă în Consiliul Național Român Central, așa încât Aradul devine capitala primei guvernări românești a Transilvaniei[11].

Acest Consiliu Național Român avea ca obiective organizarea și conducerea celor 26 județe din Transilvania, locuite de români și înfăptuirea unirii tuturor românilor.

Nu era pierdută din vedere nici organizarea militară, războiul nu se terminase, încât s-a generalizat prezența gărzilor românești în toată Transilvania, sub „Comanda Supremă a Gărzilor Naționale Române din Ungaria și Transilvania", cu sediul la Arad, la 11 noiembrie 1918[12].

Consiliul Național Român Central (CNRC) clarifică faptul că este independent și nu se supune Consiliului Național Ungar, care la 31 octombrie preia guvernarea Ungariei.

CNRC devine total legitim prin faptul că este recunoscut de către Biserica Ortodoxă și cea Greco-catolică, eparhiile ortodoxe ale Aradului și Caransebeșului, precum și Episcopia greco-catolică de Gherla susținând activitatea acestui Consiliu.

Episcopul Aradului, Ioan Papp, le-a cerut în scris ierarhilor români ortodocși și greco-catolici să-și exprime poziția față de CNRC. Primul care a răspuns a fost Episcopul Miron Cristea al Caransebeșului (1 noiembrie). Apoi toți ierarhii greco-catolici, dr. Demetriu Radu al Oradiei, dr. Valeriu Traian Frențiu al Lugojului și dr. Iuliu Hosu al Gherlei și-au exprimat adeziunea la Consiliul Național Român: „Noi subsemnații episcopi ai Bisericii Ortodoxe Române și Greco-catolice române avem ferma convingere că interesele de viață ale neamului românesc, ai cărui păstori sufletești suntem, pretind ca un categoric imperativ înfăptuirea acestui drept de liberă dispunere și față de neamul nostru"[13].

Au fost purtate tratative diplomatice între CNRC și CNU, care s-au finalizat cu nerecunoașterea de către partea maghiară a autorității românești în teritoriile locuite de români și continuarea de către Consiliu demersurilor ce urmăreau „preluarea puterii executive pe teritoriile

---

[11] Stelean-Ioan BOIA, „Marea Unire de la 1918. Locul și rolul Aradului", în Marius Ioan GREC (coord.), *95 de ani de la Marea Unire*, Arad, Edit. Vasile Goldiș, 2013, p. 29.

[12] *Ibidem*, p. 30-31.

[13] *Lumina*, An I (1918), nr. 45, p. 2, *apud* Stelean-Ioan BOIA, „Biserica arădeană și Marea Unire", p. 113.

locuite de români, pe baza dreptului la autodeterminare”[14].

În acest context istoric, Biserica Ortodoxă nu a rămas indiferentă și a acționat prin mijloacele ei pentru susținerea dorințelor poporului român din Transilvania și Ungaria. Astfel au fost organizate sinoade mitropolitane pentru dobândirea autonomiei bisericești, autodeterminare românească în Transilvania și unirea cu România, ținute la Arad.

Primul sinod mitropolitan a avut loc în ziua 8/21 noiembrie 1918, la Arad, la inițiativa Episcopului Ioan Papp al Aradului și Locțiitor de mitropolit al Transilvaniei, când ierarhii recunosc CNRC ca fiind „reprezentantul și conducătorul politic al poporului român din Ungaria și Transilvania”, și menționează că vor conlucra cu acest consiliu spre binele românilor.

Al doilea sinod mitropolitan s-a desfășurat tot la Arad, tot sub președința Episcopului Papp, două zile mai târziu, la 10/23 noiembrie în prezența fruntașilor Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, hotărându-se schimbarea rugăciunii pentru conducători, fiind acceptată formula: „Pentru Înalta noastră stăpânire națională și pentru Marele Sfat al românilor...,Domnului să ne rugăm”[15].

Pe de altă parte, Vasile Goldiș și membrii CNRC au discutat în ziua de 15 noiembrie 1918 despre organizarea și convocarea Adunării Naționale. Au fost voci care au cerut Consiliului să proclame în acel moment Unirea Transilvaniei cu România. Vasile Goldiș a temperat entuziasmul tineresc și a precizat că Unirea trebuie să „exprime voința întregului popor”[16].

Unii reprezentanți au dorit ca această Adunare să se desfășoare la Arad sau Blaj, alții la Sibiu sau Alba Iulia, însă Consiliul Național a înțeles și hotărât că Alba Iulia este locul cel mai potrivit pentru o Adunare Națională a românilor.

În sala de festivități a „Școlii civile de fete” (școala aparținea Episcopiei), de lângă sediul Episcopiei Aradului s-a desfășurat în ziua de 15 noiembrie ședința plenară a CNRC, la care a participat și Episcopul Ioan Papp, în care s-a luat hotărârea că, „unirea Transilvaniei cu România trebuie să fie expresia Marii Adunări Naționale a tuturor românilor...”[17].

[14] Stelean-Ioan BOIA, „Marea Unire de la 1918. Locul și rolul Aradului”, p. 33-34.
[15] Notă Circulară nr. 147/1918, „Către iubitul cler al Mitropoliei ortodoxe române din Ungaria și Transilvania”, în *Biserica și Școala,* An XLIII (1918), nr. 47, p. 2.
[16] Stelean-Ioan BOIA, „Marea Unire de la 1918. Locul și rolul Aradului”, p. 35.
[17] *Ibidem*.

Existența a două partide politice românești, Partidul Național român și Partidul Social-Democrat a întărit lucrarea CNRC.

Tot în sediul „Școlii civile de fete" din Arad s-a ținut în ziua de 3/16 noiembrie 1918 o altă ședință a CNRC în care s-a stabilit ca dată pentru convocarea Adunării Naționale „ziua de 1 decembrie", iar locul de desfășurare, orașul Alba Iulia[18].

Ambele ședințe au fost prezidate de Ștefan Cicio-Pop. Textul convocării Marii Adunări Naționale a fost redactat de Vasile Goldiș la 7/20 noiembrie și a fost semnat de dr. Ștefan Cicio-Pop, președintele CNRC și dr. Gheorghe Crișan, secretar.

Precizăm faptul că Vasile Goldiș era secretar eparhial al Episcopiei Aradului, având o pregătire teologică, culturală și politică excepțională. El reprezintă Biserica Ortodoxă a Aradului alături de Episcopul Papp în toate demersurile pentru realizarea Marii Uniri.

Menționăm că din partea Episcopiei Aradului „la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia au participat ca delegați de drept Episcopul Aradului și 16 protopopi români (..). În total deci, din județul Arad au fost aleși și au participat ca delegați oficiali 135 de deputați, cu 138 de mandate, ceea ce înseamnă că arădenii reprezentau 10,99% din totalul celor 1228 de delegați prezenți la 1 Decembrie 1918, la actul epocal al revenirii Transilvaniei la Patria mamă. În rândul delegaților arădeni cei mai mulți erau țărani (38), urmați de reprezentații bisericii în număr de 27 (1 episcop, 16 protopopi, 9 preoți și 1 preot din partea Consistorului din Arad), apoi 22 de avocați, 17 profesori și învățători (8 profesori, printre care și Vasile Goldiș și 9 învățători), 11 reprezentanți ai Gărzilor Naționale Române (8 ofițeri, 1 subofițer, 1 voluntar și gardistul din cercul Nădlac), și număr de 2 tipografi, 2 ziariști, 3 medici, 5 funcționari, 4 studenți, 3 meseriași și cele 3 delegate din partea Reuniunii femeilor române din Arad"[19].

În cele ce urmează, prezentăm delegația Episcopiei Aradului condusă de Episcopul Ioan Papp, care a participat la Alba Iulia: „protopopii Fabrițiu Manuilă (Lipova), Patrichie Țiurca (Vinga), Procopie Givulescu (Radna), Traian Vățianu (Arad), Dimitrie Barbu (Chișineu-Criș), Mihai Lencuța (Șiria), Ioan Gorgea (Ineu), Florian Sorin (Buteni) și Cornel Lazăr (Hălmagiu); Gheorghe Cihandu (reprezentant al Consistoriului), Teodor Botiș (reprezentant al Institutului Teologic), profesor diacon Sabin Evuțianu (reprezentant al Preparandiei); preoții din cercurile electorale: Lazăr Iacob

[18] *Ibidem*, p. 36-37.
[19] *Ibidem*, p. 37-38.

(Arad), Iosif Monția (Ineu), Mihail Cosma (Răpsig), Romulus Ganea (Pecica), Romuls Nestor (Nădalc), Iancu Ștefănuț din Mândruloc (Radna), Aurel Sebeșanu din Felac (Aradul Nou) și Nicolae Debău din Lipova, Vasile Deheleanu din Ususău”[20].

Pe lângă delegații oficiali trimiși din județul Arad la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, au participat „peste zece mii de țărani români din părțile arădene”[21].

La Alba Iulia, în măreața zi de 1 Decembrie 1918, programul stabilit în ședințele CNRC de la Arad a fost împlinit întocmai. Desfășurătorul zilei a fost publicat în revista „Biserica și Școala”.

Dimineața a fost săvârșită Sfânta Liturghie de fiecare Biserică românească. Din partea ortodocșilor a slujit episcopul Ioan Papp în prezența episcopului Miron Cristea, care la final a rostit o rugăciune „pentru dezrobirea neamului”.

Delegația Episcopiei Aradului a votat la 1 Decembrie 1918 unirea Transilvaniei cu România. Episcopul Papp a fost ales președinte al Marii Adunări Naționale împreună cu Gheorghe Pop de Băsești și episcopul greco-catolic Demetru Radu.

Ștefan Cicio-Pop a deschis lucrările Adunării Naționale și i-a salutat pe toți delegații poporului român din România, Transilvania, Banat, Basarabia, Bucovina și Ungaria. Secretarul eparhial Vasile Goldiș a citit proiectul de rezoluție pentru unirea Transilvaniei cu România. Pe câmpul lui Horea, la Alba Iulia, au participat la momentul Unirii 100.000 de români.

3. Revista „Biserica și Școala”, reflecții cu privire la pregătirea și înfăptuirea Marii Uniri

Revista Eparhiei Aradului, „Biserica și Școala”, a publicat mai multe articole cu privire la implicarea ierarhului, clerului și credincioșilor în mărturisirea credinței ortodoxe și a identității românești, dar și mărturii istorice din alte provincii românești.

În bilanțul făcut pe anul 1917, redacția revistei constată că în cei trei ani și jumătate de când a început războiul, chiar dacă România a

---

[20] A. COSMA, „Biserica din Banat și Unirea de la Alba Iulia”, în *Mitropolia Banatului*, anul 1968, nr. 10-12, p. 60-68, *apud* Stelean-Ioan BOIA, „Biserica arădeană și Marea Unire”, p. 116.
[21] Gheorghe LIȚIU, *art. cit.*, p. 67.

intrat mai târziu (1916), au murit mulți oameni. În fața suferinței și a morții, poporul român din Transilvania „nu și-a renegat trecutul său”[22]. În același număr al revistei este relatată discriminarea etnică și confesională față de învățământul românesc din Arad, de către autoritățile imperiale. Angajamentul asumat de Eparhia Aradului față de cler și popor a fost că va apăra moștenirea națională pentru ca fiii Bisericii să beneficieze de cult și învățământ în limba română.

Dorința românilor ardeleni de a avea învățământul în limba maternă a fost exprimată și în contextul Primului Război Mondial, dar mai pregnant în zilele pregătirii pentru Marea Unire și după acest eveniment istoric.

Scopul școlii este de a pregăti oamenii de mâine ai țării. Învățământul în limba română înseamnă pregătirea copiilor în spiritul național, să-și iubească țara, limba, credința și valorile. Învățătorul Todor Mariș a publicat un articol în acest sens, arătând că școala cu învățământ în limba română este izvorul educației, al înnobilării neamului, învață dragostea de Dumnezeu și oameni, ca românii să țină la națiunea lor[23].

Sub presiunea războiului și a evenimentelor din toamna anului 1918, ministrul ungar pentru culte a trimis o telegramă Consistoriului eparhial al Aradului prin care anunță că învățământul elementar pentru clasele I și II nu mai este obligatoriu și chiar poate fi sistat. Această hotărâre este adusă la cunoștința publicului de episcopul Ioan Papp, care le amintește românilor că limba maghiară a fost obligatorie în școli și instituțiile publice prin legile guvernamentale din anii 1792, 1825, 1832 ș.a.[24].

Tot cu privire la învățământul în limba română, menționăm faptul că în orașul Marii Uniri s-a organizat ad-hoc în timpul evenimentului de la 1 Decembrie o conferință a profesorilor care s-au aflat la acea vreme între participanții la Marea Adunare Națională. Aceștia au propus mai multe hotărâri cu privire la învățământul în limba română: învățământul primar, gimnazial, la preparandii, la școlile civile să se facă exclusiv în

[22] „Bilanțul”, în revista *Biserica și Școala,* Nr. 1, anul XLII, Arad, 1/14 ianuarie, 1918, p. 1.

[23] Todor MARIȘ, „Scopul școalei noastre în viitor”, în *Biserica și Școala,* nr. 50, an LXII, Arad, 9/22 decembrie, 1918, p. 1.

[24] Ioan I. PAPP, „Aviz. Limba școlilor noastre”, în *Biserica și Școala,* nr. 44, an XLII, Arad, 28 octombrie (10 noiembrie), 1918, p. 2.

limba română, iar în locul geografiei și istoriei Ungariei să se predea istoria și geografia României[25]. Aceste proiecte au fost înaintate Consiliului Dirigent spre a lua măsurile necesare pentru implementare în școli până la realizarea efectivă a unirii.

În paginile revistei „Biserica și Școala" au apărut articole cu privire la Unirea Basarabiei cu România, aceste informații fiind un imbold și o determinare pentru ardeleni (și arădeni) pentru a merge pe acest drum al unității românilor. Este interesant punctul de vedere al lui Ioan Bogdan, vicepreședintele Academiei Române: „Votul dat la 9 aprilie de Basarabeni ne dovedește că cu toată stăpânirea rusească de un secol, stăpânire care a devenit zi de zi mai apăsătoare, basarabenii au rămas români și vor rămâne români și de aici înainte (...). Actul basarabenilor de la 9 Aprilie / 27 Martie este semnul reînvierii lor la viața naturală românească, este nădejdea de mai bine ce se revarsă în inimile *celorlalți români*, este glasul care ne spune că oricât de mari ar fi dezamăgirile prezentului, încrederea în puterea de viață a poporului nostru nu trebuie să ne părăsească nici un moment"[26].

În același număr al revistei este publicat un alt articol cu privire la Unirea Basarabiei cu România, în care este redat cuvântul ținut de Constantin Stere (care a pătimit mult pentru apărarea valorilor românești), în ziua de 9 aprilie în Sfatul Țării[27].

În cadrul sinodului eparhial al Aradului prezidat de episcopul Ioan Papp s-a reafirmat autonomia Bisericii Ortodoxe Române din Regatul Ungar, așa cum s-a prevăzut în legea IX din 1868, când „constituția Bisericii a devenit parte integrantă a Constituției statului austro-ungar. Această lege la art. 3 statornicește situația de drept public a Bisericii noastre și pe baza acestui articol s-a alcătuit Statutul Organic al nostru.

Acest *Statut* se întemeiază pe două principii cardinale:

1. Libertatea autonomiei a Bisericii, și

2. Rezervarea dreptului la supremă inspecțiune"[28].

Este important de subliniat faptul că membrii sinodului eparhial

[25] „Conferința profesorilor români la Alba-Iulia", în *Biserica și Școala,* nr. 51, an LXII, Arad, 16/29 decembrie 1918, p. 3.

[26] G. T., „Academia Română și Unirea Basarabiei", în *Biserica și Școala,* nr. 1, an XLII, Arad, 1/14 ianuarie, 1918, p. 5.

[27] *Ibidem,* p. 6.

[28] *Sinodul eparhial*, în „Biserica și Școala", Nr. 19, anul XLII, Arad, 6/19 mai, 1918, p. 2.

aveau conștiința demnității românești cu privire la drepturile bisericești și etnice. Ciudat este comportamentul trimisului contelui maghiar Apponyi la sinod, comitele dr. Barabas Bela, care cerea ca procesele verbale ale sinodului să nu cuprindă numele localităților cu denumirea în limba română, ci doar în limba maghiară, cerință neluată în seamă de sinodali.

În toamna anului 1918 au avut loc mai multe evenimente pregătitoare pentru Marea Unire, acestea fiind aduse la cunoștința românilor și prin intermediul revistei. Într-un comunicat al Consiliului Național Român semnat de dr. Ștefan Cicio-Pop se menționează conducerea Consiliului și a Partidului Social Democrat Român, precizându-se că acest Consiliu reprezintă neamul românesc din Ungaria și Ardeal și că el este recunoscut de marile puteri ale lumii inclusiv de guvernul maghiar revoluționar[29]. Același comunicat cuprindea informații cu privire la organizarea social-politică a românilor din Transilvania, înregimentarea ofițerilor și soldaților români în gărzile locale care formau „Garda națională română”[30].

Susținerea dreptului la auto-determinare a grupurilor etnice aparținând Imperiului Austro-Ungar de către președintele SUA, Woodrow Wilson, a reprezentat o încurajare și pentru români ardeleni în dorința lor de a scăpa de opresiunile imperiale și a se afla în unitate cu toți românii. În revista arădeană este publicată o parte din scrisoarea trimisă de ministrul de externe al SUA, care reprezenta poziția președinției, către Guvernul român, în cuprinsul ei regăsindu-se susținerea pentru unirea tuturor românilor, cunoscând suferințele prin care au trecut în istorie[31].

În preajma zilei de 1 decembrie 1918, reprezentanții Marelui Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania publică un manifest intitulat „Către popoarele lumii”, în care evidențiază răbdarea și suferința românilor din Transilvania asupriți de guvernul maghiar, care se opunea dorinței acestora de a trăi liberi și independenți: „Națiunea română din Ungaria și Transilvania, ținută de veacuri în robie trupească și sufletească de către clasa stăpânitoare a poporului maghiar, eliberată

[29] „Către națiunea Română”, în *Biserica și Școala*, nr. 44, an XLII, Arad, 28 octombrie (10 noiembrie), 1918, p. 1.
[30] *Ibidem*, p. 1-2.
[31] T.R., „Wilson pentru Națiunea Română. Drepturile naționale și teritoriale ale Românilor recunoscute de America”, în *Biserica și Școala*, nr. 45, an XLII, Arad, 4/17 noiembrie, 1918, p. 2.

acum din sclavie prin strălucita învingere a armelor, care s-au luptat pentru drepturile civilizației umane împotriva principiului barbar al opresiunii naționale și de clasă (...).

Guvernul opresorilor de până aici a denegat adeziunea sa la această hotărâre a națiunii române și în fața dreptului firesc al fiecărei națiuni de a fi stăpână asupra sa și a teritoriului locuit de dânsa, guvernul opresorilor opune forță brutală a statului oprimator (...).

Națiunea română din Ungaria și Transilvania nu dorește să stăpânească asupra altor neamuri (...).

Națiunea română din Ungaria și Transilvania speră și așteaptă, că în năzuința ei pentru libertate o va ajuta întreg neamul românesc, cu care una voim a fi de aici înainte în veci”[32].

Convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia pentru ziua de 1 decembrie 1918 este anunțată în paginile revistei „Biserica și Școala”. Tot aici se specifică și cine va lua parte la Adunare din partea Bisericii și a instituțiilor locale[33]. Este reamintită Unirea Basarabiei cu România, modul organizării de la Chișinău și ce cuprinde proclamația unirii: „...«Trăiască, crească și înflorească Basarabia, trăiască Ardealul și Bucovina, unite pentru vecie cu țara mamă în hotarele largi cuprinzătoare ale României mari»”[34].

A fost publicat modul în care s-a organizat și desfășurat Marea Adunare Națională, componența delegațiilor Bisericilor românești, programul manifestărilor și entuziasmul românilor[35]. De asemenea, au fost publicate o parte din discursurile reprezentanților conducerii Adunării.

Înainte de a prezenta proiectul de rezoluțiune stabilit de Marele Sfat Național, Vasile Goldiș a ținut un cuvânt în care a amintit în sinteză istoria poporului român din toate provinciile, cu momentele cele mai importante până la zi: „(...) Dreptul națiunii române de a fi liberată îl recunoaște lumea întreagă, îl recunosc acum și dușmanii noștri de veacuri. Dar odată scăpată din robie, ea - aleargă în brațele dulcei sale

---

[32] Ștefan Cicio-Pop, Gh. Crișan, „Către popoarele lumii”, în *Biserica și Școala*, nr. 46, an XLII, Arad, 11/24 noiembrie, 1918, p. 1.

[33] „Informațiuni”, în *Biserica și Școala*, nr. 46, an XLII, Arad, 11/24 noiembrie, 1918, p. 3.

[34] *Ibidem*.

[35] „Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Proclamarea unității naționale. Un neam, o țară”, în *Biserica și Școala*, nr. 48, an XLII, Arad, 25 noiembrie/ 8 decembrie, 1918, p. 1.

mame. Nimic mai firesc în lumea aceasta. Libertatea acestei națiuni înseamnă: unirea ei cu Țara-Românească (...). După drept și dreptate, Românii din Ungaria și Transilvania dimpreună cu teritoriile locuite de dânșii trebuie să fie uniți cu Regatul român”[36].

Trebuie să avem în vedere faptul că Vasile Goldiș era secretar eparhial al Episcopiei Aradului și bun cunoscător al istoriei bisericești și a poporului român.

Contribuția episcopului Ioan Papp la pregătirile de la Arad pentru Adunarea Națională de la Alba Iulia este semnificativă. Rolul de copreședinte al Adunării i-a dat prilejul episcopului arădean să își aducă aportul la împlinirea idealului românesc și ortodox de unitate a românilor.

Ultimul cuvânt la Marea Adunare l-a avut chiar episcopul Papp, care a subliniat ajutorul primit de români prin mila lui Dumnezeu, rugăciunile săvârșite pentru dezrobire și unire, contribuția generațiilor de români la apărarea și promovarea valorilor creștine și românești: „Rugăciuni de cerere am înălțat și noi astăzi la Sfintele Altare și încă rugăciuni încheiate cu lacrimi de bucurie, și acum la încheierea lucrului pentru care ne-am adunat se cuvine să aducem rugăciune de mulțămită la Tronul dumnezeirii cu atât mai vârtos, că a învrednicit și neamul nostru românesc de a ajunge acel moment (...). Episcopatul Bisericii române din Transilvania, Ungaria și Banat a fost în toate aceste timpuri conștient de înalta sa poziție de păstor și conducător natural al turmei sale cuvântătoare (...). Ne-am prezentat și acum in corpore la această mare sărbătoare națională, ca să dăm probe învederate că de câte ori se tractează despre soarta neamului românesc, clerul și poporul credincios, ca fii adevărați sunt una în cugete și simțiri, sunt una în dorințele și aspirațiunile naționale de la vlădică până la opincă și de la opincă până la vlădică (...). După toate acestea mulțumind tuturor care au dat concurs cu cuvântul și cu fapta dragostei lor de neam la ajungerea acestui scop, și rugând pe Dumnezeu să binecuvânteze lucrările noastre, adică să ne învrednicească a vedea întrupată dorința exprimată de noi cei prezenți în concluziile Adunării noastre naționale convocată pe ziua de astăzi, de încheiată”[37].

Hotărârea Marelui Sfat Național cu privire la Unire este adusă la cunoștință Regelui Ferdinand printr-o telegramă. Aceasta, ca și

[36] *Ibidem*, p. 2.

[37] „Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. Proclamarea României-Mari. Vorbirea P.S. Sale păr. nostru episcop Ioan pe câmpul lui Horea”, în *Biserica și Școala*, nr. 49, an XLII, Arad, 2/15 decembrie, 1918, p. 1-2.

răspunsul Regelui și al Reginei Maria, au fost publicate în revistă[38].

După aceea delegația Marelui Sfat Național s-a deplasat la București pentru a înmâna Regelui Ferdinand documentul Unirii. Membrii delegației au fost primiți de președintele Consiliului de Miniștri Ioan Brătianu în ziua de 13 decembrie, luând cuvântul și episcopul Miron Cristea al Caransebeșului. A doua zi, după slujba de Te Deum de la Mitropolie, delegația a fost primită de Regele Ferdinand în Sala Tronului, unde arădeanul Vasile Goldiș a citit Actul Unirii, din care prezentăm câteva fragmente: „Românii din Transilvania, din Banat și Țara Ungurească, strânși în număr nemaipomenit de mare la Alba Iulia, au hotărât cu o însuflețire sfântă unirea lor și a teritoriilor românești subjugate, cu Regatul Român.

Prin unirea aceasta, prin unirea Basarabiei și a Bucovinei s-a împlinit visul de o mie de ani al neamului românesc: unirea într-un singur stat a tuturor românilor, Unirea aceasta este rezultatul firesc al legilor istorice (...). Fericiți suntem noi românii de azi, că prin noi săvârșește istoria actul măreț al unirii românilor într-un singur stat român (...). Primește cu dragostea cu care ți-o aducem hotărârea de unire a acelor țări. Primește jurământul de fidelitate și omagiul a 4 milioane de români, locuitori pe alt pământ și întinde asupra lor scutul puternic al Majestății Tale. Patru milioane de români oțeleți prin suferințe și tari în credință ca stânca din munții frumosului Ardeal, strigă azi în extaz de fericire: Trăiască M. Sa, Regele Ferdinand, trăiască M. Sa Regina Maria, trăiască în veci România Mare!”[39].

La final, Regele a răspuns delegației transilvănene printr-un mesaj de recunoștință, aprobare și apreciere a jertfei românilor[40].

După Marea Unire a românilor de la Alba Iulia, episcopul Ioan Papp a trimis cu prilejul Praznicului Nașterii Domnului o Pastorală clerului și credincioșilor în care a mulțumit lui Dumnezeu că neamul românesc a ajuns la această sărbătoare, că a biruit în război după multă suferință și moarte și pentru actul Unirii cu România, astfel încât „toți românii să formăm o singură turmă sub unul și același păstoriu”[41].

---

38 „Telegrama Marelui Sfat Național către Maj. Sa Regele Ferdinand”, în *Biserica și Școala*, Nr. 49, p. 2.

39 A.T. Dacia, „Solii Ardealului”, în *Biserica și Școala*, nr. 51, an LXII, Arad, 16/29 decembrie, 1918, p. 1.

40 *Ibidem*.

41 „Adresa 4430/1918. Ioan din îndurarea lui Dumnezeu, dreptcredinciosul Episcop al Aradului, al Orăzii-Mari, Ienopolei și Hălmagiului, precum și al părților anexate din Banatul-Timișan”

În concluzie, subliniem importanța aportului adus de Episcopia Aradului prin ierarhi, cler și popor la punerea în practică a unui program național providențial, favorizat de istorie și realizat de români plini de jertfă, demni de dragoste și însuflețiți de o viziune unitar națională.

Bibliografie

1. *** *Episcopia Aradului. Istorie, viața culturală, monumente de artă*, Arad, Edit. Episcopiei Române a Aradului, 1989.
2. GREC, Marius Ioan / BOIA, Stelean-Ioan / BULBOACĂ, Sorin (coord.), *Rolul Aradului în realizarea Marii Uniri. O perspectivă cronologică*, Arad, Editura „Vasile Goldiș”, 2017.
3. GREG, Marius Ioan (coord.), *95 de ani de la Marea Unire*, Arad, Edit. „Vasile Goldiș”, 2013.
4. LIȚIU, Gheorghe, „Istoria Eparhiei Aradului”, în *Episcopia Aradului. Istorie, viața culturală, monumente de artă*, Arad, Edit. Episcopiei Române a Aradului, 1989.
5. RUSU ABRUDEANU, Ion, „Implicarea Episcopului Miron Cristea în înfăptuirea Marii Uniri de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918”, în *Marea Unire de la Alba Iulia 1 Decembrie 1918*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2018.
6. Revista „Biserica și Școala”, Arad, 1918.

în *Biserica și Școala*, nr. 52, an LXII, Arad, 23 decembrie 1918/5 ianuarie 1919, p. 1.

1 DECEMBRIE 1918. PREZENŢE CLERICALE BĂNĂŢENE LA ALBA IULIA

Daniel ALIC*

Abstract: ***1 December 1918. Clerical personalities from Banat present at Alba Iulia.*** The Great Union of all Romanians, occurred at 1 December 1918, connected the entire Romanian society and people from various arrears: cultural, political, economical, social and ecclesial. The Banat region, a region with high cultural standards, supported and worked to accomplish the old national ideal; Orthodox ecclesial authorities having a leading role in the actions for unification. Bishop Miron Cristea, the deans and all other clerical delegates from Banat's diocesan consistories and theological schools have unanimously expressed the people's desire to be united with Romania. We must mention, among those clerics that were present at Alba Iulia as delegates with voting right, Rev. Fr. Andrei Ghidiu, dean of Caransebes, Rev. Fr. PhD. Ioan Sârbu, renowned historian, Rev. Fr. Petru Barbu, archdeacon Cornel Corneanu, Rev. Fr. PhD. George Popovici from Luogoj. Archdeacon Cornel Corneanu, the secretary of Caransebes Diocese, was one of the personalities who had a leading role in the events from Alba Iulia, being maybe the most significant clerical figure after bishop Miron Cristea.

Keywords: *The Great Union, Banat region, clerical personalities, national unity*

Biserica Ortodoxă din teritoriile româneşti, socotită pe bună dreptate ocrotitoarea nu doar a credinţei, ci şi a culturii şi a spiritului românesc de-a lungul veacurilor, a însemnat pentru momentul 1 Decembrie 1918 instituţia care a contribuit în mod esenţial (prin infrastructură şi misiune) la unitatea naţională a românilor. Biserica

* Lector, Facultatea de Științe Sociale, Departamentul Teologie, Universitatea „Eftimie Murgu” Reșița.

Ortodoxă a românilor din Banat este un bun exemplu pentru a dovedi cu argumente istorice că episcopii, protopopii, profesorii de la şcolile de teologie şi preoţii din parohii au avut un rost bine determinat în economia evenimentului de la Alba Iulia. De altfel, trebuie precizat că întreaga istorie a românilor a fost marcată de personalităţi eclesiale care au avut contribuţii semnificative la devenirea neamului.

La sfârşitul Primului Război Mondial românii din Banat erau supravegheaţi religios de două centre eparhiale, unul în nordul regiunii, la Arad, unde păstorea episcopul Ioan Papp (1903-1925) şi unul mai la sud, în oraşul Caransebeş, unde era episcop Miron Cristea (1910-1919), viitorul mitropolit primat (1920-1925) şi patriarh al României (1925-1939). Din punct de vedere politic, interesele naţiunii române din Transilvania şi Banat erau coordonate de Partidului Naţional Român, care a acţionat firesc în sensul principiului autodeterminării naţionale, vehiculat de preşedintele american Thomas Woodrow Wilson şi preluat de conducătorii politici din ţările Europei occidentale şi de toată presa democratică existentă.

În acest context politic, la începutul lunii octombrie a anului 1918, Comitetul executiv al Partidului Naţional Român s-a reunit sub preşedinţia lui Teodor Mihali, la Oradea, unde s-a redactat şi votat varianta finală a unei declaraţii prin care românii din Transilvania şi Banat îşi cereau dreptul de autodeterminare şi nu mai acceptau să fie reprezentaţi ca naţiune de Guvernul maghiar. La această întâlnire a participat şi un cleric însemnat din Banat, dr. George Popovici, protopopul Lugojului[1].

Urmând principiului autodeterminării naţionale la care au făcut apel şi alte popoare europene, în 2 noiembrie 1918 s-a constituit Consiliul Naţional Român Central, cu sediul la Arad, ca for tutelar al intereselor politice ale românilor din Transilvana şi Banat. Consiliul Naţional Român Central a emis un apel către naţiunea română, în care înştiinţa că războiul lung şi sângeros, început din interese străine, s-a sfârşit. Românii erau îndemnaţi la calm şi la apărarea proprietăţilor

[1] Victor LĂZĂRESCU, „Protopopul dr. George Popovici (1862-1927)", în *Mitropolia Banatului*, XXVIII, nr. 10-12, octombrie-decembrie, 1978, p. 693.

private sau comune, mai ales că „a venit vremea ca fiecare popor şi fiecare individ să fie egal îndreptăţit şi stăpân pe soarta sa”[2]. Acelaşi apel arăta că în Consiliul Naţional Român au fost aleşi: dr. Teodor Mihali, Vasile Goldiş, dr. Alexandru Vaida Voevod, dr. Ştefan C. Pop, dr. Aurel Vlad, dr. Aurel Lazăr, iar ca membri din partea Partidului Social Democrat: Ioan Flueraş, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Trifon Albani şi Iosif Rănoi. Consiliul era forul românilor din Ungaria şi Ardeal, recunoscut de ţările Europei, chiar şi de Guvernul maghiar revoluţionar. În urma acestui apel, prefectul judeţului Arad, dr. Varjaszy Lajos, a declarat într-un ziar maghiar din Arad că „nu trebuie să luăm în nume de rău dacă românimea continuă să privească cu neîncredere viitorul pe care noua Ungarie îl promite […] Eu găsesc cât se poate de natural ca un popor plin de demnitate să nu mai tolereze robia”[3].

Dr. Ştefan Cicio Pop, preşedintele Consiliului Naţional Român Central de la Arad, a trimis în teritoriu delegaţii, care trebuiau să constituie consilii naţionale locale în fiecare localitate, în fiecare plasă şi în fiecare comitat. În componenţa acestor consilii trebuiau să fie aleşi, după datina românească, bătrânii satelor, în frunte cu preoţii, învăţătorii şi intelectualii români[4]. Locuitorii satelor şi oraşelor au fost îndemnaţi să primească delegaţii acestui consiliu, cu scopul de a înfiinţa Consilii naţionale locale şi Gărzi naţionale româneşti[5]. Rolul consiliilor naţionale a fost acela de a prelua conducerea administrativă la nivelul satelor, cercurilor şi comitatelor, în locul fostelor administraţii maghiare[6]. Gărzile naţionale au înlocuit jandarmeria maghiară şi reprezentau forţa publică a suveranităţii româneşti, sub autoritatea consiliilor naţionale, rolul lor principal fiind paza şi protecţia oamenilor şi a bunurilor private şi publice[7].

---

[2] ARHIVA EPISCOPIEI DACIEI FELIX (A.E.D.F.), *Fond Protopopiatul Vârşeţ*, dosar 1918, nr 305/1918.

[3] Virginia ARDELEAN, „Alba Iulia – 1918. Momente de neuitat”, în *Studia Caransebesiensia*, Cluj-Napoca, Edit. Nereamia Napocae, 2004, p. 73.

[4] Laurenţiu OANEA, *Dr. Ştefan Cicio Pop. Un titan în luptele naţional-politice ale românilor din Transilvania şi părţile româneşti din Ungaria (1865-1934)*, Arad, Edit. Gutenberg Univers, 2008, p. 133.

[5] *Ibidem*.

[6] *Ibidem*.

[7] *Ibidem*, p. 138.

Imediat după aceste declaraţii, ziarul *Drapelul* din Lugoj a cerut românilor bănăţeni să se aşeze sub protecţia şi sub conducerea comitetului de la Arad: „Consiliul Naţional Central Român este singur for competent după care trebuie să se orienteze întreaga suflare românească. Acest Consiliu […] are să facă toate pregătirile pentru organizarea voinţei naţionale. După avizul acestui Consiliu trebuie să se orienteze întregul neam”[8].

Consiliul Naţional Central de la Arad a alcătuit şi un întemeiat manifest al naţiunii române din Ungaria şi Transilvania, pe care l-a adresat popoarelor lumii. Manifestul, preluat de *Foaia Diecezană*, organul de presă al Episcopiei Caransebeşului, a adus la cunoştinţa ţărilor lumii „voinţa naţiunii române de a se constitui în stat liber şi independent spre a-şi putea validita nelimitat forţele sale în serviciul culturei şi al libertăţii omeneşti […] Pe teritoriul său strămoşesc naţiunea română este gata a asigura fiecărui popor deplină libertate naţională şi organizarea sa în stat liber şi independent o va întocmi pe temeiurile democraţiei, care va asigura tuturor indivizilor aflători pe teritoriul său egalitatea condiţiunilor de viaţă […] Nu mai voieşte să trăiască în legătură de stat cu naţiunea maghiară, ci este hotărâtă a-şi înfiinţa pe teritoriul locuit de dânsa statul său liber şi independent. Anunţând popoarele lumii această voinţă şi hotărâre a sa, naţiunea română din Ungaria şi Transilvania invocă pe seama sa sprijinul lumei civilizate şi geniul libertăţii omeneşti declarând sărbătoreşte, că din ceasul acesta, oricum ar decide puterile lumii, este hotărâtă a peri mai bine, decât a suferi mai departe sclavia şi atârnarea”[9].

Energia naţională a episcopului de la Caransebeş a fost promptă şi fără ocolişuri. În circulara nr. 6150 din 26 octombrie/8 noiembrie1918, episcopul Miron Cristea i-a anunţat pe credincioşii din Eparhia Caransebeşului despre constituirea Comitetului Partidului Naţional Român ales la Marea Conferinţă Naţională, numit şi Consiliul sau Sfatul Naţiunii Române ca for superior pentru poporul român[10]. Din proprie

[8] *Drapelul*, Lugoj, XVIII, 1918, nr. 112, 3 noiembrie, p. 3.
[9] *Foaia Diecezană*, Caransebeş, XXXIII, 1918, nr. 44, 11/24 noiembrie, p. 3.
[10] *Ibidem*, nr. 42 din 28 octombrie, p. 1.

iniţiativă a hotărât şi ordonat preoţilor din eparhie ca împăratul Austriei, deşi nu abdicase, să nu mai fie pomenit la serviciul liturgic: „Sfânta tradiţiune a Bisericii noastre răsăritene a fost în slujbele sale totdeauna cu deosebită luare aminte la autoritatea sau stăpânirea lumească. Cu atât mai vârtos trebuie să o facă aceasta Biserica poporului român, pusă pe temelii naţionale. Deci – şi până când Preasfinţitul sinod episcopesc în deplina sa competenţă va statori conform noilor stări de drept definitive ecteniile şi pomenirile respective – dispun următoarele:

La Ectenia cea mare de la începutul slujbelor se adauge la locul cuvenit – *Pentru înalta noastră stăpânire naţională şi pentru Marele Sfat al naţiunii române, Domnului să ne rugăm*.

La Ectenia după Sfânta Evanghelie – *Încă ne rugăm pentru înalta noastră stăpânire naţională şi pentru Marele Sfat al naţiunii române, pentru stăpânirea, biruinţa, petrecerea, pacea, sănătatea, mântuirea şi iertarea păcatelor lor, şi pentru ca Domnul Dumnezeu mai ales să le deie spor şi să le ajute întru toate lucrările lor spre binele obştesc*.

La ieşirea cu Sfintele Daruri, după pomenirea episcopului, – *Pe prea înalta noastră stăpânire naţională şi pe Marele Sfat al naţiunii române, Domnul Dumnezeu să le pomenească întru împărăţia Sa*”[11].

Din punct de vedere bisericesc, această pastorală a fost actul suprem de respingere a stăpânirii străine, mai ales că doctrina Bisericii Ortodoxe prevede ca la slujbe să fie pomeniţi stăpânitorii lumeşti, ca un act de implicare a Bisericii în timpul istoric. Pastorala episcopului Miron Cristea a fost primită cu bucurie şi de românii din afara eparhiei. Ziarul *Românul* din Arad a publicat integral textul pastoralei, cu o scurtă notă explicativă: „Preasfinţitul Părinte al Caransebeşului, dr. E. Miron Cristea, a trimis clerului său următoarea circulară, în care zvâcneşte duhul zilelor mari de azi. Cetiţi, fraţi români, cu sfinţenie acest document istoric al Bisericii noastre Ortodoxe de aici, care ne-a păstrat neatins sufletul feciorelnic prin urgii de veacuri. Preasfinţite, ne închinăm”[12]!

---

[11] ARHIVA EPISCOPIEI CARANSEBEŞULUI, (A.E.C.) *Fond Bisericesc (III)*, dosar 212/1918, nenumerotat.

[12] *Foaia Diecezană*, Caransebeş, XXXIII, 1918, nr. 43, 4/17 noiembrie, p.2-3.

Imediat după manifestul Consiliului Naţional de la Arad, localităţile bănăţene au fost în fierbere. În fiecare localitate au fost constituite consilii naţionale şi s-au organizat gărzi pentru apărarea cetăţenilor şi a proprietăţilor lor.

În toate localităţile Banatului, cu sprijinul preoţilor s-au constituit consilii naţionale româneşti, care au jurat credinţă Consiliului Central de la Arad. Nu doar localităţile, ci şi asociaţiile şi societăţile au luat o decizie în această privinţă. La conferinţa învăţătorească din fosta graniţă militară, ţinută în 8 noiembrie 1918 la Caransebeş, s-a hotărât constituirea învăţătorilor români în sfat învăţătoresc care să se supună Consiliului Naţional al Românilor din Transilvania şi Ungaria[13].

În faţa noilor transformări politice din Transilvania, regimentele româneşti întoarse de pe front s-au constituit în consilii militare şi au jurat credinţă Consiliului Naţional Român. „Foaia Poporului Român" din Budapesta arăta că astfel de manifestări ale armatei sunt „prologul unor mari evenimente pentru români, vestitoare a unei epoci noi în viaţa poporului român din Ungaria, Ardeal şi Bucovina"[14].

Pentru a nu mai da loc speculaţiilor, în 2/15 noiembrie 1918, Consiliul Naţional Român Central din Arad a comunicat tuturor consiliilor naţionale române ca în termen de 12 zile să înfăptuiască alegeri pentru o adunare naţională generală, după normele sufragiului universal. Din fiecare cerc urmau să fie aleşi cinci reprezentanţi ai poporului care să participe la Marea Adunare Naţională Română, care nu avea fixată o dată, dar va fi convocată în cursul lunii decembrie, după calendarul nou[15]. Consiliul de la Arad a mai anunţat că la adunarea preconizată în luna decembrie au fost invitaţi episcopii români, vicarii, delegaţii consistoriilor şi toţi protopopii tractuali, prin urmare, aceştia „nu au lipsă a fi aleşi între delegaţii cercurilor electorale"[16].

[13] *Ibidem*, 1918, nr. 44 din 11 noiembrie, p. 3.
[14] *Foaia Poporului Român*, Budapesta, VII, 1918, nr. 230, 5 noiembrie, p. 1.
[15] Ioan MUNTEANU (coord.), *Făurirea statului naţional unitar roman. Contribuţii documentare bănăţene (1914-1919),* Bucureşti, 1983, p. 97-99.
[16] *Ibidem*, p. 99.

Urmare acestui act, episcopii de la Arad şi Caransebeş au trimis o circulară protopopilor şi administratorilor protopopeşti, prin care i-a înştiinţat că „datorită meritelor nepieritoare ale Bisericii […] naţionale câştigate în decursul veacurilor în serviciul fiinţei noastre etnice şi totodată ca recunoaştere a legăturilor sfinte dintre poporul credincios şi slujitorii Bisericii", sunt invitaţi la preconizata Adunare Naţională Română, unde vor participa cu drept de vot. În aceeaşi pastorală a îndemnat protopopii să transmită preoţilor şi credincioşilor să se prezinte în număr cât mai mare la viitoarea adunare[17].

Pentru a-şi alege delegaţii la Marea Adunare Naţională, Consiliul Naţional Român din Caransebeş s-a întrunit în 10/23 noiembrie 1918, sub preşedinţia protopopului Andrei Ghidiu, cel care din anul 1884 a fost un luptător activ al cauzei naţionale româneşti şi i-a ales ca delegaţi pe Ion Gore din Mehadia, Nicolae Ivănescu din Marga, dr. Alexandru Murariu din Caransebeş, Ilie Român din Domaşnea şi dr. Ion Sârbu din Rudăria. În aceeaşi zi, cei aleşi au primit mandate semnate de protopopul Ghidiu[18]. Şi în celelalte localităţi ale Episcopiei Caransebeşului, prin implicarea preoţilor, care, de regulă, erau preşedinţii consiliilor naţionale româneşti, s-au făcut alegerile delegaţilor pentru fiecare cerc electoral, care au delegat, la rândul lor, cei cinci reprezentanţi ai românilor la Marea Adunare Naţională.[19]

În şedinţa plenară a Consistoriului eparhial din 14 noiembrie 1918, şedinţă prezidată de către episcopul Miron Cristea, s-a hotărât ca delegat din partea Episcopiei Caransebeşului la Marea Adunare Naţională să fie dr. Cornel Cornean, secretarul consistorial[20].

Miron Cristea a invitat la Alba Iulia profesorii de la Institutul Teologic şi Pedagogic, care au convocat corpul profesoral de la cele două institute ca să delege reprezentanţi pentru Adunarea de la Alba-

[17] Constantin BRĂTESCU, *Protopresbiterul Andrei Ghidiu (1849-1937). Între Biserică şi Neam,* Caransebeş, Edit. Dalami, 2006, p. 76.
[18] *Ibidem*, p. 75.
[19] Ioan MUNTEANU (coord.), *op. cit.,* p. 119-160.
[20] *Foaia Diecezană*, Caransebeş, XXXIII, 1918, nr. 45, 18 noiembrie, p. 4.

Iulia[21]. Institutul Teologic a fost reprezentat de Moise Ienciu, iar cel Pedagogic de Alexandru Buţiu[22].

Celelalte instituţii culturale şi sociale ale Caransebeşului şi-au ales şi ele delegaţii: dr. Valeriu Meda, din partea *Societăţii române de lectură*, preoţii Gheorghe Uec şi David Ioana, ca reprezentanţi ai *Societăţii de lectură „Ioan Popasu*”, Gheorghe Neamţu şi Iosif Olariu, din partea învăţătorilor, Gheorghe Jumanca şi Mitru Cârpan din partea ţărănimii, Nicolae Novăcescu şi Dimitrie Baba ca delegaţi ai meseriaşilor, Elena Beker şi Elena Biju, reprezentantele *Societăţii femeilor ortodoxe*, iar din partea Gărzii Naţionale, căpitanul Sabin Târziu. Acestora li s-au adăugat membrii Reuniunii de cântări şi alte 60 de persoane din Caransebeş[23].

În 7/20 noiembrie 1918, Consiliul Naţional Central a dispus convocarea unei adunări naţionale la Alba Iulia, adunare care să aibă loc în 18 noiembrie/1 decembrie, la care să participe reprezentanţii tuturor circumscripţiilor electorale de pe teritoriul Ardealului, Banatului, Crişanei şi Maramureşului, precum şi reprezentanţii Bisericii, ai societăţilor culturale şi ai tuturor păturilor sociale. „Foaia Diecezană” din 11/24 noiembrie 1918, a anunţat întreg clerul şi poporul Episcopiei Caransebeşului despre această adunare şi a făcut apel la toţi credincioşii eparhiei să participe la acest „praznic românesc”[24]. Prin ziarul „Drapelul” bănăţenii au fost îndemnaţi să-şi manifeste cu toată vigoarea hotărârea de unire cu România[25].

Din păcate, foarte mulţi delegaţi ai localităţilor bănăţene, mai ales din zona Timişoarei, nu au putut ajunge la Alba Iulia datorită împotrivirii armatei sârbeşti. Conform Convenţiei de armistiţiu încheiată în 13 noiembrie 1918 la Belgrad între Antanta şi Ungaria, Banatul urma să fie ocupat de trupe aliate până la încheierea tratativelor Conferinţei de

---

[21] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale (S.J.A.N.) Caraş-Severin, *Fond Institutul Teologic Diecezan Caransebeş*, dosar 1/1918-1919, fila 1.

[22] *Ibidem*.

[23] Bujor Jumanca, „Caransebeşul şi 1 Decembrie 1918”, în *Buletinul veteranilor de război*, nr. 1/1996, Reşiţa, Edit. InterGraf, p. 64-65.

[24] *Foaia Diecezană*, Caransebeş, XXXIII, 1918, nr. 44, 11 noiembrie, p. 3.

[25] *Drapelul*, Lugoj, XVIII, 1918, nr. 123, 28 noiembrie, p. 1.

pace[26]. Primele armate care au sosit în Banat au fost cele sârbeşti, grăbite de dorinţa de a lua în stăpânire întreg teritoriul provinciei. Deşi au fost primiţi ca prieteni, în scurt timp sârbii au început persecuţii asupra românilor[27]. Comportându-se ca armată de ocupaţie, sârbii au împiedicat populaţia românească să plece spre Alba Iulia şi doar insistenţa şi neînfricarea gărzilor naţionale româneşti au făcut posibil drumul delegaţilor români spre cetatea Unirii[28]. Argumentul invocat de ostaşii sârbi era situaţia politică nesigură și viitorul încă incert al Banatului[29].

În drumul spre Alba Iulia, episcopul Miron Cristea a fost însoţit de câţiva ofiţeri din gărzile naţionale, în frunte cu căpitanul Mihail Gropşianu şi de protopopul dr. Ioan Sârbu. Era o gardă de onoare, dar şi de pază pentru episcop[30]. Trupele sârbeşti sosite în Banat la începutul lui noiembrie aveau scopul de a menţine ordinea şi a apăra populaţia. Cu toate acestea, au provocat multă dezordine, sfidări la adresa populaţiei şi afronturi autorităţilor româneşti[31]. Atitudine lor a fost reprobabilă, mai ales că în perioada Războiului au fost susţinuţi ca naţiune prin intervenţiile oamenilor politici români[32]. Trenul care a dus la Alba Iulia caransebeşenii şi locuitorii satelor din împrejurimi a plecat în 30 decembrie 1918. În gările de pe Valea Bistrei, a fost oprit de patrulele sârbeşti, care au încercat să oprească înaintarea românilor spre Ardeal. La Oţelu Roşu, locomotiva garniturii feroviare a fost desprinsă şi trasă pe o linie paralelă. Doar intervenţia gărzilor româneşti a făcut posibilă

[26] Constantin BRĂTESCU, *Biserica strămoşească din Banatul de sud şi contribuţia sa la făurirea României Mari (1867-1919)*, Caransebeş, Edit. Dalami, 2007, p. 25.

[27] Radu PĂIUŞAN, *Mişcarea naţională din Banat şi Marea Unire. 1895-1919*, Timişoara, Edit. de Vest, 1993, p. 136.

[28] Constantin BRĂTESCU, *Biserica strămoşească din Banatul de sud…*, p. 26.

[29] Gheorghe NEAMŢU, *Activitatea C.N.R. din Caransebeş*, Caransebeş, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1927, p. 84.

[30] Constantin RĂILEANU, „Reprezentanţii Bisericii Ortodoxe Române din Banat la Alba Iulia”, în *Mitropolia Banatului*, XXVIII, nr. 10-12, octombrie-decembrie, 1978, p. 617.

[31] Gheorghe NEAMŢU, *Ibidem*, p. 84-85.

[32] Ioan CLOPOŢEL, *Revoluţia din 1918 şi unirea Ardealului cu România*, Cluj, Edit. Revistei „Societatea de Mâine”, 1926, p. 160-161.

continuarea drumului[33]. Din gara Bucova, unde era prezent un corp al armatei române, nu au mai existat incidente, iar trenul a plecat spre Alba Iulia în strigătele de bucurie ale românilor[34]. Nici drumul episcopului Miron Cristea nu a fost lipsit de peripeţii. Pentru a nu da de bănuit sârbilor, a plecat din Caransebeş spre Arad, apoi spre Alba Iulia. Imediat după plecarea trenului, la controlul unui jandarm sârb, toţi cei din compartiment au fost nevoiţi să se legitimeze. Pentru a-l feri pe episcop de neplăceri, la întrebarea jandarmului „dar popa cine-i?”, Ilie Gropşianu[35], un membru al delegaţiei, a răspuns răstit în limba sârbă „e vlădica vostru de la Timişoara”[36]

Delegaţii din Banat s-au întrunit în ziua de 30 noiembrie în sala restaurantului Dacia din Alba Iulia, sub preşedinţia dr. Aurel Cosma. Între vorbitori s-au numărat şi protopopii Lugojului, dr. George Popovici şi al Mehadiei, dr. Ion Sârbu, care au ţinut discursuri înflăcărate despre trecutul Banatului şi despre voinţa românilor de aici de a se uni cu Ţara, iar toţi participanţii s-au pronunţat pentru unirea fără condiţii cu România[37].

Ziua de 1 decembrie 1918 (după calendarul gregorian) i-a adunat la Alba Iulia pe toţi delegaţii aleşi de români pentru a dispune de soarta lor. 2.000 de delegaţi intelectuali, în frunte cu toţi episcopii români şi 100.000 de ţărani români au participat pe Câmpul lui Horea la Marea Adunare Naţională. În această atmosferă, dimineaţa s-a săvârşit Sfânta

[33] Bujor JUMANCA, *op. cit.*, p. 64-65.
[34] *Ibidem*, p. 65.
[35] Vezi „*Sasca Montană (1918-1919). Memorii de Ilie Gropşianu*”, în *Analele Banatului*, an IV, 1931, p. 118-121. „Abia se pune trenul în mişcare, din umbrele înserării apare în uşa cupeului, izbind-o cu un gest sălbatec, un soldat sârb – un muntenegrean cum am aflat mai apoi, – o mătahală de om şi începe să ne controleze permisele de drum. Totul a mers bine până la P.S.S. Episcopul, care şezând mai în fund i-a prezentat permisul prin mine. Cum se vede sârbul pusese ochii pe Sanctitatea Sa, cel mai distins şi ca înfăţişare dintre noi. Eu – vorbind sârbeşte – îi spuneam acelei namile de soldat, scopul şi ţinta călătoriei noastre: Mediaş, Cluj etc., numai Alba Iulia nu.”
[36] *Curentul*, Bucureşti, XII, 1939, nr. 4243 din 2 decembrie, p. 1.
[37] Ioan MUNTEANU, Vasile MIRCEA ZABERCA, Mariana SÂRBU, *Banatul şi Marea Unire. 1918*, Timişoara, Edit. Mitropoliei Banatului, 1992, p. 71-73.

Liturghie în cele două biserici româneşti din oraş, după care, în biserica ortodoxă, episcopul Ioan Papp al Aradului a oficiat un Te-Deum pe care l-a încheiat cu cuvintele: „Cel ce a înviat din morţi, Hristos adevăratul Dumnezeu al nostru, Tu ai înviat şi Neamul Românesc şi ne-ai dat să avem măreaţa zi de azi a Unirii Neamului. Ajută, Doamne, Ţara noastră, România Mare, să înflorească şi să se întărească pentru a preamări în veci Numele Tău"[38]. Episcopul Miron Cristea – ca reprezentant oficial al eparhiei de Caransebeş – a rostit în faţa altarului *rugăciunea de îngenunchiere* întocmită de preotul Gheorghe Ciuhandu[39], în care era cuprinsă şi o cerere de mulţumire şi pentru sănătatea şi fericita domnie a regelui Ferdinand I al României şi a reginei Maria[40].

Actul propriu-zis al Unirii a fost proclamat la Marea Adunare Naţională, în faţa poporului, imediat după terminarea serviciului divin, sub preşedinţia lui George Pop de Băseşti. Cel care a avut marea onoare de a da citire actului unirii, a fost Vasile Goldiş, în calitate de referent. Discursul lui Vasile Goldiş a fost unul istoric şi naţional, în care a pomenit despre jertfele aduse de români de-a lungul timpului, pentru libertate naţională, jertfe care s-a amplificat în cursul războiului[41]. La finalul discursului, a cerut adunării să aprobe hotărârile de unire, între care prima stipula unirea tuturor teritoriilor locuite de români cu România. În special s-a proclamat dreptul naţiunii române asupra întregului Banat[42].

Miron Cristea a ţinut în plenul adunării un discurs care a reiterat, într-o sinteză minuţios alcătuită, întreaga istorie de frământări, lupte şi aspiraţii ale poporului român. Vorbirea ierarhului din Caransebeş a fost primită cu ovaţii călduroase din partea celor prezenţi. Cu iscusinţa-i caracteristică, s-a adresat „măritei naţii româneşti" şi a încheiat prin

---

[38] DR. Coriolan BĂRAN, „Am fost la Alba Iulia", în *Mitropolia Banatului*, XXVIII, nr. 10-12, octombrie-decembrie, 1978, p. 640.

[39] Pavel VESA, *Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1847)*, Arad, Edit. Arhiepiscopiei Aradului, 2011, p. 69.

[40] Ioan RUSU ABRUDEANU, *Patriarhul României Dr. Miron Cristea – Înalt regent*, Cluj-Napoca, Edit. Napoca Star, 2009, p. 311.

[41] Ion CLOPOŢEL, *Revoluţia din 1918 şi unirea Ardealului cu România…*, p. 120-121.

[42] *Ibidem*, p. 121.

cuvintele: „Am ferma nădejde că glasul vostru unanim şi prin voi glasul întregii naţiuni se va concentra asupra singurei dorinţe, pe care o pot exprima în trei cuvinte: Până la Tisa! Amin"[43]!

Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia din 18 noiembrie/1 decembrie 1918 a hotărât prin glasurile a peste 100.000 de români prezenţi, din Transilvania şi Banat, unirea cu România, considerând că popoarele au acest drept inalienabil de a-şi hotărî singure soarta[44]. În mod deosebit s-a accentuat în actul unirii „dreptul inalienabil al naţiunii române la întreg Banatul, cuprins între râurile Mureş, Tisa şi Dunăre"[45].

Astfel, prin lupta naţională continuă şi prin prezenţa masivă a clericilor, contribuţia Bisericii la realizarea Marii Uniri a fost covârşitoare[46]. Biserica a avut ca reprezentanţi 5 episcopi (ortodocşi şi greco-catolici), 4 vicari episcopali, 10 delegaţi ai consistoriilor ortodoxe şi capitlurilor greco-catolice, 129 de protopopi, câte un profesor şi doi elevi ca reprezentanţi ai Institutelor teologice şi pedagogice şi numeroşi preoţi aleşi ca delegaţi în circumscripţiile electorale. La aceştia se adaugă şi preoţii, care au condus grupuri de credincioşi la marele eveniment[47].

La Alba Iulia s-a constituit şi Marele Sfat Naţional Român, în care Banatul a avut 44 de membri. Din Episcopia Caransebeşului, membrii clerici au fost, pe lângă episcop, protopopul Andrei Ghidiu, dr. Petru Barbu, Avram Corcea din Coştei, dr. Cornel Corneanu, dr. Avram Imbroane din Lugoj, Ioanichie Neagoe din Petrovaselo şi dr. Ioan Roşiu din Ghilad[48]. Dintre personalităţile ce au avut un rol fruntaş în economia Marii Uniri, demn de evocat este dr. Cornel Cornean, secretar eparhial al Episcopiei Caransebeşului, poate cea mai mare prezenţă caransebeşeană la Alba Iulia, după ilustrul episcop Miron Cristea[49].

---

[43] Ioan RUSU ABRUDEANU, *op. cit.*, p. 313-318.

[44] *Foaia Diecezană*, Caransebeş, XXXIII, 1918, nr. 46, 25 noiembrie, p. 1-2.

[45] *Ibidem*, p. 1.

[46] Ion CLOPOŢEL, *Revoluţia din 1918 şi unirea Ardealului cu România*, Cluj, Edit. revistei „Societatea de Mâine", 1926, p. 73.

[47] Ioan MUNTEANU, V. M. ZABERCA, M. SÂRBU, *op. cit.*, p. 5.

[48] Ioan Dimitrie SUCIU, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, 1977, p. 215.

[49] Activitatea lui Cornel Corneanu ca secretar eparhial a continuat până în 1921, iar între

Marele Sfat Naţional Român a ales Consiliul Dirigent al naţiunii române din Ardeal, Banat şi Ungaria, cu rostul de a conduce destinele românilor până la unificarea administrativă a României Mari. Componenţa Consiliului Dirigent a fost următoarea: dr. Iuliu Maniu preşedinte şi relaţii interne, dr. Alexandru Vaida relaţii externe şi presă, Vasile Goldiş instrucţie şi naţionalităţi, dr. Victor Bontescu la agricultură şi comerţ, dr. Romul Boila la comunicaţii, dr. Aurel Vlad la finanţe, dr. Stefan C. Pop la război, dr. Aurel Lazăr la justiţie, dr. Emil Haţiegan codificator în secţia justiţiară, dr. Ioan Suciu codificatorul dreptului public şi organizatorul constituantei, Ioan Flueraş la social, Vasile Jumanca la Industrie, dr. Vasile Lucaciu, dr. Valeriu Branişte şi Octavian Goga, fără portofoliu[50].

Reverberaţiile evenimentului s-au văzut nu numai în conştiinţa oamenilor, ci şi în presa vremii. Valeriu Branişte descria momentul de la Alba Iulia, spunând că „acolo s-a înfăptuit cea mai mare minune: unirea politică a tuturor românilor"[51]. Episcopul Miron Cristea a scris în ziarul

anii 1921-1924 a fost asesor consistorial la aceeaşi Episcopie a Caransebeşului. În această perioadă a fost şi deputat în Parlamentul României şi membru al Comisiei Speciale de pe lângă Ministerul de Externe. Din motive de ordin canonic, începând cu 1 ianuarie 1925 a renunţat la postul de asesor consistorial şi a predat *Religia* şi *Limba română* la Liceul de Stat şi *Dreptul bisericesc* la Academia Teologică din Caransebeş. Prin înaltul decret regal 2165/1927, Cornel Corneanu a fost numit prefect al judeţului Severin. Dr. Cornel Corneanu a avut o activitate culturală bogată în Caransebeş. Amintim faptul că a fost membru în Comitetul Astrei şi preşedinte al Despărțământului Caransebeş, a redactat Foaia Diecezană între anii 1917-1919, a avut o susţinută activitate publicistică în revistele Foaia Diecezană, Lumina şi la alte reviste din ţară. A scris şi numeroase studii dintre care se evidenţiază bogata biografie a episcopului Ioan Popasu. A susţinut reînfiinţarea unui scaun vlădicesc la Timişoara, lucru pe care l-a expus la Consiliul Naţional Bisericesc din anul 1935. Şicanat de regimul comunist instaurat în România, pentru funcţiile pe care le-a deţinut în Camera deputaţilor şi în alte structuri interbelice, dr. Cornel Corneanu, s-a stins din viaţă la 19 martie 1960, la locuinţa sa din Caransebeş, fiind înmormântat în cimitirul bisericii Sfântul Ioan Botezătorul, *apud* DANIEL ALIC, „Contribuţii bănăţene la Marea Unire. Dr. Cornel Corneanu (1884-1960)", în *Studia Caransebesiensia*, Cluj-Napoca, Edit. Nereamia Napocae, 2004, p. 97-104.

[50] *Foaia Diecezană*, Caransebeş, XXXIII, 1918, nr. 46 din 25 noiembrie, p. 4.

[51] *Drapelul*, Lugoj, XVIII, 1918, nr. 124 din 3 decembrie 1918, p. 1.

„Glasul Ardealului” din Braşov un articol intitulat „Învierea”, în care a vorbit despre istoria poporului român de la cucerirea Daciei de către romani şi până la împlinirea idealurilor de unitate naţională, idealuri consfinţite prin actul plebiscitar la Alba Iulia[52]. „Glasul Ardealului” a publicat şi articole despre Adunarea Naţională de la Alba Iulia, cu fragmente din cuvântările rostite acolo[53]. În ziarul „Lumina” din Caransebeş Nr. 46/1918, articolul semnat „Redacţia“ (scris, se înţelege, de dr. Cornel Corneanu), intitulat Ziua Învierii, evocă foarte frumos momentul de la Alba Iulia: „1 Decembrie 1918 va fi cea mai sfântă şi mai măreaţă zi din câte a pomenit neamul român care stăpâneşte aceste meleaguri. În această zi minunată s-a înfăptuit dorul de veacuri al moşilor şi strămoşilor noştri”[54].

Imediat după ziua unirii, luni, 2 decembrie 1918, în sala tribunalului din Alba Iulia, s-au întrunit membrii Marelui Sfat Naţional pentru a desemna reprezentanţii delegaţiei ce avea să înmâneze regelui Ferdinand actul Unirii. Aceştia au fost: episcopul ortodox al Caransebeşului Elie Miron Cristea, cel greco-catolic de Gherla Iuliu Hosu, Vasile Goldiş şi Alexandru Vaida Voievod, cărora li s-au alăturat Caius Brediceanu din Lugoj şi Mihail Popovici de la Braşov, aceştia au plecat în prealabil la Bucureşti pentru a pregăti sosirea delegaţiei oficiale. Deşi nu este amintit de mărturiile contemporanilor, secretarul eparhial Dr. Cornel Corneanu l-a însoţit pe Miron Cristea în această misiune[55].

Cele câteva nume de oameni ai Bisericii din Banat care s-au pomenit aici ca participanţi la 1 Decembrie 1918 sunt doar o parte dintre cei care au fost la Alba Iulia şi au subscris pentru unire. Glasul şi sentimentul lor a răsunat, însă, în acord cu a celorlalți bănăţeni de acasă care s-au exprimat pentru unitate naţională. Trebuie amintit şi faptul că,

---

[52] ARHIVELE NAŢIONALE ROMÂNE, *Fond Miron Cristea*, dosar 1, fila 153.
[53] *Ibidem*, fila 154.
[54] *Lumina*, Caransebeş, I, 1918, nr. 46 din 11 decembrie, p. 1.
[55] Detalii la Daniel ALIC, *Eparhia Caransebeşului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919). Biserică şi societate*, Cluj-Napoca/Caransebeş, Edit. Presa Universitară Clujeană/Edit. Episcopiei Caransebeșului, 2013, p. 344-364.

fiind cu un statut politic special, Banatul a adus chiar şi jertfe de sânge pentru a fi reprezentat la Marea Adunare Naţională de la Bălgrad.

Bibliografie

FONDURI ARHIVISTICE

1. ARHIVA EPISCOPIEI CARANSEBEŞULUI, *Fond Bisericesc*.
2. ARHIVA EPISCOPIEI DACIEI FELIX, *Fond Protopopiatul Vârşeţ.*
3. ARHIVELE NAŢIONALE ROMÂNE, *Fond Miron Cristea*.
4. SERVICIUL JUDEŢEAN AL ARHIVELOR NAŢIONALE CARAŞ-SEVERIN, *Fond Institutul Teologic Diecezan Caransebeş*.

PERIODICE

5. *Drapelul*, Lugoj.
6. *Foaia Diecezană*, Caransebeş.
7. *Foaia Poporului Român*, Budapesta.
8. *Lumina*, Caransebeş.

LUCRĂRI GENERALE

9. ABRUDEAN, Ion Rusu, *Patriarhul României Dr. Miron Cristea – Înalt regent*, Cluj Napoca, Edit. Napoca Star, 2009.
10. ALIC, Daniel, *Eparhia Caransebeşului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919). Biserică şi societate*, Cluj-Napoca/Caransebeş, Edit. Presa Universitară Clujeană/Edit. Episcopiei Caransebeşului, 2013.
11. BRĂTESCU, Constantin, *Biserica strămoșească din Banatul de sud şi contribuţia sa la făurirea României Mari (1867-1919)*, Caransebeş, Edit. Dalami, 2007.
12. IDEM, Protopresbiterul Andrei Ghidiu (1849-1937). Între Biserică şi Neam, Caransebeş, Edit. Dalami, 2006.
13. CLOPOŢEL, Ioan, *Revoluţia din 1918 şi unirea Ardealului cu România*, Cluj, Editu. Revistei „Societatea de Mâine”, , 1926.
14. MUNTEANU, Ioan / ZABERCA, Vasile Mircea / SÂRBU, Mariana, *Banatul şi Marea Unire. 1918*, Editura Mitropoliei Banatului, Timişoara, 1992.
15. MUNTEANU, Ioan (coord.), *Făurirea statului naţional unitar roman. Contribuţii documentare bănăţene (1914-1919)*, Bucureşti, 1983.

16. NEAMŢU, Gheorghe, *Activitatea C.N.R. din Caransebeş*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Caransebeş, 1927.
17. OANEA, Laurenţiu, *Dr. Ştefan Cicio Pop. Un titan în luptele naţional-politice ale românilor din Transilvania şi părţile româneşti din Ungaria (1865-1934)*, Arad, Edit. Gutenberg Univers, 2008.
18. PĂIUŞAN, Radu, *Mişcarea naţională din Banat şi Marea Unire. 1895-1919*, Timişoara, Edit. de Vest, 1993.
19. SUCIU, I. D., *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timişoara, Edit. Mitropoliei Banatului, 1977.
20. VESA, Pavel, *Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1847)*, Arad, Edit. Arhiepiscopiei Aradului, 2011.

STUDII ŞI ARTICOLE

21. ALIC, Daniel, „Contribuţii bănăţene la Marea Unire. Dr. Cornel Cornanu (1884-1960)", în *Studia Caransebesiensia*, Cluj-Napoca, Edit. Nereamia Napocae, 2004.
22. ARDELEAN, Virginia, „Alba Iulia – 1918. Momente de neuitat", în *Studia Caransebesiensia*, Cluj-Napoca, Edit. Nereamia Napocae, 2004.
23. BĂRAN, Dr. Coriolan, „Am fost la Alba Iulia", în *Mitropolia Banatului*, XXVIII, nr. 10-12, octombrie-decembrie, 1978.
24. DUDAŞ, Vasile, „1 Decembrie 1918 în Banat", în *Studii de istorie a Banatului*, nr. 9, 1983.
25. JUMANCA, Prof. Bujor, „Caransebeşul şi 1 Decembrie 1918", în *Buletinul veteranilor de război*, nr. 1/1996, Reşiţa, Edit. InterGraf.
26. LĂZĂRESCU, Dr. Victor, „Protopopul dr. George Popovici (1862-1927)", în *Mitropolia Banatului*, XXVIII, nr. 10-12, octombrie-decembrie, 1978.
27. RĂILEANU, Constantin, „Reprezentanţii Bisericii Ortodoxe Române din Banat la Alba Iulia", în *Mitropolia Banatului*, XXVIII, nr. 10-12, octombrie-decembrie, 1978.

ELITELE ECLEZIASTICE ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA LA 1918

Valer MOGA*

Abstract. ***Romanian ecclesiastical elites in Transylvania in 1918.*** In the Romanian *intelligentsia* in the transcarpathian provinces (Transylvania, Banat, Crișana and Maramureș), the clergy constituted the most numerous and well-structured contingent. At the end of the nineteenth century and the beginning of the next one, the situation could be improved, however the Church disposed of a complete structure, on a horizontal institutional level - parishes, archpriestships, dioceses, as well as on the hierarchical vertical level, from parish priests to metropolitans. It was a pillar of utmost importance of national life, in al its compartments. Because of an entire political context, the cleric irrespective of rank, was not content with accomplishing just his sacramental mission, but he led his people from a cultural, economic and political point of view. Archpriestships, for example, constituted the supporting points of the activity of the branches of the *Astra* cultural society. Likewise, all the boards of Romanian banks had among their members at least one priest. The clerics were omnipresent in the activity of the National Romanian Party, in its central and local structures. From this perspective, of the clergy as constitutive part of national elites, the issue of education is significant. The more we approach the top of the hierarchical pyramid, the more we ascertain that the eparchial theological institutes were only the basis, the starting point of the theological education. If the Greek-Catholic were attracted by the pontifical institutes in Rome, for Orthodox priests with aspirations of ecclesiastic or pedagogical ascension, the desire to gain in prestige was satisfied by a degree or by a doctorate obtained at the Faculty of Theology of the University in Cernăuți. However, both can be found on the lists of graduates of the universities in Cluj, Budapest or Vienna, with diplomas in theology, but also in philology, philosophy or law. At the same institutions they obtained, in some cases, two doctoral titles.

Keywords: *Church, clergy, intelligentsia, elite*

* Conferențiar, Facultatea de Istorie și Filologie, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

Introducere

În primele două decenii ale secolului XX, societatea românească din Transilvania a parcurs etapele unui proces de modernizare în plan politic, economic și cultural. Pe lângă inaugurarea perioadei neoactiviste, se constată adoptarea unor obiective importante între care insistăm asupra votului universal în Ungaria, care a fost obiectul unor ample campanii publice. În plan economic, românii au continuat să ocupe o poziție periferică între națiunile provinciei, singurul domeniu în care au reușit să realizeze unele performanțe fiind cel al creditului. Unii specialiști (Ion. I. Lapedatu, Constantin Popp) atenționau asupra riscurilor unei dezvoltări extensive în cadrul căreia dezvoltarea numerică să afecteze fiecare bancă în parte prin diminuarea capitalurilor. Campaniile politice inițiate de Partidul Național Român erau dublate de cele datorate societăților culturale între care locul fruntaș era ocupat de „Astra". Conducătorii și membrii Asociațiunii ajunseseră la capacitatea de a concepe un program matur, concretizat, între altele, în posibilitatea de a pune în operă obiective fundamentale și îndelung pregătite. Este vorba de editarea în perioada 1898-1904 a *Enciclopediei Române*, operă a colaborării unor savanți reputați provenind din toate spațiile locuite de români. Este vorba, de asemenea, de construirea și inaugurarea la Sibiu, la 19 august 1905, în cadrul unei ceremonii cu o participare general-românească, a Palatului „Astrei". Deși programul național era doar în parte îndeplinit, toate aceste realizări indică existența unor elite naționale mature și caracterizate de o prosperitate crescândă. În consecință, intră în sarcina istoricului să le cerceteze structura și fizionomia. Chiar de la o primă luare de contact, se constată preeminența elitelor ecleziastice, atât în planul unui activism în multiple direcții, cât și în cel al mijloacelor materiale disponibilizate pentru proiectul de modernizare națională. Textul care urmează constituie doar o introducere în tratarea unei problematici importante și cuprinzătoare.

Originea familială; formarea școlară și academică

În definirea configurației unui grup atât de important precum *elitele ecleziastice românești din Transilvania*, așa cum se prezentau ele la 1918, problema *originii sociale* este una fundamentală. Am tratat însă această temă într-un studiu anterior și rezultatele obținute, fără să ne surprindă, au semnificații particulare. Relevant este fenomenul dominant al eredității profesionale care făcea ca clericii, fie ortodocși, fie greco-catolici, fie simpli parohi, fie episcopi, să provină într-o proporție dominantă din familii preoțești. Pe locul al doilea, dar totuși foarte bine situați față de restul ierarhiei, se află agricultorii ca părinți de preoți, poziția lor datorându-se faptului că depășeau 80 de procente din societatea provinciei[1].

Chiar dacă ar fi fost încununată cu unul sau două doctorate obținute la universități străine, o carieră ecleziastică trebuia să înceapă cu școala primară. Așa cum era de așteptat, cei care aveau să devină preoți, în marea lor majoritate, au frecventat școlile primare confesionale. Au existat însă și excepții notabile. Schimbarea veacului a fost, este adevărat, o perioadă în care românii din Transilvania au reacționat la legislația ungară privind învățământul primar, temându-se că le vor fi maghiarizate școlile confesionale. Părinții au ales totuși uneori să-și trimită fiii la școli primare situate într-un alt orizont lingvistic și religios. Nu trebuie să le punem întotdeauna opțiunile pe seama comodității sau a oportunismului. Unii dintre ei au considerat că nu este drept să-și expună urmașii la o izolare socială cauzată de necunoașterea limbii de stat.

O astfel de situație a fost cea a lui Eusebiu Roșca. În anii 1916-1918 el a ajuns la demnitatea de vicar arhiepiscopal. A fost, timp de decenii, profesor la Institutul Teologic-Pedagogic din Sibiu, pe care l-a condus în calitate de director și, din 1921, în calitate de rector. Tatăl său,

---

[1] Valer MOGA, "Social Mobility in Transylvania at the End of the First World War", in Daniel DUMITRAN, Valer MOGA (eds.), *Economy and Society in Central and Eastern Europe. Territory*, *Population*, *Consumption* [Papers of the International Conference Held in Alba Iulia, April 25th-27th, 2013], Wien, Berlin, Lit Verlag, 2013, p. 331-332.

paroh ortodox în Fizeș Sânpetru[2], ulterior protopop al districtului Unguraș, hotărâse cu ani în urmă, în 1863, să-l înscrie la școala primară reformată maghiară dintr-un sat apropiat, Hida[3].

Aflat la mijlocul unei cariere ecleziastice strălucite, Dionisiu Vajda a fost numit în 1915 paroh greco-catolic și protopop în Bistrița. Aceasta, după ce în copilărie tatăl său Ioan, notar cercual în Fodora Română, îl trimisese la școala primară calvină din Dej[4].

La nivelul ierarhic cel mai înalt s-a situat cazul lui Demetriu Radu, episcop greco-catolic al Oradiei (1903-1920). El s-a născut în 1861, în satul Tâmpăhaza[5], din comitatul Alba Inferioară, într-o familie de agricultori. A frecventat, în Aiud, școala primară aflată în grija călugărilor franciscani minoriți[6].

Tema studiilor gimnaziale ale viitorilor preoți presupune existența unor informații istorice ample, astfel încât tratarea sa personalizată nu mai este posibilă. Tabloul eterogen al gimnaziilor frecventate lasă impresia că tinerii și părinții lor n-au pus pe primul loc aspectele lingvistice și confesionale atunci când au optat pentru una sau alta dintre școlile secundare. Fie ortodocși, fie greco-catolici, numele lor se regăsesc printre cele ale elevilor Gimnaziului Superior de Stat din Sibiu (maghiar), ai Gimnaziului Superior Romano-Catolic (Piarist) din Cluj[7], Gimnaziului Superior Romano-Catolic din Alba Iulia, Gimnaziului Superior Romano-Catolic din Târgu Mureș, Gimnaziului Superior Evanghelic-Luteran din Bistrița, Gimnaziului Superior Romano-Catolic

[2] În comitatul Solnoc Dăbâca, azi în județul Sălaj.

[3] Mircea PĂCURARIU, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002, p. 299; Mircea VAIDA-VOEVOD, Gelu NEAMȚU, *1 decembrie 1918. Mărturii ale participanților. Ioachim Crăciun: documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 2008, p. 248.

[4] Victor BOJOR, *Canonicii Diecezei gr. cat. de Gherla, acum: Cluj-Gherla 1857-1937*, Cluj, 1937, p. 265-266.

[5] Azi Rădești, jud. Alba.

[6] *Diecesa Lugoşului. Şematism istoric publicat sub auspiciile P. S. S. D. D. Demetriu Radu Episcop Gr.-Cat. de Lugoş pentru Iubileul dela Sânta Unire de 200 ani dela înfiinţarea aceleiaşi Diecese de 50 ani*, Lugoj, 1903, p. 114; *Cultura Creștină*, 12/1920, p. 276.

[7] Mai existau gimnazii piariste frecventate de elevi români la Sighet și la Carei.

(premonstratens) din Oradea. Atrăgeau interesul și gimnazii aflate în orașe care depășeau aria locuită de comunități românești compacte. Este vorba de cele din Szarvas, Debrecen, Hódmezővásárhely sau Pojon (Bratislava). Ultimele două au fost frecventate de Roman Ciorogariu, mai târziu vicar (1916-1920), apoi episcop ortodox al Oradiei[8].

Un fapt care se cere evidențiat este acela că pentru completarea studiilor secundare tinerii migrau adesea de la un gimnaziu la altul, ajungând să treacă prin două sau chiar trei instituții de învățământ. În plus, atât ortodocșii cât și greco-catolicii aveau centre predilecte de la care așteptau statornicirea identității naționale prin limbă și religie. Primii erau atrași de Gimnaziul Superior Ortodox din Brașov. Din păcate, singura lor alternativă era Gimnaziul Ortodox din Brad care a rămas multă vreme doar cu nivelul inferior de studii. Greco-catolicii au manifestat mai multă constanță în a se îndrepta spre Gimnaziul Superior Arhiepiscopesc din Blaj. Pentru ei însă își mai deschideau porțile alte două școli prestigioase, Gimnaziul Superior Fundațional din Năsăud și Gimnaziul Superior Greco-Catolic din Beiuș.

Așezămintele de formare profesională și cele de învățământ superior oferă tabloul cel mai extins în planul topografic și în cel al ierarhiei instituționale.

La bază se aflau școlile diecezane, prin care treceau cei mai mulți dintre preoți, indiferent de amploarea carierei lor ulterioare. Biserica Ortodoxă Română susținea Institutul Teologic-Pedagogic din Sibiu, Institutul Pedagogic-Teologic din Arad și Institutul Teologic-Pedagogic din Caransebeș. Titulatura lor reflectă intenția ca într-un cadru unitar ele să formeze deopotrivă preoți și învățători. Nu erau rare cazurile în care tinerii urmau ramura teologică, dar și pe cea pedagogică, dorind să-și sporească astfel șansele de a găsi un loc de muncă. De asemenea, pe parcursul carierei, aceeași persoană putea fi, succesiv sau concomitent, preot sau învățător, în funcție de ceea ce-i putea oferi instituția pe care o slujea.

---

[8] Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 95; Mircea VAIDA-VOEVOD, Gelu NEAMȚU, *op. cit.*, p. 67; Corina STEPĂNESCU, „Participarea reprezentanților clerului din părțile Aradului și Bihorului la Unirea de la Alba Iulia”, în Alexandru ROZ (ed.), *Aradul și Marea Unire*, Arad, Editura Universității „Vasile Goldiș”, 1999, p. 148.

Biserica Greco-Catolică dispunea de Facultatea Teologică Arhiepiscopească din Blaj, de Seminarul Teologic Episcopesc din Gherla și de Seminarul Greco-Catolic din Oradea. Ramura pedagogică era acoperită de Preparandia Arhiepiscopească din Blaj și de școlile analoge din Gherla și Oradea[9].

Toate aceste instituții aveau un statut special, ele situându-se, ierarhic, deasupra gimnaziilor, dar nefiind recunoscute totodată ca egalele facultăților unei universități. Spre pildă, ele nu puteau oferi titlul de doctor. Se observă și inconsecvența în privința titulaturii. O instituție se putea numi „facultate", „institut" sau „seminar", oferind totuși absolvenților aceleași competențe și drepturi. Mai mult chiar, în forme mai arhaizante, se vorbea de Seminarul Teologic-Pedagogic Andreian din Sibiu[10], sau de Seminarul Arhiepiscopesc din Blaj[11].

De regulă, tinerii care aveau în vedere doar o carieră bisericească, în cadrul căreia să accedă cel mult la poziția de protopop, se limitau la diplome obținute în școlile teologice și pedagogice amintite. O bună parte dintre ei însă, având aspirații mai înalte, își asumau efortul de a urma studii universitare. În mentalul colectiv al mediilor ortodoxe transilvănene, prestigiul academic maxim era adus de frecventarea Facultății de Teologie a Universității din Cernăuți, finalizată, eventual, de obținerea unui titlu de doctor.

O situație reprezentativă este cea al lui Gheorghe Popovici. El a urmat cursurile Facultății de Teologie a Universității din Cernăuți și a fost a doua persoană de etnie română din Transilvania și Banat care a obținut acolo un titlu de doctor, în 1886. Concomitent, el a studiat timp de un an (1885-1886) teologia și filosofia și la Universitatea din Viena. Întors acasă, la îndemnul episcopului Ioan Popasu, a predat un an (1886-1887) cursul de dogmatică la Institutul Teologic-Pedagogic din Caransebeș. A renunțat apoi la cariera didactică, fiind ales protopop al

[9] Institutul Pedagogic din Gherla, numit în mod curent și „preparandie", și Preparandia Greco-Catolică din Oradea.

[10] Mircea VAIDA-VOEVOD, Gelu NEAMȚU, *op. cit.*, p. 320.

[11] *Șematismul veneratului cler al Archidiecesei Metropolitane Greco-Catolice Române de Alba-Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900 de la Sânta Unire 200*, Blaj, 1900, p. 722.

districtului ortodox al Lugojului, funcție pe care a îndeplinit-o până la sfârșitul vieții (1887-1927). Prin scrierile publicate, el s-a remarcat și ca istoric al Banatului[12].

Andrei Buzdug, după finalizarea studiilor teologice, a devenit și doctor de Cernăuți (1916), în aceeași specializare. Tânăr fiind, el s-a limitat până la primul Război Mondial la slujba de capelan la Josenii Bârgăului. Adevărata sa carieră s-a desfășurat după 1918, când a devenit profesor la Liceul George Barițiu din Cluj, apoi profesor de teologie practică la Academia Teologică Ortodoxă din același oraș[13].

Pe lângă studiile de teologie urmate în institutele diecezane, clericii ortodocși le-au mai preferat pe cele de litere și filosofie, urmate la Cluj, Budapesta, Viena, Berlin, Leipzig sau Jena, finalizate adesea cu titlul de doctor. Elie Miron Cristea spre pildă, viitorul episcop al Caransebeșului și Patriarh al României, după studiile de la Sibiu, a frecventat Facultatea de Litere și Filosofie a Universitâți Regale Maghiare din Budapesta, obținând la 15 mai 1895 titlul de doctor cu teza intitulată *Eminescu. Viața și opera. Studii asupra unor creații mai noi din literatura română*[14].

O altă competență pe care o căutau teologii români, ortodocși și greco-catolici, era cea juridică. Aveau probabil nevoie de ea în vederea exercitării competente a unor funcții ierarhice mai înalte, sau pentru a-și asigura o ocupație în cazul ieșirii din Biserică. Ei frecventau în acest scop cursurile mai modeste ale Academiei Regale de Drept din Oradea, ale Academiei Regale de Drept din Sibiu, ori, la un nivel mai înalt, ale Facultăților de Drept și Științe Politice din Cluj sau Budapesta. Sunt frecvente cazurile în care ei nu finalizau un ciclu universitar complet, limitându-se la unul-două semestre.

Dintre instituțiile de învățământ ale Bisericii Greco-Catolice, Facultatea Teologică Arhiepiscopească din Blaj exercita o atracție

---

[12] Cornel SIGMIREAN, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 691, 698; Mircea VAIDA-VOEVOD, Gelu NEAMȚU, *op. cit.*, p. 231-234; Mircea PĂCURARIU, *op. cit.*, p. 360-361.

[13] Lucian PREDESCU, *Enciclopedia Cugetarea*, București, 1940, p. 149; Cornel SIGMIREAN, *op. cit.*, p. 691.

[14] Mircea PĂCURARIU, *Cărturari sibieni de altădată*, p. 330-335; Cornel SIGMIREAN, *op. cit.*, p. 433.

detașată pentru cei care doreau să devină preoți. Prestigiul ei, interesul pe care-l suscita, erau atât de mari, încât depășeau limitele arhidiecezei, atrăgând candidați din comitate îndepărtate precum Bihor, Arad, Caraș-Severin, Timiș sau Torontal. Față de facultatea din Blaj, Seminarul Teologic Episcopesc din Gherla și Seminarul Greco-Catolic din Oradea aveau o poziție marginală, nu numai în plan topografic.

Dacă ortodocșii vizau, în afara institutelor lor teologice, doar Facultatea de Teologie din Cernăuți și facultățile de litere și filosofie sau drept, excepțiile fiind minore, greco-catolicii aveau opțiuni mult mai diverse în privința studiului teologiei.

Alături de Blaj, sau mai mult decât Blajul, Roma îi fascina în mod firesc pe studioșii uniți. În orașul etern, două instituții erau căutate cu predilecție, întotdeauna împreună. Este vorba de Colegiul Sfântul Atanasiu și de Colegiul Pontifical Urban „De Propaganda Fide”. Regula era ca absolvenții lor să-și încununeze pregătirea cu câte două doctorate, unul în filosofie și altul în teologie. Vom exemplifica studiile la acest nivel cu trei personalități care le-au urmat, dispuse în ordine cronologică: Demetriu Radu, episcopul unit al Oradiei (1903-1920), Vasile Suciu, vicar general capitular al Arhidiecezei Mitropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia și Făgăraș (1918-1919), apoi arhiepiscop și mitropolit (1920-1935) și Iuliu Hossu, episcop al Diecezei de Gherla (1917-1930), apoi al celei de Cluj-Gherla (1930-1948)[15].

Un alt tandem instituțional aducător de pregătire teologică superioară, de prestigiu și de doctorate, era constituit din Facultatea de Teologie din Viena și din Institutul Augustineum, situat, de asemenea, în capitala imperiului. Printre oamenii reprezentativi care l-au frecventat se numără Izidor Marcu, viitor canonic cancelar al Capitlului Bisericii Catedrale Mitropolitane (1904) și prepozit capitular (1924), și Zenovie Pâclișanu, viitor profesor la Facultatea Teologică Arhiepiscopească din Blaj (1911-1920), director general în Ministerul Instrucțiunii și Cultelor (1923-1944) și, nu în ultimul rând, un istoric reputat[16].

---

[15] Cornel SIGMIREAN, *op. cit.*, p. 722.

[16] László SZÖGI, *Studenți români din Transilvania la universitățile din Europa în secolele XVI-XX*, Târgu Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2011, p. 100; Nicolae COMȘA, Teodor SEICEANU, *Dascălii Blajului (1754-1948)*, București, Editura

Teologii greco-catolici s-au mai format, în Transilvania și Banat, în Seminarul Catolic Latin din Timișoara, Liceul Regesc Romano-Catolic din Satu Mare, iar în afara acestor provincii, îndeosebi în Facultatea de Teologie a Universității Regale Maghiare din Budapesta, în instituțiile analoge din Viena, Esztergom sau Ungvár (Ujhorod). În afara teologiei, ei au mai studiat literele și filosofia la Graz și Budapesta (Elie Dăianu)[17], matematica și științele naturale la Cluj (Ambrosiu Chețianu)[18], și, bineînțeles, mulți dintre ei dreptul și științele politice la Cluj și Budapesta.

Implicări culturale, economice și politice

Însuși conceptul de *intelligentsia* se referă la acea parte a elitelor aflate în serviciul poporului pe căile indicate în subtitlu.

De departe, cel mai important domeniu al construirii națiunii a fost considerat cel cultural. Impresionează de la început diversitatea angajărilor culturale ale clericilor români. Programul *casinelor*, care se adresau în special publicului urban, consta în înființarea unor biblioteci și colecții de presă, în reprezentații teatrale și muzicale, în lecturi publice. Alexandru Nicolescu, viitorul mitropolit unit, la acea dată secretar mitropolitan, făcea parte în 1914 din comitetul Casinei Române din Blaj. El oferă doar un exemplu din numeroasele care pot fi invocate. Clericii erau nelipsiți din comitetele locale ale Societății pentru crearea unui fond de teatru român, ale Asociațiunii arădane pentru cultura poporului român, Asociațiunii maramureșene ș.a. O formă de manifestare și de organizare a culturii naționale consta în coruri și reuniuni muzicale, prezente în întreaga Transilvanie, dar care făceau obiectul unei atenții deosebite în Banat. Acolo, printre mulți alții, preoții Coriolan Zuiac (Vasiova), Avram Corcea (Mercina) și Ioanichie Neagoe

---

Demiurg, 1994, p. 117; Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, p. 327; Cornel SIGMIREAN, *Intelectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului (1806-1948)*, Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2007, p. 226.

[17] *Șematismul veneratului cler al Archidiecesei Metropolitane Greco-Catolice Române de Alba-Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900*, p. 697.

[18] Cornel SIGMIREAN, *Istoria formării intelectualității românești*, p. 590.

(Petrovasela) s-au dedicat unor astfel de preocupări[19]. La un alt nivel, asesorul consistorial Elie Miron Cristea era președintele Reuniunii de muzică din Sibiu, iar Vasile Saftu, protopopul ortodox al Brașovului, al Reuniunii de muzică „Gheorghe Dima”[20].

Cel mai cuprinzător cadru, în sensul datelor de mai sus, îl oferă Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român („Astra”). În ajunul Primului Război Mondial și imediat după încheierea acestuia, clericii aveau în comitetul central al „Astrei” o pondere de 20%, fiind astfel cea mai bine reprezentată categorie[21]. Această situație se extindea și la structurile teritoriale ale instituției. În 1913, din cele 85 de despărțăminte active, 46 erau conduse de oameni ai Bisericii[22]. Stări analoge pot fi constatate și în privința membrilor „Astrei” și a oamenilor dispuși să prezinte prelegeri pentru popor în satele Transilvaniei[23].

La începutul secolului XX, creditul reprezenta cea mai importantă ramură economică a românilor din Transilvania. În 1914, numărul băncilor românești ajunsese la 216, cele mai multe organizate ca societăți pe acțiuni. Cooperativele de credit erau puține. Activismul civic al preoților nu putea ignora această realitate. Ei constituiau cel mai important grup profesional în cadrul comitetelor de direcțiune și al celor de supraveghere ale băncilor, asumându-și uneori funcțiile de președinți ai acestor comitete. Se poate susține faptul că nu exista nicio astfel de

---

[19] Gligor POPI, *Românii din Banatul sârbesc în secolele XVIII-XX. Pagini de istorie și cultură*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993, p. 217-218; Costa ROȘU, *Dicționarul preoților români din Banatul sârbesc (1761-2011)*, Zrenianin, Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina, 2011, p. 73-74; Ioan I. ȘERBAN, Nicolae JOSAN (eds.), *Dicționarul personalităților Unirii. Trimișii românilor transilvăneni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Alba Iulia, Altip, 2003, p. 160.

[20] Mircea VAIDA-VOEVOD, Gelu NEAMȚU, *1 decembrie 1918. Mărturii ale participanților. Ioachim Crăciun: documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 332; Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, p. 133.

[21] Valer MOGA, *„Astra” și societatea 1918-1930*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 156-159.

[22] *Transilvania*, 7-9/1914, p. 252-292, 344-379.

[23] Valer Moga, *op. cit.*, p. 164-175, 467-478.

structură bancară care să nu cuprindă cel puțin un cleric[24]. Adesea, o singură persoană se remarca prin apartenența la mai multe comitete bancare. Este vorba, între alții, de asesorul consistorial de la Sibiu, Nicolae Ivan, viitorul episcop al Vadului, Feleacului și Clujului, care era membru în comitetul de supraveghere al Băncii Albina (Sibiu, 1903-1908), fondator și președinte al comitetului de direcțiune al Băncii Vatra (Cluj, 1907-1918) președintele comitetului de supraveghere al Asociației Bancare Solidaritatea (Sibiu, 1907-1919), al Băncii Generale de Asigurare (Sibiu, 1913-1919) și președintele comitetului de direcțiune al Casei de Păstrare, Societate pe Acțiuni (Miercurea, 1918).

Din mediile bisericești porneau adesea demersurile privind înființarea unor instituții de credit. În 1886, din grupul de inițiativă pentru crearea Băncii Patria, din Blaj, făceau parte doi canonici: Antoniu Veștemean și Ion Micu Moldovan. În întreaga ei existență, banca a avut în personal numeroși clerici. Din motive asemănătoare, Banca Poporul din Lugoj era cunoscută ca „bancă a popilor"[25].

Un proiect aparte s-a născut în mediul arhidiecezan de la Sibiu. Asesorul consistorial Miron Cristea este autorul unei propuneri care a întrunit aprobarea mitropolitului Ioan Mețianu și voturile Sinodului. Este vorba de crearea unei „bănci culturale" ale cărei venituri să fie puse la dispoziția Consistoriului în scopul susținerii activităților bisericești și de învățământ. Primită cu neîncredere de specialiștii români ardeleni în domeniul creditului, instituția s-a bucurat totuși de succes sub numele de „Lumina. Institut de Credit și Economii, Societate pe Acțiuni"[26].

Activismului civic al preoților i se adăuga activismul politic, iar prezența lor în comitetul central și în comitetele locale ale Partidului Național Român apărea firească în aceeași măsură cu apartenența la despărțămintele „Astrei" sau la comitetele băncilor. De fapt, manifestarea celor două tipuri de activism era percepută ca o datorie națională, ceea ce făcea ca oamenii bisericii să fie prezenți în număr

[24] Vasile DOBRESCU, *Funcții și funcționalități în sistemul de credit românesc din Transilvania până la Primul Război Mondial*, Târgu Mureș, Editura Universității „Petru Maior", 2006, p. 11, 41, 53.

[25] *Revista Economică*, 6/1911, p. 68; Vasile DOBRESCU, *op. cit.*, p. 45.

[26] *Revista Economică*, 39/1908, p. 371; 42/1908/ p. 398-399; 43/1908, p. 403.

mare în rândul membrilor, al liderilor locali ai formațiunii, alături de agricultori și de avocați. La începutul secolului XX existau unele modalități specifice prin care un reprezentant al elitelor naționale putea să-și manifeste aderența la programul PNR. Un cleric putea să candideze pentru un mandat de deputat în Dieta de la Budapesta, pe baza programului național, sau, în calitate de paroh, avea datoria să sprijine campaniile electorale ale altor candidați români.

Preoțimea a apărut în număr mare printre participanții la cele două conferințe naționale ale PNR, cea din 1905 și cea din 1910. La cea dintâi, clericii, în număr de 26, au reprezentat exact jumătate din numărul delegaților[27]. Atunci a fost adoptată decizia revenirii românilor din Transilvania la activismul politic, adică la implicarea în alegerile pentru Dieta maghiară. La cea de a doua, în condițiile unei mai mari mobilizări a elitelor laice, cei 84 de clerici au reprezentat totuși circa 30% din total[28].

O altă angajare eminamente politică consta în participarea lor la activitatea congregațiilor comitatense[29], în calitate de membri aleși sau de drept (pentru cei care îndeplineau condițiile de cens), pe baza programului PNR. Personalități bisericești proeminente pot fi incluse în această categorie: ortodocșii Nicolae Ivan (Sibiu), Ioan Lupaș (Sibiu), Roman Ciorogariu (Arad), uniții Alexandru Nicolescu (Alba Inferioară), Valeriu Traian Frențiu (Hunedoara) și Iacob Radu (Hunedoara).

Din 1905, mai multe campanii politice românești au trezit largi ecouri în Transilvania. Acestea au constat în adunări naționale convocate de PNR, cu mii de participanți, în orașe și comune mai mari din întreaga provincie. Mai importante au fost cele din 1907 și 1910. Prima viza în principal combaterea adoptării și aplicării legislației școlare inițiate de ministrul Albert Apponyi, percepută ca un factor al maghiarizării școlilor primare confesionale[30]. Cea de-a doua milita pentru adoptarea votului universal în Ungaria și împotriva introducerii

---

[27] *Tribuna*, 1/1905, p. 1.

[28] *Conferința națională ținută la Sibiu în 5 Aprilie 1910. Întocmită după însemnări de George Stoica, redactorul „Foii Poporului”*, Sibiu, 1910, 75 p.

[29] Echivalente ale consiliilor județene de mai târziu.

[30] *Tribuna*, 207/1905, p. 3; 57/1907, p. 1.

limbii maghiare ca limbă de comandă în armată[31]. În vederea bunei desfășurări a adunărilor, intrau în acțiune comitetele de organizare în cadrul cărora un rol important le revenea protopopilor.

Concluzii

În privința provenienței sociale a membrilor elitelor ecleziastice, constatăm în primul rând existența unui tradiționalism care a generat adesea „dinastii de preoți". Apare însă și un început de modernizare constând în mobilitatea intergenerațională în virtutea căreia membrii grupului începeau să provină din rândul agricultorilor, și, în proporții mai mici, din rândul învățătorilor, funcționarilor administrativi ș.a.

Sub aspectul formării profesionale, mobilitatea a constat, pe lângă existența unui învățământ diecezan din ce în ce mai performant, într-un tot mai larg interes pentru studiile universitare efectuate în centre cu renume precum Roma, Viena, Budapesta, Berlin, Leipzig, Jena sau Cernăuți, precum și pentru obținerea unor titluri de doctor în teologie, dar și în litere, filosofie sau drept.

Asumarea condiției de *intelligentsia* a determinat, dacă ne putem exprima astfel, o ubicuitate a clericilor, a simplilor parohi, dar mai ales a protopopilor, asesorilor consistoriali, canonicilor și episcopilor în conducerile centrale și în secțiunile teritoriale ale societăților culturale, în comitetele băncilor, în structurile Partidului Național Român. Această realitate urma să cunoască o diluare după 1918, dar și-a păstrat vizibilitatea până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial.

Bibliografie

A. IZVOARE / SURSE

1. *Conferinţa naţională ţinută la Sibiu în 5 Aprilie 1910. Întocmită după însemnări de George Stoica, redactorul „Foii Poporului*", Sibiu, 1910, 75 p.
2. *Diecesa Lugoşului. Şematism istoric publicat sub auspiciile P. S. S. D. D. Demetriu Radu Episcop Gr.-Cat. de Lugoş pentru Iubileul dela Sânta Unire de 200 ani dela înființarea aceleiași Diecese de 50 ani*, Lugoj, 1903, 686 p.

[31] *Românul*, 22/1911, p. 1; 115/1911, p. 1.

3. *Şematismul veneratului cler al Archidiecesei Metropolitane Greco-Catolice Române de Alba-Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900 de la Sânta Unire 200*, Blaj, 1900, 804 p.
4. VAIDA-VOEVOD, Mircea / NEAMȚU, Gelu, *1 decembrie 1918. Mărturii ale participanților. Ioachim Crăciun: documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, București, Editura Academiei Române, vol. I, 2005, 386 p.; vol. II, 2008, 306 p.

B. PRESĂ

5. *Cultura Creștină* (Blaj), 1920.
6. *Revista Economică* (Sibiu), 1908, 1911.
7. *Românul* (Arad), 1911.
8. *Transilvania* (Sibiu), 1914.
9. *Tribuna* (Arad), 1905, 1907.

C. ENCICLOPEDII, DICȚIONARE

10. COMŞA, Nicolae / SEICEANU, Teodor, *Dascălii Blajului (1754-1948)*, Bucureşti, Editura Demiurg, 1994, 237 p.
11. PĂCURARIU, Mircea, *Dicționarul teologilor români*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, 504 p.
12. PREDESCU, Lucian, *Enciclopedia Cugetarea*, București, 1940, 960 p.
13. ROŞU, Costa, *Dicţionarul preoților români din Banatul sârbesc (1761-2011)*, Zrenianin, Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina, 2011, 230 p.
14. SIGMIREAN, Cornel, *Intelectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului (1806-1948)*, Târgu Mureș, Editura Universității „Petru Maior", 2007, 417 p.
15. ŞERBAN, Ioan I. / JOSAN, Nicolae (eds.), *Dicţionarul personalităților Unirii. Trimișii românilor transilvăneni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Alba Iulia, Altip, 2003, 308 p.
16. SZÖGI, László, *Studenți români din Transilvania la universitățile din Europa în secolele XVI-XX*, Târgu Mureș, Editura Universității „Petru Maior", 2011, 281 p.

D. LITERATURĂ SECUNDARĂ

Lucrări

17. BOJOR, Victor, *Canonicii Diecezei gr. cat. de Gherla, acum: Cluj-Gherla 1857-1937*, Cluj, 1937, 276 p.

18. MOGA, Valer, *„Astra” și societatea 1918-1930*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, 584 p.
19. PĂCURARIU, Mircea, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002, 740 p.
20. POPI, Gligor, *Românii din Banatul sârbesc în secolele XVIII-XX. Pagini de istorie și cultură*, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 1993, 275 p.
21. SIGMIREAN, Cornel, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, 808 p.

Studii și articole

22. MOGA, Valer, “Social Mobility in Transylvania at the End of the First World War”, in Daniel DUMITRAN, Valer MOGA (eds.), *Economy and Society in Central and Eastern Europe. Territory*, *Population*, *Consumption* [Papers of the International Conference Held in Alba Iulia, April 25th-27th, 2013], Wien, Berlin, Lit Verlag, 2013, p. 323-342.
23. STEPĂNESCU, Corina, *Participarea reprezentanților clerului din părțile Aradului și Bihorului la Unirea de la Alba Iulia*, în Alexandru ROZ (ed.), *Aradul și Marea Unire*, Arad, Editura Universității „Vasile Goldiș”, 1999, p. 148.

AVATARURILE MEMORIEI DIGITALE: LISTELE ONLINE ALE DELEGAȚILOR LA MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ DE LA ALBA IULIA

Vlad POPOVICI[*]

Abstract: ***The Avatars of Digital Memory: the On-line Lists of Delegates at the Great National Assembly in Alba Iulia.*** The paper aims to analyze how the events from 1 December 1918, in particular the composition of the body of delegates with credentials, are preserved and promoted in the virtual environment. Given the fact that the Internet has become the main source of information for younger generations, but also for the media, and Wikipedia is regarded as a major reference tool for the general public, it is important for the historian, in his capacity of social pedagogue, to be aware of and critically receive information related to his field of expertise, that is exposed online, even more so when it comes to major historical and symbolic events. The lists of delegates with credentials at the Grand National Assembly in Alba Iulia represent, from this point of view, an excellent case study because it highlights both the positive dimension of the work of contributors and opinion-builders in the virtual space, as well as the inherent limitations generated by the specifics of their education and training, and the dangers that open up when these limits are reached. In the centennial year, one of the priorities of the historians, as a body of specialists, is to offer the most accurate picture of the major historical events that led to the formation of modern Romania, including in these approaches the analysis and correction of the materials circulating in the virtual environment, whose inaccuracies can give rise to unnecessary and pernicious polemics, which must be avoided by the appeal to the rigor and the hermeneutical traditions specific to the guild.

[*] Lector, Universitatea „Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie şi Filosofie. Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului de cercetare PN-III-P4-ID-PCE-2016-0390, Schimbare și continuitate: administrația publică și corpul funcționarilor publici din Transilvania înainte și după Primul Război Mondial (1910-1925), finanțat de UEFISCDI România.

Keywords: *digital memory, Wikipedia, The Great National Assembly from Alba Iulia, delegates, historical sources online*

Introducere: memoria colectivă și viitorul digital

Prezervarea memoriei colective și transmiterea sa către generațiile următoare a devenit astăzi, în tot mai mare măsură, dependentă de mediul electronic, fie el conectat la rețeaua mondială de internet (online), fie doar depozitat pe suporturi de memorie digitală (offline). În acest moment al istoriei, viitorul culturii și al memoriei arată, cu siguranță, hibrid: nu ne putem imagina o lume fără patrimoniu cultural tangibil fizic, o lume fără biblioteci și fără cărți tipărite, sau o lume fără muzee, dar nici nu ne mai putem imagina lumea lipsită de aportul informației online, de marile resurse electronice precum Wikipedia, de cărți electronice (e-book) sau de muzee virtuale. Patrimoniul cultural tangibil este pe punctul de a fi transferat/transformat în forme-surogat digitale, ceea ce mai rămâne de discutat fiind metodologia transferului[1].

În acest viitor hibrid generațiile tinere vor fi nativ-digitale, începând cu ceea ce sociologii numesc „generația Z" (iGen), formată din tineri care sunt acum pe băncile facultăților, care s-au născut în prima jumătate a anilor 1990 și care au interacționat de mici cu tehnologia mobilă de mare viteză, cu rețelele sociale și cu suporturile multimedia. În acest context, se ridică problema transmiterii memoriei colective în rândul acestei generații și a celor care vor urma, ale căror surse de informare, dar și modelul de selecție, ierarhizare, prioritizare și acumulare a informației diferă fundamental de cele ale generației precedente (Generația Y/millenials)[2].

---

[1] Mark MUDGE, Michael ASHLEY, Carla SCHROER, „A Digital Future for Cultural Heritage", în Andreas Georgopoulos (ed.), *Proceedings of the XXI International CIPA Symposium*, 01-06 October, Athens, Greece, Vol. XXXVI-5/C53, Athens, International Society for Photogrametry and Remote Sensing, 2007, disponibil la http://www.isprs.org/proceedings/XXXVI/5-C53/papers/FP104.pdf (accesat la 28.04.2018).

[2] A se vedea, de exemplu, din multitudinea de lucrări pe acest subiect: Jean M. TWENGE, *iGen. Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy—and Completely Unprepared for Adulthood,* New York, Atria Books, 2017 (consultată în format .mobi).

Sursele on-line devin tot mai facil de accesat și tot mai frecventate și citate chiar la nivelul învățământului universitar (în ciuda reticențelor evidente și uneori justificate). Există și un proces invers, prin care Wikipedia preia tot mai mult conținut din articolele și mai ales din cărțile științifice[3], iar ambele procese sunt însoțite de complicațiile generate de intrarea în „epoca post-adevăr”, în care valoarea de adevăr a informației pare a-și pierde importanța în fața finalității demersului informațional și în fața imposibilității publicului de a o accepta[4]. În aceste condiții, se impune tot mai pregnant asumarea de către cadrele didactice și specialiștii în varii domenii a responsabilității pentru crearea de conținut on-line de calitate și veridic. Cu alte cuvinte, cunoașterea diseminată până de curând aproape exclusiv prin intermediul cărții tipărite, trebuie să ajungă on-line nu doar sub forma unui e-book, ci și sub forma informațiilor distribuite pe principalele canale de informare, fie ele rețele sociale, site-uri de conținut multimedia (de ex. YouTube), sau site-uri enciclopedice frecvent accesate (de ex. Wikipedia) și să extindă astfel, în mediul virtual, funcția de pedagogie socială a autorilor săi.

Rememorarea Primului Război Mondial în spațiul virtual de limbă română

Pentru a înțelege interesul românilor față de evenimentul istoric major reprezentat de Primul Război Mondial am apelat la informațiile puse la dispoziție de interfața analitică Google Trends, care valorifică datele motorului de căutare Google Search, grupând termenii de căutare în subiecte[5].

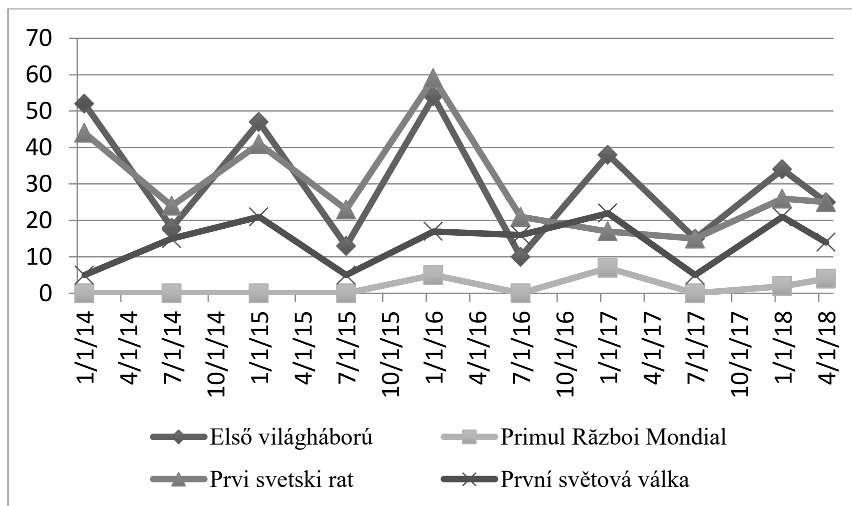
---

3 Kayv KOUSHA, Mike THELWALL, „Are wikipedia citations important evidence of the impact of scholarly articles and books?”, în *Journal of the Association for Information Science and Technology,* Volume 68, Issue 3, March 2017, p. 762-766.

4 Lee MCINTYRE, *Respecting Truth. Willfull Ignorance in the Internet Age*, New York and London, Routledge, 2015, p. 98-103.

5 Google Trends: https://trends.google.com/ (accesat la 20.04.2018).

Graficul nr. 1. Căutările Google pe tema „Primul Război Mondial”, în limbile română, maghiară, sârbă și cehă în perioada 1 ianuarie 2014 – 1 martie 2018.

Am încercat inițial să evaluăm interesul românilor față de Marele Război în comparație cu al altor state participante și în principal cu statele din Europa Centrală și de Est. Rezultatele au fost destul de neașteptate și, într-un fel, alarmante. Cei aproximativ 20 de milioane de rezidenți ai României manifestă un interes mult mai scăzut față de Primul Război Mondial, exprimat în numărul căutărilor pe Google, decât cei cca. 10 milioane de rezidenți ai Ungariei, 10,5 milioane de rezidenți ai Cehiei, sau 8,7 milioane de rezidenți ai Serbiei[6] (Graficul nr. 1)[7]. Graficul redă valori comparative, nu cifre absolute, dar este ușor de sesizat, în ciuda fluctuațiilor, că maghiarii și sârbii par a fi foarte

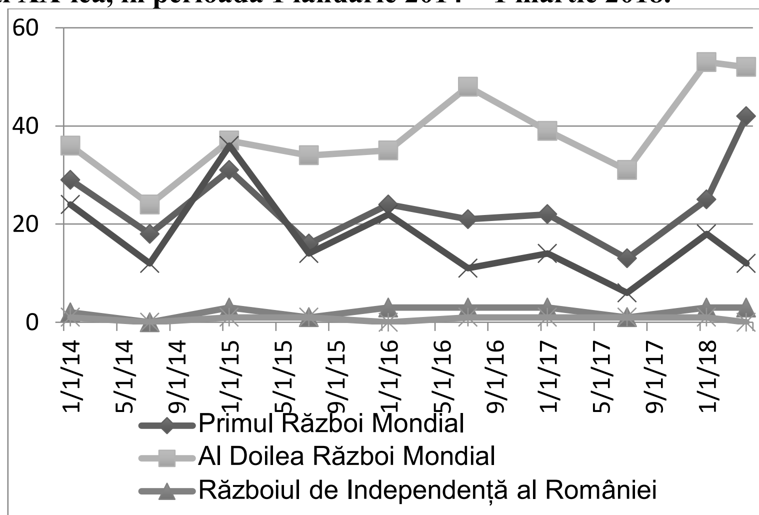
[6] United Nations – DESA/Population Division, *World Population Prospects 2017*, disponibil la https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Population (accesat la 28.04.2018).

[7] Grafic realizat conform datelor extrase de pe Google Trends, https://trends.google.com/trends/ (accesat la 20.04.2018).

interesați, în mediul on-line, de Primul Război Mondial, cehii manifestă un interes mediu, iar românii, prin comparație, un interes foarte scăzut. Fără a extinde aici această direcție de cercetare și asupra altor teme de interes în istoria universală (o vom face într-o lucrare separată), rămâne să constatăm interesul extrem de redus al românilor pentru conflagrația care a condus la formarea statului român modern în forma sa cea mai extinsă teritorial.

Dar poate că Primul Război Mondial într-adevăr nu este un subiect de interes pentru români și altele sunt subiectele istorice care le captează atenția în mediul on-line? Pentru a identifica importanța sa reală în mediul online românesc am apelat la o altă comparație, ilustrată în Graficul nr. 2, între principalele conflagrații din istoria statului român modern.

Graficul nr. 2. Căutările Google pe teme aferente principalelor conflagrații din istoria României în secolele al XIX-lea și al XX-lea, în perioada 1 ianuarie 2014 – 1 martie 2018.

Concluzia este că, la nivel național, Primul Război Mondial reprezintă al doilea subiect de interes major al căutărilor pe Google, după al Doilea Război Mondial (oarecum firesc), depășind chiar Revoluția din 1989. În aceste condiții, putem doar concluziona că

interesul românilor pentru istorie, sau cel puțin cel manifestat în mediul online, pare a fi mult mai redus decât al altor popoare central și est-europene. Din păcate, nici situația în mediul offline nu pare a fi mai bună și, fără a recurge la date seci, vom aminti aici doar constatarea personală că în Ungaria, Austria sau Cehia, nemaivorbind de Italia, secțiunile librăriilor dedicate romanelor de ficțiune istorică abundă în titluri ale autorilor naționali, cu subiecte de istorie națională, în timp ce în librăriile românești ele par a fi nu doar mai reduse cantitativ, ci și mult mai populate de traduceri.

Cât reprezintă, însă, cifric, acest interes scăzut? Este greu de oferit un răspuns exact, deoarece instrumentele incluse de Google Trends pun la dispoziție doar date procentuale comparative, raportate la numărul maxim de căutări (exprimat ca 100%) din intervalul selectat. Nici alte instrumente Google, ca de exemplu Google Adwords, nu pun la dispoziție date mai detaliate în această privință pentru cuvintele-cheie respective. Apoi, deși are cea mai mare cotă de utilizare (cca. 75% la nivel mondial și peste 90% în Europa), Google nu este singurul motor de căutare on-line, internauții folosind și Bing, Yahoo, Ask.com sau DuckDuckGo.

Pagina Wikipedia în limba română dedicată Primului Război Mondial (primul rezultat de pe Google la căutarea „Primul Război Mondial") a înregistrat între 1 ianuarie 2014 și 1 martie 2018 un număr de cca. 820.000 vizualizări, cu 82 de modificări, realizate de 42 de contributori[8]. Prin comparație, pagina similară de pe Wikipedia maghiară, deși a adunat doar cca. 565.000 vizualizări între 1 iulie 2015 și 1 martie 2018[9], are 1010 modificări, semnate de 83 de contributori[10].

---

[8] Wikipedia, *Primul Război Mondial*, disponibil la https://tools.wmflabs.org/pageviews/?project=ro.wikipedia.org&platform=all-access&agent=user&start=2015-07-01&end=2018-03-01&pages=Primul_R%C4%83zboi_Mondial (accesat la 28.04.2018).

[9] Din motive tehnice, pagina nu afișează numărul vizitatorilor înainte de 1 iulie 2015.

[10] Wikipedia, *Első világháború*, disponibil la https://tools.wmflabs.org/pageviews/?project=hu.wikipedia.org&platform=all-access&agent=user&start=2015-07-01&end=2018-03-01&pages=Els%C5%91_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BA (accesat la 28.04.2018).

Concluzia este că internauții români interesați de Primul Război Mondial se bazează în mult mai mare măsură pe informațiile oferite de Wikipedia, deși numărul contributorilor și al contribuțiilor (modificărilor) este cert mult mai mare pe pagina în limba maghiară. În plus, ținând cont de diferențele anterior prezentate în Graficul nr. 1, putem concluziona că internauții maghiari accesează un spectru mai larg de site-uri dedicate acestui eveniment istoric și marea lor majoritate nu se opresc la primul rezultat oferit de Google.

Orientarea internauților români spre Wikipedia este cea care ne-a determinat să luăm în considerare impactul pe care aceasta îl are în rândul lor și să subliniem necesitatea implicării mediului științific profesionist în susținerea inițiativelor personale ale unor contributori entuziaști. Wikipedia, ca enciclopedie online realizată prin contribuții colective, semi-anonime, a fost plasată, de-a lungul timpului, în centrul mai multor controverse privind calitatea informațiilor pe care le conține. În general însă, rolul său a fost recunoscut ca pozitiv, iar calitatea informațiilor ca apropiată de enciclopedii clasice cunoscute, precum *Britannica*[11]. În condițiile în care Wikipedia pare a fi cea mai importantă sursă de informare pentru elevi și studenți, implicarea corpului didactic, la toate nivelurile, în corectarea și completarea conținutului său, reprezintă nu doar o necesitate, ci o obligație pedagogică.

Pornind de la aceste premise, vom prezenta în continuare un studiu de caz focalizat pe o pagină Wikipedia de mare actualitate în contextul aniversar al anului 2018, dar a cărei valoare în câmpul memoriei colective depășește cu mult interesul festiv al momentului: lista delegaților cu credenționale la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia[12]. Importanța acestei pagini enciclopedice online rezidă în faptul că este una dintre puținele liste complete accesibile marelui public, în

[11] Wikipedia, *Reliability of Wikipedia*, disponibil la https://en.wikipedia.org/wiki/Reliability_of_Wikipedia (accesat la 28.04.2018). Vezi de asemenea Kayv KOUSHA, Mike THELWALL, „Are wikipedia citations important evidence...”, p. 763-765.

[12] Wikipedia, *Lista delegaților la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, disponibil la https://ro.wikipedia.org/wiki/Lista_delega%C8%9Bilor_la_Marea_Adunare_Na%C8%9Bional%C4%83_de_la_Alba_Iulia (accesat la 28.04.2018).

credibilitatea pe care i-o imprimă afilierea cu Wikipedia în raport cu celelalte surse on-line similare, dar mai ales în bogăția de informații pe care o cuprinde și în posibilitatea reală de a deveni un centru nodal pentru paginile biografice ale respectivilor delegați. În momentul de față, doar o mică parte dintre delegații nominalizați au pagini biografice proprii pe Wikipedia (cca. 9%), situație pe care încercăm să o remediem în cadrul unui proiect de generare de conținut on-line dezvoltat sub forma unui parteneriat între Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filosofie (coordonator: Vlad Popovici) și Wikipedia, Wikimedians of Romania and Moldova (coordonator: Iulian Măcreanu) și intitulat: *Utilizarea platformei online Wikimedia pentru învățarea realizării de conținut științific în format digital, de către studenții de la specialitatea istorie*.

O pagină cât alte 1650

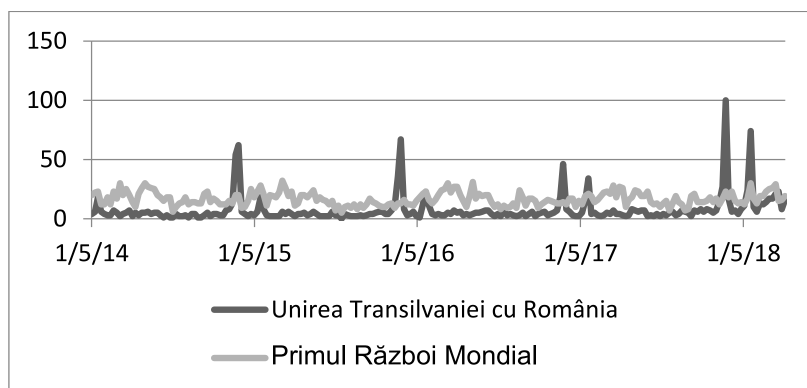
Înainte de a intra în detaliile acestei activități, credem că este necesară o imagine clară a locului pe care îl ocupă interesul și memoria colectivă digitală despre Marea Unirea în ansamblul interesului mai larg pentru Primul Război Mondial în spațiul de limbă română. Graficul nr. 3 redă comparativ căutările privind cele două teme și se poate observa că, exceptând momentele festive (1 Decembrie), interesul online față de Marea Unire este considerabil mai scăzut decât cel față de Primul Război Mondial. De altfel, pagina Wikipedia dedicată Marii Uniri a strâns, între 1 iulie 2015 și 1 martie 2018 un număr de cca. 340.000 vizualizări[13], cea dedicată Marii Adunări Naționale doar cca. 28.000 vizualizări[14], iar cea

[13] Wikipedia, *Unirea Transilvaniei cu România, Analiza vizualizărilor paginii*, disponibil la https://tools.wmflabs.org/pageviews/?project=ro.wikipedia.org&platform=all-access&agent=user&start=2015-07-01&end=2018-03-01&pages=Unirea_Transilvaniei_cu_Rom%C3%A2nia (accesat la 28.04.2018).

[14] Wikipedia, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, Analiza vizualizărilor paginii*, disponibil la https://tools.wmflabs.org/pageviews/?project=ro.wikipedia.org&platform=all-access&agent=user&start=2015-07-01&end=2018-03-01&pages=Marea_Adunare_Na%C8%9Bional%C4%83_de_la_Alba_Iulia (accesat la 28.04.2018).

dedicată listei delegaților, doar cca. 4000 de vizualizări[15]. Aceste cifre exprimă un interes foarte redus al publicului larg pentru respectivele chestiuni, mai ales în contextul în care pagina cu lista delegaților ar fi fost de așteptat să genereze, prin vasta lor arie geografică de proveniență, un trafic mai intens din partea celor interesați de istoria locală.

Graficul nr. 3. Comparație între căutările Google privind Primul Război Mondial și cele privind Marea Unire.

Din punctul nostru de vedere, parțial contaminat și de interesele științifice privind prosopografia elitelor și a clasei de mijloc românești din Transilvania și Ungaria epocii moderne, pagina cu lista delegaților la Marea Adunare Națională prezintă un interes aparte. Corpul delegaților cu credenționale la Alba Iulia (inclusiv cei delegați ca supleanți) trebuia să fie, în viziunea liderilor politici români ai timpului, o reprezentare *in nuce* a societății românești din Ungaria dualistă, care să justifice inclusiv pe plan internațional exprimarea în cel mai

[15] Wikipedia, *Lista delegaților la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, Analiza vizualizărilor paginii,* disponibil la (https://tools.wmflabs.org/pageviews/?project=ro.wikipedia.org&platform=all-access&agent=user&start=2015-07-01&end=2018-03-01&pages=Marea_Adunare_Na%C8%9Bional%C4%83_de_la_Alba_Iulia) (accesat la 28.04.2018).

democratic mod cu putință a opțiunii unirii[16]. Sociologic, cei cca. 1650 de delegați (incluzând supleanții) reprezintă deci un eșantion foarte potrivit pentru o analiză comparativă între elita românească din Ungaria (la toate nivelurile) și corpul reprezentanților săi politici la 1918.

Mai există însă un motiv, cel puțin la fel de important, pentru care respectiva pagină are o valoare specială. Analizele privind elita vremii țin, în mare măsură, de cercetările aprofundate conduse de specialiști în centrele universitare. Dar aceștia nu au nevoie de o pagină de Wikipedia pentru a reconstrui lista delegaților, ei folosesc lucrările de specialitate, considerate mult mai credibile în cercurile lor profesionale. Însă biografiile delegaților și decupajele regionale și locale ale acestora țin de istoria locală și interesează un număr mult mai mare de istorici, de la cercetători în instituțiile județene la cadre didactice din învățământul preuniversitar, sau chiar simpli pasionați ai domeniului. Din acest punct de vedere, pagina Wikipedia dedicată delegaților, prin facilitatea accesării și prin vizibilitatea sporită față de orice lucrare tipărită, reprezintă o sursă istorică de o deosebită valoare, pe care, în calitate de specialiști, suntem datori să o verificăm, să o corectăm și, în măsura posibilităților, să o îmbogățim constant.

Ea nu este singura pagină de internet care conține aceste informații, însă este cu siguranță cea mai bogată, mai bine documentată și mai de încredere, și de departe cea mai accesată. O altă pagină este cea a revistei *Dacoromania*, cu un articol semnat de Ioan Străjan[17] (folosită ca sursă și de pagina Wikipedia), iar o a treia este o pagină particulară dedicată aceluiași subiect (238 de vizualizări până la 28.04.2018)[18].

---

[16] Ioan ȘERBAN, Nicolae JOSAN (coord.), *Dicționarul personalităților Unirii. Trimișii românilor transilvăneni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Alba Iulia, Editura Altip, 2003, p. 13.

[17] Ioan STRĂJAN, „Membrii de drept ai Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918", în *Dacoromania*, 2013, nr. 67, disponibil la http://www.dacoromania-alba.ro/nr67/gazeta.htm (accesat la 28.04.2018).

[18] *Delegații aleși convocați la Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, disponibil la http://centenarulromaniei.ro/delegatii-alesi-ai-romanilor-din-transilvania-adunarea-nationala-1-decembrie-1918-alba-iulia/ (accesat la 28.04.2018).

Pagina Wikipedia a fost creată la data de 4 mai 2016 de către utilizatorul „Turbojet”, de profesie inginer, deținător de doctorat, absolvent în anul 1975 al Universității Politehnice Timișoara, Secția Mașini Termice, actualmente cadru didactic la aceeași universitate[19]. Într-o evidență curentă a editorilor Wikipedia în limba română, Turbojet ocupa locul 40, cu 23.051 de contribuții (articole redactate sau modificate, discuții etc.)[20]. Creatorul său este, deci, o persoană cu studii superioare în domeniul tehnic, în vârstă de peste 65 de ani – o persoană matură, provenind din mediul intelectual, dar fără studii de specialitate în domeniul istoriei, fapt care devine evident pentru un istoric profesionist deîndată ce parcurge conținutul paginii. Până în momentul în care pagina a intrat în atenția noastră (ianuarie 2018), marea majoritate a editărilor au fost realizate de acest utilizator.

Dincolo de utilitatea sa evidentă, pagina la care facem referire conține și o serie de probleme de redactare, atât metodologice, cât și de conținut, care pot afecta calitatea și credibilitatea sa ca resursă documentară electronică. Marea lor majoritate sunt cauzate de lipsa cunoștințelor de specialitate ale autorului, acesta fiind și principalul motiv pentru care intervenția istoricilor este, în acest caz, absolut necesară.

La nivel metodologic, pagina nu menționează clar, în acest moment, care sunt sursele majore de informație, respectiv de unde a compilat autorul paginii listele inițiale. La data la care scriem aceste rânduri (29.04.2018) există 62 de note de subsol și cinci titluri în Bibliografie. Cele 62 de note de subsol enumeră cel puțin două surse majore de compilare a listelor: *Dicționarul personalităților Unirii*, respectiv studiul anterior menționat al lui I. Străjan din „Dacoromania”. Plasarea referințelor lasă să se înțeleagă că lista delegaților a fost compilată după studiul lui I. Străjan (care la rândul său folosește datele oficiale ale timpului preluate din „Gazeta

[19] Wikipedia, *Utilizator:Turbojet*, disponibil la https://ro.wikipedia.org/wiki/Utilizator:Turbojet (accesat la data de 29.04.2018).

[20] Wikipedia, *Lista wikipediștilor după numărul de editări*, disponibil la https://ro.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Lista_wikipedi%C8%99tilor_dup%C4%83_num%C4%83rul_de_edit%C4%83ri (accesat la 29.04.2018).

Oficială a Consiliului Dirigent”), fiind verificată și completată ulterior după *Dicționarul personalităților Unirii*. Celelalte surse menționate au în principal caracter biografic. Însă acestea sunt concluziile noastre, ca istoric specialist pe epocă și cunoscător al bibliografiei și este foarte probabil ca un amator interesat să nu poată ajunge la fel de ușor la aceste concluzii. În plus, deși sursele informației sunt referențiate pe coloane, este evident că informațiile sunt amestecate, că o coloană referențiată ca având informația din Sursa A conține și informație din Sursa B (după cum vom vedea mai jos). Din acest motiv, credem că ar fi binevenit să se menționeze într-un paragraf separat, în mod explicit, metodologia redactării, respectiv care sunt sursele principale de extragere a informației și care sunt sursele care nu au făcut decât să completeze apoi cu date biografice tabloul deja existent.

O altă problemă metodologică majoră este intervenția autorului paginii în textul surselor, fără a indica în vreun fel normele după care s-a făcut această intervenție. Antroponimele, toponimele și denumirile profesiilor au suferit astfel de intervenții care au alterat uneori chiar sensul informației.

În privința antroponimelor, autorul a apelat la o actualizare a numelor de persoane, preluată probabil după alte surse, care însă face ca numele de pe pagina Wikipedia să nu mai poată fi identificate în original (articolul lui I. Străjan) și încalcă sistemul de referențiere pe coloane. Un singur exemplu, din multe: *Francisc Botean, propr., Bărăbanți* (I. Străjan) apare ca *Francisc Boțan, preot gr.-cat.* (Wikipedia)[21]. Din aceeași localitate și probabil rudă (posibil chiar soție), este menționată Marioara (Maria) *Boțian*. În acest caz modificarea numelui face imposibilă identificarea automată prin căutare, iar dacă un istoric cu experiență se poate gândi să caute și variante ale numelui, un amator sau un student există puține șanse să o facă, motiv pentru care șansele de a-l identifica pe respectivul delegat, sau alți delegați membri ai familiei, scad. Se încalcă astfel

[21] Conform informațiilor oferite de Prof. Dr. Valer Moga, respectivul delegat se semna, de altfel, în viața de zi cu zi, *Francisc Boțian*.

unul dintre principiile de bază ale construcției bazelor de date cu informație istorică (iar pagina Wikipedia este de fapt un set de date de informație istorică), care spune că trebuie păstrate formele originale din surse și că, dacă apar modificări din motive legate de necesitatea standardizării, trebuie să existe permanent posibilitatea verificării regresive a acestora, mergând pe șirul lor până la forma originală din sursă[22].

În privința numelor de localități autorul a procedat corect și a păstrat forma inițială, însă în unele cazuri sunt necesare mențiuni suplimentare, deoarece aceasta poate fi confuzantă pentru nespecialiști. De exemplu, în comitatul Albei de Jos apar cercurile electorale ale Ocnei, respectiv Murăș-Uioarei. Primul face referire la Ocna Sibiului (de fapt cerc electoral urban în afara comitatului), însă deoarece Murăș-Uioara se numește astăzi Ocna Mureș, confuzia între cele două Ocne, în lipsa identificării explicite a celei dintâi, este ușor de făcut pentru un nespecialist interesat de istoria locală, a familiei etc.

În privința denumirilor profesiilor modificările sunt mai pronunțate, devenind uneori chiar pernicioase. Amintim mai întâi exemplul anterior al lui Francisc Botean, care din proprietar în sursa originală a ajuns menționat doar ca preot greco-catolic (presupunem că era încadrabil și categoriei proprietarilor). Aceasta poate fi considerată o scăpare minoră. Mai gravă este însă transformarea tuturor *economilor* din documentul original în *economiști*. *Econom*, în epocă, este un termen care face referire, de cele mai multe ori, la țăranii proprietari de pământ[23]. Economist are, bineînțeles, cu totul alt sens. Deși există o notă de subsol care menționează că prin *economist* se înțelegea în epocă *agricultor*, aceasta conține în primul rând o eroare terminologică (corect e *econom*, nu *economist* – acest termen nu apare în sursele de epocă), apoi nu reușește să compenseze pentru frecvența mare a acestei erori. Este greu de înțeles de ce autorul paginii a ales să modifice *econom* în

---

[22] Kees MANDEMAKERS, Lisa DILLON, „Best Practices with Large Databases on Historical Populations”, în *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, Winter 2004, Volume 37, Number 1, p. 36-37.

[23] Cf. Cornel DIACONOVICH (redactor), *Enciclopedia Română. Tomul al doilea Copepode – Keman*, Sibiu, W. Krafft, 1900, p. 253.

economist, dar această eroare gravă trebuie în mod necesar remediată.

Acestea nu sunt singurele probleme ale respectivei pagini, dar sunt cele mai importante, deoarece fiecare categorie conține un număr destul de ridicat de situații ce trebuie remediate. Ele nu scad, în niciun caz, din valoarea informațională a paginii pentru marele public, și nici nu diminuează meritul autorului ei, însă reduc credibilitatea sa pentru specialiști și, în consecință, scad șansele de recomandare a utilizării sale în mediile profesionale. Chiar acceptând că Wikipedia este o enciclopedie ce se adresează publicului larg, care nu poate și nu își propune să atingă maximul criteriilor de științificitate, acest caz particular și altele asemenea, prin importanța documentară pe care o au, recomandă atenția și intervenția specialiștilor, pentru a transforma informația destinată publicului larg în informație complet validată științific.

Un alt aspect, care nu ține direct de redactarea paginii, ci de ansamblul situației informației biografice pe Wikipedia, privește biografiile delegaților. Până în acest moment, foarte puțini dintre ei (9%) au pagini personale dedicate pe Wikipedia, în condițiile în care, evident, pentru cercetările de istorie locală ei pot juca un rol important. Această situație nu poate fi remediată decât printr-un efort comun al editorilor Wikipedia și al membrilor comunității istorice, motiv pentru care am demarat împreună un proiect destinat realizării unui cât mai mare număr de pagini biografice lipsă, pe baza bibliografiei de specialitate. Proiectul se derulează momentan în cadrul anului III Istorie la Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Istorie și Filosofie, la cursul de Introducere în Informatică, și se preconizează extinderea lui până cel puțin în toamnă, împreună cu studenții anului II.

Activitățile comune presupun deplasarea la Cluj a unor moderatori Wikipedia, care să susțină ateliere de creare a conținutului on-line pentru studenți (un asemenea atelier, susținut de Iulian Măcreanu, s-a desfășurat pe data de 8 mai 2018), dar și organizarea unui concurs de editare pe subiect, deschis întregii comunități Wikipedia. Proiectul urmează să se finalizeze în toamna anului 2018, odată cu festivitățile dedicate zilei de 1 Decembrie. Cele mai moderate estimări ale noastre indică faptul că, pornind de la bibliografia existentă în acest

moment și facil accesibilă contributorilor, procentul biografiilor acoperite (în varii niveluri) poate să atingă cel puțin 50% din numărul total al delegaților cu credenționale (inclusiv supleanții), cu șanse de a urca spre 70-80%, în funcție de lucrările ce urmează a fi publicate pe parcursul acestui an. În acest moment, în proiect sunt implicați 46 de studenți din anul III Istorie și sperăm ca pe parcursul verii și al toamnei să constituim o nouă grupă de voluntari, formată din studenți aflați acum în anii I și II, care să asigure continuitatea activității. Din punctul de vedere al reprezentanților Wikipedia, proiectul ar trebui să ajute la creșterea interesului studenților la istorie pentru crearea de conținut online și la formarea a minimum 5 editori „reținuți" (minim 50 de editări pe perioada a 4 luni) și 1-2 „confirmați" (minim 200 de editări pe perioada a un an)[24].

Odată realizate, biografiile vor fi conectate la pagina cu lista delegaților. Aceasta din urmă va fi supusă în perioada iulie-noiembrie 2018 unui amplu proces de revizuire, realizat în colaborare cu autorul ei, urmând a fi reverificate sursele, completată informația biografică primară și standardizate antroponimele, toponimele și ocupațiile, în așa fel încât să poată fi folosită pe viitor ca sursă de cercetare științifică și ca un exemplu de bune-practici în colaborarea dintre istorici și creatorii de conținut on-line.

Concluzii

Într-o lume în care informația online devine principalul reper al noilor generații, în care incertitudinea privind valoarea sa de adevăr va reprezenta o constantă a următoarelor decenii, și în condițiile în care interesul românilor pentru informația istorică (cel puțin pentru istoria ultimilor 150 de ani) pare a fi mai redus decât al altor popoare din Europa Centrală și de Sud-Est, este important ca istoricii profesioniști să își asume și un rol de pedagogie socială dincolo de limitele tradiționale ale profesiei lor. Wikipedia reprezintă, în acest moment, una dintre cele mai utilizate surse de informație istorică și putem considera că este unul dintre site-urile de internet care modelează major fiecare nouă generație,

[24] Datele preluate din „Fișa proiectului", realizată de Iulian Măcreanu.

încă de pe băncile școlii. În aceste condiții, implicarea istoricilor (și a tuturor categoriilor de profesioniști, în general) în redactarea, supravegherea și corectarea conținuturilor on-line reprezintă o necesitate stringentă. Studiul de caz oferit în această lucrare indică faptul că, în ciuda bunelor intenții și eforturilor depuse de contributori din alte domenii, documentele istorice sunt dificil de reprodus într-un format electronic prietenos cu utilizatorul în lipsa asistenței de specialitate, că acest proces este însoțit de erori și scăpări ce necesită corectură și că singura soluție pe termen lung este corelarea activităților moderatorilor Wikipedia cu cele ale unor reprezentanți ai instituțiilor de specialitate (în acest caz facultățile de istorie), pentru a atrage cât mai mulți studenți și viitori specialiști în activitatea de editare, pentru a putea interacționa rapid, eficient și avizat în cazul apariției unor probleme de conținut și pentru a asigura astfel, generațiilor care vin, un suport informațional de calitate și validat științific.

Bibliografie

A. Dicționare, Enciclopedii, Manuale

1. DIACONOVICH, Cornel (redactor), *Enciclopedia Română. Tomul al doilea Copepode – Keman*, Sibiu, W. Krafft, 1900.

B. Literatură secundară

Lucrări

2. MCINTYRE, Lee, *Respecting Truth. Willfull Ignorance in the Internet Age*, New York and London, Routledge, 2015.
3. ȘERBAN, Ioan / JOSAN Nicolae (coord.), *Dicționarul personalităților Unirii. Trimișii românilor transilvăneni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Alba Iulia, Editura Altip, 2003.
4. TWENGE, Jean M., *iGen. Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy—and Completely Unprepared for Adulthood,* New York, Atria Books, 2017 (consultată în format .mobi)

Studii și articole

5. KOUSHA, Kavy / THELWALL, Mike, „Are wikipedia citations important evidence of the impact of scholarly artciles and books?”, în *Journal of the Association for Information Science and Technology*, Volume 68, Issue 3, March 2017, p. 762-779.
6. MANDEMAKERS, Kees / DILLON, Lisa, „Best Practices with Large Databases on Historical Populations”, în *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, Winter 2004, Volume 37, Number 1, p. 34-38.
7. MUDGE, Mark / ASHLEY, Michael / SCHROER, Carla, „A Digital Future for Cultural Heritage”, în Andreas Georgopoulos (ed.), *Proceedings of the XXI International CIPA Symposium*, 01-06 October, Athens, Greece, Vol. XXXVI-5/C53, Athens, International Society for Photogrametry and Remote Sensing, 2007, fără numere de pagină, disponibil la http://www.isprs.org/proceedings/XXXVI/5-C53/papers/FP104.pdf (accesat la 28.04.2018).
8. STRĂJAN, Ioan, „Membrii de drept ai Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918”, în *Dacoromania*, 2013, nr. 67, disponibil la http://www.dacoromania-alba.ro/nr67/gazeta.htm (accesat la 28.04.2018).

C. Surse web

9. *Delegații aleși convocați la Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, disponibil la http://centenarulromaniei.ro/delegatii-alesi-ai-romanilor-din-transilvania-adunarea-nationala-1-decembrie-1918-alba-iulia/ (accesat la 28.04.2018).

10. Google Trends: https://trends.google.com/ (accesat la 20.04.2018).

11. United Nations – DESA/Population Division, *World Population Prospects 2017*, disponibil la https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Population (accesat la 28.04.2018).

12. Wikipedia, *Első világháború*, disponibil la https://tools.wmflabs.org/pageviews/?project=hu.wikipedia.org&platform=all-access&agent=user&start=2015-07-01&end=2018-03-01&pages=Els%C5%91_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BA (accesat la 28.04.2018).

13. Wikipedia, *Lista delegaților la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, disponibil la https://ro.wikipedia.org/wiki/Lista_delega%C8%9Bilor_la_Marea_Adunare_Na%C8%9Bional%C4%83_de_la_Alba_Iulia (accesat la 28.04.2018).

14. Wikipedia, *Lista delegaților la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, Analiza vizualizărilor paginii,* disponibil la (https://tools.wmflabs.org/pageviews/?project=ro.wikipedia.org&platform=all-access&agent=user&start=2015-07-01&end=2018-03-01&pages=Marea_Adunare_Na%C8%9Bional%C4%83_de_la_Alba_Iulia) (accesat la 28.04.2018).

15. Wikipedia, *Lista wikipediștilor după numărul de editări*, disponibil la https://ro.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Lista_wikipedi%C8%99tilor_dup%C4%83_num%C4%83rul_de_edit%C4%83ri (accesat la 29.04.2018).

16. Wikipedia, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, Analiza vizualizărilor paginii*, disponibil la https://tools.wmflabs.org/pageviews/?project=ro.wikipedia.org&platform=all-access&agent=user&start=2015-07-01&end=2018-03-01&pages=Marea_Adunare_Na%C8%9Bional%C4%83_de_la_Alba_Iulia (accesat la 28.04.2018).

17. Wikipedia, *Primul Război Mondial*, disponibil la https://tools.wmflabs.org/pageviews/?project=ro.wikipedia.org&platform=all-access&agent=user&start=2015-07-01&end=2018-03-01&pages=Primul_R%C4%83zboi_Mondial (accesat la 28.04.2018).

18. Wikipedia, *Reliability of Wikipedia*, disponibil la https://en.wikipedia.org/wiki/Reliability_of_Wikipedia (accesat la 28.04.2018)

19. Wikipedia, *Unirea Transilvaniei cu România, Analiza vizualizărilor paginii*, disponibil la https://tools.wmflabs.org/pageviews/?project=ro.wikipedia.org&platform=all-access&agent=user&start=2015-07-01&end=2018-03-01&pages=Unirea_Transilvaniei_cu_Rom%C3%A2nia (accesat la 28.04.2018)

20. Wikipedia, *Utilizator:Turbojet*, disponibil la https://ro.wikipedia.org/wiki/Utilizator:Turbojet (accesat la data de 29.04.2018).

PACEA DE LA BUCUREȘTI (24 APRILIE / 7 MAI 1918) ȘI CLERUL ORTODOX DIN ROMÂNIA

Claudiu Constantin COTAN*

Abstract: ***Treaty of Bucharest (April, 24 / May, 7, 1918) and the orthodox clergy from Romania.*** The treaty of Bucharest had dramatic consequences for the Romanian society obligated to accept humiliating conditions. Romania had to make important territorial concessions. The occupying authorities imposed a regime of intense exploitation of the natural resources and labour. Such a political and economical situation has also affected the life of the Orthodox clergy in the territories occupied as well as in those ceded through this political act. The decisions adopted in Bucharest have also changed the statute of the Orthodox priests who had taken refuge in Moldova, as well as of the clergy who were in various war camps or prisons. The peace of Bucharest represents a dramatic moment in the history of the unity of all Romanians. In the scientific research and for drafting this study I used a series of original documents found at the National Central Historical Archives.

Keywords: *peace, clergy, war, occupation, territories, refugees, liberation, union*

1. Introducere: Războiul și românii ortodocși

După doi ani de neutralitate, la 4 august/17 august 1916, s-a semnat la Bucureşti tratatul de alianţă dintre România şi Antanta formată din Franţa, Marea Britanie, Rusia şi Italia, care recunoşteau dreptul istoric al României asupra teritoriilor româneşti de sub stăpânirea Imperiului austro-ungar. În cei doi ani care au trecut până la intrarea României în război, guvernul de la București a încercat o

* Conferenţiar, Departamentul Teologie Didactică, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „Ovidius” din Constanța, România.

îmbunătățire a capacității de luptă a Armatei, care, din anul 1915, a înființat și un Serviciul religios condus de un protopop militar.

La 14/27 august 1916, România a declarat război Austro-Ungariei, iar trupele au trecut Carpaţii, fiind întâmpinate cu entuziasm de românii transilvăneni. La mobilizarea Armatei, în orașele și satele României, credincioşii umpleau bisericile, înălţând rugăciuni pentru ocrotirea celor aflaţi pe front: „La Sfânta Vineri, unde e icoana făcătoare de minuni, la Mitropolie, unde sunt moaştele Sfântului Dimitrie, biserica e plină de cele ce fac rugăciuni şi acatiste pentru soţul, fiul, fratele aflat pe front, pentru izbânda trupelor noastre"[1]. În inimile românilor nădejdea în ajutorul lui Dumnezeu era o realitate care încuraja la sacrificiul suprem.

Insuficienta pregătire militară, slaba echipare a Armatei, dar şi lipsa de corelaţie de pe fronturile de operaţiuni din Balcani și din Rusia, la care s-a adăugat şi mobilizarea trupelor germane în Transilvania, au transformat ofensiva Armatei române într-o defensivă. După retragerea trupelor române din Transilvania, autorităţile ungare au declanşat acţiuni opresive asupra populaţiei româneşti, de persecuţii nefiind iertaţi nici preoţii ortodocşi. Guvernul de la Budapesta, cu toate protestele ierarhilor ortodocși, a instituit de-a lungul graniței cu România o zonă culturală în care au impus o maghiarizare a școlilor românești, iar mulți dintre preoți au fost trimiși în lagăre. Deși sute de mii de români luptau în Armata austro-ungară, populația ortodoxă transilvăneană era privită cu neîncredere și supusă unui control permanent din partea autorităților maghiare. Aceleași acțiuni de represiune au fost folosite și în Bucovina. Ura autorităților maghiare față de români s-a făcut vizibilă în momentul cuceririi Bucureştilor de către trupele Puterilor Centrale, când: „… aici [Haţeg] s-a dispus tragerea clopotelor la toate bisericile, apoi luminaţie în tot oraşul, iar primarul de atunci, Musznai Bela, a chemat la primărie pe toţi preoţii şi intelectualii şi, în faţa tuturor, a batjocorit şi insultat neamul românesc, numindu-l neam de bastarzi şi de ţigani"[2].

[1] Virgiliu N. DRĂGHICEANU, *707 zile sub cultura pumnului german*, Bucureşti, Cultura Românească, 1920, p. 53.

[2] Mircea PĂCURARIU, *Politica statului ungar faţă de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar 1867-1918*, Sibiu, Edit. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986, p. 260-275.

În Basarabia, românii luptau pe frontul din Galiția pentru apărarea Imperiului țarist, fiind îndemnați la sacrificiu de ierarhii ruși, care numiseră pe lângă regimente și preoți militari. În clădirea Școlii duhovnicești din Chișinău a fost organizat un important spital militar, iar grija față de orfani a revenit mănăstirilor și unui orfelinat întreținut de clericii ortodocși.

La Bucureşti, ierarhii ortodocşi au susţinut intrarea României în război alături de Antanta, pentru realizarea unirii cu Transilvania. La 21 august 1916, în zi de duminică, s-a ţinut o fastuoasă slujbă la Biserica rusă din Bucureşti, cu participarea mitropolitului primat Conon, la care au asistat oficialități române și străine. Cu acest prilej a fost sfinţită frăţia de arme ruso-română. Implicarea clerului ortodox în viața politică, dar mai ales atitudinea filo-franceză manifestată de aceștia, i-a determinat pe mulți dintre ei ca, în momentul intrării trupelor germane pe teritoriile româneşti, să ia drumul pribegiei spre Moldova, acolo unde și-au găsit scăparea Armata, Guvernul țării și regele Ferdinand. Imaginea refugiului românilor speriaţi este prezentată cu multă emoţie de Nichifor Crainic: „Mă văd şi azi cu un singur picior pe tamponul vagonului. Celălalt picior se bălăbănea prin aer. Tescuiţi în tren, călătorii enervaţi, înnebuniţi, se apostrofau violent, fără primejdia de a se lovi unul pe altul fiindcă braţele stau înţepenite între corpuri.... Drumurile sunt val-vârteji de care, de căruţe şi de oameni, bărbaţi, femei şi copii, de-a valma...”[3]. Primarul comunei oltene Bălănești mărturisea că, în urma amenințării ocupației dușmane, „... pe teritoriul românesc și în special în Oltenia, cea mai mare parte a populației s-a refugiat în Moldova, între care și preotul Anghel Tașcău, parohul parohiei noastre Bălănești, cu toată familia sa și astăzi se găsește în comuna Corbița, județul Tecuci”[4].

Dacă drumul refugiului a fost greu, nici situația din orașele și satele Moldovei nu era una mai bună căci, „la Bârlad, se stabilise Cartierul general. O mulţime de cunoscuţi refugiaţi, [precum] D. Tomescu, C. S. Făgeţel şi încă vreo 30 găzduiesc în casa preotului

[3] Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre*, București, Casa Editorială „Gândirea”, 1991, p. 119.

[4] Arhiva Națională Istorică Centrală (ANIC), fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (MCIP) - Direcția contabilității, dosar nr. 686/1918, f. 4.

Toma Chiricuţă, pe scânduri, unul lângă altul. Aşa e în tot oraşul”[5]. Alături de populația Moldovei, numărul refugiaților și Armata au dus la apariția rapidă a lipsurilor materiale și a răspândirii cu ușurință a epidemiilor, care au făcut sute de mii de victime.

Situația populației nu era una bună nici în teritoriile românești ocupate de Puterile Centrale. Mulţi preoţi au avut de suferit erau „ţinta atacurilor celor mai rafinate”[6]. Bisericile şi casele cele mai bune, multe dintre acestea casele preoţilor, au fost alese de soldații dușmani pentru adăpostirea cailor și armamentului. Un eveniment trist s-a petrecut la Mănăstirea Cozia, unde soldații germani au devastat mormântul voievodului Mircea cel Bătrân[7].

Autoritățile de ocupație instaurate în teritoriile românești după cucerirea Bucureștiului la 6 decembrie 1916, au trecut la o sistematică exploatare a materiilor prime, a agriculturii, dar și a populației supusă diferitelor taxe, obligațiilor de natură materială sau muncii pentru întreținerea trupelor de ocupație și populației Puterilor Centrale. Pentru susținerea industriei de război, autoritățile germane au confiscat majoritatea clopotelor din biserici și capele. În dorința de a impune o mai eficientă administrație s-a cerut adoptarea calendarului gregorian, acțiune respinsă însă de clerul și populația ortodoxă și în final abandonată de administrația de ocupație.

Mitropolitul primat Conon a fost obligat de autoritățile germane să semneze o chemare-manifest adresată soldaților români de pe front și populației din Moldova ca să se predea fără luptă în fața trupelor victorioase ale Puterilor Centrale. Acest gest politic l-a obligat pe mitropolitul primat să demisioneze la sfârșitul anului 1918.

Între prizonierii de război care au ajuns în lagăre s-au aflat și preoți militari sau preoți din parohii arestați sub diferite învinuiri. Unii dintre aceștia nu au mai revenit niciodată în parohiile lor. Preotul V. Ionescu, confesorul Regimentului 18 Gorj, a ajuns prizonier și a fost trimis în lagărul de la Stralsund şi tratat inuman: „...nemţii ne-au culcat pe jos, cam mulţi la un loc, în barăci friguroase, nişte barăci de scânduri. Şi toate ca toate, mâncarea nu ne dădea speranţe de viaţă...

---

[5] Nichifor CRAINIC, *op. cit.*, p. 119.

[6] Virgiliu N. DRĂGHICEANU, *op. cit.*, p. 28.

[7] Gamaliil VAIDA, „Mănăstirea Cozia între anii 1916-1918 în lumina documentelor vremii”, în *Mitropolia Olteniei*, 10-12/1978, p. 795.

Am făcut slujba în toate sărbătorile şi duminicile, fie singur, fie cu părintele Jugureanu ori cu Mărculescu, împreună prizonieri cu mine". Acelaşi preot a ajuns şi în lagărul de la Tuchel, unde „ajunseseră sărmanii oameni nişte schelete mişcătoare; ca preot am avut ocazia să văd mulţi bolnavi înainte de obştescul sfârşit. Am văzut mulţi morţi, niciodată însă n-am văzut un corp atât de slăbit ca al celor 2500 de prizonieri din Tuchel. Erau umbre"[8]. Situația era asemănătoare și în lagărele din Bulgaria sau Ungaria.

Preoții ortodocși rămași în teritoriile ocupate au trecut la rândul lor prin grele suferințe fiind suspectați de spionaj, de sabotaj și de acțiuni potrivnice noii administrații. De aceea mulți preoți au fost maltratați, bătuți, întemnițați și chiar uciși. Prin aceleași orori au trecut și familiile lor[9].

2. Biserica Ortodoxă din România și Pacea de la București

Revoluţia bolşevică din octombrie 1917 şi adoptarea unui decret al păcii de către guvernul bolșevic au obligat Rusia să încheie un armistiţiu cu Puterile Centrale. Ieşirea Rusiei din război ducea România în imposibilitatea de a continua lupta. Generalul rus D. S. Scerbacev a trimis o telegramă reprezentanţilor Puterilor Centrale pentru încheierea unui armistiţiu cu armatele româno-ruse de pe frontul din Moldova, armistiţiu ce s-a încheiat la Focşani (26 noiembrie/9 decembrie 1917), cu toată opoziţia aliaţilor occidentali. Încheierea păcii de la Brest-Litovsk, dintre Rusia sovietică şi Germania (27 ianuarie/9 februarie 1918), urmată de pacea cu Ucraina şi ocuparea teritoriilor ruseşti şi ucrainene de către Armata austro-germană, tăia României posibilitatea de a primi ajutor sau de a se retrage, situaţie care devenea catastrofală în cazul în care Armata română ar fi continuat războiul. Rămas singur, guvernul de la Iaşi trebuia să ia o hotărâre în urma somaţiei lansată de generalul Mackensen.

La București, *Gazeta Bucureștilor* și *Lumina*, publicații filogermane, afirmau că, de acum, România, părăsită de aliați, trebuia

---

[8] Gheorghe NICOLESCU, Gheorghe DOBRESCU, Andrei NICOLESCU, *Preoţi în lupta pentru Marea Unire 1916-1918*, București, Editura Europa Nova, 2000, p. 333.

[9] Claudiu Constantin COTAN, *Biserica Ortodoxă Română în timpul Primului Război Mondial*, București, Edit. Universitară, 2015, p. 136-143.

să încheie pacea[10]. Pentru a forța cumva încheierea păcii, Administrația militară germană din București a decis ca ostaticii ținuți în detenție la Săreni (Ialomița) și Tismana (Gorj) să fie trimiși în lagărul de la Troian din Bulgaria[11].

Armistițiul încheiat la Focșani, amenința România cu pierderea unor teritorii. În aceeași perioadă, ca semn de bunăvoință, au început să sosească la București ostaticii eliberați din Bulgaria. La rândul său, guvernul de la Iași i-a trimis peste linia frontului pe cetățenii germani și austro-ungari care fuseseră internați în Moldova. Unii dintre ostaticii români eliberați s-au îndreptat imediat spre Moldova.

Cu privire la semnarea tratatului de pace, ministrul Take Ionescu a cerut ca ultimatumul să fie respins, iar Armata să reziste până la capăt, regele urmând să se retragă cu Parlamentul și guvernul în sudul Rusiei. Nu de aceeași părere a fost însă I. I. C. Brătianu care nu dorea distrugerea Armatei, ci adoptarea unei tactici a temporizării și intrarea în negocieri lungi cu germanii. Pe de altă parte, se întețea propaganda bolșevică, care își arăta forța nu numai pe frontul din Moldova, ci și în Austro-Ungaria și chiar în Germania. Nemulțumit, Take Ionescu s-a retras provocând căderea guvernului. Regele Ferdinand l-a însărcinat cu formarea noului guvern pe generalul Alexandru Averescu, comandantul Armatei a II-a, învingătoare la Mărăști și Oituz, care se bucura de o puternică simpatie în rândul populației.

În aceeași perioadă, tratativele germano-ruse de la Brest-Litovsk se opriseră, cererile impuse de Puterile Centrale păreau umilitoare delegației ruse condusă de L. D. Troțki. Rusia trebuia să renunțe la teritoriile ocupate de trupele germane și austro-ungare, dar și la Livonia și Estonia. Condițiile dure pe care Rusia era obligată să le accepte îi îngrijorau și pe români, care se pregăteau de începerea tratativelor diplomatice.

În urma negocierilor purtate, la Buftea (5 martie 1918) s-a semnat tratatul preliminar de pace, anunțat după două zile și în presa bucureșteană. Guvernul generalului Averescu a demisionat, fiind învinuit că a făcut concesii și că nu a prelungit mai mult negocierile. De aceea s-a hotărât formarea unui guvern condus de Alexandru

[10] Șerban RĂDULESCU-ZONER, Beatrice MARINESCU, *Bucureștii în anii Primului Război Mondial 1914-1918*, București, Edit. Albatros, 1993, p. 217-219.
[11] *Ibidem*, p. 220.

Marghiloman, susținut în acel moment și de I. I. C. Brătianu. Tratativele purtate de noul guvern s-au încheiat cu semnarea Păcii de la Bucureşti, care au impus României condiţii înrobitoare. Dobrogea a fost cedată inamicului, iar o zona de-a lungul Munților Carpați de aproximativ 5600 de km^2 a intrat în stăpânirea Austro-Ungariei. Germania a preluat surplusul de cereale și a monopolizat şantierele navale, industria petrolului şi cea a lemnului[12].

În aceeași perioadă, la Chișinău, a fost proclamată unirea Republicii Moldovenești cu România (27 martie/9 aprilie). La 30 martie/12 aprilie, membrii guvernului de la Chișinău au adus la cunoștință, la Iași, regelui Ferdinand și guvernului României, dar și opiniei publice, „actul unirii”. Autoritățile germane nu s-au opus unirii, iar guvernul Marghiloman a luat măsuri urgente pentru consolidarea acesteia.

La București, în Palatul Cotroceni, s-a semnat la 7 mai 1918, Tratatul de Pace, care cuprindea 31 de articole, inclusiv 23 de documente anexe. Tratatul de pace a fost ratificat de cele două adunări legiuitoare (15/28 iunie şi 19 iunie/4 iulie) întrunite la Iași, dar nu și de rege. Deși trupele de ocupație au rămas în România, autoritatea lor nu s-a extins și asupra Moldovei, rămasă sub controlul trupelor române, care erau însă mult reduse și lipsite de asistența franceză care a fost obligată să părăsească teritoriile românești. Aflarea clauzelor încheierii tratatului a nemulțumit pe toată lumea[13]. Tratativele de pace au produs cu o serie de schimbări de natură politică, militară și economică, dar și în ceea ce privește organizarea Bisericii Ortodoxe Române:

1. Ca urmare a ocupării de către trupele Puterilor Centrale a unei importante părți din teritoriul României, autoritățile de ocupație au luat o serie de măsuri pentru arestarea celor care se manifestaseră cu ostilitate noii administrații. Clerul ortodox a manifestat un spirit patriotic special încurajând participarea la război alături de Antanta pentru eliberarea Transilvaniei. Din această cauză mai mulți preoți au fost arestaţi și trimiși în lagăre din afara țării. După semnarea armistițiului, preoții care se găseau în lagăre din Bulgaria și chiar din Germania au fost treptat eliberați. Unul dintre aceștia a fost arhimadritul Galaction Cordun, care imediat a plecat pe frontul din Moldova, pentru a ține diferite conferințe, la solicitarea conducerii

[12] *Istoria Românilor,* vol. VII, tom II, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 449.
[13] Virgiliu N. DRĂGHICEANU, *op. cit.*, p. 271.

Armatei române pentru întărirea sufletească a soldaților români, după cum avea să spună mai apoi: „Toate aceste conferinţe, de un mare şi netăgăduit folos, mai ales atunci când nu se ştia ce evenimente au să survină, au fost primite cu mult interes, atât de domnii comandanţi superiori, cât şi de soldaţi”[14]. Preoții eliberați s-au refugiat în Moldova sau au revenit în parohiile lor, fiind ținuți sub observație de poliția organizată de administrația germană.

2. Chinuiți de lipsuri, dar mai ales dornici să se întoarcă în parohiile pe care le părăsiseră, preoții refugiați în Moldova au cerut autorităților românești aprobarea pentru a se întoarce în teritoriul ocupat: „Am plecat spre Moldova cu fiica mea Elisabeta Gh. Bădescu și trei copii minori, soțul numitei fiind mobilizat ca plutonier major.... Pentru a trasporta toate aceste persoane, vite și producte, rog să binevoiți a dispoza să mi se dea un vagon de încărcat vite din stația Bacău, ca cea mai apropiată de Colonești și până la Curtea de Argeș...”[15].

Au fost cazuri numeroase când, primarii din comune au cerut ca preoții refugiați în Moldova să primească dreptul de a reveni la parohiile lor: „ ... Populația acestei comune ține așa de multe la acest preot, care a fost un adevărat părinte sufletesc pentru dânșii, încât aproape să creadă că nu ar putea trăi fără dânsul și sfaturile sale. De aceea, cu supus respect, vă rog Domnule Ministru ca să binevoiți a interveni la Domnul Ministru de Interne pentru a-i libera cuvenitul permis... (5 sept. 1918) ”[16].

3. Prin Pacea de la București, România a fost obligată să cedeze Austro-Ungariei o fâșie din teritoriul său de-a lungul Carpaților. Astfel, un preot din județul Argeș, refugiat în Moldova, și-a pierdut parohia care intra acum în componența Austro-Ungariei: „Subsemnatul preot paroh refugiat din parohia comunei Boișoara, județul Argeș, regiune unde s-au dat luptele cele mai crâncene.... În trista situație în care ne găsim mai cu seamă noi, care am rămas să aparținem altui stat, vă rugăm Domnule Ministru,să binevoiți a ne da sfatul dumneavoastră părintesc și mult prețios, ce ar fi de făcut?”[17]. Nu a fost singurul preot în această situație.

[14] Gheorghe NICOLESCU, Gheorghe DOBRESCU, Andrei NICOLESCU, *op. cit.*, p. 261-262.
[15] ANIC, fond MCIP-Direcția contabilității, dosar nr. 673/1918, f. 4.
[16] *Ibidem*, dosar nr. 686/1918, f. 4.
[17] *Ibidem*, dosar nr. 673/1918, f. 3.

4. După semnarea Tratatului de la București s-a oferit ocazia întrunirii Sfântului Sinod la Iași. Ierarhii ortodocși din teritoriul ocupat au primit autorizația administrației germane de a lua parte la lucrările sinodale. În prima şedinţă a Sinodului, mitropolitul primat Conon a prezentat un raport asupra situaţiei din teritoriile ocupate, subliniind suferinţele prin care a trecut Biserica şi clerul, cu încercările de schimbare a calendarului și confiscarea clopotelor. Conon a prezentat şi neplăcutul eveniment al furtului moaştelor Sfântului Dimitrie Basarabov de către un comando bulgăresc, dar şi evenimentele triste ale morţii episcopilor Calistrat Bârlădeanu şi Calist al Argeşului. În cuvântul său mitropolitul primat a deplâns şi soarta tristă în care se găseau şcolile teologice, închise din cauza războiului şi folosite de armatele de ocupaţie, precum şi faptul că pe jurisdicţia Mitropoliei erau vacante peste 400 de posturi de preoţi, multe părăsite de preoți de teama războiului.

Discuţiile sinodale au abordat și situația din Dobrogea de unde fugiseră mulți preoți. Mitropolitul Pimen al Moldovei și Sucevei remarca: „În urma dezastrului de acolo mai toţi preoţii au părăsit parohiile lor din diferite pricini şi au venit în teritoriul neocupat…. A fost o greşală mare că aceşti preoţi au plecat de la locurile lor şi eu nu le-aş fi îngăduit aceasta, deoarece poporul rămas acolo avea nevoe de mângâierea lor”. În contextul semnării păcii, același mitropolit propunea ca „…ei să se întoarcă la locurile lor, ca astfel, când Dobrogea va rămânea sub Condominium, să se găsească acolo un corp de preoţi români bine întemeiat. ...Nu este bine să lăsăm satele din Dobrogea fără preoţi români…”[18]. La câțiva ani după război a fost înființată Episcopia Constanţei care a primit în administrație parohiile din Dobrogea și Cadrilater.

Preoții dobrogeni refugiați considearu că, după semnarea Păcii de la București și cedarea teritoriului Dobrogei, nu mai aveau posibilitatea revenirii în parohiile părăsite: „Cerem a fi primiți parohi în parohiile vacante din țară, ...binevoind a cunoaște Domnule Ministru, că noi preoții dobrogeni, niciodată nu ne vom reîntoarce acolo, unde se va pomeni un alt rege, unde se va vorbi o altă limbă și unde ar urma să fim suspectați (8 mai 1918)”[19].

[18] Arhiva Sfântului Sinod, dosar nr. 145/1918, f. 163v-164v, 193-193v.
[19] ANIC, fond MCIP - Direcția contabilității, dosar nr. 708/1918, f. 11.

5. Sinodul de la Iași a luat o serie de măsuri pentru consolidarea unirii Basarabiei cu România. În şedinţa Sinodului din 14 iunie, mitropolitul Pimen deplângea imaginea negativă pe care o avea Biserica Ortodoxă din Regat în rândul clerului din Transilvania şi Basarabia[20]. Era necesară o abordare diplomatică din partea ierarhilor români pentru primirea acordului clerului basarabean de a intra sub jurisdicția Mitropoliei de la București.

La rândul său, arhiepiscopul Anastasie al Chișinăului și Hotinului a încearcat să creeze o comisie pentru pregătirea unui Sobor local bisericesc în vederea organizării administrației pe baza noilor condiţii create de unirea cu România. Statutul Bisericii Ortodoxe Basarabene a continuat să fie subiect de aprinse dezbateri între preoţi, o parte dintre aceştia cerând păstrarea legăturilor canonice cu Patriarhia Moscovei, pe când cei mai mulţi aprobau jurisdicţia Bisericii Ortodoxe Române. La 7 aprilie 1918, arhiepiscopul Anastasie a trimis o delegaţie la mitropolitul Pimen al Moldovei și Sucevei, pentru a discuta statutul Bisericii Basarabene în cadrul României. O adresă prezentată de delegaţie mitropolitului Pimen, expunea poziţia autorităţilor bisericeşti de la Chişinău, care nu doreau să provoace o schismă prin desprinderea definitivă de la Patriarhia Moscovei. De fapt, arhiepiscopul Anastasie încerca păstrarea jurisdicţiei Bisericii Ortodoxe Ruse[21].

Mitropolitul Pimen, preşedinte al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, a adresat, la 17 aprilie 1918, o telegramă arhiepiscopului Anastasie al Chişinăului în care îl recunoştea în calitatea de chiriarh canonic al Bisericii Ortodoxe din Basarabia şi îl invita să ia parte la lucrările sinodalilor români de la Iași. La aceasta, Anastasie a răspuns că situaţia Bisericii din Basarabia trebuie hotărâtă de discuţiile dintre Biserica Ortodoxă Rusă şi Biserica Ortodoxe Română, care sunt chemate să ia în consideraţie dorinţele poporului ortodox basarabean.

Astfel, episcopii ruşi din Basarabia, deşi invitaţi la lucrările Sinodului român, nu au răspuns invitaţiei, preferând să rămână sub jurisdicţia Patriarhiei Moscovei. Arhiepiscopul Anastasie a cerut

---

[20] Arhiva Sfântului Sinod, dosar nr. 145/1918, f. 60.

[21] Silvia SCUTARU, „Clerul basarabean în anii Primului Război Mondial”, în *Tyragetia*, XII (XXII), 2/2013, p. 235-240.

patriarhului Tihon să trimită o scrisoare mitropolitului Pimen (23 mai 1918), în care la rândul său, patriarhul, s-a pronunțat împotriva jurisdicţiei canonice a Bisericii Ortodoxe Române asupra Basarabiei, contestând chiar realitatea unirii politice a românilor, dar propunea totuşi ca ortodocşii basarabeni să hotărască ei cu ce Biserică să stabilească relaţiile de jurisdicţie.

În zilele de 14 şi 16 iunie 1918, Sfântul Sinod a emis două documente importante: o „Hotărâre" privind organizarea bisericească a Basarabiei şi o „carte pastorală" către poporul şi clerul basarabean, consfinţind unirea şi constatând că episcopii ruşi au refuzat să recunosacă autoritatea Sinodului român, plecând în exil.

În şedinţele din 16 şi 18 iunie, Sfântul Sinod s-a preocupat tot de situaţia religioasă din Basarabia. Interesant este faptul că în timpul discuţiilor s-a hotărât ca să nu mai fie pomenit numele de Basarabia, ci acesta să fie înlocuit cu expresia *ţinutul moldovenesc dintre Prut şi Nistru*[22]. De asemenea, în pastorala trimisă clerului basarabean s-a precizat că arhiepiscopul Anastasie al Chişinăului s-a retras de bunăvoie[23]. Autorităţile bisericeşti române au fost nevoite să declare vacant scaunul arhiepiscopal de la Chişinău, unde, la 14 iunie, a fost trimis ca locţiitor episcopul Nicodim al Huşilor[24]. În activitatea sa a fost sprijinit de o serie de clerici de valoare pe care personal i-a solicitat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice[25]. Prin Decretul Regal din 16 iunie 1918, episcopul Huşilor a fost „însărcinat să gireze afacerile Arhiepiscopiei Chişinăului şi Hotinului până la alegerea unui titular". Ceremonia instalării locţiitorului de arhiepiscop a avut loc la Chişinău în ziua de sâmbătă 23 iunie 1918. La festivităţi au participat alături de episcopul Nicodim al Huşilor, arhiereul Antim Botoşeneanu, directorul Seminarului „Veniamin Costachi" din Iaşi, ministrul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor, Simion Mehedinţi, dar și arhimandriţii Gurie Grosu, viitorul mitropolit al Basarabiei și Dionisie Erhan (1868-1943). Gramata mitropolitului Pimen al Moldovei şi Sucevei, prin care episcopul Nicodim era numit la cârma clerului

[22] Arhiva Sfântului Sinod, dosar nr. 145/1918, f. 70.
[23] *Ibidem*, f. 71.
[24] George ENACHE, „Relaţiile cu Patriarhia Moscovei, pe baza studiilor de arhivă", în *Autocefalie şi comuniune*, Bucureşti, Edit. Basilica a Patriarhiei Române, 2010, p. 152.
[25] ANIC, fond MCIP - Direcția contabilității, dosar nr. 766/1918, f. 52.

basarabean, a fost citită de către arhiereul Antim[26]. Un cuvânt festiv a fost rostit şi de ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice[27]. În şedinţa sinodală de la Iași din 25 iunie a fost dezbătut un raport asupra evenimentelor de la Chişinău, fiind apreciată primirea călduroasă care i-a fost făcută lui Nicodim şi cuvintele frumoase rostite la adresa Bisericii Ortodoxe Române.

Episcopul Nicodim a luat mai multe măsuri pentru organizarea Bisericii Ortodoxe din Basarabia, între acestea fiind de remarcat organizarea Seminarului teologic de la Chișinău, unde a fost numit ca director arhimadritul Visarion Puiu de la Seminarul Teologic „Sfântul Andrei" din Galați, precum și o serie de profesori români în locul celor ruși, și refacerea vieții duhovnicești din mănăstiri, unde a numit stareți români. S-a cerut ca slujbele în localitățile cu populație predominant românescă să se facă în limba română, iar în celelalte în limba română și în limba rusă. Pentru aceasta preotul Ioan Țincoca solicita Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice cărți de slujbă în limba română, mai cu seamă că erau și mulți cei care doreau să aibe și să citească cărți românești[28].

Şedinţa sinodală din 6 iulie s-a desfăşurat în prezenţa ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice şi a lui Ion Inculeţ, deoarece au fost aleși cei doi vicari ai Arhiepiscopiei Chişinăului[29]. Cu această ocazie a fost discutat şi statutul arhiereilor vicari[30]. Consiliul de Miniștri a aprobat ca pe lângă Arhiepiscopia de Chișinău și Hotin să activeze și doi episcopi la Ismail și Akerman[31].

La 25 iunie 1918, a fost înființată filiala Chișinău a *Societății Ocrotirea orfanilor din război*, preşedinte de onoare fiind ales episcopul Nicodim al Huşilor, iar casier preotul Teodor Petrovici. Au

---

[26] Dinu POȘTARENCU, „Din activitatea Episcopului Nicodim Munteanu ca locţiitor de arhiepiscop al Eparhiei Chişinăului şi Hotinului (1918-1919)", în *Biserica Ortodoxă din interfluviul pruto-nistrean (1813-2013)* [referatele Simpozionului ştiinţific internaţional „Biserica Ortodoxă din interfluviul pruto-nistrean (1813-2013)", organizat de Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova, 14-15 octombrie 2013], Chişinău, Edit. Cuvîntul-ABC, 2013, p. 142-144.

[27] Arhiva Sfântului Sinod, dosar nr. 145/1918, f. 140v-141.

[28] ANIC, fond MCIP-Direcția contabilității, dosar nr. 766/1918, f. 24 şi 48.

[29] Arhiva Sfântului Sinod, dosar nr. 145/1918, f. 221.

[30] *Ibidem*, dosar nr. 145/1918, f. 220 f. v.

[31] ANIC, MCIP, Fond Direcția contabilității, dosar nr. 766/1918, f. 45.

fost organizate mai multe filiale în toată Basarabia. Societatea s-a implicat și în administrarea orfelinatului preoțesc din Chișinău, care funcționa de la începutul războiului prin donațiile făcute de clerul bsarabean. Orfelinatul a primit numele „Regina Maria”, administrarea sa fiind una dificilă din cauza numărului mare de orfani pe care îi avea în grijă și a diferitelor boli care afectau sănătatea acestora.

La începutul anului 1918, Protoieria preoţilor militari din Basarabia, parte a Armatei țariste, s-a adresat Serviciului Religios Român cu rugămintea de a fi ajutată pentru numirea unor preoţi la garnizoanele din Orhei şi Bolgrad, precum şi la opt spitale militare. După unirea Basarabiei cu România (28 martie 1918), Ministerul de Război a instituit o Comisie pentru rezolvarea chestiunilor militare din provincie. Această comisie trebuia să rezolve și problema preoților militari. Astfel, în fruntea clerului militar a fost confirmat protopopul Constantin Partenie, asimilat gradului de colonel. Majoritatea preoților militar erau ruși, fiind mobilizați doar trei preoți militari români. De aceea, cei 32 de preoţi militari care se aflau alături de diviziile şi batalioanele româneşti din Basarabia au primit dispoziţie să se îngrijească și de nevoile religioase ale populaţiei, având posibilitatea de a rămâne în Basarabia ca preoţii de garnizoană. Acești preoți au contribuit la medierea relațiilor dintre soldații români și populația basarabeană și au ținut slujbe și predici în limba română în dorința de a diminua atitudinile antiromâneşti ale unei părți din populaţie, care a perceput uneori prezența soldaților români ca trupe de ocupație. În acest sens, preotul N. Ceapă, confesorul Regimentului 10 Vânători raporta: „Toate mijloacele paşnice le-am întrebuinţat pentru a îndepărta orice idee rea despre venirea noastră, insistând asupra dorinţei de frate de a ne revedea după 106 ani. Iată ideile care erau la populaţie: Noi ne-am sculat cu arme împotriva împărăţiei lor, am fost chemaţi de boieri, suntem nişte tâlhari care luăm tot ce ne cade în mână şi altele asemenea…”[32].

Astfel, un moment politic important, precum Pacea de la București, a avut repercursiuni importante asupra vieții Bisericii Ortodoxe Române, care a pierdut Dobrogea și un teritoriu de-a lungul Carpaților, dar a dobândit Basarabia. Preoții din lagăre au fost eliberați, iar cei refugiați s-au întors treptat în parohiile lor.

[32] Gheorghe NICOLESCU, Gheorghe DOBRESCU, Andrei NICOLESCU, *op. cit.*, p. 280.

Bibliografie:

Surse:

1. Arhiva Națională Istorică Centrală (ANIC), fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (MCIP) - Direcția contabilității, dosare nr. 673/1918; 686/1918; 708/1918; 766/1918
2. Arhiva Sfântului Sinod, dosar nr. 145/1918;

Lucrări secundare:

3. *Istoria Românilor,* vol. VII, tom II, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003.
4. COTAN, Claudiu, *Biserica Ortodoxă Română în timpul Primului Război Mondial*, București, Edit. Universitară, 2015.
5. CRAINIC, Nichifor, *Zile albe, zile negre*, București, Casa Editorială „Gândirea", 1991.
6. DRĂGHICEANU, N. Virgiliu, *707 zile sub cultura pumnului german*, Bucureşti, Cultura Românească, 1920.
7. ENACHE, George, „Relaţiile cu Patriarhia Moscovei, pe baza studiilor de arhivă", în *Autocefalie şi comuniune*, Bucureşti, Edit. Basilica a Patriarhiei Române, 2010, p. 141-177.
8. NICOLESCU, Gheorghe / DOBRESCU, Gheorghe / NICOLESCU, Andrei, *Preoţi în lupta pentru Marea Unire 1916-1918*, Bucureşti, Edit. Europa Nova, 2000.
9. PĂCURARIU, Mircea, *Politica statului ungar faţă de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar 1867-1918*, Bucureşti, Edit. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986.

Studii şi articole:

10. POȘTARENCU, Dinu, „Din activitatea Episcopului Nicodim Munteanu ca locţiitor de arhiepiscop al Eparhiei Chişinăului şi Hotinului (1918-1919)", în *Biserica Ortodoxă din interfluviul pruto-nistrean (1813-2013)* [referatele Simpozionului ştiinţific internaţional „Biserica Ortodoxă din interfluviul pruto-nistrean (1813-2013)", organizat de Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova, 14-15 octombrie 2013], Chişinău, Edit. Cuvîntul-ABC, 2013, p. 142-144.
11. RĂDULESCU-ZONER , Șerban / MARINESCU, Beatrice, *Bucureștii în anii Primului Război Mondial 1914-1918*, București, Edit. Albatros, 1993.
12. SCUTARU, Silvia, „Clerul basarabean în anii Primului Război Mondial", în *Tyragetia*, XII (XXII), 2/2013, p. 235-240.
13. VAIDA, Gamaliil, „Mănăstirea Cozia între anii 1916-1918 în lumina documentelor vremii", în *Mitropolia Olteniei*, 10-12/1978, p. 792-796.

REFLECTAREA MARII UNIRI A ROMÂNIEI ÎN PRESA SUEDEZĂ A TIMPULUI

George CRISTEA[*]

Abstract: ***The great union of Romania reflected in the Swedish press of time.*** The most important event in the history of the Romanians was their unification in one country – Greater Romania – a hundred years ago, against the background of World War I. As natives of Romania, but residents in Sweden, we summerize in this study how the events that led to this desideratum were reflected in the Swedish media of the time. It should be noted that Sweden, as a neutral country in World War I, had to maintain its status as a non-belligerent country, commenting on the war news "sine ira et studio" and being balanced as regards the media coverage, so Romania also got mentioned in the central press of the time. After the war, the requirements imposed by Sweden's neutrality diminished and we observe this, e.g. by the publication in the largest Swedish newspaper of a full report about the 10th anniversary of the Great Union of the Romanians and its celebration at Alba Iulia (Dagens Nyheter, 14 July 1929).

Keywords: *Greater Romania, World War I, Swedish media, neutral country, Alba Iulia.*

Cel mai important eveniment din istoria de veacuri a românilor a fost unirea lor într-o singură țară, România Mare, acum o sută de ani, pe fundalul final al Primului Război Mondial. Remarcabil este faptul că hotărârea de „Unirea cu Țara" a fost rezultatul acțiunilor românilor din ținuturile locuite de ei înainte de Conferința semnării tratatelor de pace pe

---

[*] Publicist, Stockholm, Suedia.

care aceasta le-a discutat, pe unele le-a „corectat" și apoi le-a acceptat.

Pe scurt, amintim desfășurarea evenimentelor, pentru a putea aborda apoi, în deplină înțelegere, subiectul temei noastre înscris în titlu. Războiul începe la 28 iulie 1914, când Austria atacă Serbia (motiv imediat: uciderea la Sarajevo a prințului moștenitor, arhiducele Franz Ferdinand). Conflictul se extinde în aproape toată Europa. Două grupuri beligerante: Tripla Alianță (Germania, Austro-Ungaria, Turcia) și Antanta (Franța, Marea Britanie, Belgia, Serbia, Muntenegru, Japonia, Italia, Statele Unite ale Americii). Țări neutre din Europa: Spania, Portugalia, Elveția, Olanda, Țările Scandinave. Ostilitățile se termină în favoarea Antantei și se semnează Armistițiul la 11 noiembrie 1918, după patru ani de distrugeri, milioane de morți și lacrimi de durere pentru unuii, de bucurie pentru alții.

Regatul României, la începutul conflagrației, rămâne neutru, dar după ce Ion I.C. Brătianu, primul ministru, încheie cu Puterile Antantei un tratat secret, prin care, în schimbul participării țării sale la război, alături de ele, acestea îi asigurau, la încheierea păcii, unirea cu România a Transilvaniei, a unei mari părți a Crișanei, a Maramureșului și a Banatului, aceasta intră în război la 27 august 1916 împotriva Triplei Alianțe.

În răstimpul primului an (și mai bine), succesele au alternat cu insuccesele, dar, în al doilea an, cerul s-a degajat de nori și românii din provinciile înstrăinate samavolnic, sau din cele în care, deși alcătuiau majoritatea, erau oprimați, s-au ridicat cu curaj, proclamându-și unirea lor cu România: mai întâi, în anul de grație 1918, Basarabia, la 27 martie, apoi Bucovina, la 28 noiembrie și, în sfârșit, la 1 decembrie, Transilvania.

Conferința de Pace de la Paris care a urmat, a avut rolul de a sancționa în plan juridic o situație de fapt, de recunoaștere pe plan internațional a ordinei noi europene de după război. Pregătirea și desfășurarea lucrărilor au cerut un efort extraordinar din partea organizatorilor. Menționăm astfel că în cadrul lucrărilor pregătitoare și-au desfășurat activitatea, între 18 ianuarie 1919 și 10 august 1920, nu mai puțin de 52 de comitete de experți care au supus deciziile lor unui așa-numit „Consiliu de zece", iar acesta a predat documentele în formă finală „Consiliului celor patru" (cum ar fi Clémenceau, Lloyd George, Orlando, Wilson).

Dupa îndelungate și grele negocieri, cu neînțelegeri uneori

chiar între puterile aliate, s-a ajuns după deschiderea Conferinței de Pace de la Paris (18 ianuarie 1919) la următoarele încheieri de tratate:

- 28 iunie 1919 (Versailles), cu Germania;
- 10 septembrie 1919 (St. Gérmaine-en-Laye), tratatul pe care România l-a semnat numai la 9 decembrie 1919;
- 27 noiembrie 1919 (Neuilly), cu Bulgaria; grecii primesc Tracia, sârbii, unele rectificări de frontieră; România se menține la hotarul din 1916;
- 4 iunie 1920 (Trianon), Ungaria; hotarele acesteia se pun în concordanță cu cele etnice;
- 10 august 1920 (Sévres): României îi revine Bucovina, o parte a Maramureșului, Transilvania, o parte din Crișana și o parte din Banat;
- 28 octombrie 1920: Basarabia intră în componența României.

Ca originari din România dar trăitori în Suedia, ne interesează acum, la o sută de ani de la eveniment, dacă și cum s-a reflectat în presa suedeză procesul care a dus la împlinirea acestui deziderat.

Înainte de a dezvolta subiectul, considerăm potrivit să amintim faptul că suedezii, cu toată distanța apreciabilă dintre cele două țări, ne cunosteau deja destul de bine și de mult timp. Am aminti aici pe trimisul regelui suedez, Claes Rålamb, pe la mijlocul secolului al XVII-lea, care, trecând prin Ardeal și Tara Românească spre Constantinopol, cu care Suedia era pe vremea aceea în bune relații, își făcu însemnări de tot ce i se păru interesant pe traseul parcurs prin părțile locuite de români și, la întoarcerea acasa, le făcu cunoscute alor săi. Apoi, la începutul secolului al XVIII-lea, trebuie amintit marele, ambițiosul dar nefericitul lor rege, Carol al XII-lea, care, după înfrângerea suferită la Poltava din partea lui Petru cel Mare, s-a refugiat în Moldova noastră, pe malul Nistrului, la Bender (Tighina), unde a stat nu mai puțin de trei ani și jumătate, cu resturile armatei sale răspândită prin târgurile din jur, în speranța dovedită deșartă că îi va putea stârni pe turci (care aveau Moldova sub suzeranitate încă din 1484) să pornească un război împotriva Rusiei, cu el, Carol, într-un rol de comandant și astfel să se răzbune pe țar pentru înfrângerea suferită.

În acest „sejur” prelung, Carol a condus practic Suedia din Moldova printr-o rețea foarte numeroasă de oameni de legătură, formată din ofițeri și diplomați de diferite ranguri care duceau la

Stockholm ordinele și directivele regale și aduceau răspunsurile. Or, acești slujbași duceau cu ei nu numai corespondența regală ci și informații multiple și variate despre pământurile, locurile și oamenii în mijlocul cărora regele lor trăia, constituind pentru suedezi o sursă bogată și variată de informații despre Moldova și moldoveni.

Apoi, mai târziu, înspre sfârșitul secolului al XVIII-lea, ambasadorul Suediei la Viena, Lars von Engeström, preocupat de mișcările țărănești din Imperiul Austro-Ungar, a scris mult despre răscoala din Transilvania a lui Horia, Cloșca și Crisan din Transilvania și, datorită lui, s-au publicat multe articole în presa suedeză referitoare la acest subiect, spre informarea cititorilor scandinavi.

În secolul al XIX-lea, „evenimemtele" ne permit să vorbim de relații suedezo-române „la nivel înalt". Pe tronul României ajunge Carol I de Hohenzollern, căsătorit cu Elisabeta (Carmen Sylva) de Wied (1843-1916), a cărei mamă, Maria de Nassau-Wied era soră cu Sofia W.P. Henriette, căsătorită cu regele Suediei, Oskar (1869-1907). Deci, regina Elisabeta a României era nepoata reginei Sofia a Suediei și verișoară primară cu toți fiii familiei regale suedeze; o legătură familială strânsă, marcată de vizite reciproce care s-au continuat la urmașii din ambele Case Regale până astăzi.

O consecință benefică a acestei înrudiri s-a înregistrat chiar în timpul Primului Război Mondial. România avea ca rege pe Ferdinand I, nepotul lui Carol I și ca regină pe Maria, nepoata reginei Victoria a Angliei. Perechea regală era dedicată „trup și suflet" cauzei românești și nu pregeta nicio clipă să o sprijine. Era în zilele grele din 1917 când familia regală, guvernul, autoritățile centrale, se refugiaseră în Moldova. Armata se afla și ea acolo, lipsită de lucruri de primă necesitate, printre care cele sanitare. Regina Maria dădu dovadă de un angajament total: ea comandă în Franța și Anglia mai multe grupuri medicale-chirurgicale motorizate și tone întregi de medicamente, pentru armata română. Toate acestea însă nu puteau fi aduse în țară direct pe calea cea mai scurtă, deoarece în Centrul Europei era război. Soluția era ca transportul să se faca prin nordul continentului dar Suedia, ca întreaga Scandinavie, era neutră și pentru tranzit de mărfuri și, aparținând țărilor beligerante, trebuia autorizația semnată de rege personal care să garanteze că produsele nu sunt destinate statului beligerant și nu sunt în sprijinul acțiunilor de război, ci unor firme sau

persoane private. Pentru ca Suedia să nu fie acuzată de încălcarea statutului de țară neutră, solicitarea de tranzit a fost formulată cu precauțiune, referindu-se la „Ambulanțele reginei Maria a României".

Reușind primul transport, „la puțin timp s-a mai organizat unul, mai cuprinzător. Interesant este că sistemul, funcționând bine, nu mult după aceea, la inițiativa regelui Suediei însăși, această țară a oferit și trimis în România containere întregi cu medicamente pentru armata română, la aceeași adresă „privată"!

Presa suedeză din timpul Primului Război Mondial trebuia, normal, să respecte și ea statutul de neutralitate al țării; ea trebuia să relateze evenimentele „sine ira et studio", iar comentariile să fie făcute fără a se implica, aprobând sau criticând atitudinea sau actele vreuneia din țările beligerante: doar faptele în sine dar și, bineînteles, citate cu comentarii făcute de alții, implicați în vreuna din probleme. În schimb, presa suedeză din epoca menționată nu avea nicio oprelişte să publice articole scrise de autori din țările beligerante, care să apere punctul de vedere al patriei lor și să-i acuze de toate relele pe dușmani. Iar în anii desfășurării Conferinței de Pace de la Paris, mai ales ziariștii din țările învinse aduceau în coloanele presei suedeze imprecațiile lor la adresa învingătorilor, cerând revizuirea tratatelor încheiate sau a celor încă neîncheiate dar în discuție, cu argumente mai mult sau mai puțin plauzibile, pentru „îndulcirea" hotărârilor finale.

Un alt element care necesită a fi subliniat înainte de a intra în subiectul propriu-zis este acela că, în perioada care ne interesează, nu trebuie să ne așteptăm a găsi în fiecare zi articole despre România: eram o țară importantă dar nu „cea mai importantă". Atenția ziarelor suedeze și a cititorilor ei era distributivă în general și devenea „punctiformă", concentrată toată asupra unui singur subiect, atunci când se petrecea ceva foarte important sau iesit din comun.

Apoi, să nu uităm că participarea României la război a fost doar cu începere din toamna lui 1916 iar presa suedeză s-a „îngrijit" de ea, natural, proporțional mai puțin. Normal este deci, și vom încerca să o facem, ocupându-ne de reflectarea în ziarele suedeze a evenimentelor legate de România în perioada ultimă a războiului, urmată de aceea a Conferinței de Pace de la Paris și... puțin mai târziu, când obligațiile neutralității dispăruseră prin forța lucrurilor.

1918 a fost anul în care românii din provinciile samavolnic

înstrăinate – precum Basarabia și Bucovina – sau locuite de români majoritari sub opresiune străină de veacuri – ca Transilvania, Crișana, Maramureș și Banat – au hotărât unirea *pentru totdeauna* cu „Țara Mamă”, România. Aceste hotărâri la nivel local-național trebuiau atestate de Conferința de Pace care urma să aibă loc după încetarea ostilităților, pentru ca toate schimbările de frontiere dintre țările beligerante – și nu numai – să fie recunoscute pe plan internațional.

Natural, presa de pretutindeni, prin definiție, căuta să trateze cât mai multe din subiectele pe care le considera de interes pentru cititor și să-l informeze cât mai prompt despre tot ce se întâmplă în lume, comentând știrile, dacă se considera necesar, în funcție de vederile fiecărei publicații în parte.

Astfel, la numai câteva zile de la semnarea armistițiului dintre puterile beligerande, ziarul Göteborg Aftonbladet, din 13 noiembrie, publică un articol al corespondentului său din Viena intitulat „România vrea să negocieze pacea”, în care își informează cititorii despre faptul că „Guvernul României și-a exprimat dorința ca împreună cu reprezentanții Consiliului celor Patru (n.n., reprezentanții celor patru mari puteri) să înceapă convorbiri preliminare referitoare la sfârșitul războiului” (Anexa 1). „În acest scop (continuă articolul) ministrul de externe Czernin se va deplasa în scurt timp în România și chiar reprezentanți ale altor mari puteri se vor întâlni acolo”. „În cercurile bine informate din Viena – conchidea corespondentul suedez – se apreciază însă că perspectivele de pace nu sunt încă ajunse la maturitate, deoarece România afirmă că dacă nu se va perfecta o înțelegere pe calea tratativelor, este hotărâtă să rezolve problema cu forța armelor” (Anexa 1).

Puțin mai târziu, într-un alt cotidian, „Söderhamns Tidning” din 9 octombrie 1919, un articol nesemnat, intitulat „Visurile de mărire ale României” începe cu prezentarea unei hărți a României Mari (Anexa 2), propusă – scrie autorul – de autoritățile centrale de la București Conferinței de Pace de la Paris – cuprinzând Basarabia, Transilvania, Bucovina și Banatul Timișoarei.

„Aspirațile de Mare Putere ale României – sustine necunoscutul corespondent – (n.n.), tind să pună la grea încercare răbdarea Antantei!”. El crede că România, înconjurată cum este, de puteri învinse, se simte suficient de puternică pentru a nu urma indicațiile de

la Paris. În cererea sa adresată Conferinței de Pace, România revendică, deci, Basarabia, cu referire la faptul că, în 1918, populația majoritară din această provincie a proclamat autonomia ținutului și, în continuare, unirea cu România. În privința Bucovinei, ea a fost răpită de austrieci în urmă cu 150 de ani și atât această provincie cât și Transilvania și Banatul Timișoarei au luptat încă înainte de război pentru neatârnare față de dubla monarhie austro-ungară. "După dizolvarea acesteia – continuă articolul – românii din aceste ținuturi și-au exprimat dorința de a se uni cu România. În cererea lor, ei se referă la regiunile românești mărginite de fluviile Dunărea, Tisa, Nistru, precum și de la Carpați la Marea Neagră".

Articolul se încheie cu următoarea frază, menită să completeze cunoștințele cititorului suedez despre țara noastră: „După cum se vede, nu este vorba mai puțin decât de o Mare Românie, care să se compună din părți ale teritoriilor foste austro-ungare si rusești, în care românii se află în număr mare".

Un articol din „Svenska Dagbladet" din 23 decembrie 1918, nesemnat, dar ușor de presupus originea și simpatiile autorului, intitulat „Noua plăsmuire", se referă la urmările dezastruoase ale războiului pentru marile imperii, cum ar fi cel Austro-Ungar, de exemplu. Autorul deplânge faptul că, în loc ca pacea să aducă la o situație în care diferitele etnii să se unească într-un „Stat Federal Universal Austro-Ungar" care le-ar fi asigurat o dezvoltare pașnică și o conviețuire în armonie, aceste grupuri rătăcesc acum pe drumuri separate, în căutarea unui destin nesigur, luând cu ele câte o bucată din pământul Ungariei: slavii din sud, cehii, și românii, care „în bună înțelegere cu Antanta, sunt gata să muste o mare bucată din prețioasele pământuri ale coroanei Sfântului Ștefan".

O singură întrebare am avea de pus autorului acestui articol: de ce nu s-a purces la această federalizare de care vorbește domnia sa înainte de război? S-ar fi evitat poate multe nenorociri și curgere de sânge inutil.

Pe aceeași linie, în Svenska Dagbladet nr. 26 din 7 februarie 1919, p. 9, a apărut un lung articol semnat de data aceasta de Dr. Béla Leffer (niciun dubiu asupra naționalității domniei sale), intitulat sugestiv: „Trebuie Ungaria să fie sfârtecată în bucăți?". Autorul se leagă de toate etniile nemaghiare din Imperiul Austro-Ungar,

criticându-le pretențiile lor „absurde” de libertate și autonomie, dar cel mai cuprinzător spațiu îl acordă românilor; în primul rând pentru că ei vin cu argumente „departe de adevăr” pentru a-și justifica pretențiile lor politice și teritoriale. Autorul susține că istoria după care românii ar fi urmașii romanilor veniți cu armatele lui Traian în Dacia este o poveste. Ei au venit în Transilvania „în statul maghiar”, ca ciobani cu turmele de oi, din sudul peninsulei Balcanice prin secolul al XIII-lea si că limba lor este înrudită cu cea albaneză, nimic altceva. El mai susține că, într-adevăr, românii din Transilvania s-au înmulțit mult dar ei constituie în această provincie doar 43% din populație, majoritatea fiind formată din maghiari, sași și secui. Autorul mai pretinde că populația română din Transilvania a fost și este susținută de stat, care a înființat școli românești, a sprijint biserica lor greco-ortodoxă și că analfabetismul românilor transilvăneni este inferior celui din România.

La toate aceste „argumente” ar fi de pus cel puțin două întrebări: (1) dacă românii din Transilvania au dus-o și o duc atât de bine, de ce istoria lor este presărată de răscoale împotriva stăpânirii? (amintim aici doar pe Gheorghe Dozsa, în 1514; Horia, Cloșca și Crișan, în 1784; Avram Iancu, în 1848) și, de asemenea, (2) de ce, cu tot binele și drepturile pe care le aveau românii din Transilvania, aceștia voiau, totuși, unirea cu România?

La puțin timp după articolul de mai sus, mai precis la 28 martie 1919, același neobosit Dr. Béla Leffler publica, de data aceasta în ziarul Svenska Dagbladet, un material menit să lămurească și mai bine pe cititorul suedez de nedreptatea pe cale de a se face Ungariei la Conferința de Pace de la Paris. Articolul este intitulat „Tragedia noii Republici Maghiare”, iar autorul încearcă să explice cauzele dezastrului, implicând de data aceasta și pe unguri. Acesta menționa următoarele: „Politica maghiară a fost mereu împovărată de problema națională, căreia vechea clasă parlamentară nu i-a dat importanța cuvenită să o rezolve. Politica șovinistă a românilor, cehilor și sârbilor s-a plâns mereu de asuprirea maghiară dar se uită să se adauge că este vorba de o clasă dominantă care opresa subclasa maghiară la fel de aspru ca pe oricare alta de naționalitate diferită... Românii sunt obsedati de Sebenburger, cu toate protestele social-democraților români și au pretenția, în afara acestui ținut, la încă o bucată din pământul Ungariei, aproape jumătate din Ungaria. Acest teritoriu a

fost de altfel „anexat” de regele Ferdinand printr-un decret (este vorba de 1 Decembrie 1918, Alba Iulia, n.n.) fără a aștepta un plebiscit sau Conferința de Pace. Din păcate, protestele social-democraților români nu au primit sprijin de la colegii lor din Țările Antantei... La fel de agravantă este situația și cu cehii și cu sârbii”.

Nici Uniunea Sovietică nu era mulțumită de integrarea Basarabiei în Regatul României și, cel puțin în două articole – pe care le-am depistat în presa suedeză, apărute, unul în timpul Conferinței de la Paris și altul mai târziu –, noii conducători de la Moscova își exprimau dorința de a se organiza în ținutul dintre Prut și Nistru un referendum în care populația să opteze pentru una din următoarele trei variante: (1) Basarabia să fie integrată în Uniunea Sovietică; (2) Basarabia să fie integrată în Regatul României; (3) Basarabia să fie o republică autonomă.

Moscova pretindea că Declarația de unire a Basarabiei cu România din 27 martie 1919 era ilegală și fusese obținută numai datorită prezenței armatei române în acea perioadă de timp în Basarabia. După cum se știe, forurile internaționale nu au sprijinit o astfel de inițiativă dar Moscova nu a lăsat-o uitată și a reactivat-o atunci când a considerat că a sosit momentul potrivit, în maniera cunoscută.

Din cele relatate până acum, se observă că procesul de recunoaștere a României Mari de către forurile internaționale nu a fost chiar atât de ușor și statele învinse au încercat în perioada Conferinței de Pace să acționeze mai ales prin presă – după cum s-a văzut si din cele relatate de noi – să salveze ce se mai putea salva din pozițiile lor anterioare.

Dar România? Ca țară, făcând parte din grupul învingătorilor, problemele ei erau total diferite de ale celorlați. Pe plan intern, reorganizarea vieții administrative, economice și de fapt a tuturor sectoarelor de activitate, cerea un efort extraordinar, în fața unei situații inedite în care suprafața țării aproape se dublase și populația de asemenea. Pe plan extern, trebuiau reînnoite legăturile diplomatice și comerciale și adaptate, acestea din urmă, și ele, noilor condiții. În acest sens, am depistat în presa suedeză a timpului un articol –considerăm important – în care autorul, un diplomat, fost ministru al României în Suedia, prezintă situația țării, problemele ei și, ceea ce interesează în mod deosebit, dezvoltarea relațiilor comerciale dintre România și

Suedia în noua situație de după război.

Articolul a apărut la puține zile după încheierea armistițiului dintre Puterile Antantei și Tripla Alianță, în marele cotidian Dagens Nyheter din 18 noiembrie 1918, și este intitulat „România după sfârșitul războiului”, cu subtitlurile următoare: „(România, n.n.) devine o țară neobișnuit de bogată cu circa 14 milioane locuitori” și, dedesubt: „Ministrul Derussi invită Suedia din tot sufletul la încheiere de tratate comerciale directe și imediate”. Iată pasajele mai importante: „Victoria Antantei a produs puternice reacții în România. Starea de lucruri din țară este cu totul schimbată. Fostul ministru al României la Stockholm, dl. Derussi, cu care un corespondent al ziarului Dagens Nyheter a avut o convorbire axată asupra situației prezente, a perspectivelor de viitor, precum și a posibilităților de dezvoltare a relațiilor comerciale dintre România și țara noastră”.

Urmează o relatare despre situația internă a României, cu schimbările de guverne și venirea la locuri de frunte „a unor politicieni de înaltă calitate și închinați cauzei românești, ca Ion I.C. Brătianu, Take Ionescu, Nicolae Titulescu etc. care niciodată nu s-au îndoit de viitorul României și s-au angajat cu toate puterile să o ducă la triumf”. „România –continuă dl. Derussi – intrând în război de partea Antantei, a obținut promisiunea că, în caz de victorie, va obține toate acele ținuturi din Austro-Ungaria care sunt locuite de români în majoritate. Acum, când ziua victoriei a sosit, aliații noștri – pentru care înțelegerile dintre state nu au fost niciodată vorbe goale – trebuie să-și amintească de ele și de suferințele îndurate de noi – și să ni le accepte.

Cu toate că noile granițe nu s-au fixat încă, nu este nicio îndoială că cele două milioane și jumătate de români care au aparținut ex-monarhiei Austro-Ungare, în scurt timp și pentru totdeauna se vor uni cu Regatul României. În acest fel se vor șterge pentru totdeauna sutele de ani de nedreptate pe care stăpânirea habsburgică a exercitat-o, datorită triumfului principiului naționalităților pe care îl sărbătorim acum”.

În continuare, dl. Derussi ne-a declarat: „Viitoarea Românie, întregită cu Transilvania, Bucovina și alte regiuni românești din Austro-Ungaria, precum și cu Basarabia care și-a proclamat deja unirea cu Țara, va forma un stat cu cel puțin 14 milioane locuitori și cu un pământ dintre cele mai roditoare. Este neîndoielnic faptul că bogătiile naturale ale pământului – agricultura, pădurile, minele etc. –

vor asigura țării o mare înflorire". „Pornind de aici – ne spune dl. Derussi – aș dori, ca fost reprezentant al României în Suedia, să adresez un cald apel instituțiilor financiare și industriale suedeze să încheie convenții comerciale cu țara mea".

Domnia sa arată apoi ce produse anume poate să exporte România în Suedia și ce nevoi are România și, în continuare, sugerează ca transportul mărfurilor să se facă pe apă: „Până acum – completează dânsul – steagul suedez a fost un musafir rar la Constanța și pe Dunăre dar prin aranjamente diplomatice și financiare potrivite, traficul ar putea începe foarte curând".

Dl. Derussi încheie astfel: „În ce mă privește, eu aș fi încântat dacă astfel de relații comerciale ar putea fi puse în practică și dezvolta. Acest război ne-a apropiat; ospitalitatea de care numeroși români s-au bucurat în frumoasa voastră țară și contactele personale pe care le-au încheiat sunt amintiri durabile și rămân durabile! Iar acum, când pacea revine și situația ne permite să reluăm munca pasnică, am dori cu cea mai vie simpatie să salutăm reluarea legăturilor noastre, fapt care ar corespunde istoricii prietenii care leagă Suedia si România".

Despovărată de interdicțiile pe care le impunea neutralitatea, Suedia, după război, a reluat relațiile normale cu România, arătându-și deschis sentimentele de prietenie pentru țara noastră. La a zecea aniversare a reîntregirii României, serbată în luna iulie 1929, un reporter special al celui mai important cotidian suedez, deja de mai multe ori citat în relatarea noastră, Dagens Nyheter, a participat la festivitățile care au avut loc la Alba Iulia cu un fast deosebit, pe care le-a relatat apoi amplu, în aproape două pagini mari, în ziarul sus-amintit (vezi Anexe).

Reportajul este intitulat „Till Alba Julia" (la Alba Iulia), și are ca subtitlu explicațiile următoare: „România Mare a sărbătorit jubileul său de 10 ani cu mari festivități în orașul Alba Iulia din Transilvania. În articolul de mai jos se descrie o călătorie de la București la locul adunării naționale. Corespondentul își începe reportajul astfel: „Ne întâlnim la Alba Iulia!". De peste o săptămână am auzit acest salut de la ziariștii români și străini, funcționari, delegații și domni din Ministerul de Externe de la București.

Vitrinele magazinelor de pe Calea Victoriei sunt împodobite cu culorile drapelului românesc iar afișele de la ieșirile din prăvălii pe

care stă scris „La revedere” sunt completate cu „la Alba Iulia!”. „Alba Iulia – continuă reporterul –, vechiul oraș Karlsburg, din Transilvania, care, după război, a atins culmea gloriei, a devenit simbolul României Mari și numele lui răsună peste tot ca o fanfară națională”.

Reporterul scrie în continuare că, dată fiind marea aglomerație de pe mijloacele de transport public spre Alba Iulia, șeful presei din Ministerul Afacerilor Externe l-a invitat în mașina lui pentru a-l duce la locul festivităților. Ocazie deosebită pentru a vedea comod traseul parcurs, pe care îl descrie apoi compatrioților săi. El începe cu zona petroliferă de lânga Ploiești și Câmpina, continuă apoi cu Sinaia, stațiunea de relaxare a bucureștenilor, crucea de pe Caraiman, pe care o descrie ca fiind, fără îndoială, „unul din cele mai frumoase monumente de război din lume, precum și Bucegii. De la Brașov, „capitala sașilor”, el descrie frumosul drum spre Sibiu, care merge în paralel cu lanțul Carpaților Meridionali, pe care întâlnește destul de des turme de oi cu ciobanii lor, aceștia purtând pe ei cojoc gros de lână, chit că este vară în toată regula.

În fine, Alba Iulia! Ziaristul nostru descrie nemaipomenita aglomerație din oraș, unde sosesc musafiri continuu, din toate colțurile țării și chiar de peste hotare, cu trenuri și autocare supraaglomerate, cu căruțe, țărani călare și pe jos – cei mai din apropiere –, toată lumea îmbrăcată de sărbătoare, cei mai mulți, în costumele naționale din zonele respective. Cu toată aglomerația de pe străzi și cu toată circulația haotică, lumea este bine dispusă, veselă, cântă și fâlfâie steagurile, plină de viață. Restaurantele sunt atât de înghesuite de consumatori încât – ne asigură suedezul nostru – „instrumentiștii nu mai pot cânta căci nu mai au loc să-și miște brațul cu arcușul în sus și-n jos pe vioară, iar unui bătrânel care se plângea că este călcat pe bătături de atâta lume câtă n-a mai văzut vreodată, prietenul său însoțitor îi spune că trebuia să-și lase picioarele acasă! Greu de închipuit un conglomerat de oameni atât de diferiti, într-un spațiu atât de limitat: ciobani cu fața arsă de soare și cojoace pe umeri, turci din Dobrogea, cu turbane roșii, tinere românce în costume și bluze brodate, militari în uniforme verzi-cachii și cu floare la bonetă, un mozaic de oameni și îmbrăcăminte greu de imaginat.

Deschiderea oficială a festivităților are loc într-o capelă, Catedrala Încoronării, în care familia regală, corpul diplomatic,

oficialitățile și ziariștii invitați iau loc. Îmbrăcat în alb, regele Mihai, în vârstă de șapte ani, stă atent între mama sa, prințesa Elena și regina Maria, prințul-regent Nicolae, regina Greciei, prințesa Ileana, patriarhul Miron Cristea si ex-regele Greciei. De asemenea, prim-ministrul Iuliu Maniu, cu o bandă largă de mătase al unui ordin, peste piept, în diagonală, un domn simpatic, al cărui zâmbet oficial devine cald atunci când descoperă în mulțime vreun cunoscut. Scurta lui cuvântare la împlinirea a zece ani de la făurirea României Mari se face auzită peste întregul spațiu festiv unde peste 150.000 oameni stau încordați și ascultă".

Cu subtitlul „30.000 de oameni la paradă", ziaristul suedez continuă: „Locul pentru defilare se lărgește în spatele noii Biserici a Încoronării; tribuna regală și celelalte au vederea spre dealurile din zare. De partea cealaltă a tribunelor, fiecare locșor, cât de mic ar fi el, este ocupat, spațiile sunt înțesate de lume, ramurile copacilor nu pot ține pe toți spectatorii. Prințul Nicolae, care este îmbrăcat în uniformă de colonel de artilerie, țâșneste călare înaintea tribunei, pentru a primi parada natională.

Timp de două ore trec prin fața noastră pestrițe grupuri de oameni din diferite provincii românești, îmbrăcați în costumele lor populare, studenți, elevi. Muzica este asigurată de două orchestre care alternează. Acum vin veteranii războiului din 1877, urmați de o delegație de transilvăneni care odată s-au ridicat și au cerut autonomie și au fost pedepsiți cu închisoare. Apoi trece un alai ca un val, în care steagurile românești fluturânde sunt purtate alături de drapelele americane de o delegație de români din Statele Unite, veniți anume de peste Atlantic la sărbătorirea jubileului de zece ani de la înfăptuirea României Mari.

Cu adevărat impunătoare este procesiunea festivă care evocă vechea istorie a românilor, cu neamurile care au trecut peste ei: goți, marcomani, longobarzi și alții, cu conducătorii lor, îmbrăcați în costume de epocă. Primele manifestări ale creștinismului în aceste locuri au fost evocate de un grup de teologi purtând crucifixe și toiage sacerdotale, după care trec câteva zeci de țărani, însoțind pluguri de lemn cum se utilizau în timpurile vechi, trase de boi puternici. Un grup de păstori din munți, cântând doine din fluiere, sunt urmați apoi de un cioban vârstnic care se mișcă greoi alături de oile sale, primește

nepăsător aplauzele vii ale mulțimii, poate și pentru catârul care îl însoțește, animal care, prin aceste părți, constituie escorta obișnuită a turmelor. Două grupuri de tinere fete vin dansând în piața festivă și se unesc în fața tribunei regale într-un dans național, un simbol al unirii Moldovei cu Țara Românească sub Alexandru Cuza. Primul Ministru Maniu, el însusi un fiu al Transilvaniei, strălucește de fericire urmărind dansul. Parada militară care încheie festivitatea impresionează prin ținuta militarilor și atrage aplauzele frenetice ale mulțimii".

Acesta este rezumatul marelui reportaj publicat de ziaristul suedez, care semnează doar cu „Hed", adresat cititorilor din țara sa acum aproape un secol. Trebuie recunoscut că materialul este bogat în informații, bine documentat, atractiv și ușor la lectură, scris de un profesionist cu multă sensibilitate. După ale noastre cunoștinte, nu știm ca în afara României să mai fi fost publicată în presa altei țări, în acea perioadă, ceva similar. Ceea ce ni se pare și mai interesant însă este faptul că, citindu-l astăzi, la atâția zeci de ani de la apariția lui, reportajul nu ne lasă indiferenți. El reușește să reînvie în memoria noastră atmosfera de entuziasm a momentului și amintirea a multor personalități pomenite chiar fugar, cum ar fi regele Mihai la șapte ani, regina Maria sau Iuliu Maniu, figuri dintre cele mai de seamă din istoria noastră, fără a mai vorbi de via evocare a multor scene de la festivitățile jubiliare de la Alba Iulia, puțin cunoscute chiar de mulți dintre noi, românii de astăzi. Ceea ce este bine pentru sufletele noastre de români, chiar dacă evocarea ne-o face un suedez care a trăit acum un secol.

Bibliografie:

1. *** „Bessarabien" („Basarabia"), în *Svenska Dagbladet*, 4 aprilie 1924.
2. *** „De rumänska storhetsdrömmarna" („Visurile de mărire ale României"), în *Söderhamns Tidning*, 19 septembrie 1919.
3. *** „Den nya skapelsen" („Noua plăsmuire"), în *Svenska Dagbladet*, 23 decembrie 1918.
4. *** „Gränserna för Ungern liksom för Österrike nu bestämda i Paris" („Granițele pentru Ungaria și Austria hotărâte acum la Paris"), în *Dagens Nyheter*, 15 mai 1919.
5. LEFFLER, Béla, „Den nya ungerska republikens tragedi" („Tragedia

noii republici maghiare”), în *Aftonbladet*, 28 martie 1919.
6. IDEM, „Måste Ungern sönderstyckas?” („Trebuie Ungaria să fie fărâmițată?”), în *Svenska Dagbladet*, 7 februarie 1919.
7. *** „Regeringsskiften i Rumänien” („Schimbare de guvern în România”), în *Dagens Nyheter*, 23 ianuarie 1923.
8. *** „Rumänien blir ett utomordentlig rikt land med 14 milioner invånare” („România devine o țară neobișnuit de bogată cu 14 milioane locuitori”), în *Dagens Nyheter*, 18 noiembrie 1918.
9. *** „Rumänien i Siebenburgen” („Românii din Transilvania”), în *Aftonbladet*, 26 septembrie 1918.
10. *** „Rumänien vill underhandla om fred” („România dorește să negocieze pacea”), în *Göteborg Aftonbladet*, 20 februarie 1918.
11. *** „Ryssland och Rumänien” („Rusia şi România”), în *Svenska Dagbladet*, 17 ianuarie 1934.
12. *** „Striden om västungern” („Lupta pentru Ungaria de vest”), în *Göteborgs Dagblad*, 29 septembrie 1921.
13. *** „Till Alba Julia!” („La Alba Iulia!”), în *Dagens Nyheter*, 14 iulie 1929.
14. *** „Tyskland begär revision” („Germania cere revizie”), în *Svenska Dagbladet*, 3 iulie 1920.

Anexa 1

_"Extrase Din presa suedeza a vremii

-"România doreste sa negocieze pacea."
-"Românii din Transilvania."
- Harta cu "Visul de marire a României."
-"România dupa terminarea razboiului"

RUMÄNIEN VILL UNDERHANDLA OM FRED.

Rumäniska regeringen har, enligt hvad K. K. Korrespondenzbyrån i Wien meddelar, gifvit uttryck åt sin önskan, att med representanter för fyrmaktsförbundet inträda i preliminära förhandlingar angående eventuellt afslutande af fred.

I välunderrätade kretsar i Wien bedömer man dock utsikterna för att åstadkomma fred pessimistiskt, enär där föreliggande meddelanden gifva vid handen att Rumänien på intet sätt är meget för fred utan tvärtom hyser långt gående sträfvanden, hvilkå det är beslutet söka realisera med vapenmakt om det icke kan genomföra dem på förhandlingarnas väg.

Aftonbladet
Tisdagen den 26 sept. 18

Rumänerna i Siebenbürgen.

Den djupast liggande orsaken till Rumäniens ingripande i kriget står som bekant att söka i dess högtflygande förhoppningar på att kunna skapa ett Storrumänien. De rumänska statsmännen hade att välja mellan Bessarabien, som orättmätigt fråntogs Rumänien av Ryssland 1878, och Siebenbürgen i Ungern, på vilket land Rumänien icke rättvisligen kan göra några historiska anspråk gällande, .

Rumänien valde det senare alternativet, emedan detta under för handen varande förhållanden ansågs innebära

vägande delen eller 2,498,180. Jordbruket bedrives emellertid efter tämligen föråldrade metoder, men tack vare det primitiva levnadssättet äro de ekonomiska förhållandena överhuvud tillfredsställande. De medelstora jordbruken äro dock i allmänhet starkt skuldsatta.

De rumänska bankerna understödde systematiskt med varm hand rumänska bönder, som kunna komma åt att inköpa jord av magyarer och tyskar. Rumänernas målmedvetna strävan att utbreda sig på sina grannars bekost-

Söderhamns Tidning (1919 - 09 - 10)

De rumänska storhetsdrömmarna.

Rumänien efter krigets slut.

Blir ett utomordentligt rikt land med c:a 14 milj. invånare.

Minister Derussi uppmanar livligt till direkt haandelsförbindelser.

Ententens seger har starkt återverkat i Rumänien, och som ett telegram från Jassy meddelat har den tyskvänliga ministern Marghiloman avgått. Ställningen i landet är alldeles förändrad. Rumäniens förre minister i Stockholm, mr Derussi, med vilken en medarbetare i Dagens Nyheter av denna anledning haft ett samtal, har angående det aktuella läget, framtidsutsikterna samt möjligheten av en kommande uppblomstring av de kommersiella förhållandena mellan Rumänien och vårt land lämnat Dagens

Anexa 2

AFTONBLADET Fredagen den 28 Mars 1919.

Den nya ungerska republikens tragedi.

Av dr Béla Leffler.

Dr Bela Leffler.

Tyskland begär revision

GRÄNSERNA FÖR UNGERN LIKSOM FÖR ÖSTERRIKE NU BESTÄMDA I PARIS.

Uppgifter i Journal om den territoriella regleringen för de nya staterna. Proportionell upp... skulderna. Nio allierade m... i S:t Germain.

UTIFRÅN

Ryssland och Rumänien.

Förhandlingarna rörande avslutandet av en nonaggressionsakt mellan Rumänien och Ryssland ha ännu en gång fäst uppmärksamheten på den bessarabiska frågan. Detta stridsäpple — ett av de många, som världskriget efterlämnat — har hittills hindrat Rumänien från att återupptaga de diplomatiska förbindelserna med sin östra granne. Man har endast hunnit så pass långt, att en rysk-rumänsk kommission tillsatte för att reglera de talrika gränsintermezzona vid Dnjestr, vilka framkallats genom den politiska flyk...

BÉLA LEFFLER.

MÅSTE UNGERN SÖNDER-STYCKAS?

Svenska Dagbladet 1932- 01-17

Vad man talar om i PARIS.

Av VOLMAR.

PARIS den 11 jan.

Huvudet högre än alla sina kolleger i kammaren väckte Maginot alltid uppmärksamhet, när han stödd på en käpp och med vänstra benet rakt och styvt

Den forna habsburgska monarkiens sönder-styckande.

Versailles den 13 maj. (Sv. T.) Le Journal uppger, att den tjecko-slovakiska staten skall omfatta

DEN 4 APRIL.

Bessarabien.

Den i onsdags fullbordade sprängningen av den knappast mer än en vecka gamla konferensen i Wien är helt visst förtjänt av vida större uppmärksamhet

Extrase din presa suedeza a vremii.

1. Noua tragedie a republicii ungare.
2. Germania cere revizie..
3 Granitele pentru Ungaria si Austria se hotaresc acum la Paris.
4. Din exterior: Rusia si România.
5 Trebuie Ungaria facuta tandari?
6. Fosta monarhie habsburgica facuta tandari.
7. Basarabia.

ALBA IULIA – *CEALALTĂ CAPITALĂ*, SIMBOL AL UNITĂŢII ROMÂNILOR. IPOSTAZE ISTORICE LA CENTENARUL UNIRII

Ovidiu PANAITE[*]

Abstract: ***Alba Iulia - the other capital, the symbol of the unity of Romanians. Historical hypostasis at the centennial of the union.*** The 1918 grace year gave a new meaning to being for Romanians and for Romania, a new type of becoming into being. A new political, social, religious, economic, cultural sense, a new meaning defined by the fulfillment of a type of expectation that has proven to be viable throughout the centuries. The year 1918 confirmed that the structure of the Carpathian arch is a backbone of the nation, uniting the three Romanian historical provinces: Moldavia, Transylvania and Wallachia. Speaking of Romanians and Romania, it is necessary to re-establish the understanding of these two organic realities. We are not talking about fictional products of history, not about the imagination of the collective imaginary, but we have in mind these palpable, real realities, so controversial because of extremist currents.

Keywords: *microhistory, Alba Iulia, the Great Union, events*

Ante scriptum

În cuvântul rostit de Preafericitul Parinte Patriarh Daniel în cadrul sesiunii solemne care a avut loc la Academia Română în 28 noiembrie 2016 s-a accentuat realitatea că Biserica este spaţiul, locul şi timpul care cultivă unitatea, demnitatea şi libertatea. Adevărata stare de comuniune se realizează numai într-un spaţiu definit eclesial: „Biserica, prin rugăciune, cuvânt şi faptă, cultivă darul sfânt al unităţii şi demnităţii

[*] Preot, lector universitar doctor, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia, Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia.

naţionale, deoarece adevărata libertate nu se află nici în dezbinare, nici în indiferenţa egoistă, ci ea se află în starea de comuniune şi cooperare pentru săvârşirea binelui comun”[1].

Anul de graţie 1918 a dat un *nou sens de a fi* pentru români şi pentru România, un nou tip de *devenire întru fiinţă*. Un *nou sens* politic, social, bisericesc, economic, cultural, un *nou sens* definit de împlinirea unui tip de aşteptare care s-a dovedit a fi viabil pe parcursul secolelor. Anul 1918 a confirmat că structura arcului carpatic este o coloană vertebrală a naţiei, unind cele trei provincii istorice româneşti: Moldova, Transilvania şi Ţara Românească. Vorbind despre români şi România se impune o reaşezare a înţelegerii privind aceste două realităţi organice. Nu vorbim de produse ficţionale ale istoriei, nici de plăsmuiri ale imaginarului colectiv, ci avem în vedere aceste realităţi palpabile, reale, atât de controversate din pricina curentelor extremiste: perenialismul (sau primordialismul) şi modernismul[2].

Anul 1918 marchează întregirea aproape pe deplin a românilor sub forma unui stat naţional unitar. Ţara şi-a mărit mai mult decât de două ori teritoriul şi populaţia, ajungând la scară europeană, o putere mijlocie. Faţă de anul 1914 România era cu adevărat mare, realitate geopolitică recunoscută de marile puteri la Conferinţa de Pace de la Paris din 1919-1920. Mai fuseseră uniri româneşti dea lungul timpului, însă unele vremelnice sau chiar eşuate din faşă, altele temeinice şi de lungă durată. Astfel în 1859 unirea Ţării Româneşti (Oltenia şi Muntenia) cu Moldova, se alipise României şi Dobrogea în 1878 şi Cadrilaterul în 1913. Astfel, în mod indiscutabil unirea din 1918 a fost cea mai importantă din toată istoria noastră şi, în ciuda unor pierderi teritoriale şi de populaţie majore în preajma anului 1944, cea mai trainică. Generaţiile de intelectuali şi oameni politici din epoca interbelică au interpretat Marea Unire în termenii care manifestă voinţa matură şi responsabilă a poporului român. Pe de altă parte a existat şi disidenţa antiunionistă. Întâi minoritatea maghiară şi în cel de-al doilea rând formaţiunea politică antiunionistă a fost Partidul Comunist Român,

[1] Preafericitul Părinte Patriarh DANIEL, *Cuvânt înainte* la *Biserica Ortodoxă Română şi Marea Unire* (vol. 1), Bucureşti, Edit. IBMBOR, 2018.
[2] Ioan-Aurel POP, *Identitatea românească. Felul de a fi român de-a lungul timpului*, Bucureşti, Edit. Contemporanul, 2016, p. 16-17.

fondat în 1921 ca secţie română a Internaţionalei a III-a Comuniste de la Moscova. Din cauza acestei atitudini, contrare atât naţiunii cât şi Constituţiei Regatului României adoptate în 1923, partidul a fost trecut în ilegalitate[3].

1. Micromonografie istorico-teologică albaiuliană

Reactivarea acestei eparhii redă farmecul de altădată a cetăţii cunoscute de-a lungul timpului sub nominalizări ca Apoulon-Apulum-Bălgrad-Alba Iulia, remarcându-se deseori în marile epoci ale istoriei noastre ca simbol al unităţii poporului român. Astfel, Bălgradul secolelor IX-X marchează finele unui proces îndelungat de etnogeneză românească de pe aceste plaiuri, şi începutul unei epoci în care *cetatea* joacă un rol esenţial: este un centru puternic voievodal, aflat în legături strânse cu Bizanţul, cu un element civilizator capabil să înglobeze grupuri de slavi şi de maghiari, dar este şi un centru religios având probabil prima episcopie de rit răsăritean din Transilvania, drept dovadă existenţa unei rotonde de tip baptisteriu sub actuala catedrală romano-catolică care, conform spuselor arheologului Ion Barnea, este ,,cel mai vechi monument ecleziastic de origine bizantină aparţinând bisericii răsăritene de pe teritoriul Transilvaniei"[4].

Referitor la acest moment istoric, cronicarii bizantini din secolele XI-XII, Kedrenos, Skylitzes şi Zonaras fac cunoscută vizita lui Gyula, conducătorul ungurilor, pe la anul 950 la Constantinopol unde este primit cu căldură de către împăratul bizantinilor Constantin Porfirogenetul care îi acordă titlul de *patricius*. Mai mult, Gyula a primit aici botezul creştin iar la întoarcere a primit pe călugărul Hieroteos sfinţit de către patriarhul Teophilactos ca episcop al *Turchiei* (Ungariei)[5]. Izvoarele greceşti (doi autori din sec. XI Skylitzes şi Kedrenos; unul sec. XII, Zonaras) şi slavone (Povest'v Latineah) spun aşadar că principii turcilor Boulosudes (Bulchu) şi Gyula au plecat la

---

[3] *Ibidem*, p. 6-8.

[4] Radu HEITEL, „În legătură cu rotonda-baptisteriu de la Alba Iulia", în *Îndrumător bisericesc misionar şi patriotic XII*, Episcopia Ortodoxă Română de Alba Iulia, Alba Iulia, 1988, p. 5-11; Mihai BLĂJAN, „Descoperiri paleocreştine în bazinul mijlociu al Mureşului (sec. II -X)", în Avram CRISTEA, Jan NICOLAE (coord.), *Creştinismul popular între teologie şi etnologie*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, p. 247.

[5] Ştefan PASCU, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, ed. II, Cluj, Edit. Dacia, 1972, p. 70.

Constantinopol în anul 953[6] unde au fost primiţi de Constantin al VII-lea Porfirogenetul[7]. Pe baza acestor relatări s-a emis ipoteza conform căreia acest Gyula este Gyula cel bătrân, nepotul lui Tuhutum, fiul lui Horca şi tatăl bunicii lui Ştefan I al Ungariei[8], iar Hieroteos a avut ca reşedinţă episcopia de la Bălgrad[9], teorie susţinută de savanţi precum Ioan Aurel Pop[10], Răzvan Theodorescu, arhimandritul Irineu Delidimos din Thessalonik, istoricul iezuit Stephan Katona (1732-1811), care admit misiunea lui Hieroteos în Transilvania: „In Transsilvania adductus Hierotheus, si quod operae pretium fecit, illud non tamen in Hungaris, quam Valachis, apud quod Graecus ritus hodieque manet, factum esse suspicor. Valachos autem illie habitasse, quom Tuhutum provinciam occupavit”[11]. Samuel Timon şi istoricul evanghelic Gottfried Schwarz sunt mai exacţi în localizarea episcopului Hieroteos:

> „Isque Gylas Graecorum, quin idem fit, ac Gyula Hungarorum, dubitare nos non finunt rationes partim chronologicae, partim regionis, cujus dominium obtinebat, fitus. Scriptoribus namque Hungaris perhibentibus, auspiciis suis Transilvaniam rexit, memoriamque nominis, ad nostrum usque seculum, retinuit Transilvaniae caput **Alba**

[6] Vizita la Constantinopol a celor doi demnitari avea ca scop încheierea unui nou tratat de pace pentru o perioadă de 5 ani. Prima pace între unguri şi bizantini s-a încheiat în 943, urmând aşadar că a doua pace s-a încheiat în 948-949, iar a treia cel mai posibil în 953. Cei doi demnitari unguri, Gyula şi Boulosudes, sunt atestaţi în contextul celui de-al treilea tratat.

[7] O miniatură dintr-un manuscris (aflat în Madrid) al lui Skilitzes îl înfăţişează pe împărat participând la botez în calitate de naş. Informaţie la MORAVCSIK, *Jubilee Volume in Memory of King St. Stephen*, I, p. 397, apud Gyula MORAVCSIK, „The Role of the Byzantine Church in Medieval Hungary”, în *American Slavic and East European Review*, vol. 6, nr. 3-4, 1947, p. 137.

[8] Ştefan PASCU, *Voievodatul Transilvaniei…*, p. 70.

[9] *Ibidem*, p. 72.

[10] Ioan-Aurel POP, *Românii şi maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza satului medieval în Transilvania*, Centru de Studii Transilvane. Fundaţia Culturală Română, Cluj-Napoca, 1996, p. 143-144 s.q.

[11] Stephan KATONA, istoric iezuit, profesor, custode al bibliotecii arhiepiscopale din Kalocsa. Opera principală: *Historia critica primorum Hungariae ducum* (Pesta, 1778); *Historia critica regum Hungariae stirpis arpadianae (Pesta şi Cluj, 1779–97),* operă fundamentală pentru istoriografia maghiară; *Epitome chronologiae rerum hungaricarum, transsylvanicarum et illyricarum* (1796–98). Fragmentul de mai sus este din *Historia critica regum Hungariae*, p. 416.

Julia, Hungaris dicta **Gyula-Fejérvár**, id est **Alba Gyulae**: & hinc circumjacens quoque regio, Albensis Comitatus nomine insignis, Hungaris Fejér-vármegye audit. CAROLII VI. Imp.Opt. auspiciis, Albensis urbs, accesiones nacta amplissimas, jam Carolina salutator. Ex Transilvania igitur proximum Gyulae Duci, in urbem Constantini, iter patebat. Adde, praefecturae ipsius fines imperium adtigisse Cpolitanorum; quod CEDRENI & ZONARAE verba, quibus pacem cum Romanis eum servasse, & ab omnibus incursionibus in fines Romanorum sibi abstinuisse, testantur, fatis superque docent. Unde, vel ipsa vicinitate Gyula permotus videtur, ut primum Graecis familiarius uteretur sanioraque ab eis doctus, Cpolim deinde peteret"[12].

Pentru prezenţa lui Ierotei în spaţiul transilvan se pronunţă de asemenea Gy. Szekely[13] şi N. Oikonomides[14]. Episcopul grec Ierotei (Hierotheos) a fost canonizat de Patriarhia Ecumenică în anul 2000.

Odată cu campania lui Ştefan I al Ungariei în Transilvania urmează vremuri de grele încercări. Fără a detalia anumite aspecte, considerăm totuşi oportun a aminti succint personalităţi şi etape care au marcat istoria Mitropoliei Bălgradului, prin evocarea şirului de vlădici care au funcţionat succesiv la Feleac, Vad, Geoagiu şi Lancrăm.

Mitropolia Bălgradului a cunoscut un destin deopotrivă fecund şi tragic. Deşi „cel mai trainic şi mai de folos aşezământ al neamului nostru de peste munţi" – cum just aprecia N. Iorga, conştientizând importanţa spirituală şi culturală a acestei instituţii pentru românii transilvăneni –, de altfel singura instituţie românească de atunci în spaţiul acesta, Mitropolia Bălgradului va fi desfiinţată în 1701, urmând ca în 1713 să se şteargă şi urmele materiale ale existenţei sale.

Pentru spaţiul transilvan, cu referire directă la configuraţia religioasă a viitoarei mitropolii bălgrădene, este atestat numele arhiepiscopului *Ghelasie* (1377) într-o inscripţie de la mănăstirea

---

12 Gottfried SCHWARZ, *Initia Religionis Christianae inter Hvngaros Ecclesiae Orientali adserta. Eademqve a dvbiis et fabvlosis narrationibvs repvrgata*, Dissertatio historica-critica Avctore Gabriele de Juxta Hornad Hung. Francofvrti et Lipsiae MDCCXL, p. 29.

13 Gy. SZEKELY, „La Hongrie et Byzance aux X-XII_e siecles", în *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, t. XIII, nr. 3-4, 1967, p. 291.

14 N. OIKONOMIDES, „A propos des relations ecclesiastiques entre Byzance et la Hongrie au XI-e siecle: le metropolite de Turquie", în *Revue des etudes sud est europeennes*, t. IX, 1971, nr. 3, p. 531.

Râmeţ: „Am scris eu mult păcătosul rob al lui Dumnezeu Mihul, adică zugravul de la Crişul Alb, cu încuviinţarea arhiepiscopului Ghelasie… anul 1377, luna iulie 2”[15]. La 5 octombrie 1571, Ştefan Bathory înştiinţa dregătorii ţării că a încredinţat conducerea Bisericii din Transilvania unui călugăr cu numele *Eftimie*, scaunul mitropolitan fiind la Alba Iulia, unde era şi reşedinţa principilor. A urmat *Hristofor* (1574-1579), apoi *Ghenadie I* (1579-1585), primul care apare cu titulatura de mitropolit. În zilele de mare entuziasm prilejuite de înfăptuirea unităţii politice a celor trei ţări româneşti de către Mihai Viteazul, a păstorit vlădica *Ioan de la Prislop* (1585-c.1605).

În anul 1597 voievodul Mihai, cu permisiunea principelui Szigiszmund Bathory, a ctitorit pe seama Mitropoliei Ortodoxe din Alba Iulia un sediu mitropolitan, cuprinzând catedrala „Sfânta Treime” şi anexele. Catedrala, reşedinţa şi chiliile ridicate, deşi situate în afara zidurilor cetăţii, şi-au păstrat funcţia iniţială până în 1713, când au fost dărâmate din dispoziţia autorităţilor habsburgice.

Presiunile calvine, antiortodoxe, care au marcat tot secolul al XVII-lea, au stabilit un curs dramatic pentru Biserica transilvăneană, care a ieşit din această încrâncenare marcată negativ de unele influenţe ale Reformei, care n-au alterat totuşi fondul dogmatic, dar şi pozitiv, prin maturizarea naţională accelerată, oarecum precoce în raport cu Biserica românească extracarpatică, în al cărei orizont, inexistenţa unui context politic similar a făcut mai dificilă apariţia unor astfel de reacţii în epocă.

În secolul al XVII-lea au păstorit aici mitropoliţii *Teoctist* (1606-1623), *Dosoftei* (1624-1627), *Ghenadie II* (1627-1640), *Ilie Iorest* (1640-1643), sfânt mărturisitor al dreptei credinţe fiind înlăturat din scaunul mitropolitan şi retras la mănăstirea Putna[16]. A urmat *Simion Ştefan* (1643-1656) sub păstorirea căruia s-au tipărit *Noul Testament de la Bălgrad* (1648)[17] şi *Psaltirea* (1651), *Sava II Brancovici* (1656-1680) cinstit şi el ca

[15] Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 1, Bucureşti, Edit. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române (Edit. IBMBOR), 1992, p. 291.

[16] Mircea PĂCURARIU, „Câteva precizări în legătură cu Mitropolia Ortodoxă a Transilvaniei”, în *Îndrumător pastoral*, nr. 2, Alba Iulia, 1978, p. 91.

[17] Mitropolitul cărturar Simion Ştefan (1643-1656) a tipărit pentru prima dată în limba română, în anul 1648, *Noul Testament* de la Bălgrad şi *Psaltirea* în 1651, aducând

sfânt mărturisitor alături de Ilie Iorest, *Iosif Budai* (1680-1682), *Ioasaf* (1682-1863), *Sava III de Veştem* (1684-1685), *Varlaam* (1685-1692), *Teofil* (1692-1697).

Prozelitismului calvin i-a luat locul la sfârşitul secolului al XVII-lea cel catolic, care, cu sprijin politic consistent şi susţinut din partea Curţii de la Viena, a reuşit să materializeze intenţiile de catolicizare prin actul de la 1701. Drama dezbinării bisericeşti a românilor ardeleni, cu toate consecinţele ei marchează dureros istoria mitropoliei Bălgradului, care ia sfârşit ca instituţie odată cu instalarea lui Atanasie Anghel ca episcop unit. În locul fostei Mitropolii Ortodoxe (distrusă în 1713) s-a creat o Episcopie unită, sub jurisdicţia Arhiepiscopiei catolice din Esztergom[18]. Urmează o perioadă de grele încercări pentru românii ortodocşi ardeleni. Mulţi se vor regrupa în jurul preoţilor şi călugărilor luptând împotriva încercărilor de catolicizare, mergând până la sacrificiul vieţii[19].

2. Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 din Alba Iulia

După Unirea celor trei provincii istorice româneşti sub Mihai Viteazul în 1600 şi după unirea Ţării Româneşti cu Moldova realizată sub Alexandru Ioan Cuza în 1859, poporul român avea să trăiască aşteptatul ceas al României Întregite la 1 Decembrie 1918 în cetatea Alba Iulia.

Cu un trecut scris de condeiul suferinţei atâtor lupte pentru apărarea patriei şi a credinţei strămoşeşti, cu o istorie deopotrivă glorioasă şi trecută sub tăcere de opresiuni, cetatea unificării primului stat centralizat de către Mihai Viteazul la 1600 a fost aleasă de această dată ca loc pentru întrunirea Marii Adunări Naţionale şi înfăptuirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918. Aici, la Alba Iulia, în prezenţa a aproximativ 100.000 de români transilvăneni, a delegaţilor Bisericii Române: 5 episcopi, 4 vicari, 10 delegaţi ai Consistoriilor ortodoxe şi ai

prin aceasta un aport esenţial la cristalizarea limbii române literare. Aceste prime tipărituri în limba română au fost reeditate în anii din urmă, în ediţii critice, de Arhiepiscopia Ortodoxă a Alba Iuliei. Numele Mitropolitului Simion Ştefan a rămas definitiv înscris în istoria culturii româneşti.

18 Mircea PĂCURARIU, „Câteva precizări în legătură cu Mitropolia Ortodoxă a Transilvaniei”..., p. 90-91.

19 IDEM, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, Edit. I.B.M. al B.O.R., Bucureşti, 1992, p. 289-387.

Capitlurilor unite, a 129 protopopi etc.[20], s-a scris o sublimă pagină a istoriei româneşti. Atmosfera acestei măreţe zile este emoţionat redată de un martor ocular:

> „Zorile se ivesc. Ninge liniştit. Pe străzi defilează legiunea română, precedată de fanfara minerilor şi a ofiţerilor. Toată lumea ţine cadenţa. Este o demonstraţie cum nu s-a mai văzut vreodată, pe care nici un om de cultură nu se poate reţine să nu o admire. Escadronul de «călăraşi», moţii din Abrud flutură steagul roşu, galben şi albastru...Poporul se deşteaptă...Dimineaţa oraşul avea o înfăţişare sărbătorească. Pe la orele 7 dimineaţa în marea piaţă a oraşului, împodobită sărbătoreşte cu steaguri tricolore în perfectă ordine, a început defilarea şirurilor nesfârşite de oameni veniţi din toate părţile”[21].

Este relevant faptul că între cei 1228 de delegaţi oficiali în Adunarea Naţională Constituantă, care s-au întrunit la Alba Iulia în 1 Decembrie 1918 pentru proclamarea Marii Uniri, au fost şi mulţi slujitori al Bisericii. Cele două Biserici româneşti din Transilvania (ortodoxă şi greco-catolică) au fost reprezentate la Alba Iulia prin cinci episcopi, patru vicari, zece delegaţi ai consistoriilor (consiliilor eparhiale) ortodoxe şi ai capitlurilor greco-catolice, 129 de protopopi, câte un reprezentant al institutelor teologice-pedagogice şi câte doi reprezentanţi ai studenţilor.

Proclamarea Unirii de la Alba Iulia a fost precedată de slujba Sfintei Liturghii şi de slujba de Te-Deum, oficiate în locuri diferite de clerici ortodocşi şi clerici greco-catolici, întrucât Unirea cea Mare era trăită ca *o* lucrare sfântă şi solemnă a comuniunii româneşti, a unităţii şi libertăţii naţionale, ca act de recunoştinţă sau mulţumire adusă lui Dumnezeu şi ca preţuire a eroilor care s-au jertfit pentru apărarea patriei şi a credinţei strămoşeşti, pentru întregirea neamului, pentru libertatea şi demnitatea poporului român. La altarul bisericii ortodoxe din Alba Iulia, Sfânta Liturghie a fost săvârşită de episcopul Ioan Papp

[20] Alexandru MORARU, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică. Naţiune. Cultură*, Bucureşti, Edit. IBMBOR, 2006, p. 580; Petru PINCA, „Contribuţia clerului ortodox la înfăptuirea Unirii de la 1 Decembrie 1918”, în *Îndrumător Pastoral Reîntregirea*, vol. XXII, Edit. Reîntregirea, Alba Iulia, p. 301-318.

[21] Ştefan PASCU, *Făurirea Statului Naţional Unitar Român 1918*, vol. II, Bucureşti, 1983, p. 183.

al Aradului şi Locţiitor de Mitropolit al Ardealului, care, în obişnuita încheiere a Sfintei Liturghii, a rostit: *Cel ce a înviat din morţi şi a înviat astăzi şi neamul nostru românesc, Hristos, Adevăratul Dumnezeu.* Iar episcopul ortodox român de Caransebeş, Miron Cristea, viitorul Patriarh al României Mari, a citit, la sfârşitul *Sfintei Liturghii, Rugăciunea pentru dezrobirea neamului românesc,* într-o atmosferă de profundă emoţie patriotică, intonând apoi, împreună cu toţi românii prezenţi, imul *Deşteaptă-te, române!*

Lucrările Adunării au fost prezidate de marele patriot Gheorghe Pop de Băseşti, împreună cu episcopii de Arad şi Oradea. Şedinţa s-a încheiat cu cuvintele episcopului ortodox Ioan Papp, care a subliniat faptul că *Biserica şi poporul sunt una, în cugete şi simţiri, pentru împlinirea visului unităţii naţionale.* Au urmat apoi cuvântările ierarhilor adresate celor 100 000 de români, adunaţi din toate provinciile ţării pe *Câmpul lui Horea,* actualul platou din faţa Catedralei Ortodoxe din Alba Iulia, unde, în secolul 18, au fost traşi pe roată doi martiri ai neamului românesc Horea şi Cloşca.

Odată realizat acest lucru, hotărârea oficială a fost rostită de Vasile Goldiş. Cuvântarea deosebită a lui Vasile Goldiş a fost urmată de înmânarea Actului Unirii regelui Ferdinand care a consfinţit actul desăvârşirii procesului de făurire a statului naţional român.

3. Construirea Catedralei Reîntregirii (1921-1922)

Simbol al unităţii noastre naţionale, Catedrala Reîntregirii a fost construită între anii 1921-1922 amintind de vechea reşedinţă ridicată de Mihai Viteazul pentru Mitropolia de la Bălgrad, funcţionând ca reşedinţă pentru Episcopia Armatei Române, apoi ca reşedinţă pentru Episcopia, respectiv Arhiepiscopia, de Alba Iulia.

Planurile catedralei, întocmite de arhitectul Victor Ştefănescu, se înscriu în curentul artistic de la sfârşitul secolului al XII-lea promovat de arhitectul Ioan Mincu şi de şcoala sa, curent inspirat din arhitectura medievală românească, cu precădere din cea brâncovenească[22]. Planul este de origine bizantină şi prezintă asemănări cu biserica curţii

[22] Petru PLEȘA, „Catedrala Reîntregirii şi reşedinţa Episcopiei de Alba Iulia”, în *Îndrumător pastoral*, nr. I, Alba Iulia, 1977, p. 210.

domneşti din Târgovişte[23]. Întregul ansamblu al reşedinţei este de formă dreptunghiulară, laturile de răsărit fiind reprezentate de două pavilioane mari, concepute ca reşedinţă regală, şi două pavilioane mai mici pentru personalul administrativ; în latura de apus se ridică turnul-clopotniţă înalt de 58 de metri. Cele patru pavilioane şi turnul sunt legate între ele de coridoare împodobite de o parte şi alta cu coloane şi arcade[24].

> „Planimetric edificiul se compune dintr-un pridvor deschis pe stâlpi şi coloane cu capiteluri compozite ce poartă o boltă semicilindrică transversală şi interiorul în care se pătrunde prin intermediul unui pronaos, de asemenea dreptunghiular, cu trei unităţi de boltire în segment de arc. Spaţiul bisericii este dominat de turla principală sprijinită prin intermediul pandantivilor pe patru stâlpi octogonali cu baze pătrate. Braţele crucii poartă câte un semicilindru … Decoraţia pictată în frescă este realizată de o echipă condusă de artistul Costin Petrescu în spiritul iconografiei tradiţionale şi ea de sorginte bizantină. Portretele de ctitori: Mihai Viteazul şi doamna Stanca, pe laturile mici ale pronaosului, şi suveranii României Întregite, regele Ferdinand şi regina Maria, pe peretele de vest, subliniază semnificaţia istorică a acestui edificiu."[25]

Pictura catedralei a fost restaurată de către Grigore Popescu în perioada 1993-1994 sub păstorirea Înalt Preasfinţitului Arhiepiscop Andrei al Alba Iuliei, iar între anii 2005-2008 s-au efectuat lucrări ample de restaurare a întregului edificiu[26]. De la data de 21 octombrie 1948 când credincioşii greco-catolici au revenit la ortodoxie, catedrala din Alba Iulia a primit denumirea de *Catedrala Reîntregirii Bisericii Ortodoxe Române*. Catedrala a fost resfinţită de Prea Fericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, la 1 Decembrie 2008.

---

[23] Gheorghe ANGHEL, *De la vechea Mitropolie Ortodoxă a Transilvaniei la Episcopia de Alba Iulia*, Editura Episcopiei Ortodoxe de Alba Iulia, Alba Iulia, 1993, p. 138.

[24] Octavian BORTOŞ, Stanca Barbara BARTOŞ, *Biserici şi Mănăstiri din Arhiepiscopia Ortodoxă Română din Alba Iulia*, Edit. de Proart21 în colaborare cu Reîntregirea, Alba Iulia, 2009, p. 12-14.

[25] Gheorghe ANGHEL, *De la vechea Mitropolie Ortodoxă a Transilvaniei...*, p. 141-142.

[26] Octavian BORTOŞ, Stanca Barbara BARTOŞ, *Biserici şi Mănăstiri…*, p. 15.

4. Încoronarea Regelui Ferdinand şi a Reginei Maria la 15 octombrie 1922

Viaţa politică a României moderne a fost marcată decisiv de încoronarea regelui Ferdinand şi a reginei Maria la Alba Iulia pe data de 15 octombrie 1922, însemnând desăvârşirea unităţii naţionale a poporului român[27]. Momentul venea ca o împlinire a sacrificiilor făcute de România în primul război mondial şi ca o confirmare a Unirii proclamate în 1918: regele urma să primească stăpânirea noilor provincii recunoscute deja de puterile internaţionale prin tratatele de la Paris (20 octombrie 1920) şi Trianon (4 iunie 1920).

Încă din 1915 omul politic Nicolae Filipescu mărturisea ideea încoronării la Alba Iulia, în contextul în care România urma să intre în război alături de puterile Antantei. În iunie 1920 primul ministru Alexandru Averescu primea misiunea de a pregăti actul încoronării suveranilor. Preşedinte al acestei comisii a fost numit Constantin Coandă, preşedintele senatului, urmând Nicolae Titulescu, ministrul finanţelor, Octavian Goga, ministrul Cultelor şi Artelor, Constantin Nanu şi Nicolae Mişu, miniştri plenipotenţiari. Din partea palatului regal a fost numit generalul Paul Angelescu, iar din partea înaltului cler, Elie Miron Cristea, mitropolitul primat al României. Inspirată din cronicile bizantine româneşti şi din ritualurile echivalente ale ţarilor Rusiei, încoronarea avea două momente: suveranii participau mai întâi în catedrală la o Doxologie specială, după care încoronarea propriu-zisă urma să se facă afară în faţa poporului. Coroana regelui a fost confecţionată din oţelul unei ţevi de tun turcesc capturat de ostaşii români la Plevna în 1877. „Regele a luat coroana din mâinile preşedintelui senatului şi şi-a pus-o singur pe creştet după tradiţia napoleoniană. Regina a îngenuncheat, iar regele a încoronat-o şi a sărutat-o pe ambii obraji” [28]. Au urmat 101 salve de tun în ovaţiile celor 100 000 de români participanţi.

Astfel, oraşului îi va fi consacrat statutul nu doar de cetate a Marii Uniri, ci şi cea a Încoronării suveranilor României Întregite, drept

---

[27] Pentru detalii privind Încoronarea a se vedea *Îndrumătorul Pastoral*, vol. XVI, 1992, Număr jubiliar dedicat împlinirii a 70 de ani de la târnosirea Catedralei Încoronării Regelui Ferdinand I ca Suveran al României Mari 1922-1992, număr editat de Episcopia Ortodoxă Română de Alba Iulia, Alba Iulia, 1992, 97 p.

[28] Gheorghe ANGHEL, *De la vechea Mitropolie Ortodoxă a Transilvaniei...*, p. 148.

dovadă în acest sens unul din puţinele monumente dedicate întregirii naţionale- Catedrala Încoronării.

5. Înfiinţarea Episcopiei Armatei (1921-1948)

În anul 1921 luna august, în urma aprobării Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române şi conform regulamentului pentru organizare militară, la Alba Iulia s-a înfiinţat Episcopia Armatei[29].

Acest fapt presupunea includerea clerului în structurile Armatei Române, rolul său, atât în front cât şi pe timp de pace, fiind stabilit în cele mai mici detalii. Între cele două războaie mondiale episcopii Armatei Române au organizat concursuri pentru ocuparea unor astfel de posturi de clerici militari,[30] ba mai mult unul dintre aceştia, episcopul Partenie Ciopron, a luptat umăr la umăr cu ceilalţi soldaţi în primul război mondial fiind rănit la Caşin-Oituz[31].

Lista episcopilor Armatei Române cu sediul la Alba Iulia, înfiinţată în anul 1921 începe cu Dr. *Vasile Saftu* care a decedat înainte de a fi hirotonit episcop (în 6 aprilie 1922); *Iustinian Teculescu* (1923-1924); Dr. *Ioan Stroia* (1925-1937) şi Dr. *Partenie Ciopron* (1937-1948) sub patronajul căruia s-a editat începând cu anul 1940 o revistă lunară numită „Arma cuvântului”, o iniţiativă culturală de mare importanţă. A fost trecut în rezervă în urma condiţiilor politice vitrege[32], anul 1948 reprezentând sfârşitul activităţii Episcopiei Armatei Române de la Alba Iulia. În momentul desfiinţării Episcopiei Armatei de către puterea comunistă existau în rândurile armatei române 57 de clerici.

---

[29] Mircea PĂCURARIU, „Preoţii militari în armata Română până la 1918 (cu specială privire la Războiul de independenţă şi la Războiul pentru reîntregirea neamului)”, în col. *Revista de Istorie Militară*, nr. 4, 1996, Armata şi Biserica, ediţie coordonată de Comandor Ilie Manole, Bucureşti, 1996, p. 147; Petru PINCA, „Scurt istoric al Episcopiei Armatei Române (1921-1948)”, în *Îndrumător Pastoral Reîntregirea*, vol. XXI, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, p. 154-158.

[30] Vasile MOGA, „Episcopia Armatei şi instituţia clerului militar 1921-1922”, în *Îndrumător Pastoral*, vol. XVIII, Alba Iulia, Edit. Episcopiei Ortodoxe de Alba Iulia, 1996, p. 185-189; Alexandru MORARU, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică. Naţiune. Cultură...*, p. 586.

[31] Comandor (r) Dr. Aurel PENTELESCU, „Înfiinţarea Episcopiei armatei. Episcopii militari”, în *Abis*, Bucureşti, 1996, p. 182.

[32] Alexandru MORARU, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică. Naţiune. Cultură...*, p. 586, 592.

6. De la *Autocefalie* la *Patriarhie*

Unitatea de stat săvârşită la 1 Decembrie 1918 avea să aducă modificări şi în organizarea bisericească. Problema cea mai importantă care trebuia soluţionată la acel moment era legată de unificarea bisericească, administrativă, sub coordonarea Sfântului Sinod de la Bucureşti. Încă din 23 aprilie 1919 ierarhii ortodocşi din Mitropolia Ardealului au declarat desfiinţarea sinodului transilvan, cerând încorporarea lor în cadrul sinodului de la Bucureşti. În asemenea condiţii se impunea identificarea unor principii de organizare şi funcţionare a Bisericii pentru a asigura rezolvarea problemelor eclesiastice. Lucrările au fost încredinţate unei comisii care, pe tot parcursul anului 1919, a încercat alcătuirea unui regulament care să stea la baza viitoarei formaţiuni bisericeşti. Atenţia membrilor comisiei s-a îndreptat spre Statutul Organic al lui Andrei Şaguna. Prin statut se susţineau două principii de bază: autonomia faţă de stat, care o apăra de orice amestec din partea conducerii lumeşti, şi sinodalitatea, (colaborarea dintre clerici 1/3 şi mireni 2/3 la conducerea treburilor bisericeşti)[33].

În paralel cu lucrările comisiei de la Sinaia, s-a convocat primul Congres preoţesc din Transilvania de după Marea Unire din 1918, pregătit de un comitet în frunte cu istoricul Ioan Lupaş, protopop la Sălıştea Sibiului. Congresul s-a întrunit în zilele de 6, 7 şi 8 martie 1919, cu participarea unui număr impresionant de clerici şi credincioşi. Dintre lucrările care s-au remarcat reţinem referatul protopopului Dr. Gheorghe Ciuhandu care a pus pentru prima dată într-un mod ferm problema înfiinţării Patriarhiei Române: „Împreunarea Bisericilor Ortodoxe pe teritoriul României Mari într-o singură Biserică Ortodoxă Română şi raportul acestei Biserici faţă de stat”[34].

---

[33] Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Iaşi, Trinitas, 2008, p. 362-366.

[34] Cf. *Congres al preoţimii din Mitropolia românilor ortodocşi din Ardeal, Banat, Crişana, Maramureş, ţinut la Sibiu în zilele de 6/19-8/21 martie 1919*, în *Analele Asociaţiei Andrei Şaguna a clerului Mitropoliei Ortodoxe din Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş*, Sibiu, 1919, p. 81-132, *apud* Alexandru MORARU, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică. Naţiune. Cultură....*, p. 676.

Sinodul ierarhilor Mitropoliei Ortodoxe Române din Transilvania a hotărât următoarele:

„I. Biserica Ortodoxă Română din Ardeal, Banat şi părţile româneşti din Ungaria, cuprinsă de o adâncă bucurie, revine în sânul Bisericii Ortodoxe Române…, de care o rupsese vitregia timpurilor şi reînnoieşte vechile sale legături de unitate cu Mitropolia Ungrovlahiei, dorind a forma parte integrantă a Bisericii mame din România unită cu Basarabia şi Bucovina.
II. În scopul acesta, episcopatul nostru roagă, cu adâncă smerenie, pe Prea Sfinţitul Sinod episcopesc central de la Bucureşti să primească cu frăţească dragoste, pe episcopii Mitropoliei noastre în şirul membrilor Sinodului episcopesc, statorind împreună locul şederii lor după ordinea ierarhică.
III. Sinodul nostru constată necesitatea de a se uniformiza organizarea Bisericii în întreaga ţară, introducându-se o autonomie perfecţionată pe baza experienţelor ce le avem noi după o practică de 50 de ani a vieţii bisericeşti-constituţionale, având a se admite şi mireni în corporaţiunile bisericeşti de natură administrativă, culturală, financiară, umanitară, socială şi electorală şi susţinându-se drepturile ierarhice ale preoţilor şi episcopilor, respectiv ale sinodului episcopesc, ca supremă autoritate conducătoare a Bisericii.
IV. Până când se va face o organizare uniformă, Mitropolia noastră îşi păstrează organizaţia sa pe temeiul *Statutului Organic,* dar ca parte integrantă a Bisericii româneşti din statul român întregit”[35].

În timpul dezbaterilor din iunie 1919, comisia de la Sinaia sub preşedinţia mitropolitului Pimen Georgescu al Moldovei, a stabilit ca prioritare următoarele puncte:

„I. Să se decreteze unitatea ierarhică şi canonică a Bisericilor Ortodoxe Române din toate provinciile reunite ale patriei mame şi anume să se înceapă această lucrare cu forul suprem de conducere bisericească, Sfântul Sinod.

II. În virtutea acestui principiu de reîntregire, la cea mai apropiată şedinţă a Sfântului Sinod să fie convocaţi, ca membri de drept istoric ai

---

[35] Arhiva Sfântului Sinod (Bucureşti), *Dosar nr. 147, f. 299-303, apud* Alexandru MORARU, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică. Naţiune. Cultură...*, p. 676.

acestei înalte corporaţiuni, toţi ierarhii Bisericii Ortodoxe Române din toate provinciile României întregite.

III. În lucrarea de organizare bisericească, pe baze canonice şi autonome, din punct de vedere reprezentativ, administrativ, legislativ şi judecătoresc, se ia ca punct de plecare pentru dezbateri Statutul Organic al Mitropoliei Ortodoxe Române din Transilvania"[36].

Sfântul Sinod întrunit la Bucureşti în 30 decembrie 1919 a luat act de lucrările comisiilor, aprobând dezideratul de unitate ierarhică şi canonică al Bisericii din România. Pe lângă eforturile venite din partea organismelor bisericeşti în vederea întregirii, diferiţi oameni de cultură şi-au adus aportul în clarificarea unor probleme de care depindea viitorul Bisericii[37]. În acest sens oameni ca Nicolae Iorga[38], Alexandru Lapedatu sau Simion Mehedinţi vor susţine constant necesitatea ridicării Bisericii din România la rang de patriarhie şi din alte considerente decât numai cele bisericeşti[39]. În perioada 1919-1924 se vor înmulţi glasurile care susţineau ideea de patriarhie.

Sfântul Sinod întrunit la Bucureşti la sfârşitul anului 1924, cu lucrările finalizate numai în februarie 2005, va dezbate problema ridicării Bisericii din România la rangul de patriarhie. Luându-se ca şi bază de lucru întregul dosar întocmit în vederea tratării acestei probleme, dar mai ales propunerea-mesaj a mitropolitului Pimen Georgescu al Moldovei, ideea de patriarhie a fost primită în unanimitate de sinodali. Nectarie Cotlarciuc al Bucovinei a arătat în mod expres că:

„Mitropolia Ungrovlahiei, cu scaunul mitropolitan din Bucureşti, să fie ridicată la rangul de Patriarhie; iar mitropolitul Ungrovlahiei ca primat al României, care de drept este şi preşedintele Sfântului Sinod să poarte titlul de ***patriarh al Bisericii Ortodoxe Române*** cu reşedinţa la Bucureşti"[40].

---

[36] *Ibidem,* f. 106.

[37] Niculae ŞERBĂNESCU, „Înfiinţarea Patriarhiei Române", în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 11-12, 1975, p. 1384-1400.

[38] „Nu mai putem rămâne cu primaţia" în convorbiri cu Miron Cristea *Despre Patriarhie.*

[39] Tit SIMEDREA, *Patriarhia românească. Acte şi documente*, Bucureşti, 1926, p. 12.

[40] *Ibidem,* p. 24-25.

Propunerea a fost aprobată şi de organele civile ale statului iar în final Vartolomeu Stănescu al Râmnicului a dat citire Actului Oficial de înfiinţare a Patriarhiei Române.

La 1 noiembrie 1925 s-au desfăşurat ceremoniile înscăunării primului patriarh al României, în persoana lui Miron Cristea, fostul primat al României, Arhiepiscop şi Mitropolit al Ungrovlahiei.

7. Vicariatul Ortodox Român de la Alba Iulia

La 6 septembrie 1940, episcopul Nicolae Colan al Clujului (1936-1957) a întemeiat un Vicariat la Alba Iulia, în fruntea căruia a fost numit părintele *Alexandru Baba*, ajutat de un consiliu mixt format din protopopii *Romul Popa* din Luduş, *Iosif Pop* din Aiud şi de un grup de şase mireni[41]. Prin această hotărâre s-a urmărit ca vicariatul să se îngrijească de cele şapte protopopiate cu 172.805 credincioşi care au aparţinut eparhiei Clujului.

8. Reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române (1948)

În cursul revoluţiei din anul 1848 s-a înregistrat o puternică mişcare de refacere a unităţii bisericeşti a românilor transilvăneni, exprimată de cele două Biserici. Drept urmare un număr mare de parohii din Transilvania s-au întors la credinţa ortodoxă[42]. Ca prelungire a acestei tendinţe la 27 februarie 1939, la Alba Iulia, s-a întrunit Sinodul „tuturor românilor din Transilvania” la care au participat mitropoliţii Nicolae Bălan de la Sibiu şi mitropolitul Alexandru Nicolescu de la Blaj precum şi episcopi ai celor două Biserici, reprezentanţi ai culturii româneşti, politicieni şi aproximativ 50.000 de români.

După săvârşirea Te-Deum-ului, reprezentanţii celor două Biserici au ţinut în piaţa Mihai Viteazul discursuri în privinţa reîntregirii Bisericii româneşti. A urmat apoi o recepţie în urma căreia s-a redactat de către Onisifor Ghibu un *Act* ce viza înfăptuirea unităţii religioase, *Act*

---

[41] Alexandru MORARU, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică. Naţiune. Cultură...*, p. 650.

[42] Silviu DRAGOMIR, „Din corespondenţa dascălilor ardeleni”, în *Omagiu lui Ion Bianu*, Bucureşti, 1927, p. 156-157, *apud* Alexandru MORARU, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică. Naţiune. Cultură*, vol. III, tom. I, Edit. IBMBOR, Bucureşti, 2006, p. 154.

ce nu a putut fi pus în aplicare însă, datorită situaţiei create de cel de-al doilea război mondial.

La 1 octombrie 1948, 36 de preoţi şi protopopi greco-catolici în frunte cu protopopul Traian Belaşcu au ţinut o consfătuire la Cluj în cadrul căreia au hotărât ruperea legăturilor cu Biserica Romei şi reîntoarcerea lor la sânul Bisericii Ortodoxe de care au fost silnic despărţiţi în 1700. Două zile mai târziu delegaţia a fost primită de patriarhul Justinian şi de membrii Sfântului Sinod. În aceste condiţii s-a întrunit la 21 octombrie 1948 Marea Adunare Bisericească de la Catedrala din Alba Iulia care a consfinţit Reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania[43]. S-a format un sobor alcătuit atât din preoţi greco-catolici reveniţi în sânul ortodoxiei, credincioşi greco-catolici reveniţi la ortodoxie, cât şi preoţi ortodocşi, săvârşindu-se Sfânta Liturghie în catedrala ce va purta din acest moment numele de ,,Catedrala Reîntregirii”. După sosirea patriarhului Justinian şi a membrilor Sfântului Sinod s-a citit actul sinodal prin care se hotăra anularea uniaţiei şi s-a săvârşit slujba de Te-Deum în semn de mulţumire pentru reîntregirea săvârşită[44].

În Catedrala Reîntregirii a fost proclamată în mod solemn canonizarea sfinţilor mărturisitori ai credinţei strămoşeşti: mitropoliţii Ilie Iorest şi Sava Brancovici precum şi mărturisitorii Visarion Sarai, Sofronie de la Cioara şi Nicolae Oprea din Sălişte[45]. De numele lor se leagă o perioadă foarte zbuciumată din istoria Bisericii transilvane în dorinţa lor de a păstra neatinsă credinţa Bisericii Strămoşeşti în faţa presiunilor de catolicizare. Biografiile lor sunt pilde de sacrificiu, chipuri de urmat în credinţă şi în faptă, unind idealurile de libertate religioasă şi politică ale românilor ardeleni.

---

[43] Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Trinitas, Iaşi, 2008, p. 359-361.

[44] Gheorghe I. MOISESCU, „Întregirea Bisericii româneşti din Transilvania”, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXVI, 1948, nr. 9-10, p. 414-415.

[45] Liviu STAN, „Canonizarea sfinţilor Români”, în vol. *Douăzeci de ani din viaţa Bisericii Ortodoxe Române. La a XX-a aniversare a înscăunării Preafericitului Patriarh Justinian*, Bucureşti, 1968, p. 190; ***, *Sfinţi Români şi apărători al legii strămoşeşti*, Bucureşti, Edit. IBMBOR, 1987, *passim*.

Concluzii

De ce Alba Iulia? De ce evenimentele care au marcat un destin naţional s-au derulat la Alba Iulia? Nu aş dori să dau un raspuns care să fie reflexul unui soi de abordare emoţională, nici nu aş da de fapt un răspuns. Vă las pe dumneavoastră cei care participaţi la lucrările acestui simpozion sau cei care lecturaţi acest material. Puţinele pagini înşirate aici au avut rostul de a ilustra un adevăr. Un adevăr pe care l-am întâlnit formulat într-o parabolă în chipul următor: ucenicii unui maestru nu erau convinşi de cunoaşterea propriei lor vocaţii. Maestrul le-a spus atunci: Dacă Dumnezeu vrea să fii medic, îţi va trimite pacienţi; dacă Dumnezeu vrea să fii dascăl, îşi va trimite ucenici... Într-un asemenea sens se descifrează sensul românilor din 1918 la Alba Iulia precum şi sensul tuturor evenimentelor majore petrecute la Apulum. Un sens istoric, un sens care recapitulativ asuma întreaga românitate cu aspiraţiile ei.

Bibliografie:

1. *** *Biserica Ortodoxă Română şi Marea Unire* (vol. 1), Bucureşti, Edit. IBMBOR, 2018.
2. ANGHEL, Gheorghe, *De la vechea Mitropolie Ortodoxă a Transilvaniei la Episcopia de Alba Iulia*, Editura Episcopiei Ortodoxe de Alba Iulia, Alba Iulia, 1993.
3. MORARU, Alexandru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică. Naţiune. Cultură*, Bucureşti, Edit. IBMBOR, 2006.
4. PASCU, Ştefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, ed. II, Cluj, Edit. Dacia, 1972.
5. PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 1, Bucureşti, Edit. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992.
6. POP, Ioan-Aurel, *Identitatea românească. Felul de a fi român de-a lungul timpului*, Bucureşti, Edit. Contemporanul, 2016.
7. POP, Ioan-Aurel, *Românii şi maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza satului medieval în Transilvania*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundaţia Culturală Română, 1996.

MAREA UNIRE DE LA 1918: O ANALIZĂ ISTORICO-JURIDICĂ

Vlad BĂRBAT*
Dan DRAGOMIRESCU*
Silvian-Emanuel MAN*

Abstract: ***The Great Union of 1918: a historical and legal analysis.*** The Great Union of 1918 shaped the destiny of a nation, highlighting the great desire to construct a stable social structure that would value the great ideals of brotherhood, fair justice and self-determination for the Romanian nation. The purpose of the article is to bring forth a concise analysis of the great European context that determined Transylvania as part of the Austro-Hungarian Empire to self-proclaim its union with the Kingdom of Romania. What were the key political, cultural and economic factors that determined a modification of the Romanian legal system and what consequences can one extract from The Great Union as far as the Greater Powers of Europe are concerned? In answering the above question, we would like to focus our research on a precise juridical interpretation of declarations that preceded the Union acts, arguing on the nature of the claims that the Romanian leaders from the former Austro-Hungarian territories had at that time. In our research, we are obliged to mention the disposition of the Treaties of 1919-1920 and the Great Union Proclamation Act from 1918, their traces and applicability within the Romanian legal system. Have all the provisions of the above-mentioned Proclamation been applied, what would be the exact image of the Civil Law institutions of today?

Keywords: *The Proclamation of The Great Union, Declaration of Alba Iulia, The Treaty of Trianon, Civil Law institutions, European context*

---

* Vlad Bărbat, Consilier juridic şi doctorand în Drept Civil în cadrul Universităţii „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași.
* Dan Dragomirescu, colaborator extern în cadrul blogului Realpolitik în domeniul securității internaționale.
* Silvian-Emanuel Man, student al Facultății de Drept a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi; Preşedinte al Ligii Studenţilor (LS IAȘI).

Marea Unire de la 1918 a definit un an deosebit de important în istoria românilor, care ne caracterizează substanțial un secol mai târziu. Dificultatea înțelegeri debutului acestui an rezidă în necunoașterea destinului țării noastre confruntată cu ideea dispariției teritoriale, precum si a destrămării instituțiilor social-politice. Pe când anticiparea viitorului ar fi fost imposibilă la începutul anului 1918, încheierea anului va aduce Unirea victorioasă a celor trei regiuni.

În principal, Tratatul de la Versailles reprezintă concretizarea întâlnirii învingătorilor „Războiului cel Mare" (1914-1918), cu scopul de a lua decizii în privința viitorului politicii globale, eră tumultoasă marcată de cele Paisprezece Puncte ale lui Woodrow Wilson, încurajând o politică de pace care poate fi interpretată inclusiv într-o manieră utopică. Importanța acestui tratat este subliniată și de încheierea „Secolului cel Lung" (1789-1918/19) care a adus schimbări ideologice în societatea modernă, însă a fost, totodată, un secol marcat de războaie, respectiv de o serie de revoluții. În schimb, perioada de după Tratatul de la Versailles dispunea de o substanță primară al cărei țel era protejarea civilizației prin implementarea ideologiei lui Wilson – pace și democrație. Cel mai interesant aspect al celor Paisprezece Puncte rezidă în planificarea timpurie a acestor piloni fundamentali care aveau să reprezinte viitorul Europei încă din ianuarie 1918 (cu mult înaintea implementării acestor principii). Mai mult decât atât, conceptul lui Wilson, regăsit în cele Paisprezece Puncte, subliniază noua evoluție a determinismului național în crearea graduală a unui stat modern și egalitar. Astfel, putem afirma că procesul reunificării Transilvaniei de Regatul României creează premiza unei maturități politice de substanță, fiind bazată în mare parte pe conceptul creării unei națiuni române unitare. Creionarea graniței române post-belice a fost susținută de majoritatea covârșitoare a populației în teritoriile revenite patriei mame.

În istoriografia contemporană, autori precum Margaret Macmillan, profesor al reputatei Universități Oxford, tranșează cu deosebită acuratețe chestiunile legate de Marea Unire de la 1918. Opinia acesteia se concentrează pe dorințele clasei politice române a vremii

care dorea acele teritorii ocupate majoritar de o populație română sub ocupație ungară respectiv provincii ruse. O abordare mai puțin nuanțată a acestui istoric este reflectată poate printr-o insuficientă analiză a aspectului etnografic; în realitate, acest aspect este covârșitor și în conformitate cu cele Paisprezece Puncte[1].

În primul rând, trebuie să stabilim un punct determinant: sărbătorirea efectivă a centenarului Marii Uniri de la 1918 este o irealitate din punct de vedere istoric; mai exact, din cele trei provincii românești: Basarabia, Bucovina și Transilvania - unite în anul 1918 cu Regatul României (compus din Moldova și Țara Românească), doar Transilvania a rămas alipită patriei. Dacă ar exista posibilitatea să împingem cronologia evenimentelor chiar înainte de Primul Război Mondial (1914-1918), în timpul războaielor balcanice (1912-1913), nici Cadrilaterul, obținut în urma acestor conflicte cu caracter zonal, nu mai face parte din România. Cadrilaterul, obținut în anul 1913, a fost ultimul pierdut în anul de tristă amintire pentru unitatea românilor (1940), prin Tratatul de la Craiova, în favoarea țării vecine, Bulgaria.

Revenind la evenimentele premergătoare anului 1918, Basarabia, prima dintre cele trei provincii alipite în acest an de România (27 martie 1918), va fi și cea dintâi pierdută în 1940, în urma ultimatumului sovietic. Tot acum, România va pierde în favoarea sovieticilor și cea de-a doua provincie, anume Bucovina de Nord. Realipite țării în vara anului 1941, ca urmare a deciziei mareșalului Ion Antonescu de a intra în al doilea Război Mondial alături de Axa fascistă contra URSS, Basarabia și Bucovina vor fi pierdute în 1944, tot în favoarea sovieticilor. Aceasta realitate istorică este confirmată prin Tratatul de Pace de la Paris, din anul 1947 care a pus capăt, din punct de vedere diplomatic, celui de-al doilea Război Mondial (1939-1945). Tot la Paris, în anul 1919, se făceau demersuri de către diplomații români pe lângă Marile Puteri învingătoare în Primul Război Mondial pentru recunoașterea Marii Uniri de la 1918.

---

[1] Margaret MACMILLAN, *Peacemakers*, London, Edit. John Murray, 2002, p. 134-135.

Așadar, după 1947, România Mare de la 1918 devine o irealitate istorică și geografică. Din cele patru provincii românești unite (Cadrilaterul, Basarabia, Bucovina și Transilvania) doar Transilvania avea sa rămână atașată României după 1947. În timpul celei de-a doua conflagrații mondiale nici Transilvania nu a fost scutită de ocupații străine, nord-vestul acesteia fiind ocupat între anii 1940-1944 de către maghiarii hortiști în urma Arbitrajului de la Viena din 30 august 1940. Așadar, provincia unita la 1 decembrie 1918 Regatului României va fi pierdută parțial în vara anului 1940. Spre deosebire de Basarabia și de Bucovina de Nord, teritoriul transilvănean pierdut va fi restituit în anul 1947, prin „bunăvoința" sovieticilor.

Ar mai fi interesant să aruncăm o privire și asupra următoarei realități istorice și geografice: Sărbătorirea Marii Uniri de la 1918 a fost un fapt istoric în perioada 1918-1939, întrucât între anii 1940-1947 avem parte de o perioadă intermediară cu numeroase modificări teritoriale temporare, urmând ca din anul 1947 și până în zilele noastre, conceptul de Mare Unire de la 1918 să devină doar o parte a ceea ce a fost efectiv. Acest aspect se datorează mai ales faptului că doar Transilvania a rămas unită, spre deosebire de celelalte provincii: Basarabia, Bucovina și Cadrilaterul, pierdute de români după al doilea Război Mondial. Prin urmare, realitatea sărbătorii centenarului în 2018 este următoarea: într-o manieră pur teoretică, celebrarea Marii Uniri este sărbătorirea parțiala a întregului demers. Mai exact, ultima „piesă" a acestuia, decisă în urmă cu un secol: unirea Transilvaniei cu România, unire care, în ciuda vitregiilor istorice naționale ulterioare anului 1918, este singura existentă în ziua de azi, spre deosebire de unirea celorlalte provincii.

În perioada neutralității României (1914-1916), crearea a două grupări, antantofilii și germanofilii, a fost inevitabilă. Primii susțineau intrarea României în război de partea Antantei în vederea eliberării românilor din Transilvania și Bucovina de sub stăpânirea austro-ungară, pe când ceilalți susțineau intrarea României în război alături de Puterile Centrale în vederea eliberării românilor din Basarabia de sub ocupația țaristă. Este ușor de anticipat dezamăgirea care i-a cuprins pe românii din Basarabia, precum și resimțirea sentimentul de abandon din partea

confraților de peste Prut în momentul în care în 1916 România intra în război alături de opresorul lor rus. În urma acestei decizii, ultima speranța a unirii Basarabiei cu România părea ca sa stins. Însă cursul evenimentelor istorice va lua o cu totul altă turnură în următorul an, 1917: revoluția rusă care s-a desfășurat în două etape, februarie şi octombrie, va fi evenimentul care va deschide calea Basarabiei de a reveni prima la trupul României, după o despărțire de mai bine de un secol.

Linia imprevizibilității istorice continuă în anul 1918 în ceea ce privește etapele Marii Uniri. Astfel, în urma păcii de la Buftea-București de la începutul lunii martie anului 1918, România ieșea din Primul Război Mondial ca o țară învinsă, aflată sub controlul Puterilor Centrale. Prin urmare, idealul unirii Transilvaniei și Bucovinei cu Regatul României părea a fi unul uitat. Ca urmare, s-au produs numeroase reacții dramatice de compromitere și de abandon a unirii. Pe de altă parte, rezultantă a ieșirii Rusiei din război, in aprilie 1918, Basarabia va reveni patriei. Totuși, în pofida supremației militare a Puterilor Centrale pe Frontul de Vest care s-a prelungit datorită ieșirii Rusiei din război prin Pacea de la Brest-Litovsk din acelaşi an, prin implicarea efectivă a Statelor Unite ale Americii, soarta războiului s-a întors în favoarea Antantei. Astfel, sesizând că înfrângerea Puterilor Centrale devenise un fapt evident şi o chestiune de timp, în toamna anului 1918 România va reintra în război de partea Antantei, pentru a face ca idealul unirii Bucovinei de Nord și Transilvaniei cu Regatul României sa devină o realitate istorică. Așadar, după unirea Bucovinei de Nord (noiembrie 1918) și Transilvaniei (decembrie 1918), acest ideal cu care România intrase în război devine realitate. Mai mult decât atât, România obține de pe urma Marelui Război inclusiv teritoriul Basarabiei.

Aceasta este, prin două puncte de vedere, realitatea actuală precum și în retrospectiva Marii Uniri de la 1918. Despre acest mare eveniment din istoria noastră națională se poate discuta mult mai mult și mai nuanțat. Expunerea de mai sus este limitată la cele două aspecte pe care le-am considerat mai importante. Fiind partizanii unei interpretări cât se poate de obiective ale celor prezentate, putem afirma că Marea Unire de la 1918 a fost una determinată de cele Paisprezece Puncte, care

definesc conceptul de națiune din perspectiva majoritară a locuitorilor unui anumit teritoriu. Procesul Marii Uniri a fost unul de o complexitate desăvârșită, ale cărui efecte (istorice, juridice, economice, politice, religioase, identitar-etnice) sunt proiectate în prezent.

Problematica dreptului la autodeterminare al popoarelor: drept natural sau principiu contemporan?

Conceptul de autodeterminare își are izvorul în structura dreptului natural. Este de la sine înțeles existența unui mijloc inerent juridic prin care poporul, indiferent de necesitățile sociale dintr-un anumit timp determinat, să își „croiască” drumul într-o perpetuă ascensiune. Scopul prezentei lucrări impune corelarea conceptului de autodeterminare cu istoria românilor din Transilvania, dar și cu destrămarea imperiului Austro-Ungar. Astfel, perceput fiind de oamenii politici fruntași ai vieții politice și militare, dar și de către oamenii de rând, nu din alte considerente istoricul francez Jean Baptiste Duroselle a scos în evidenta faptul că „mai întâi se avea în vedere formarea de «unități politice» separate unde de alta «prin frontiere», iar dacă «secesiunea» era posibilă, atunci unitatea politică devine stat independent”. Pentru a sublinia profunditatea înțelegerii acestui principiu facem trimitere la revolta marinarilor din portul Cattaro în zilele de 1-3 Februarie 1918, scandând la unison autodeterminarea. Pe plan național Declarația de la Oradea din 1918 stăvilește puterea fiecăruia stat sa fie liber de orice „înrâurire străină” si „așezarea ei printre celelalte state”[2]. Pe fondul luptei istorice pe care elitele românești din Transilvania, dar și din celelalte teritorii ocupate, le-au dus de-a lungul timpului pentru asigurarea unității de limbă și credință a națiunii române, se poate susține că dreptul la autodeterminare, exprimat de atâtea ori fie prin răscoale, fie prin acceptarea intervenției domnitorilor Țării Românești sau ai Moldovei, este evident, alături de existența unei concepții istorice a românilor cu privire la dreptul lor de suveranitate asupra teritoriilor

[2] Valentin BODEA, „Dreptul românilor la audodeterminare și Consiliul Național Mixt al Comitatului Brașov (Octombrie-Noiembrie 1918)”, în *Revista Cumidava*, XXVI/2003, p. 177.

ocupate cu diverse ocazii, dreptul la autodeterminare având eminamente rădăcini medievale, ancorate în dreptul natural, nicidecum rădăcini contemporane[3]. În această direcție, putem considera cele 14 puncte ale lui Wilson și îndemnurile lui Lenin la autodeterminare strict o codificare contemporană, atât la nivelul dreptului internațional, cât și al dreptului intern al URSS în raport cu popoarele care au făcut parte din fostul Imperiu Rus.

Legitimitatea actului Unirii Transilvaniei la 1918

Asupra legitimității actului Unirii Transilvaniei la 1918 considerăm că se disting două perioade diferite, specifice prin instrumentele de legitimare folosite: una anterioară Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, caracterizată prin acte preparatorii Adunării, urmărindu-se obținerea legitimității demersului proclamativ prin instituirea unor structuri reprezentative puternice, iar a doua după proclamarea Unirii, caracterizată printr-o amplă susținere diplomatică și militară a idealului unionist.

Declarația de la Alba Iulia a fost precedată de câteva documente programatice, care au întărit caracterul declarativ final al actului Unirii. Primul dintre aceste documente este *Declarația de la Darnița* din 13/26 aprilie 1917, considerată drept „prima Alba Iulia”[4], adoptată de peste 500 de români din armata austro-ungară care se aflau în prizonierat în Rusia, care se opuneau organizării unui plebiscit în teritoriile crăiești, considerând că ar fi cu totul inoportun, având în vedere deținerea de către „națiunile dominante” a puterii politice. De asemenea, soldații români au solicitat ca declarațiile de loialitate ale unor români față de Guvernul ungar să nu fie luate absolut de loc în considerare, acestea

[3] John KILCULLEN, *Self-determination and the right to establish a government*, disponibil pe site-ul (https://www.mq.edu.au/about_us/faculties_and_departments/faculty_of_arts/mhpir/staff/staff-politics_and_international_relations/john_kilcullen/self-determination_and_the_right_to_establish_a_government/, accesat la 15.03.2018).

[4] Ioan I. ȘERBAN, „Din activitatea desfășurată în vechiul regat de voluntarii și refugiații ardeleni și bucovineni în slujba idealului național (iunie 1917 - ianuarie 1918)”, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 1/1997, p. 101.

fiind luate sub amenințare, sau date de renegați[5]. *Declarația de la Celiabinsk* din octombrie 1918 a soldaților aflați în Rusia îndepărtată și *Declarația de la Iași* din octombrie 1918 a românilor refugiaților, deși importante sub aspect declarativ[6], nu au o încărcătură juridică așa de puternică ca *Declarația de la Darnița* sau cea de la Oradea, cele două subliniind mai degrabă faptul că națiunii române îi era imposibil să își exprime în mod liber opțiunile politice sub guvernarea maghiară și cerând unirea teritoriilor locuite de români de pe teritoriul monarhiei austro-ungare cu țara mamă, fără însă a indica modalitatea juridică de realizare.

Cel mai interesant document programatic anterior Declarației de la Alba Iulia rămâne, fără îndoială, *Declarația de independență de la Oradea* din 12 octombrie 1918, citită de Alexandru Vaida-Voevod în ședința adunării deputaților din parlamentul maghiar. Din capul locului, Partidul Național Român din Ungaria și Ardeal, care este creatorul declarației, a optat pentru termenul clar de *independență*, nu de autonomie, exprimată în mod clar față de legislativul și executivul maghiar, căruia nu i se recunoștea dreptul de a reprezenta românii la Congresul de Pace. În temeiul dreptului istoric la autodeterminare („pe temeiul dreptului firesc că fiecare națiune dispune și hotărăște singură și liber de soarta ei”), recunoscut *de jure* de către monarhia habsburgică prin propunerea de armistițiu, *Declarația* afirmă dreptul exclusiv al Adunării Naționale și al Comitetului Executiv al Partidului Național Român de reprezentare („să trateze și să hotărască în treburi care se referă la situația politică a națiunii române”), orice decizie fără consultarea acestor organe fiind considerată nulă[7].

Instituțional, în vederea realizării și Unirii, a fost constituit Consiliul Național Român Central, cu organizare județeană și cercuală,

---

[5] IDEM, „Semnificația memoriului-manifest al voluntarilor români de la Darnița Kievului (13/26 aprilie 1917)”, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 4-5/2000-2001, p. 145-149.

[6] Dumitru OGĂȘANU, *Legitimitatea Marii Uniri: 1 Decembrie 1918*, Oradea, Edit. Universității din Oradea, 2002, p. 14-16.

[7] *Declarația* este disponibilă on-line, în format digitizat la http://www.oradeamea.com/declaratia-de-la-oradea/ (accesat la 10.04.2018).

ca singur organ reprezentativ al românilor, care avea rolul de a convoca Marea Adunare Națională în urma alegerii deputaților, investiți cu mandat imperativ, de către fiecare comunitate românească transilvană.

Toate aceste mijloace politice de afirmare și realizare a Unirii, contestate, din păcate, chiar și de unii contemporani[8], au fost puse sub semnul întrebării de către prim-ministrul britanic, David Lloyd George, care atât față de Ion I. C. Brătianu, cât și față de ceilalți reprezentanți diplomatici, și-a exprimat neîncrederea cu privire la caracterul plebiscitar spontan al declarațiilor de unire, impunând crearea unei comisii teritoriale care să examineze faptele istorice, etnografice, geografice, strategice, dar nu și pe cele politice[9]. Pe acest fond, putem considera că s-a produs schimbarea de discurs, după februarie 1919, în rândul delegației române, care a marșat mai mult pe argumentele căutate de comisie, decât pe actele politice înfăptuite până atunci.

Ideea fundamentării dreptului la autodeterminare a poporului român în baza dreptului natural se subînțelege inclusiv din viziunea istorică asupra drepturilor legitime, care a caracterizat, în general, în mod constant, eforturile de susținerea internațională a cauzei unității naționale românești, atât la nivel diplomatic, cât mai ales la nivel de discurs public și propagandistic pentru Unire. În studiul prezentat de delegația română la Conferința de Pace de la Paris în 1919, dreptul la legitimă recunoaștere internațională a statului unitar român este fundamentat mai întâi pe argumente de ordin istoric[10], iar ca aplicare a acestora, sub titlul de „Ultimul sacrificiu, Marea Unire”, sunt prezentate pe larg eforturile militare ale trupelor române, subliniindu-se în special condițiile dificile de luptă și sacrificiile umane necesare pentru desăvârșirea idealului național, înfrângerea Puterilor Centrale și asigurarea securității în regiune[11].

---

[8] Vezi Lucian Boia, *În jurul Marii Uniri de la 1918*, București, Edit. Humanitas, 2017.

[9] Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VIII, București, Edit. Enciclopedică, 2003, p. 8-9

[10] *1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională*, vol. V, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 553-558.

[11] *Ibidem*, p. 558-568.

Consecințele juridice ale Unirii

În ceea ce privește consecințele de natură juridică ale Unirii, considerăm că se disting trei categorii distincte, diferite sub aspectul sursei acestora: (1) consecințe juridice care decurg din Declarația de la Alba Iulia, (2) consecințe juridice care decurg din tratate și (3) consecințe juridice specifice care decurg din necesitatea unificării legislației. Nu vom analiza și textele cu caracter declarativ de susținere a unor norme de drept internațional care, deși sunt un act de gratitudine față de noua ordine internațională care se instala, fiind adresate participanților Conferinței de Pace, acestea au fost ignorate, în mare, de către reprezentanții diplomatici ai altor state.

Declarația de la Alba Iulia proclamă în primul rând anumite principii și norme juridice, fiind singurul text declarativ care a influențat în mod direct dreptul intern al României Mari. Deși inițial, prin actul de unire de la 27 martie 1918, Sfatul Țării din Basarabia a formulat o serie de solicitări privitoare în mod special la organizarea politică a provinciei unite cu țara, acestea fiind condiții efective în vederea unirii, prin declarația din 27 noiembrie 1918, acesta a renunțat la toate condițiile formulate, fiind încredințat că „în România tuturor românilor regimul curat democratic este asigurat pe viitor", Sfatul Țării dizolvându-se ulterior[12]. Cât despre declarația Congresului General al Bucovinei, acesta a hotărât „în numele suveranității naționale [...] unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României."

Sub aspect teritorial, Declarația a susținut unirea „acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânșii", întinderea teritorială vizată fiind aproape dublă decât cea admisă la Conferința de Pace de la Paris, fapt care a constituit un avantaj net pentru delegația română în procesul de negociere a tratatelor. Adunarea a hotărât în numele românilor din Transilvania (teritoriul fostului Principat al Transilvaniei), Banat (asupra căruia „Adunarea Națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul cuprins între râurile Mureș, Tisa și

12 Ion ȚURCANU, *Unirea Basarabiei cu România. Preludii, premise, realizări*, Chișinău, Firma editorial-tipografică „Tipografia Centrală", 1998, p. 256, 293.

Dunăre”) și Țara Ungurească (cuprinzând tot teritoriul dintre granița actuală cu Ungaria până la Tisa).

Din punct de vedere politic, punctul II al declarației rezerva teritoriilor anterior enunțate autonomie strict provizorie, până la întrunirea Constituantei aleasă pe baza votului universal și, practic, recunoașterea *de jure* a unirii.

Ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român, prin punctul III, Marea Adunare susținea dreptul la instrucție[13], administrație și procedură judiciară în limba proprie pentru fiecare etnie, precum și dreptul de a avea reprezentanți în corpurile legiuitoare, libertatea religioasă pentru toate confesiunile de stat, introducerea votului universal, direct, egal și secret, pentru ambele sexe, de la 21 de ani[14], reforma agrară radicală cu scopul împroprietăririi țăranilor și introducerea unor reglementări clare în legislația muncii și privitoare la asistența socială.

Sub aspectul efectelor, în vederea realizării propriu-zise a unirii și a delegării unui organ reprezentativ, punctul IX stabilea instituirea unui Mare Sfat Național Român, organ provizoriu legislativ, care, la prima sa ședință din 2 decembrie 1918, a stabilit componența Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și tuturor ținuturilor românești din Ungaria, organ cu rol executiv, abilitat prin intermediul decretului-lege nr. 3631 din decembrie 1918 al Regelui Ferdinand I cu conducerea serviciilor publice din teritoriile menționate, guvernul de la București ocupându-se de armată, căi ferate, servicii poștale și de telegraf, telefoane, circulație, vămi, împrumuturi publice și siguranța generală. De asemenea, ținuturile unite cu țara erau reprezentate în executiv de către miniștri fără portofoliu[15].

Tratatul de pace cu Germania, semnat la Versailles în 28 iunie 1919, avantaja România în măsura în care Germania a fost obligată prin

[13] Respectat de altfel, dacă ne raportăm la dispozițiile art. 11 din Legea învățământului secundar din 1928; vezi *Legea învățământului secundar din 1928 precedată de expunerea de motive*, București, Imprimeriile Statului, 1928, p. 5; Monitorul Oficial nr. 105 din 15 mai 1928.

[14] Parte din aceste principii au intrat în Legea electorală din 1926.

[15] *1918 la români. Documentele Unirii*, vol. X, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 378.

art. 117 și art. 434 să respecte granițele noilor state și tratatele de pace încheiate de către co-beligeranții Puterilor Centrale, iar prin art. 244 și anexa VII aceasta era obligată să renunțe la cablul Constanța-Constantinopol, despre care se preconiza că va intra în proprietatea statului român. Din prisma diplomației române, cea mai importantă realizare era renunțarea de către Germania la prevederile Tratatului de la București, fără de care ar fi fost imposibilă unificarea teritorială a României[16].

Tratatul de la Saint-Germain cu Austria, semnat de reprezentanții noștri la 9 decembrie 1919, a generat cele mai controversate episoade pentru diplomația română în cadrul Conferinței de Pace, având în vedere dorința reprezentanților SUA și ai Marii Britanii de a impune României celebra „clauză a naționalităților", amenințând că, în caz contrar, nu va fi recunoscută Unirea cu Bucovina. Intervenția energică a diplomației române, în special prin Ion I.C. Brătianu și Alexandru Vaida-Voevod, a determinat schimbarea literei și spiritului tratatului privind minoritățile, eliminarea unui preambul rușinos cu privire la modificarea art. 7 din Constituție și acceptarea unirii Bucovinei în granițele trasate de către Congresul general de la Cernăuți, în ciuda opoziției americane care urmărea crearea unui stat rutean. Ion Nistor observa la vremea respectivă că tratatul nu producea efecte doar cu privire la recuperarea nordului Moldovei răpit de habsburgi la 1775, ci producea efecte inclusiv cu privire la Transilvania și Banat, recunoscând desființarea Imperiului Austro-Ungar și dreptul la autodeterminare al popoarelor din cuprinsul său[17].

Tratatul privind minoritățile naționale, semnat în aceeași zi cu tratatul cu Austria, a produs cele mai mari modificări directe în dreptul intern, acestea fiind codificate ulterior în Constituția din 1923. Deși preambulul specifica faptul că „România, din propria sa voință, dorește a da garanții sigure de libertate și de dreptate, atât tuturor locuitorilor din vechiul Regal al României, cât și celor din teritoriile de curând transferate, fără deosebire de rasă (a se înțelege etnie - n.n.), limbă sau religie cărora le-ar

[16] Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VIII, București, Edit. Enciclopedică, 2003, p. 9-10.
[17] *Ibidem*, p. 10-13.

aparține”, de fapt Puterile Aliate și Asociate impuneau Statului Român modificarea art. 7 din Constituția de la 1866 și introducerea acordarea către acestea de privilegii cu privire la tranzitul persoanelor și mărfurilor[18]. Până atunci, procedura dobândirii naționalității (cetățeniei) era reglementată prin „legile civile”, legea supremă impunând doar dobândirea acesteia exclusiv de către străinii de rit creștin. Practic, textul tratatului a dat naștere modificărilor art. 7 din Constituția de la 1923, dar și a introducerii prevederilor din art. 5, care consacrau egalitatea cetățenilor indiferent de origine etnică, limbă sau religie, precum și introducerea unei proceduri de naturalizare. Legiuitorul român la data respectivă a fost precaut și atent la situația de fapt, naturalizarea făcându-se individual și fiind acordată de către Consiliul de Miniștri, și nu în bloc, automat, așa cum ar fi dorit Puterile semnatare ale tratatului, ale cărui prevederi erau vagi și interpretabile sub acest aspect, evitându-se, în mare, naturalizarea unor persoane care făceau propagandă în contra statului român unitar. Totodată, tratatul a impus modificarea principiului *jus sanguinis* cu *jus soli*, român fiind considerat de acum înainte cel născut pe teritoriul țării.

Tratatul de la Trianon cu Ungaria, semnat la 4 iunie 1920, consacra renunțarea de către statul maghiar, în favoarea României, la toate drepturile și titlurile legale deținute asupra teritoriilor fostei monarhii austro-ungare care acum intrau în componența Statului Român (art. 45), recunoștea noua frontieră dintre cele două state (art. 46 coroborat cu art. 27 alin. 3) și stabilea României obligația, prin art. 47, de a accepta adoptarea unui tratat cu Puterile Aliate și Asociate, „în măsura în care acestea vor considera a fi necesar”, care să includă prevederi clare cu privire la protejarea intereselor cetățenilor români care aparțin minorităților naționale, de limbă sau religioase, precum și protejarea libertății de mișcare a persoanelor și stabilirea unui „tratament echitabil” pentru activitățile comerciale desfășurate de alte state[19], prevederea din urmă fiind practic împlinită prin tratatul cu privire la minorități.

---

[18] *Ibidem*, p. 13-15.

[19] *Tratatul de pace dintre Puterile Aliate și Asociate și Ungaria, semnat la Trianon la 4 iunie 1920*, accesibil la https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Trianon (accesat 09.04.2018).

Sub aspectul respectării drepturilor minorităților în procesele civile, prevederile Codului de Procedură Civilă nu erau cu mult diferite față de cele actuale, limba desfășurării procesului și a redactării cererilor și a actelor procedurale fiind exclusiv limba română. Practica judiciară impusese din trecut acceptarea tălmacilor (traducătorilor) pentru persoanele străine sau care nu cunosc limba oficială și se află ca părți sau martori în proces, nesimțindu-se nevoia în epocă de codificare a acestei reguli, fiind larg acceptată la nivelul instanțelor. În schimb, Codul avea prevederi foarte clare cu privire la traducerea înscrisurilor depuse ca probatoriu care erau redactate într-o limbă străină sau cu grafie chirilică (art. 70 din Cod și art. 1 lit. e din Legea pentru accelerarea judecăților din 1925)[20]. Drepturile minorităților erau respectate inclusiv în materie comercială, registrele comercianților fiind ținute „în limba română sau vreuna din limbile moderne europene" (art. 29 din Codul Comercial)[21].

În materie penală, ca și astăzi, procedura judiciară și toate actele erau alcătuite în limba română, iar părțile și alte persoane care solicitau utilizarea limbii materne aveau dreptul, în baza art. 357 din Codul de Procedură Penală, la interpret „în etate de cel puțin 25 de ani" care, „sub pedeapsă de nulitate" era obligat „să jure că va traduce fidel cuvintele ce au a se schimba între cei ce vorbesc limbi diferite"[22].

La nivelul organizării judiciare și în chestiunea generală a unificării legislației, a fost extinse dispozițiile Constituției din 1866 în toate regiunile țării, după sancționarea actelor de Unire de către Rege și Parlament, fiind menținute temporar legile civile și administrative țariste în Basarabia, respectiv cele civile și administrative austriece în Bucovina, precum și dreptul maghiar și Codul Civil Austriac în Transilvania. Efectele acestora erau extinse inclusiv prin art. 137 al noii Constituții din 1923, prevederile anterioare fiind abrogate la momentul adoptării noii legislații unitare[23].

---

[20] Constantin HAMANGIU (ed.), *Codex Romaniae*, București, Cultura Națională, 1926, p. 322 (În continuare: *Codex Romaniae*). *Legea pentru accelerarea judecăților din 19 mai 1924*, publicată în „Monitorul Oficial", nr. 108 din 19 mai 1925.

[21] *Codex Romaniae*, p. 415.

[22] *Ibidem*, p. 760.

[23] Nicolae-Cristian URSULESCU, *Organizarea judecătorească din România între anii 1918 și 1938*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2012, p. 79-90.

Concluzii

Declarația de la Alba Iulia, redactată de elitele politice transilvănene, cu educație și vocație occidentală, precum și legislațiile austro-ungare și maghiare, au influențat în mod decisiv legislația internă a Statului Român după Marea Unire de la 1918, fiind necesară nu o unificare a legislației prin impunerea legilor din Vechiul Regat asupra teritoriilor unite cu Țara, ci o amplă analiză și dezbatere publică asupra modului în care cele două legislații trebuie armonizate cu principiile enunțate de Marea Adunare Națională și cu dispozițiile impuse României prin tratatele internaționale adoptate după finele Primului Război Mondial. Astfel, s-a putut realiza procesul de modernizare legislativă a statului român, care a trebuit să se adapteze noilor condiții teritoriale și politice, având teritoriul și populația dublate, iar poporul român idealul național desăvârșit.

Bibliografie:

1. *** *1918 la români. Documentele Unirii*, vol. X, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1989.
2. *** *1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională*, vol. V, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1986.
3. *** Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VIII, București, Edit. Enciclopedică, 2003.
4. *** *Constituția din 1923 în dezbaterea contemporanilor*, București, Edit. Humanitas, 1990.
5. BANCIU, Angela, *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1988.
6. BODEA, Valentin, „Dreptul românilor la audodeterminare și Consiliul Național Mixt al Comitatului Brașov (Octombrie-Noiembrie 1918)", în *Revista Cumidava*, XXVI/2003.
7. FOCȘENEANU, Eleodor, *Istoria constituțională a României (1859-1991)*, București, Edit. Humanitas, 1992.
8. HAMANGIU, Constantin, *Codex Romaniae*, București, Cultura Națională, 1926.

9. KILCULLEN, John, *Self-determination and the right to establish a government*, disponibil la https://www.mq.edu.au/about_us/faculties_and_departments/faculty_of_arts/mhpir/staff/staff-politics_and_international_relations/john_kilcullen/self-determination_and_the_right_to_establish_a_government/ (accesat la 15.03.2018).
10. OGĂȘANU, Dumitru, *Legitimitatea Marii Uniri: 1 Decembrie 1918*, Oradea, Edit. Universității din Oradea, 2002.
11. SBÂRNĂ, Gheorghe, (ed.), *Marea Unire în Parlamentul României*, Târgoviște, Edit. Cetatea de Scaun, 2017.
12. ȘERBAN, Ioan I., „Din activitatea desfășurată în vechiul regat de voluntarii și refugiații ardeleni și bucovineni în slujba idealului național (iunie 1917 - ianuarie 1918)”, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 1/1997.
13. ȘERBAN, Ioan I., „Semnificația memoriului-manifest al voluntarilor români de la Darnița Kievului (13/26 aprilie 1917)”, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 4-5/2000-2001.
14. ȚURCANU, Ion, *Unirea Basarabiei cu România. Preludii, premise, realizări*, Chișinău, Firma editorial-tipografică „Tiporafia Centrală”, 1998.
15. URSULESCU, Nicolae-Cristian, *Organizarea judecătorească din România între anii 1918 și 1938*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2012.
16. „Monitorul Oficial”, nr. 108 din 19 mai 1925.
17. „Monitorul Oficial”, nr. 105 din 15 mai 1928.

NUMAI CÂTEVA SECOLE ÎNAPOI... PRELIMINARII...

Radu CIUCEANU*

Motto:
„ *Trăi-voi oare să scăp Țara din ghearele străinilor?*"
Tudor Vladimirescu

Abstract: ***Only a few centuries back... Preliminaries.*** The 1918 Great Union was the achievement of hundreds of thousands of fighters using the word, their soul and their mind, in Transylvania, Bessarabia and Bukovina. The author of the article recalls the preliminaries of the Great Union in 1918 by mentioning fundamental moments in the history of the Romanian provinces in the XVIII-th and the XIX-th centuries. The role of great personalities such as Andrei Șaguna, Leonte Radu, or Nicolae Bălcescu is reminded and contextualized.

Keywords*: 1918 Great Union, Andrei Șaguna, Transylvania, Valachia, Moldova, Regulamentul Organic*

Unirea cea Mare, legitimată de șuvoiul de jertfe de la Mihai Viteazul până la cei mandataţi sa voteze Unirea, răpuși cu mitraliera pe drumul lor către Alba Iulia, în 1 decembrie 1918, a însemnat strădania, vrerea și îndemnul până la jertfă a sute de mii de luptători cu vorba și condeiul, cu sufletul și mintea, a tuturor celor ce au crezut în unirea neamului nostru peste crestele Carpaților, peste apele Prutului și obcinele Bucovinei. În acest ceas astral al celor 100 de ani de la cuprinderea românilor în pământul lor de peste două mii de ani, se

* Doctor în Istorie, cercetător științific I, Director al Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române, Bucureşti.

cuvine să ne aducem aminte. Suntem la sfârșitul veacului al XVIII-lea, când în Ardeal, la Cluj, în 21 iunie 1791, reprezentanți ai națiunii române (Repraesentatio Nationis Valachicae), când s-a auzit glasul lor, s-a auzit o bătaie puternică de clopot de la biserica cea mare a orașului ce putea vesti un mare incendiu în Cetate. Panica și spaima i-a cuprins pe deputații dietei care s-au grăbit să plece, iar baronul Wieselenyi, președintele dietei, i-a oprit să rămână, motivându-și intervenția prin cuvintele rămase în istorie: „**Nu plecați, căci astăzi, în dieta Transilvaniei, *s-a aprins un foc destul de mare***”. Prin această îndrăzneață cerere – pe care ați auzit-o – el o vedea „ca un cântec de prohodire a vechilor și nedreptelor privilegii nămeșești”. În 1802, Piuariu-Molnar, în gazeta lui Paul Iorgovici, ce reflecta și răspândea dorințele românilor transilvăneni, primește prin contele Gheorghe Banffy, raportul său din 24 aprilie 1794, către Curtea de la Viena, o calificare nemijlocită: legându-le de ecourile marilor revoluții franceze din 1789. Dar toate aceste măsuri restrictive nu făceau altceva decât să adâncească un spirit de revoltă și respingere a tot ceea ce era străin. În tot acest secol se produce o comunicare prin exodul țăranilor ce nu voiau să-și părăsească ortodoxia migrând peste munți, mai ales după hrisovul domnitorului Ghica Vodă, din 1750, care le asigurase întinse locuri *slobode* în cuprinsul Principatelor Olteniei. E de menționat poziția intransigentă a episcopului greco-catolic Ioan Inochentie Micu, când în vara anului 1744, în cadrul unui Sinod organizat de el, nu se sfiește să afirme că nu va sta la îndoială *cu oamenii săi* peste munți. Fără îndoială că secolul XIX este secolul prin excelență influențat puternic de revoluția franceză a independenței națiunilor, iar pe plan european împotriva celor două Curți Imperiale de la Viena și Moscova. De menționat un raport consular francez în 1798, care afirma că „numai o mică parte din boierime (munteană) care poate judeca, asculta fermecată despre revoluția noastră (franceză) și e speranță că, încetul cu încetul, adevărurile franceze vor sfârși prin a pune în lucrare dulcea și binefăcătoarea lor lumină”. De partea cealaltă, marea boierime și o parte din clerul de sus se arăta dacă nu adversară, cel puțin indiferentă. Un moment mi se pare semnificativ: în martie 1804, la Curtea Domnească din Iași, apare un pamflet către fanariotul Alexandru Moruzi. El izvora „din duhul tulburător al unor netrebnici” subliniind existența unui „cuget al nesupunerii franțuzești

cutezând și către stăpânire cuvinte de îngrozire”. Istoricii au considerat că noua orientare se datora și influențelor prezente ale mișcărilor de neatârnare ale sârbilor din sudul Dunării și care, fără îndoială, a influențat direct marea răscoală a pandurilor lui Tudor Vladimirescu. În Moldova apare întregul proiect de Constituție în 1882, „proiect de constituție a Moldovei”, care preconiza o departajare între puterea executivă, care rămânea Domnului, și cea legislativă care rămânea sfatului obștesc. Din păcate, divanul rămânea dominat de marii boieri asociați cu mitropolitul țării și cu cei doi episcopi de la Roman și Huși. Sufletul proiectului era tânărul boier Ionică Tăutu, deopotrivă adversar al marilor boieri pe care îi acuzau că au monopolizat conducerea Principatului, dar și îndemnul înființării unor școli românești în paralel cu restricționarea cumpărării moșiilor și chiar cu oprirea străinilor să cumpere moșii, mai ales *evreii nefiind lucrători de pământ, să nu fie îngăduiți a se mai înmulți cu venirea din alte părți*.

Se cuvine o mențiune ce face o deosebire între cele două principate, muntenii fiind mai aproape de un ideal ce putea să prefigureze, *deci*, ***unirea românilor***, căci „neamul românesc, îndată ce se va înpicioroga prin înfrățită unire”, se va îndepărta de cel străin.

*

„Măcar că s-a slobozit un izvor de hrană în gura Românilor și a început a-și face lucrare firească spre împiciorogarea românescului trup, dar fiindcă, după parimie, **unul este nici unul**, de mare biruință a se dezrobi și **cealaltă**, spre a alcătui **totimea trupului românesc întru întregimea sa cea dintâi!**”[1]. „Corabia putredă a neamului românesc, are trebuință de un **corăbier iscusit**”. „Și acesta **este unirea Românilor!**... Fiți, dar uniți într-o glăsuire și **statornici întru toate spre folosul patriei, căci voi sunteți patria**”![2].

Ideea unirii își va mai găsi apostoli și prin boierul Dinicu Golescu, care scria că „neînvățătura și înjuguirea prostește pe om făcându-l rău”[3]. Aducând-ul de peste Carpați, ca dascăl pe Aron

---

[1] Ioan LUPAȘ, *Istoria unirii românilor*, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, 1934, p. 230.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*.

Florian, la școala sa de la Golești, unde fiii țăranilor vor învăța carte, luminatul boier se va înfrăți în gânduri și realizări cu Nicolae Filipescu, care preconiza o *cârmuire ereditară* de care Principatul avea nevoie. Ascensiunea Imperiului Țarist și pacea de la Adrianopol, prin care autoritatea Imperiului răsăritean a căpătat cale deschisă, a avut un efect direct asupra conducătorilor politici din ambele Principate. Iar în memoriul lor ideea unei contopiri a celor două Principate este exprimată fățiș[4]. „**Valahia și Moldova** să se împreune și să se facă amândouă un Principat”*,* a cărui cârmuire având forma unei „***monarhii mărginite după moștenire***” – lucru absolut însolit – să fie încredințată vreunui prinț din „familiile domnitoare în Germania de sus”[5]. E pentru prima oară când într-un memoriu sunt menționate: Austria, Franța și Englitera. De asemenea, se vorbește de o constituție – în toată viața domnitorului – iar după moartea *lui* „coroana să treacă la coborâtor în linie dreaptă, însă numai parte bărbătească”[6]. Important rămâne mențiunea privind instituțiile „ce au a regularisi pe Moldavia și pe Valahia atât de asemănate și deopotrivă, pe cât iartă obiceiurile și ideile primite între locuitorii lor”[7]. Și completând ideea... „această deopotrivă asemănare să le apropie între ele pe **două noroade,** a căror **unime de lege, de începutul neamului** și de **starea locului** se cuvine a le ține **strâns legate în oricare întâmplări**”[8]. Recomandările de față au fost trecute și în textul Regulamentul Organic, în capitolul 8. Evident că toți acești pași făcuți înainte de diplomația imperială rusă aveau un substrat pe care îl mărturisește Pavel Kisseleff, într-o scrisoare – 20 februarie 1930 – adresată generalului Zakrevski[9]. „Eu lucrez aici ca îndeplinitor al voinții Împăratului și ca creștin. Mult mai rămâne să facă cel ce va domni peste aceste țări, dar **eu mă silesc mai ales să câștig pentru Rusia bogățiile acestor țări,** prin legături comerciale, **și să supun pe Moldoveni și pe Valahi obiceiurilor și regulelor noastre**”[10].

---

[4] *Ibidem*, p. 232.
[5] *Ibidem*.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*, p. 233.
[8] *Ibidem*.
[9] *Ibidem*, p. 234.
[10] *Ibidem*.

*

Transilvania

Lunga domnie a Împăratului Francisc I și guvernarea despotică a sa nu a putut îngrădi dorința popoarelor din cuprinsul imperiului. Iar afirmația cancelarului Metternich, din 1844, *că* „Ungaria se află în anticamera iadului revoluționar”[11]. O activitate crescândă și constantă a episcopilor români s-a concretizat într-un memoriu din 1834, prin care se afirma răspicat: „**națiunea română care întrece cu mulțimea** celelalte națiuni din Transilvania și poartă în mai mare măsură toate greutățile în timp de război și în vreme de pace, **fără a avea un drept cetățenesc**, să fie recunoscută ca națiune de sine stătătoare și întru toate la fel cu celelalte trei națiuni recepte (primite)”[12]. Răspunsul a venit destul de repede purtând pecetea diplomației perfide și tradiționale a Curții de la Viena: „**să aștepte în liniște, silindu-se a fi și în viitor vrednici de bunăvoința și de mila cu adevărat părintească (sic!) a Majestății Sale sacratisime**”[13].

În anii următori, 1837 și 1842, aceiași episcopi încearcă din nou să amelioreze, de data aceasta împreună cu sașii, condițiile de viețuire din Transilvania. Este de menționat că în cadrul unei comisii speciale întrunite la 3 mai 1845, sub președenția lui Emeric Mikó, se întărea mențiunea din raportul lui Anton Liszai, care sublinia că dieta din Cluj ar fi încuviințat creștinilor ortodocși *tot ceea ce cere **spiritul timpului*** fără vătămarea (sic!) legilor temelie din Transilvania. De remarcat că la mijlocul veacului al XIX-lea, conducătorii Transilvaniei începuseră să sesizeze pericolul unei prăbușiri a constituției feudale din Transilvania.

Astfel, Bartolomeu Szemere, membru al guvernului din timpul lui Ludovic Kossuth, recunoștea fără tăgadă nedreptățile îndurate de românii din Transilvania, afirmând într-un memoriu: „nu este popor a cărui soartă tristă s-ar putea asemăna cu a Românilor... constrânși de cârmuirea austriacă în unire cu Roma, prin toate mijloacele ce se pot închipui, ale apăsării morale și ale puterii armate”[14]. Bisericile s-au

[11] *Ibidem*, p. 238.
[12] *Ibidem*.
[13] *Ibidem*.
[14] *Ibidem*, p. 240.

închis – au fost dărâmate (n.n.) „Nou-născuții le-au rămas nebotezați, perechile căsătorite fără binecuvântare, iar morții neînmormântați... Ei nu s-au putut afirma și nu s-au putut dezvolta în nicio direcție potrivită cu firea lor, ci au stat ca un minunat copac viu, bogat în frunze, dar nici o floare nu a putut înmuguri și nici un rod nu a strălucit vreodată în crengile lui întunecate!...”[15].

În Transilvania, Constituția din 26 februrie 1861, de la Viena, realizată prin colaborarea a două personalități ale imperiului, ministrul Anton Schemerling și doctor Hans von Perthaler își vor găsi expresia concentrată în mesajul împăratului la 1 mai 1861, prin promulgarea din februarie. Cu acest prilej, s-a realizat dualismul între „ideea de *stat dinastic și între cerinţele constituţionale ale veacului XIX*”[16]. Din nefericire pentru Austria, și poporul său, în 1865 se pune capăt acestui condominium. În Senatul său imperial s-a pronunțat într-un veritabil program național și religios și episcopul Andrei Șaguna. „1. unitatea monarhiei cu puterile, pe cari le va hotărî împăratul; 2. constituții provinciale corespunzătoare autonomiei și împrejurărilor din fiecare provincie. 3. Deopotrivă îndreptățire a tuturor națiunilor și religiilor, precum și dreptul limbei lor la toate dregătoriile”[17]. În același an, într-o conferință națională, întrunită la Sibiu, la propunerea directă a arhiereului Andrei Șaguna, s-a manifestat din nou ca națiunea română să fie recunoscută independentă față de celelalte națiuni. Dar împotrivirea guvernului și prezența activă aristocrației maghiare a dus la amânarea dietei, iar în 15 ianuarie 1863, însăși cancelarul de curte Nádasdy a afirmat că „în Transilvania nu ar fi cu putință chemarea dietei provinciale decât cu condiția să fie mulțumiți Românii și căpetenia lor politică Andrei Șaguna”[18].

Din nou, la Sibiu, în aprilie 1863, s-a ținut un congres național politic românesc și care a avut urmare plecarea unei delegații în frunte cu episcopul Șaguna, la Viena, dar fără să obțină rezultate pozitive. Mai cu spor s-a dovedit evenimentul prilejuit la 1 iulie 1863, în Sibiu, unde românii noștri au obținut un veritabil succes: prezența a 46 de deputați, față de 43 ai ungurilor și 32 ai sașilor. Din păcate, legi votate

---

[15] *Ibidem*.
[16] *Ibidem*, p. 276.
[17] *Ibidem*.
[18] *Ibidem*, p. 277.

în dieta sibiană, care stipulau „egala îndreptățire a națiunii române și a confesiunilor ei”[19], se alătura unei alte legi ce stabilea egala îndreptățire a celor trei limbi din Transilvania – română, germană, maghiară . Însă evenimentele au curs în altă direcție. Deși declarase în 27 august 1865 că dieta Transilvaniei „ar trebui oprită de la orice pas pripit, întrucât nu ar fi potrivit să se contopească Transilvania și administrativ cu Ungaria”[20]. Două zile mai târziu, în mod hilar, împăratul Francisc Iosif declara și stăruia pentru încorporarea Transilvaniei. Iar către sfârșitul lui august 1865, când Șaguna ajunge la Viena, i se aduce la cunoștință decizia luată. La 1 septembrie, dieta din Sibiu a fost desființată prin Decret și preconizată alta la Cluj, în 19 noiembrie. Protestul vehement al românilor și al sașilor nu a fost auzit. Iar Francisc I, după ce s-a încoronat Rege al Ungariei, 8 iunie 1867, a îngropat cele două legi în dieta de la Sibiu și care fuseseră sancționate chiar de el. Pentru români mai rămăseseră o singură cale de emancipare și recunoaștere a prezenței lor majoritare: o mitropolie ortodoxă autonomă și un Statut Organic cu introducerea votului obștesc în viața bisericii ortodoxe. Pe bună dreptate revista franceză *Revue des Deux Mondes* îl numea pe Șaguna, la 15 octombrie 1867, „șeful politic necontestat al rasei românești din Transilvania”[21].

*

O atitudine fermă împotriva Regulamentului Organic o va avea în Moldova, comisul Leonte Radu, „care-și asemuiește Regulamentul Organic și pravilele cu niște veritabile cărți de joc, iar desfrânarea și luxul sunt încuibate prin toate instanțele...”[22]. În dorințele sale, **această conjurațiune confederativă a Moldovei, se preconiza păstrarea legăturilor cu Poarta otomană, cu condiția neimplicării sale în treburile interne ale românilor**, iar pentru prima oară se cere ca **protectoratul rusesc** să fie înlocuit „**cu unul colectiv al Franței, Angliei, Austriei și Prusiei, cari să pună Țara la cale**”[23]. Proiectul, într-

[19] *Ibidem*, p. 278.
[20] *Ibidem*, 279.
[21] *Ibidem*, p. 281.
[22] *Ibidem*, p. 241.
[23] *Ibidem*.

un torent de propuneri, unele chiar în premieră, preconiza: răspunderea ministerială prin care miniștrii „să răspunză pentru greșelile și abaterile Gospodarului înainte Obsteștii adunări și a judecății criminalicești”[24]. „Țara să fie împărțită, din punct de vedere administrativ, în **cantoane** sau **mici gubernii** alcătuite în patru județe sub conducerea unui mare vornic, cu centre la Iași, Galați, Botoșani și Roman”[25]. Iar pentru obținerea și circulația unor credite apare, iarăși, ca noutate „**un banc de împrumutare**”[26]. Complotiștii mai doreau înființarea de urgență a unei fabrici și se pronunță pentru organizarea unei poște „– după rânduiala Europei pentru înlesnirea corespondenței obstești”[27]. În final, se pronunță pentru „dezrobirea țiganilor spre a nu mai fi socotiți în numărul dobitoacelor”[28]. În ceea ce privește admiterea străinilor, conjurația federativă a Moldovei se pronunțau ca străinii și evreii „să fie opriți **a posesui** (a stăpâni) în Moldova moșii cu sate”[29]. Programul lui Leonte Radu își încheie mesajul recomandând „să se izgonească luxul, să se ridice moralul spre a se putea reînnoi patriotismul în inima moldovenilor”[30]. „Din cele ce au fost întrezărite atunci s-au făptuit în cascadă Unirea Moldovei cu Muntenia, respectarea dreptului de suveranitate, „înlocuirea prolectoratului rusesc cu unul colectiv al Puterilor europene”[31] și, nu în cele din urmă, cererea dinastiei străină ca o bârșe, ctitorirea unei Bănci Naționale în 1880*,* fără partipare extra muros!

Mai radicali se vor pronunța membrii partidului național ce vor redacta un manifest ce reflecta un program în care trebuia să redea „independența tuturor membrilor risipiți ai neamului românesc, 1 noiembrie 1838”[32].

Programul care va conține *in nuce* majoritatea dezideratelor de până acum, își va găsi o reprezentare de vârf prin societatea secretă Frăția – după un model carbonar – condusă nemijlocit de două mari personalități ale veacului XIX, Nicolae Bălcescu și Ioan Ghica.

---

[24] *Ibidem*, p. 242. Mențiunea apare și în Arhiva memorandistului Zaharia Boiu.
[25] *Ibidem*.
[26] *Ibidem*.
[27] *Ibidem*.
[28] *Ibidem*.
[29] *Ibidem*.
[30] *Ibidem*.
[31] *Ibidem*, p. 243.
[32] *Ibidem*, p. 244.

În concluzie, se poate afirma că indiferent de cele trei mari provincii românești, dorința spre unitate și unire, într-un mănunchi statal și național, a fost Steaua Polară, care i-a călăuzit pe străbunii noștri către acea zi mirabilă ce a consemnat dorința expresă a unui popor care voia să-și ducă veșnicia existenței sale prin jertfele celor care i-au pus temelie, dar și prin recunoașterea unor virtuți contemporane.

Bibliografie:

1. LUPAȘ, Ioan, *Istoria unirii românilor*, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, 1934.

DOUĂ BISERICI, O SINGURĂ NAŢIUNE. CONSIDERAŢII PRIVIND BICONFESIONALISMUL ROMÂNILOR DIN IMPERIUL HABSBURGIC/AUSTRO-UNGARIA, SECOLELE XVIII-XX

Ion CÂRJA[*]
Cecilia CÂRJA[**]

Abstract: ***Two Churches, One Nation. Remarks on the Romanians' Bi-Confessionalism in the Habsburg/Austro-Hungarian Empire, 18th-20th Centuries.*** Our communication aims at pointing out the long-term premises of the Great Union that happened in 1918 based on how they are identified in the religious life led by Romanians living under the Austrian-Hungarian monarchy. Before the political union of all Romanians in a single state was made possible by the context brought forward by the end of World War I, the two churches from Transylvania, the Orthodox and Greek-Catholic ones, united Romanians through religious institutions. The two religious jurisdictions, which became metropolitanates: the Greek-Catholic one in 1853, the Orthodox respectively in 1864, contained the whole Romanian ethnic element from Austria-Hungary, with the exception of Bucovina. Their territorial limits coincided on the north, west and south-west areas with the frontiers of the Romanian national unitary state as they were drawn out in the peace treaties from 1919-1920. At the same time, the local religious structures, the parishes, up until the central administrative levels of the two Romanian churches significantly contributed to creating democratic practices and procedures (handling current problems, choosing representatives, the dialogue with the "other" – the alterity from their own ethnic perimeter) that have proven efficient and

[*] Conf. univ. dr., Universitatea „Babeş-Bolyai" (Facultatea de Istorie şi Filosofie), Cluj-Napoca, România.
[**] CS II dr., Universitatea „Babeş-Bolyai" (Direcţia Patrimoniu Cultural Universitar), Cluj-Napoca, România.

functional in the autumn of 1918. The two Churches have thus achieved in their own particular forms a partial union of the Romanians living under foreign rule, in religious-confessional frames, thus anticipating and preparing the complete union from 1918.

***Keywords**: Transylvania, the Great Union, bi-confessionalism, the Orthodox Church, the Greek-Catholic Church*

Unirea cu Roma a românilor ardeleni la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea a inaugurat o realitate cu totul nouă în istoria vieții religioase a poporului român: biconfesionalismul. Întemeierea noii structuri ecleziastice, Biserica Greco-Catolică, s-a dovedit a fi un fapt de lungă durată și s-a instalat ca un element al specificității identitare a unei națiuni pe cale de a deveni modernă, românii, ajunși de puțină vreme supuși ai împăraților Habsburgi odată cu extinderea imperiului dunărean spre Europa răsăriteană. Asumarea de către români, la nivelul conștiinței de sine, a existenței „celor două strane", Biserica Ortodoxă, reactivată instituțional în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și cu episcopi de neam român în fruntea ei din 1810 (începând cu Vasile Moga), și respectiv Biserica Unită sau Greco-Catolică, a fost un exercițiu dificil și complicat, o realitate care s-a instalat pe termen lung, până la urmă și care a impus o anume reconfigurare a vieții comunitare românești în ansamblul său. Istoria celor două confesiuni românești este cunoscută, în linii mari cel puțin, ca urmare a contribuțiilor istoriografice mai vechi și cu deosebire a celor apărute după 1989[1], astfel, rândurile de față nu se doresc a fi un demers care să îmbogățească sub aspect cantitativ bibliografia de specialitate a temei, ci mai degrabă să încerce unele chestionări și evaluări de ansamblu.

[1] Corina TEODOR, *Coridoare istoriografice. O incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850-1920*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2003; Ion CÂRJA, Cecilia CÂRJA, „The history of the Greek-Catholic Church as reflected in the post 1989 Romanian historiography. Some considerations", în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Historia*, vol. 61, 2/2016, p. 157-176.

Intenția noastră este să revizităm o dezbatere care a cunoscut angajamente și poziționări foarte adesea polemice în istoriografiile confesionale și în mediile ecleziastice de la noi, de-a lungul timpului, referitor la consecințele existenței, începând de la 1700, a două Biserici și a două identități confesionale printre românii ardeleni și la impactul acestei stări de fapt asupra unității naționale. Altfel spus, considerăm oportun ca în acest an al Centenarului României Mari, să reflectăm asupra impactului pe care l-a avut „separația confesională" a românilor din Imperiul Habsburgic, devenit de la 1867 monarhie austro-ungară, asupra vieții publice și comunitare a acestui popor, de-a lungul ultimelor trei secole. Pornind de la premisa că unitatea în planul bisericesc și al vieții religioase constituie liantul și fundamentul unității naționale, discursul politic și cel confesional au reiterat până la a deveni loc comun ideea că existența a două identități confesionale printre românii intracarpatici, ortodoxă și greco-catolică, a fost un factor obstructiv și, deci, complet nefericit pentru solidaritatea și pentru unitatea națională românească[2]. Așa cum se întâmplă frecvent în studierea și înțelegerea trecutului, schimbarea perspectivei de abordare și renunțarea la grile de lectură cu concluziile dinainte știute oferă posibilitatea unor nuanțări, cel puțin, dacă nu chiar a reformulării unor idei considerate de multă vreme certitudini.

Înainte de toate, trebuie reamintit faptul că în cazul românilor, ca peste tot în Europa central-răsăriteană, confesiunea a participat la construcția identității naționale moderne, în sensul în care a servit ca factor de identificare etnică, cu deosebire la popoare aflate în componența unor imperii multinaționale pentru care nu exista un cadru statal propriu care să funcționeze ca element identitar de referință. Acestea se regăseau, sub raportul definirii identitare, în spiritul

[2] Una din cele mai cunoscute scrieri polemice pe această temă este lucrarea pr. acad. prof. univ. dr. Mircea PĂCURARIU, *Uniația în Transilvania în trecut și astăzi*. Pentru articolul de față am consultat ediția apărută la Deva, Edit. Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2017; vezi mai ales p. 77-80. În istoriografia confesională greco-catolică, o abordare de o factură similară este: Zenovie PÂCLIȘANU, *Biserica și românismul*, Târgu-Lăpuș, Edit. Galaxia Gutenberg, 2005, a se vedea mai ales p. 110-111.

concepției romantice, etno-culturale a națiunii, așa cum a formulat-o Johann Gottfried Herder. Popoare aflate sub dominația imperiilor habsburgic, țarist și otoman, ale căror interese se intersectau și se ciocneau în zonă, lipsite așadar de structuri statale proprii, pentru multă vreme s-au refugiat în elaborări de altă factură, culturale și confesionale, pentru a se individualiza ca identități comunitare distincte și pentru a se diferenția de alteritățile, nu de puține ori opresive, cu care coabitau. În aceste cazuri, religia sau confesiunea a funcționat ca un factor major de individualizare etnică, iar apartenența la propriul perimetru confesional a ținut loc, pentru multă vreme, de conștiință politică sau politico-națională. Solidaritățile confesionale vor fi treptat și tot mai evident înlocuite, pe măsură ce ne apropiem de secolul al XIX-lea, de solidaritățile de factură etnică; se va trece de la naționalismul cultural la naționalismul politic și la politizarea ideii de națiune. Pentru popoarele sud-est-europene însă, rolul confesiunii în definirea și susținerea identităților naționale nu s-a încheiat odată cu impunerea ideologiilor naționale, iar Biserica a continuat să fie un „stâlp al națiunii”[3].

În cazul românilor, din Principate sau din spațiul intracarpatic, confesiunea ortodoxă deopotrivă cu cea greco-catolică pentru aceștia din urmă, după 1700, au deținut în mod substanțial calitatea de marcă identitară, apartenența la un perimetru confesional fiind decisivă pentru identificarea etnică. Astfel, pe baza acestei logici, în Transilvania și în celelalte teritorii aparținătoare Imperiului Habsburgic (austro-ungar după 1867), „ortodox” și „greco-catolic” au ajuns să evidențieze în mod decisiv identitatea de „român” şi să facă diferenţa faţă de parametrii identităţii celuilalt: „romano-catolic” şi „reformat” – ca distinctive identitar-confesionale pentru maghiari, „evanghelic”/„luteran” pentru saşi etc[4]. Confesiunea a fost astfel, pentru români, un determinant etnic

[3] Alexandru DUȚU, „Sacru şi profan în sud-estul european. Secolele XVII-XIX”, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, XXXI, 1992, p. 43 sq.

[4] Nicolae BOCȘAN, „Alterităţi în relaţiile interconfesionale din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (romano-catolic-greco-catolic)”, în Nicolae BOCȘAN, Valeriu LEU (eds.), *Identitate şi alteritate. Studii de imagologie*, Reşiţa, Edit. Banatica, 1996, p. 96-110.

şi naţional foarte important, iar elitele ecleziastice au deţinut până la jumătatea secolului al XIX-lea, cel puţin, calitatea de fruntaşi ai naţiunii.

Popoarele la care confesiunea continuă să aibă, până târziu, în plină modernitate, rolul de parametru al identităţii etnico-naţionale, înfăţişează situaţia unor elite bisericeşti care și-au asumat un rol fundamental în istoria lor naţională. Astfel, în cazul grecilor, mişcarea de eliberare naţională *Heteria* a beneficiat de adeziunea şi de larga participare a clerului ortodox, la bulgari, semnalul renaşterii naţionale a fost dat prin scrierile monahului Paisie de la Hilandar[5], la românii din Transilvania, aşa cum a spus-o Andrei Mureşanu în *Răsunetul* său, preoţii sunt „cu crucea-n frunte căci oastea e creştină”, elitele ecleziastice asumându-şi integral, până la naşterea unei intelectualităţi laice, postura de elite naţionale. Fruntaşii bisericeşti încep, prin episcopul Inochentie Micu Klein în veacul al XVIII-lea, mişcarea de emancipare naţională, la conducerea căreia se vor afla până la mijlocul următorului secol. La românii ardeleni, lipsiţi de o nobilime proprie, precum şi de pături urbane îndeajuns de semnificative, clerul va deţine de la începuturile modernităţii până în secolul al XIX-lea calitatea de elită naţională, atât la nivelul de vârf al conducerii afacerilor generale ale naţiunii, cât şi la nivelul de masă al comunităţilor locale[6]. Odată cu revoluţia de la 1848, s-a dat semnalul inversării raporturilor de putere în favoarea elitelor laice. Faptul a devenit o realitate tot mai limpede pe durata celei de a doua jumătăţi a secolului a XIX-lea şi la începutul secolului XX, când mişcarea naţională a românilor din Monarhia dunăreană s-a organizat în forma modernă a structurii de partid (1869,

---

[5] Despre contribuţia Bisericii la renaşterea naţională din Balcani în secolul al XIX-lea, vezi: Roberto MOROZZO DELLA ROCCA, *Le Chiese Ortodosse. Una storia contemporanea*, Roma, Edit. Studium, 1997, p. 27-113; Andrea PACINI, *L'Ortodossia nella nuova Europa. Dinamiche storiche e prospettive*, Torino, Edit. Fundaţiei Giovanni Agnelli, 2003, p. 185-236, 285-302; Rita TOLOMEO, *La Santa Sede e il mondo danubiano-balcanico. Problemi nazionali e religiosi (1875-1921)*, Roma, La Fenice Edizioni, 1996.

[6] Ion CÂRJA, „Per una storia delle élites ecclesiastiche romene nella Transilvania dell'Ottocento. Alcune considerazioni”, în Rita TOLOMEO (ed.), *Vecchie e nuove élites nell'area danubiano-balcanica del XIX secolo*, Soveria Mannelli, Edit. Rubbettino, 2011, p. 51-72.

1881)[7], astfel încât de acum erau demult apuse timpurile în care episcopii celor două confesiuni, ortodocşi şi uniţi, diriguiau în exclusivitate afacerile naţionale, ca în veacul precedent, în vremea lui Inochentie Micu Klein sau a Supplexului. Îndepărtarea episcopatului de la conducerea mişcării politice româneşti n-a însemnat excluderea totală a arhiereilor şi nici anularea relevanţei naţionale a elitelor bisericeşti[8].

Revenind la tema dublei identităţi confesionale a românilor din imperiul central european, trebuie spus că aceasta a fost considerată de elite, pe parcursul formării şi maturizării conştiinţei naţionale moderne şi concomitent cu desfăşurarea proiectului politic de emancipare, ca un risc, o „piatră de poticnire" pentru identitatea naţională. Au întrevăzut acest aspect elitele paşoptiste ardelene mai întâi, avansând drept soluţie pentru depăşirea „separaţiei confesionale" generoasa şi utopica idee a unei Biserici naţionale, româneşti şi a unei mitropolii autonome[9]. Discursul naţional românesc a vehiculat această idee, în special dinspre zona confesională ortodoxă, că existenţa a două Biserici fragilizează solidaritatea şi unitatea naţională, devenind un loc comun odată cu trecerea timpului. Cât adevăr şi câtă exagerare conţine acest enunţ, care a căpătat o valoare axiomatică, nu este locul şi nici nu ne-am propus să arătăm în paginile acestui articol, vrem doar să punctăm un alt aspect reţinut de discursul politic şi de cel istoriografic, anume că în momentele hotărâtoare pentru naţiunea română intracarpatică, elitele celor două confesiuni au ştiut să depăşească neînţelegerile şi fricţiunile,

---

[7] Informaţii despre constituirea partidelor în mişcarea naţională a românilor din Austro-Ungaria, a se vedea la Liviu MAIOR, *Memorandul-filosofia politico-istorică a petiţionalismului românesc*, Bucureşti, Edit. Fundaţiei Culturale Române, 1992, p. 65-122; Teodor PAVEL, *Partidul Naţional Român şi acţiunea memorandistă*, Cluj-Napoca, Edit. Daco-Press, 1994, p. 26-30.

[8] Vezi şi: Ion CÂRJA, „Élite e nazione. L'episcopato greco-cattolico romeno e il tardo Risorgimento", în Francesco GUIDA (ed.), *Italia e Romania verso l'unità nazionale. Convegno di studi in occasione del 150º anniversario dell'unità d'Italia (16-17 Giugno 2011) Università di Bucarest*, Bucureşti, Edit. Humanitas, 2011, p. 91-94.

[9] Nicolae BOCȘAN, „Națiune și confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea: cazul mitropoliei române", în Nicolae BOCȘAN, Ioan LUMPERDEAN, Ioan-Aurel POP, *Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XIII-XIX)*, Oradea, Edit. Fundației „Cele Trei Crișuri", 1994, p. 97-188.

să se solidarizeze în numele interesului naţional (a se vedea în acest sens două momente considerate relevante: Blaj, 15-17 mai 1848, când marea adunare a fost prezidată de întâistătătorii celor două Biserici, Andrei Şaguna şi Ioan Lemeni, şi Marea Unire de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, unde au participat deopotrivă episcopii (Miron Cristea şi Ignatie Papp – ortodocşi, Iuliu Hossu – greco-catolic), clerul local și credincioșii de ambele confesiuni.

O mai atentă analiză a biconfesionalismului românesc ardelean, pe durata întregii sale existențe, ne relevă aspecte interesante, mai greu de observat altfel, de pe pozițiile unei atitudini angajate confesional sau politico-ideologic. Astfel, în opinia noastră, configurația biconfesională a vieții religioase și comunitare a românilor din Transilvania și din celelalte provincii stăpânite de Imperiul Austriac/Austro-Ungar, departe de a fi fost o calamitate din perspectiva solidarității și unității naționale, a avut consecințe pozitive și a adus beneficii care, pe termen lung, s-au răsfrânt asupra întregii națiuni, din interiorul și din afara arcului carpatic. Admițând că relația concurențială și dimensiunea prozelitară a vieții religioase, generate de existența în ultimele trei secole a două Biserici românești în Transilvania, a cauzat tensiuni și a instalat o stare de conflictualitate la nivel comunitar, aceasta nu anulează beneficiile, urmările pozitive pe care le-a adus cu sine existența celor două identități confesionale românești.

Primul aspect pe care dorim să-l evaluăm din această perspectivă este practicarea biconfesionalismului în cotidian. Secolul al XVIII-lea și cu deosebire prima jumătate a acestui veac a fost un răstimp al frământărilor și al conflictelor religioase, marcate de treceri și reveniri, manifestându-se o mobilitate deosebit de dinamică în relația dintre cele două confesiuni, ortodoxă și greco-catolică. În perioada următoare, „frontiera” dintre cele două confesiuni s-a stabilizat în datele ei fundamentale. În jumătatea de veac care a precedat revoluția de la 1848, „trecerile” confesionale printre români s-au făcut de la ortodoxie la greco-catolicism, autorităţile provinciei transilvane favorizând schimbările de confesiune pe această direcţie[10]. Pe durata celei de a doua

[10] Simion RETEGAN, „Aspecte ale biconfesionalităţii românilor din Transilvania la

jumătăți a secolului al XIX-lea şi în prima jumătate a celui următor, nu mai avem schimbări de proporţii ale identităţii confesionale în rândul românilor. Viaţa religioasă la nivelul comunităţilor s-a caracterizat printr-o stabilitate mai pronunţată. O anumită conflictualitate interconfesională a mai persistat, cu precizarea că este vorba de disensiuni locale, de mică anvergură, fără vreun impact deosebit asupra relaţiilor de ansamblu dintre cele două Biserici româneşti. Istoriografia ecleziastică nu dispune, în prezent, de cuantificări exhaustive ale schimbărilor de confesiune, în lipsa unor serii complete de date de provenienţă arhivistică. Cercetările întreprinse în ultimele două decenii au documentat totuși realizarea unor schimbări de confesiune locale, care n-au generat o dinamică de proporţii[11]. Stabilitatea a luat locul fragilităţii, pe planul identităţii confesionale, iar românii au deprins la nivelul existenţei curente un alfabet al convieţuirii, formându-și reflexe şi deprinderi de a coabita cu alteritatea de proximitate, din propriul perimetru etnic[12].

Un argument foarte important, pentru care merită revenit asupra biconfesionalismului românesc de la nord și vest de Carpați, este acela că Biserica Ortodoxă și Biserica Greco-Catolică i-au unit pe români cu mult înainte ca unirea politico-statală a întregii națiuni să fi fost posibilă. În primele două decenii ale celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, s-a concretizat în formulă confesională, pentru fiecare Biserică în parte, idealul autonomiei bisericești și deziderratul înființării instituției mitropolitane, exprimat programatic la 1848-1849. Astfel, în 1853, Biserica Greco-Catolică românească este ridicată la statutul canonic de mitropolie, și se înființează în același timp două episcopii noi, la Gherla

mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1867)", în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, XXXV, 1996, p. 181.

[11] Macarie DRĂGOI, *Ortodocşi şi greco-catolici în Transilvania (1867-1916). Convergenţe şi divergenţe*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2011, p. 137-141.

[12] Ion CÂRJA, „The Dilemmas of Cohabitation: The Orthodox and the Greek Catholic Communities in Transilvania in the Second Half of the 19th and Early 20th Century", în Mihai I. SPARIOSU (ed.), *Intercultural Conflict and Harmony in the Central European Borderlands*, Göttingen, V&R unipress GmbH, 2017, p. 163-173.

și la Lugoj[13]. Unsprezece ani mai târziu va fi înălțată la rang mitropolitan Biserica Ortodoxă a Transilvaniei, în componența căreia se înregistrează de asemenea înființarea unei eparhii noi, cu sediul la Caransebeș[14]. Obținerea statutului mitropolitan s-a făcut concomitent cu realizarea unui alt obiectiv, de mare importanță, care depășește prin semnificațiile sale sfera strict ecleziastică: în 1853, respectiv 1864, cele două Biserici au ajuns la „autonomia bisericească deplină”, prin ieșirea Bisericii Unite de sub jurisdicția Arhiepiscopiei catolice maghiare de rit latin de la Esztergom și apoi, în cazul ortodocșilor, prin înfăptuirea „separației” ierarhice a românilor ortodocși de Biserica sârbă (Mitropolia de la Karlowitz). Înlăturând dependența de cele două ierarhii străine, românii din Imperiul Austriac au realizat în cadre ecleziastice idealul „neatârnării”, o premisă și o încurajare, am putea spune, pentru viitoarea unitate politică. Trebuie remarcat, dealtfel, că anii 50 și 60 ai veacului al XIX-lea reprezintă o perioadă fastă pentru toți românii, de la nord și de la sud de Carpați, sunt anii „unirilor”, ani în care se înfăptuiesc proiecte politice și ecleziastice majore ce pun împreună părți importante ale blocului etnic românesc din epocă: 1853 – scoaterea Bisericii Greco-Catolice române de sub dependența jurisdicțională a Bisericii Romano-Catolice maghiare și constituirea celei dintâi ca Biserică mitropolitană *sui iuris*, sufragană direct Sfântului Scaun, fapt care semnifică „unirea” tuturor românilor greco-catolici din imperiul Habsburgilor într-o singură provincie mitropolitană, „de Alba-

---

13 Octavian BÂRLEA, „Metropolia Bisericii Române Unite proclamată în 1855 la Blaj”, în *Perspective*, 37-38/1987; Ana Victoria SIMA, *Vizitele nunţiilor apostolici vienezi în Transilvania (1855-1868)*, vol. I-II, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2003; Ioana Mihaela BONDA, *Mitropolia Română Unită în timpul păstoririi lui Alexandru Şterca Şuluţiu (1853-1867)*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2009.

14 Ilarion PUȘCARIU, *Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania. Studiu istoric despre reînființarea mitropoliei. Dimpreună cu o colecţiune de acte*, Sibiu, Tipografia Archidiecesană, 1900; Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, Cluj-Napoca, s.l., 1992, p. 299-311; Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III (*Secolele XIX și XX*), București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994.

Iulia şi Făgăraş", independentă („autonomia deplină" în plan canonic, de care vorbește discursul din epocă, înseamnă tocmai acest lucru: înlăturarea unor dependențe, jurisdicții, „stăpâniri" străine sub aspect bisericesc și mai ales etnico-național); 1859 – unirea politică a celor două Principate danubiene, Moldova și Țara Românească, „Mica Unire"; 1864 – finalul fericit al străduințelor lui Andrei Șaguna de a înlătura jurisdicția ierarhică sârbească și înființarea Mitropoliei (autocefale), sub a cărei jurisdicție se vor regăsi toți românii ortodocși din Imperiul Austriac, cu excepția Bucovinei, unde s-a constituit o altă mitropolie ortodoxă pentru românii și ucrainenii din această provincie. De asemenea, trebuie remarcat faptul că cele două mitropolii române, greco-catolică și ortodoxă, cu independența în plan canonic recunoscută de foruri bisericești mai înalte și de autoritatea de stat din imperiu, au cuprins în aria lor de jurisdicție întregul bloc etnic românesc din monarhia dunăreană (cu excepția Bucovinei, al cărui întâistătător, episcopul Eugeniu Hacman, n-a rezonat la proiectul șagunian), iar limitele lor teritoriale au coincis, pe partea de nord, vest şi sud-vest, cu frontierele statului naţional unitar român aşa cum au fost acestea validate prin tratatele de pace din anii 1919-1920[15]. Cele două mitropolii românești, cu sediul la Blaj și Sibiu, au fost, astfel, împreună cu instituțiile din subordinea lor (vicariate, protopopiate, parohii, școli, fundații) instituții naționale prin excelență. Dând dovadă de un minimum de obiectivitate și ținând seama de dificultățile enorme care stăteau în calea transpunerii în faptă a proiectului romantic al „Daco-României", în condiţiile în care în a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu se întrevedea cu nici un chip eventualitatea şi momentul destructurării Monarhiei Austro-Ungare, trebuie să recunoaştem meritul Bisericilor de a fi reuşit să-i pună împreună pe o bună parte dintre românii aflaţi sub stăpânire străină.

Interesante, în această perspectivă, a istoriei ideilor şi proiectelor care şi-au propus într-un fel sau altul să-i unească pe români, sunt şi planurile de factură misionară şi prozelitară pe care le-au nutrit elitele

[15] Adela-Maria HERBAN, *România-Vatican 1920-1940. Relații diplomatice*, Deva, Edit. Călăuza, 2002, p. 34.

ambelor Biserici româneşti transilvane. Astfel, la modul explicit sau nu, elitele celor două Biserici au elaborat discursuri cu adresabilitate general-românească, anvergura lor misionară ambiţionând la a-i aduce pe toţi românii în interiorul propriei arii de jurisdicţie. Episcopul şi apoi mitropolitul Şaguna, mai sus menţionat, s-a gândit la o mitropolie care să-i păstorească pe toţi românii ortodocşi din Imperiul Habsburgic. Deosebit de sugestive sunt, apoi, proiectele de „unire a tuturor românilor", elaborate de mediul greco-catolic ardelean, în sensul în care elitele acestei Biserici s-au gândit adesea la „lăţirea Sfintei Uniri", extinderea comuniunii cu Roma la scara întregii naţiuni române din imperiu şi din afara arcului carpatic. Unirea însăşi cu Biserica Romei, la începutul veacului al XVIII-lea a fost, de altfel, în intenţia celor care au realizat-o, o unire religioasă a tuturor românilor ardeleni cu venerabilul Scaun apostolic, proiect redimensionat ulterior, în a doua jumătate a acestui secol, când autorităţile habsburgice au realizat că trecerea efectivă la noua confesiune n-a fost decât una parţială pe teritoriul fostului principat transilvan. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi la începutul celui următor, se cunosc câteva proiecte de acest fel în Biserica greco-catolică, foarte interesante şi relativ puţin cunoscute la nivelul dezbaterii culturale româneşti de astăzi, primul dintre acestea fiind înaintat sub forma unui memoriu de către mitropolitul Ioan Vancea papei Pius al IX-lea, în 4 mai 1870, cu prilejul prezenţei prelatului român la lucrările conciliului ecumenic Vatican I. Este un proiect amplu, unul din cele mai limpezi şi mai bine argumentate din câte se cunosc, „prin care sunt propuse Sfântului Scaun, cu plecăciune şi omagiu, demersurile şi maniera de primire a Naţiunii Române în Sfânta Unire a credinţei". Avansând argumente istorice, culturale şi de oportunitate, Vancea îi cerea pontifului roman să ridice scaunul arhiepiscopal şi mitropolitan de Alba Iulia şi Făgăraş „la un nou rang şi la o mai mare jurisdicţie ecleziastică", astfel încât Biserica românească greco-catolică să poată aborda de pe poziţii adecvate obiectivul extinderii unirii religioase printre români. Arhiereul român solicita, concret, ridicarea Bisericii sale la rang de patriarhie şi, în al doilea rând, constituirea unei misiuni greco-catolice române la Vidin, unde se verificase disponibilitatea românilor din zonă de a se converti la Unirea

cu Roma[16]. De proiectul unionist de la Vidin, care n-a lăsat indiferent Blajul, s-a interesat timp de cel puţin un deceniu după aceea bănăţeanul Samuil Draxin, un personaj controversat şi enigmatic[17]. În 1906, Augustin Bunea trimitea la Roma un alt proiect de unire a românilor, ardeleni şi apoi regăţeni, sub semnul confesiunii greco-catolice, prin care dezideratul unionist este legat de necesitatea întăririi Bisericii româneşti, astfel încât să o facă inabordabilă pentru Autonomia Catolică maghiară, proiect care a stârnit foarte multă vâlvă în epocă şi pe care românii uniţi îl considerau riscant pentru autonomia şi în cele din urmă pentru identitatea Bisericii lor[18]. Având în vedere obiective concrete, impuse de situaţia locală şi de realităţile politico-ecleziastice din Austro-Ungaria, fruntaşii români greco-catolici au ştiut să conecteze propriile aspiraţii unioniste la proiectele şi strategiile formulate de Sfântul Scaun, în epocă, odată cu Pius al IX-lea şi Leon al XIII-lea, la adresa creştinismului răsăritean[19]. În această enumerare a proiectelor „de unire" ale mediilor greco-catolice ardelene, trebuie să-l amintim şi pe cel gândit şi promovat de Vasile Lucaciu, care a crezut cu tărie că unirea

16 Nicolae BOCȘAN, Ion CÂRJA, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I (1869-1870*), Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2001, p. 187-190; Ion CÂRJA, *Biserică şi societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea (1869-1892)*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 260-270.

17 Alături de referința citată mai sus: I. CÂRJA, *Biserică și societate*, p. 260-270, vezi şi Nicolae BOCȘAN, Ion CÂRJA, „A Greek-catholic missionary south of the river Danube: Samuil Draxin", în *Revue Roumaine d'Historire*, XLIX, 2010, nr. 1-2, p. 37-58.

18 Vezi: I. CARJA, *Biserică şi societate*, p. 171-222; Cecilia CARJA, Ion CARJA, „Identità confessionale-identità nazionale. Le élites della Chiesa greco-cattolica romena e l'Autonomia cattolica dell'Ungheria nel periodo del dualismo (1867-1918)", în Andrea CIAMPANI, Rita TOLOMEO (eds.), *National Identities and Transnational European Èlites*, Soveria Manelli, Edit. Rubbettino, 2015, p. 121-138.

19 Pe această temă, a se vedea: Angelo TAMBORRA, „Catholicisme et monde orthodoxe à l'epoque de Pie IX", în *Miscellanea Historia Ecclesiasticae*, vol. IV, Louvain, 1972, p. 179-193; Constantin G. PATELOS, *Vatican I et les évêques uniates. Une étape éclairante de la politique romaine à l'égard des orientaux (1869-1870)*, Louvain, Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, fasc. 65, 1981, p. 1-77; Rosario F. ESPOSITO, *Leone XIII e l'Oriente cristiano. Studio storico-sistematico*, Milano, Edizioni Paoline, 1961.

românilor cu catolicismul va fi benefică pentru naţiune[20]. Sfârşitul primei conflagraţii mondiale a reactivat elanul prozelitar al celor două Biserici româneşti, care făuresc o serie de planuri „unioniste" la adresa celeilalte confesiuni. Din ambele părţi se porneşte de la necesitatea folosirii contextului cu totul special, al unirii politice a tuturor românilor, pentru a-i aduna în sfârşit sub păstorirea uneia şi aceleiaşi Biserici. Voci din Biserica Ortodoxă consideră că Biserica Greco-Catolică şi-a încheiat misiunea istorică şi că românii uniţi trebuie să revină în sânul „Bisericii strămoşeşti". La rândul său, Biserica Greco-Catolică a reluat şi repropus mai vechiul proiect de extindere a comuniunii cu Roma la scara întregii naţiuni române, în contextul favorabil al realizării Marii Unirii, idee de care a legat unele obiective punctuale, ca de pildă mutarea sediului mitropoliei în capitala statului, Bucureşti[21]. Cele două Biserici au avut, aşadar, proiecţii misionare cu o largă adresabilitate, vizând încorporarea întregii naţiuni în propria jurisdicţie, fiecare dintre ele considerându-se reprezentativă pentru comunitatea românească din fosta Austro-Ungarie. Acest program „naţional" al Bisericilor româneşti ardelene reluat în contextul de excepţie al sfârşitului de război, se menţine, în tonalităţi diferite, şi în perioada următoare, fiecare confesiune dorind să înfăptuiască în nume propriu reunificarea bisericească prin absorbirea celeilalte, pentru ca în felul acesta unitatea în plan ecleziastic să o dubleze pe cea politică realizată odată cu Marea Unire.

În acelaşi timp, este binecunoscut faptul că cele două Biserici româneşti ale Transilvaniei au adus o contribuţie deosebit de solidă la renaşterea culturală şi la formarea unei culturi româneşti moderne, prin seminarele şi academiile teologice, prin reţeaua de şcoli elementare confesionale de la sate, prin presă şi prin tipografiile de la Blaj şi Sibiu, prin operele istorice, filologice și teologice ale unor personalităţi ortodoxe şi greco-catolice din secolele XVIII-XX. Dacă această

---

[20] Simion RETEGAN, *Luptând pe două fronturi. Memorandistul Vasile Lucaciu*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2016, p. 55-56.

[21] I. CÂRJA, *Biserică şi societate*, p. 274; vezi și Lucian TURCU, *Între idealuri şi realitate. Arhidieceza greco-catolică de Alba Iulia şi Făgăraş în timpul păstoririi mitropolitului Vasile Suciu (1920-1935)*, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2017, p. 360 sq.

dimensiune a întâlnirii dintre viața bisericească și cultura națională în Transilvania dispune de solide reconstituiri istoriografice, a fost mai puțin evidențiată contribuția biconfesionalismului romănsc ardelean la formarea unor reflexe și deprinderi pozitive la nivel comunitar și la exersarea unor practici, a unor atitudini și comportamente compatibile în ultimă instanță cu valorile democratice. Traversând, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în special, o perioadă de reforme și de reașezare în plan constituțional, cele două Biserici au construit instituții, la nivelul central al administrației bisericești și pe plan local, pe care le-au făcut să funcționeze în baza unor proceduri și practici care trebuiau să le asigure eficiența în cotidian. Nu mai puţin important este faptul că existând de la 1700 încoace două identităţi confesionale în componenţa aceleiaşi comunităţi româneşti din imperiu, românii „greco-orientali" şi „greco-catolici", „uniţii" şi „neuniţii", aşa cum erau denominaţi în discursul epocii, aceștia au fost obligaţi să înveţe să convieţuiască, să se obişnuiască sub aspect mental şi comportamental cu existenţa „celuilalt", alteritatea de proximitate din propriul perimetru etnico-naţional. Astfel, lumea românească din provinciile fostului imperiu a metabolizat fermenţii unei occidentalizări culturale în cadre ecleziastice[22].

La o privire de ansamblu asupra istoriei bisericii și a vieții religioase din perioada cuprinsă între Unirea cu Biserica Romei la 1700 și Marea Unire din anul 1918, se poate observa că acest caracter biconfesional al identității românilor a generat în timp elemente de mentalitate și de cultură politică de care trebuie să se țină seama pentru o mai bună înțelegere și pentru o interpretare pertinentă a modernității românești. Triumful principiului național în Biserică, în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în contextul obţinerii deplinei autonomii bisericeşti şi a formării mitropoliilor autonome, a fost o

[22] Consideraţii dezvoltate şi în: Cecilia CÂRJA, Ion CÂRJA, „Ortodossia, Cattolicesimo ed identità europea tra i romeni transilvani nel XIX secolo. Appunti per una ricerca", în Ioan-Aurel POP, Ovidiu GHITTA, Ioan BOLOVAN, Ana Victoria SIMA (eds.), *Dal cuore dell'Europa. Omaggio al professor Cesare Alzati per il compimenti dei 70 anni*, Cluj-Napoca, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2015, p. 307-308.

achiziţie de importanţă majoră, care a făcut ca instituţiile bisericeşti să fie, la toate nivelele, de la parohie până la provincia mitropolitană, „instituţii naţionale" româneşti. Având în vedere obiective şi finalităţi specific ecleziastice, precum autonomia canonică şi organizarea constituţională, cele două Biserici au înfăptuit unificări parţiale ale blocului etnic românesc din monarhie, care au avut o importanţă enormă în condiţiile în care drepturi colective sau autonomia ori independenţa politică nu le erau accesibile, iar Marea Unire era încă departe. De asemenea, în organizarea şi funcţionarea lor curentă, Bisericile româneşti au favorizat apariţia şi consolidarea unor practici, atitudini şi comportamente, a unor reflexe culturale apropiate de ethosul şi de modelul occidental de civilizaţie.

Bibliografie

1. BÂRLEA, Octavian, „Metropolia Bisericii Române Unite proclamată în 1855 la Blaj", în *Perspective*, 37-38/1987.
2. BOCȘAN, Nicolae, „Alterităţi în relaţiile interconfesionale din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (romano-catolic-greco-catolic)", în Nicolae BOCȘAN, Valeriu LEU (eds.), *Identitate şi alteritate. Studii de imagologie*, Reşiţa, Edit. Banatica, 1996, p. 96-110.
3. IDEM, „Națiune și confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea: cazul mitropoliei române", în Nicolae BOCȘAN, Ioan LUMPERDEAN, Ioan-Aurel POP, *Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XIII-XIX)*, Oradea, Edit. Fundației „Cele Trei Crișuri", 1994, p. 97-188.
4. BOCȘAN, Nicolae / CÂRJA, Ion, „A Greek-catholic missionary south of the river Danube: Samuil Draxin", în *Revue Roumaine d'Historire*, 1-2/2010, p. 37-58.
5. BOCȘAN, NICOLAE / CÂRJA, ION, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I (1869-1870*), Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2001.
6. BONDA, Ioana Mihaela, *Mitropolia Română Unită în timpul păstoririi lui Alexandru Şterca Şuluţiu (1853-1867)*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2009.
7. CÂRJA, Cecilia / CÂRJA, Ion, „Identità confessionale-identità nazionale. Le élites della Chiesa greco-cattolica romena e l'Autonomia cattolica dell'Ungheria nel periodo del dualismo (1867-1918)", în Andrea

CIAMPANI, Rita TOLOMEO (eds.), *National Identities and Transnational European Èlites*, Soveria Manelli, Edit. Rubbettino, 2015, p. 121-138.

8. CÂRJA, Cecilia / CÂRJA, Ion, „Ortodossia, Cattolicesimo ed identità europea tra i romeni transilvani nel XIX secolo. Appunti per una ricerca", în Ioan-Aurel POP, Ovidiu GHITTA, Ioan BOLOVAN, Ana Victoria SIMA (eds.), *Dal cuore dell'Europa. Omaggio al professor Cesare Alzati per il compimenti dei 70 anni*, Cluj-Napoca, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2015, p. 296-308.
9. CÂRJA, Ion, *Biserică şi societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea (1869-1892)*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2007.
10. CÂRJA, Ion, „Élite e nazione. L'episcopato greco-cattolico romeno e il tardo Risorgimento", in vol. Francesco GUIDA (ed.), *Italia e Romania verso l'unità nazionale. Convegno di studi in occasione del 150° anniversario dell'unità d'Italia (16-17 Giugno 2011) Università di Bucarest*, Bucureşti, Edit. Humanitas, 2011, p. 91-94.
11. CÂRJA, Ion, „Per una storia delle élites ecclesiastiche romene nella Transilvania dell'Ottocento. Alcune considerazioni", în Rita Tolomeo (ed.), *Vecchie e nuove élites nell'area danubiano-balcanica del XIX secolo*, Soveria Mannelli, Rubbettino, 2011, p. 51-72.
12. CÂRJA, Ion, „The Dilemmas of Cohabitation: The Orthodox and the Greek Catholic Communities in Transilvania in the Second Half of the 19th and Early 20th Century", în Mihai I. SPARIOSU (ed.), *Intercultural Conflict and Harmony in the Central European Borderlands*, Göttingen, V&R unipress GmbH, 2017, p. 163-173.
13. CÂRJA, Ion / CÂRJA, Cecilia, „The history of the Greek-Catholic Church as reflected in the post 1989 Romanian historiography. Some considerations", în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Historia*, 2/2016, p. 157-176.
14. DRĂGOI, Macarie, *Ortodocşi şi greco-catolici în Transilvania (1867-1916). Convergenţe şi divergenţe*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2011.
15. DUȚU, Alexandru, „Sacru şi profan în sud-estul european. Secolele XVII-XIX", în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, XXXI, 1992, p. 37-48.
16. ESPOSITO, Rosario F., *Leone XIII e l'Oriente cristiano. Studio storico-sistematico*, Milano, Edizioni Paoline, 1961.

17. HERBAN, Adela-Maria, *România-Vatican 1920-1940. Relații diplomatice*, Deva, Edit. Călăuza, 2002.
18. MAIOR, Liviu, *Memorandul - filosofia politico-istorică a petiţionarismului românesc*, Bucureşti, Edit. Fundaţiei Culturale Române, 1992.
19. MARICA, George Em., *Studii sociologice*, Cluj-Napoca, Edit. Fundației Culturale Române, Centrul de Studii Transilvane, 1997.
20. MOROZZO DELLA ROCCA, Roberto, *Le Chiese Ortodosse. Una storia contemporanea*, Roma, Edit. Studium, 1997.
21. PACINI, Andrea, *L'Ortodossia nella nuova Europa. Dinamiche storiche e prospettive*, Torino, Edit. Fundaţiei Giovanni Agnelli, 2003.
22. PATELOS, Constantin G., *Vatican I et les évêques uniates. Une étape éclairante de la politique romaine à l'égard des orientaux (1869-1870)*, Louvain, Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, fasc. 65, 1981.
23. PAVEL, Teodor, *Partidul Naţional Român şi acţiunea memorandistă*, Cluj-Napoca, Edit. Daco-Press, 1994.
24. PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, Cluj-Napoca, s.l., 1992.
25. IDEM, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III (*Secolele XIX și XX*), București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994.
26. IDEM, *Uniația în Transilvania în trecut și astăzi*, Deva, Edit. Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2017.
27. PÂCLIȘANU, Zenovie, *Biserica și românismul*, Târgu-Lăpuș, Edit. Galaxia Gutenberg, 2005.
28. PUȘCARIU, Ilarion, *Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania. Studiu istoric despre reînființarea mitropoliei. Dimpreună cu o colecțiune de acte*, Sibiu, Tipografia Archidiecesană, 1900.
29. RETEGAN, Simion, „Aspecte ale biconfesionalităţii românilor din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1867)", în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, XXXV, 1996, p. 177-183.
30. IDEM, *Luptând pe două fronturi. Memorandistul Vasile Lucaciu*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2016.
31. TAMBORRA, Angelo, „Catholicisme et monde orthodoxe à l'epoque de Pie IX", Louvain, *Miscellanea Historia Ecclesiasticae*, IV, 1972, p. 179-193.

32. TEODOR Corina, *Coridoare istoriografice. O incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850-1920*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2003.
33. TOLOMEO, Rita, *La Santa Sede e il mondo danubiano-balcanico. Problemi nazionali e religiosi (1875-1921)*, Roma, La Fenice Edizioni, 1996.
34. TURCU, Lucian, *Între idealuri şi realitate. Arhidieceza greco-catolică de Alba Iulia şi Făgăraş în timpul păstoririi mitropolitului Vasile Suciu (1920-1935)*, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2017.

„MOMENTUL ANDREI ȘAGUNA” – CONȘTIINȚĂ NAȚIONALĂ ȘI UNITATE PRIN CULTURĂ ȘI EDUCAȚIE

Ciprian-Ioan STREZA*

Abstract: ***The Andrei Şaguna moment – national conscience and unity through culture and education.*** The history of the Romanians in Transylvania acknowledges Saint Metropolitan Andrei Şaguna's shepherding of the Church as a reference point, that had crucially contributed to the creation of the Romanian people's unity of conscience, which ultimately led to the Great Union in 1918. The great Metropolitan knew that a people enlightened through culture and education is thus enabled to overcome all the hardships and challenges of history and is subsequently empowered to pursue tenaciously its political and ecclesiastical goals and ideals for a union. Like a true apostle of the Transylvanian Romanians, Metropolitan Andrei Şaguna bestowed on the Transylvanian Church the treasures of his charisms, his energy and tireless fervour and the wisdom of his remarkable diplomacy, and made it bring forth a "hundredfold fruit", i.e. he set up hundreds of religious and lay schools of all levels of education. He also supervised the compilation of school manuals and syllabuses, and the training of school teachers. Yet his greatness actually lies in that he managed all these amid extremely harsh political conditions. He was intuitively certain that only the existence of a solid Orthodox confessional educational program would allow the Romanians to exist as a nation and play an active role in Transylvania's social-political life, which would eventually contribute to the achievement of the national union of all Romanians from the three Romanian Provinces.

Keywords: *History of Transylvania, Church History, Confessional Education, Transylvanian Art and Culture*

---

* Profesor, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, România.

1. Educaţie, vocaţie, cultură şi mărturisire în biografia Mitropolitului Andrei Şaguna

Marele Mitropolit Andrei Şaguna s-a născut la Mişcolţ în Ungaria, în prejma Crăciunului anului 1808, într-o familie de macedoromâni şi a primit la botez numele de Anastasiu. Tatăl său, Naum Şaguna, din motive materiale, neputând să se ocupe de educaţia fiilor săi, trece în martie 1814 la catolicism, promiţând episcopului romano-catolic Stefan Fischer din Agia că-i va da spre educaţie copiii, însă bunicul din partea mamei, Mutsu, care locuia la Pesta ia nepoţii la sine pentru a le asigura îngrijirea pe care părintele copiilor, din cauza sărăciei nu mai era în stare să le o dea[1].

După moartea tatălui, copiii sunt obligaţi de stăpânirea habsburgică să frecventeze şcolile romano-catolice, astfel Anastasiu şi-a început în 1816 studiile elementare la şcoala din Mişcolţ, iar în 1826 a terminat gimnaziul catolic la Pesta. Sub influenţa mamei sale Anastasia, care a ştiut prin toate mijloacele să exercite o influenţă benefică asupra educaţiei copiilor ei, la vârsta de 18 ani, tânărul Anastasiu a dat însă o declaraţie oficială prin care recunoştea că, în pofida formaţiei sale în şcolile romano-catolice, convingerile intime îl îndemnau să urmeze „sfintele precepte ale Bisericii greci orientale"[2] Era astfel mărturisirea identităţii proprii şi a dorinţei de a experia şi valorifica bogăţia dogmatică, liturgică şi canonică a Bisericii Ortodoxe. Sentimentul religios, dragostea pentru cultul liturgic, bucuria apropierii de Dumnezeu prin rugăciune, sădite în sufletul său cu multă dragoste de vrednica sa mamă nu vor întârzia să rodească şi să trezească în viitorul mare mitropolit un cald şi viu sentiment naţional. Aceasta este comoara şi bogăţia cu care tânărul Şaguna a părăsit căminul familial[3].

Între 1826-1829 face studii de filozofie şi drept la Universitatea din Pesta şi pune temeliile vastei sale culturi profane pe care o va pune în slujba

---

[1] Ioan LUPAȘ, „Viaţa şi faptele mitropolitului Andreiu Şaguna", în Ioan LUPAȘ (ed.), *Mitropolitul Andreiu, baron de Şaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a naşterii lui*, Sibiu, 1909, p. 14.

[2] *Ibidem*, p. 22.

[3] Gheorghe TULBURE, *Mitropolitul Şaguna. Opera literară. Scrisori pastorale. Circulări Şcolare. Diverse*, Sibiu, 1938, p. 4.

Bisericii. În această perioadă în casa unchiului său, Atanasie Grabovschi, aprofundează limba, cultura şi istoria românească. Este locul unde i-a întâlnit şi pe fruntaşii români care au trăit în acest oraş: Petru Maior, Samuil Micu, Ioan Corneli, Ioan Teodorovici, Alexandru Teodori, Ştefan Neagoe ş.a.[4]. În tot acest răstimp însă, chemare interioară şi dorul de a sluji lui Dumnezeu nu l-au părăsit, astfel încât, la vârsta de 21 de ani şi-a început studiile de teologie la Vârşeţ pentru ca la vârsta de 25 de ani să îşi dedice întreaga viaţă lui Hristos prin tunderea sa în monahism sub numele de Andrei, în mănăstirea Hopovo. Timp de 13 ani cât a trăit între sârbi a studiat Canoanele Bisericii şi a cules documente istorice de mare însemnătate pentru trecutul Bisericii noastre. Acest material ştiinţific avea să-l întrebuinţeze mai târziu tocmai împotriva sârbilor în lupta pentru restaurarea Bisericii româneşti din Transilvania[5].

Chemarea sa interioară de a sluji neamului românesc precum Apostolul cel întâi chemat se împlineşte în 1846, când tânărul arhimandrit Andrei a fost trimis în mijlocul românilor ortodocşi transilvăneni pentru a conduce eparhia în calitate de vicar. Timp de un an şi jumătate a urmărit regenerarea duhovnicească, liturgică socială şi culturală a poporului şi în special al clerului. Astfel, în toamna anului 1846 el a ridicat cursul de 6 luni pentru candidaţii la preoţie la durata de un an şi dispune ca de atunci înainte "cine va voi a se primi la cursul candidaţilor la preoţie să înveţe toate şcoalele până la filozofie…"[6].

Consacrarea vocaţiei sale apostoleşti şi a chemării interioare de a sluji lui Dumnezeu şi neamului românesc s-a făcut plenar prin hirotonia sa întru episcop pe data de 18/30 aprilie 1848 în catedrala din Carloviţ[7]. În cuvântul rostit cu prilejul hirotonirii sale declara că vine în Transilvania ca: „pre românii transilvăneni din adâncul lor somn să-i deştept, şi cu voie către tot ce e adevărat, plăcut şi bun să-i atrag!"[8] şi „ca să fiu tuturor tată în înţelesul cel adevărat"[9].

---

[4] Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1994, p. 89.
[5] *Ibidem*, p. 5.
[6] Ioan LUPAȘ, *op. cit.*, p. 49.
[7] Mircea PĂCURARIU, *op. cit.*, p. 91.
[8] Nicolae POPEA, *Escelent'ia Sea Archiepiscopulu sî Metropolitulu Andreiu Baronu de Siagun'a*, Sibiiu, 1873, p. 40.
[9] *Gazeta Transilvaniei* 119, 24/12 februarie 1848.

Tenace, hotărât, cult, temeinic pregătit, ferm, a dorit mai presus de toate luminarea şi unitatea poporului său iar acestui scop i-a dedicat întreaga sa viaţă. La foarte scurt timp după instalarea ca episcop ortodox la Sibiu, Şaguna a fost prezent pe Câmpia Libertăţii de la Blaj, la 3/15 mai 1848, ca preşedinte (împreună cu episcopul greco-catolic Lemeni) al Marii Adunări Naţionale la care se va auzi pentru prima oară: „Noi vrem să ne unim cu ţara!”[10]. Aici a demonstrat Şaguna că pe lângă alte mari harisme, el a fost înzestrat cu un remarcabil simţ al realităţii şi cu o abilitate admirabilă de a se adapta momentului şi de a urmări în toate împrejurările interesele majore ale poporului său, fără însă a face concesii şi a se abate de la dreapta credinţă.

După Adunarea de la Blaj din mai 1848 şi până în vara lui 1849, Andrei Şaguna a fost reprezentantul cauzei româneşti în faţa celor din afară. El a fost principalul ei purtător de cuvânt la Viena înaintea împăratului şi a miniştrilor lui şi pentru o vreme la Pesta înaintea noului guvern maghiar[11]. Tot acum prin „ Punturile ” de la Blaj, care sintetizau doleanţele românilor, începe şirul numeroaselor petiţii pe care le-a scris Şaguna împăratului, guvernului, miniştrilor sau guvernatorilor locali. Desele călătorii şi petiţii dau măsura perseverenţei ierarhului nostru dar şi a varietăţii problemelor pe care s-a străduit să le rezolve. Acestea erau probleme vitale ale românilor transilvăneni, lipsiţi până atunci de drepturi elementare în propria lor ţară. Şaguna va încerca să le vindece aceste răni, să le aline suferinţele, să le mângâie sufletele şi să le redea demnitatea[12].

În timpul revoluţiei din Ungaria şi Ardeal, Şaguna a fost unul din sfătuitorii cei mai devotaţi ai împăratului Francisc Iosif. După terminarea revoluţiei, împăratul l-a acoperit cu onoruri şi i-a dat titlul de baron[13].

---

[10] Antonie PLĂMĂDEALĂ, „Momentul Şaguna în istoria Transilvaniei”, în *In Memoriam: Mitropolitul Andrei Şaguna (1873-2003)*, Cluj-Napoca, 2003, p. 8.

[11] Keith HITCHINS, *Andrei Şaguna şi revoluţia de la 1848*, în *Mitropolia Ardealului*, 3-4/1984, p. 196.

[12] Antonie PLĂMĂDEALĂ, *art. cit.*, p. 8.

[13] G. M. BRITANNICUS, *Mitropolitul Şaguna în lumină europeană*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1924, p. 5.

Din aprilie 1849 marele ierarh ardelean, văzând că petiţiile şi memoriile sale nu au avut nici un rezultat, a schimbat tactica şi a început să-şi soluţioneze el însuşi petiţiile[14].

Pentru înfăptuirea dezideratelor sale, Şaguna considera că principalul pas care trebuia făcut era restabilirea Mitropoliei Ortodoxe a Transilvaniei care nu mai funcţiona din 1700 când mitropolitul de atunci, Atanasie Anghel şi o parte a preoţimii au semnat Actul Unirii cu Roma. Numai astfel Biserica Ortodoxă putea să fie pentru poporul din Ardeal lumina Evangheliei şi speranţa unităţii.

Mitropolitul din Carloviţ sub jurisdicţia căruia se afla Biserica Ortodoxă Română din Transilvania s-a opus, la fel şi Curtea de la Viena. Şaguna şi-a dat seama că este inutil să continue negocierile cu sârbii şi s-a adresat împăratului. Era decis să obţină direct din partea împăratului o hotărâre în acest sens. După mai multe încercări eşuate, eforturile sale dau roade şi se împlinesc abia în preajma Crăciunului anului 1864, când împăratul aprobă reînfiinţarea Mitropoliei Transilvaniei.

Prima grijă a noului arhiepiscop-mitropolit a fost să asigure Bisericii sale o autonomie durabilă. El a insistat pentru recunoaşterea noii mitropolii printr-un articol special de lege, votat în 1868 şi înscris în Corpus Juris Hungarici[15].

Noua Mitropolie avea nevoie de un regulament după care să se conducă. Mitropolitul Andrei a convocat la Sibiu un Congres Naţional Bisericesc al românilor ortodocşi la care au participat câte 10 preoţi şi 20 de mireni din fiecare eparhie, aleşi prin votul credincioşilor. Congresul a aprobat Statul Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania[16]. Statutul încredinţa administrarea intereselor Bisericii şi şcolilor care depindeau de ea Congresului Naţional, un mic parlament al românilor, o organizaţie democratică şi liberală[17]. Acesta a fost un admirabil instrument de conservare a patrimoniului naţional.

Marele ierarh nu s-a preocupat numai de organizarea Bisericii transilvănene, ci a fost şi ctitor de şcoală românească. Grija lui permanentă de a clădi şcoli la sate, de a se înconjura de preoţi şi dascăli

[14] K. HITCHINS, *art. cit.*, p. 204.
[15] G. M. BRITANICUS, *op. cit.*, p. 6.
[16] Mircea PĂCURARIU, *op. cit.*, p. 93.
[17] G. M. BRITANICUS, *op. cit.*, p. 6.

cu carte, lupta purtată împotriva nepăsării generale îl aşează pe Şaguna la temelia şcolilor poporale (şcoli elementare confesionale). Atenţia mitropolitului s-a îndreptat şi spre înfiinţarea şcolilor medii (Gimnaziul cu 8 clase din Braşov şi cel cu 4 clase din Brad).

Cursurile de teologie şi pedagogie s-au bucurat de aceeaşi atenţie. Şcoala „de teologie" a devenit instituţie de învăţământ superior la care cursurile durau trei ani. Separat a fost înfiinţată şi o secţie de pedagogie. Formând primele serii de preoţi şi dascăli Şaguna introduce în structurile eparhiale, oameni noi care vor reuşi să răspundă cerinţelor vremii şi să întoarcă aceste instituţii cu faţa spre viitor[18].

În ciuda piedicilor puse de autorităţi, marele ierarh a reuşit să înfiinţeze la Sibiu şi o tipografie şi gazeta „Telegraful Român". Pe acestea le va folosi cu multă măiestrie pentru apărarea şi afirmarea credinţei şi culturii româneşti. Aici vor vedea lumina tiparului toate cărţile folosite în cultul ortodox, abecedare, cărţi de muzică, de aritmetică, de gramatică, de geografie şi istorie şi ediţia întreagă a *Bibliei Ilustrate*, un adevărat monument al limbii române.

Andrei Şaguna a fost în scena timpului său o personalitate înzestrată cu rara capacitate de a organiza şi conduce naţiunea spre „libertatea cea adevărată". Prin calităţile sale exemplare a întruchipat disponibilităţile unui om politic în căutarea unor soluţii practice potrivite dinamicii europene de la mijlocul secolului al XIX-lea[19].

2. Învăţământul teologic şi educaţia religioasă, preocupările principale ale mitropolitului Andrei Şaguna

Marele ierarh transilvănean a fost un om al intuiţilor şi abilităţii diplomatice. El a ştiut că fără o şcoală românească puternică în Ardeal Biserica Ortodoxă nu va putea supravieţui. De aceea pe parcursul tuturor regimurilor care s-au succedat în imperiul habsburgic, mitropolitul Andrei Şaguna a reuşit să obţină pas cu pas tot ce şi-a propus pentru revigorarea învăţământului românesc în Transilvania.

[18] Mircea PĂCURARIU, *op. cit.*, p. 95-97.
[19] Pompiliu TEODOR, prefaţă la vol. lui Keith Hitchins, *Ortodoxie şi naţionalitate*, traducere de Aurel Jivi, Bucureşti, Edit. Univers Enciclopedic, 1995, p. 7.

2.1. Strădaniile Mitropolitului Andrei Şaguna pentru obţinerea autonomiei şcolare a Bisericii Ortodoxe în deceniul neoabsolutist[20]

Imediat după Revoluţia de la 1848 Şaguna s-a adresat preoţilor îndemnându-i să se ocupe de educaţia poporului[21], însă situaţia era mult prea delicată, căci din punct de vedere juridic Şaguna nu avea nici o competenţă în probleme şcolare, deoarece din anul 1837 Guberniul ardelean îi luase episcopului ortodox, pe atunci Vasile Moga, dreptul de "superinspecţie" asupra şcolilor confesionale ortodoxe, acordându-l episcopului romano-catolic din Alba Iulia[22]. Pe de altă parte, dăscălimea românească din Transilvania, datorită lipsei pregătirii intelectuale, avea o influenţă deosebit de redusă în viaţa satului românesc. Din aceste considerente, Şaguna a fost nevoit să aibă în vedere atât îmbunătăţirea situaţiei juridice a învăţământului românesc, cât şi cea a pregătirii dascălilor.

Şaguna repede a ştiut să se adapteze acestor realităţi socio-politice şi a luat mai întâi o serie de măsuri pentru formarea cadrelor didactice cu care să organizeze învăţământul confesional din Ardeal şi apoi a militat pentru obţinerea autonomiei şcolare a Bisericii.

Astfel, curând după sosirea în Transilvania (deci încă din toamna anului 1846), a dispus ridicarea cursului clerical existent pe vremea aceea la Sibiu de la şase luni la un an, introducând noi materii de învăţământ: Teologia Pastorală, Metodul învăţătoresc, Exegeza şi Gramatica românească[23]. Prin introducerea acestor discipline, Şaguna a putut introduce posibilitatea candidaţilor de preoţi de a funcţiona la

---

[20] Paul BRUSANOWSKI, „Mitropolitul Şaguna, organizator al învăţământului ortodox confesional din Transilvania", în Mircea PĂCURARIU (ed.), *Mitropolitul Andrei Şaguna – creator de epocă în istoria Bisericii Ortodoxe din Transilvania*, Edit. Andreiana, Sibiu, 2008, p. 232-257.

[21] Circulara nr. 119 din 12 februarie 1848, la Nicolae POPEA, *Archiepiscopul şi Metropolitul Andreiu Baron de Şaguna*, Sibiu, 1879, p. 308.

[22] *Actele Sinodului Bisericii greco-reseritene în Ardealu din anul 1864*, Sibiu, 1864, p. 65.

[23] Eusebiu R. ROŞCA, *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic Andreian al Arhidiecezei Gr. Or. Române din Transilvania*, Sibiu, 1911, p. 15.

începutul carierei lor şi ca învăţători în şcolile confesionale. Era asigurată, în felul acesta o mai bună pregătire a preoţilor, dar şi o acoperire a lipsei de învăţători[24].

A fost o „inovaţie salutară” pe care a făcut-o Şaguna, cu scopul ca tuturor „candidaţilor de preoţi să le fie dată posibilitatea să fie şi învăţători şi astfel să corespundă şi mai bine misiunii lor culturale de luminători ai poporului şi de supraveghetori ai şcoalelor, suplinându-se în chipul acesta pe un timp oarecare şi lipsa institutului pedagogic”[25].

Un nou pas în dezvoltarea învăţământului românesc a fost realizat în vara anului revoluţionar 1848. La 10 august 1848, Şaguna i-a trimis ministrului Cultelor şi Instrucţiunii publice din Guvernul maghiar, fostul său coleg de facultate Eötvös József, cererea pentru aprobarea ridicării „cursului clerical” la doi ani de studii (cu doi profesori şi 20 de elevi), costurile procesului de învăţământ urmând să fie de 2600 fl. m.c. anual (plătiţi din Fondul sidoxial, care la acea dată se ridica la aproape 9133 fl.)[26]. Datorită evenimentelor care au urmat în următoarele luni, Şaguna nu a primit nici un răspuns. Dar, fără să deţină o aprobare oficială, în şedinţa Consistoriului eparhial din 17/29 octombrie 1849 (nr. 87), Şaguna a reorganizat „cursul clerical”. Durata acestuia a rămas deocamdată aceeaşi, de două semestre, dar a fost introdusă o disciplină nouă – Istoria bisericească. Şcoala clericală continua să îndeplinească şi funcţia unui institut pedagogic[27].

La 12 martie 1850, episcopul Andrei Şaguna a convocat cel dintâi sinod al Eparhiei sale, la care au participat atât clerici, cât şi mireni. Acesta a aşezat învăţământul primar ortodox pe noi baze stipulând în articolul XVII ca protopopii să fie inspectorii şcolari din districtul lor, având menirea să raporteze totul ierarhului, iar acesta din urmă să comunice totul „Înaltului Ministeriu de cult”. Tot prin acelaşi articol (al.

[24] *Ibidem*, p. 22.
[25] *Ibidem*.
[26] *Ibidem*, p. 15-17. Încă din 21 aprilie 1848, *Contabilitatea de Stat* din Cluj raportase nou înfiinţatului Minister al Cultelor şi Instrucţiunii publice din Viena, la cererea lui Şaguna, că Fondul sidoxial al Bisericii Ortodoxe din Transilvania deţinea un excedent de aproape 9133 fl. m.c.
[27] *Ibidem*, p. 20-21.

2), s-a decis ridicarea şcolii clericale diecezane la rangul de Institut Teologico-Pedagogic, înzestrat la fel cu celelalte seminarii din ţară[28].

Remarcabil este modul în care Şaguna a ştiut să formuleze hotărârile acestui prim sinod eparhial. Astfel, fără să atenteze la dreptul de inspecţie exercitat la acea dată încă de jure de episcopul catolic din Alba Iulia, Sinodul a adus şcolile poporale în responsabilitatea de facto a protopopilor şi apoi în cea a episcopului. Elementul nou adus aici de Şaguna a fost aşezarea episcopului ortodox la conducerea întregului sistem şcolar elementar din eparhie. Dacă s-ar fi respectat întru totul prevederile legiuirii austriece, inspectorul suprem al şcolilor confesionale ortodoxe din Ardeal ar fi trebuit să fie episcopul catolic. Or, hotărârea sinodului nu a făcut pomenire în nici un fel de vreo superinspecţie şcolară, nici de aceea aparţinând episcopului catolic, dar nici de cea a celui ortodox, ci numai de un drept de inspecţie al protopopilor. Totodată, articolul al XVII-lea a recunoscut dreptul de control al Statului (episcopul trebuind să trimită rapoartele direct Ministerului). Din această formulare se pot desprinde marile calităţi diplomatice şi politice ale lui Șaguna. Fără să pretindă în mod expres o autonomie şcolară pentru Biserica Ortodoxă şi respectând cadrele juridice existente, în special § 2-4 ale Constituţiei din 4 martie 1849, Şaguna a pus bazele necesare pentru obţinerea într-o epocă ulterioară, mai prielnică, a deplinei autonomii şcolare a Bisericii Ortodoxe[29].

În 1852, cursul clerical a fost ridicat la doi ani de studii, iar în toamna anului următor, a fost înfiinţată o secţiune pedagogică de sine stătătoare. Spre deosebire de cursul clerical, cel pedagogic a avut la început durata de un singur an (fiind ridicat la doi ani de studii abia în 1861)[30]. Important este însă faptul că în acest Institut se avea în vedere şi pregătirea de învăţători, dar şi introducerea prevederii, devenită

---

[28] *Actele Soboarelor bisericii greco-răsăritene din Ardeal din anii 1850 şi 1860*, Sibiu, p. 45

[29] Paul BRUSANOWSKI, *art. cit.*, p. 235.

[30] Tot în anul 1861, Cursul teologic a fost ridicat la trei ani de studii, rămânând astfel până în 1921. Cursul pedagogic a fost ridicat la trei ani de studii, în 1879, şi la patru ani de studii, în 1907. A se vedea: Mircea PĂCURARIU, *Două sute de ani de învăţământ teologic la Sibiu*, Sibiu, 1987, p. 63, 67 şi 105.

tradiţie şi reglementată mai târziu, ca absolvenţii cursului teologic, înainte de a se hirotoni, să funcţioneze ca învăţători.

În anul şcolar 1853/54 s-a realizat în sfârşit separarea dintre Cursul clerical, care urma să aibă o durată de doi ani, şi Cursul pedagogic, organizat pe perioada de un an[31]. Totuşi, deoarece Sinodul din 1850 a prevăzut ca fiecare preot să poată fi şi învăţător, la Secţia clericală s-a predat şi Pedagogia. Tradiţia ca fiecare absolvent al cursului de Pedagogie să funcţioneze ca învăţător până la hirotonie a fost prevăzută şi în legea fundamentală a Bisericii, în Statutul Organic (§13).

La 1 octombrie 1854, printr-o dispoziţie a episcopului Andrei Şaguna a fost stabilită structura şi disciplinele studiate în ambele cursuri. Astfel, pentru „Cursul clerical” au fost prevăzute la Anul I: Dogmatica, Morala, Istoria bisericească şi Gramatica română, Iar la Anul II: Dogmatica, Morala, Dreptul Canonic, Pastorala, Exegetica, Retorica şi Polemica. Pe lângă aceste discipline mai erau predate elevilor Cântările bisericeşti şi Tipicul. Pentru „Cursul pedagogic” a prevăzut următoarele discipline: Religia, Gramatica română, Pedagogia, Metodica, Geografia, Aritmetica şi Economia[32].

Pe lângă stabilirea structurii didactice şi a disciplinelor studiate în Institut, la 23 decembrie 1954 episcopul Şaguna a emis şi norme interne, sub numele de „Regule şcolare pentru clerici şi pedagogi din Institutul diecezan”. În 16 articole au fost stabilite norme de conduită pentru viitorii preoţi şi învăţători, atât în institut cât şi în afara acestuia. Era precizată datoria elevilor de a-şi cumpăra manualele de la Tipografia diecezană (tipografie pe care episcopul o cumpărase din bani proprii); apoi erau fixate norme legate de ţinuta elevilor în biserică şi de conduită în afara acesteia (în internat şi în oraş). De asemenea, la 15 decembrie 1854 Şaguna a emis instrucţiuni şi pentru corpul didactic, pentru felul în care acesta să se ocupe de elevi[33]. Nu în ultimul rând episcopul s-a preocupat de furnizarea de mijloace materiale pentru funcţionarea Institutului.

---

31 E. R. ROȘCA, *op. cit.*, p.28.
32 *Ibidem*, p. 28-29.
33 Mircea PĂCURARIU, *Două sute de ani de învăţământ teologic...*, Sibiu, 1987, p. 64.

În timpul păstoririi lui Andrei Şaguna au funcţionat ca profesori la Institut dascăli importanţi, precum: Nicolae Popea, Ioan Popescu, Zaharia Boiu. Aceştia, alături de ierarh au şi alcătuit manuale pentru Institut, tipărite fiind la Tipografia Arhidiecezană, donată de Şaguna.

Datorită intervenţiilor repetate ale episcopului, la 29 mai 1861 împăratul Francisc Iosif a aprobat printr-un Decret acordarea unui ajutor în valoare de 25.000 fl., din care 24.000 fl. pentru preoţimea săracă şi 1000 fl. pentru întreţinerea Seminarului. Mai apoi, la 8 aprilie 1864 a acordat un nou ajutor de 25.000 fl., de data aceasta pentru acoperirea nevoilor Eparhiei. Din această sumă au fost acordate salarii profesorilor şi directorului Institutului, precum şi 5000 fl. pentru întreţinerea a 50 de elevi (deci câte 100 florini pentru un elev) în seminar (internat), dar şi 2000 fl. pentru acordarea de patru burse unor absolvenţi mai merituoşi de la Cursul teologic.

În aceste condiţii, Şaguna a putut reorganiza Institutul, astfel că începând din anul şcolar 1861/62 Cursul clerical a fost ridicat la trei ani de studii, iar din 1862 Cursul pedagogic a fost ridicat la doi ani de studii. Drept urmare şi Programa de învăţământ a fost modificată, procesul de învăţământ ridicându-şi nivelul calitativ.

2.2 Preocupările Mitropolitului Andrei Şaguna pentru organizarea învăţământului primar românesc din Ardeal

După măsurile luate privind formarea dascălilor au urmat o serie de iniţiative ale marelui mitropolit pentru a statornici principiul confesional ca bază a organizării învăţământului ortodox în Transilvania, căci învăţământul confesional al românilor ardeleni ortodocşi se afla într-o situaţie confuză, dat fiind faptul că Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii publice din Viena scosese încă din timpul revoluţiei sistemul de învăţământ din întregul Imperiu de sub supravegherea Bisericilor, punându-l sub controlul riguros al Statului, însă în realitate Bisericile nu şi-au pierdut cu totul influenţa asupra şcolilor, rămase confesionale. Astfel prin Constituţia din 4 martie 1849, Ministerul şi Curtea de la Viena au fost nevoite să accepte un mai mare grad de implicare a conducerilor celor şase confesiuni existente (romano-catolică, greco-catolică, ortodoxă, luterană, reformată şi unitariană).

Astfel, pe baza celebrei Publicaţiuni cu nr. 29 din 19 aprilie 1850, care, în 10 paragrafe, care stabilea responsabilitatea comună a Statului şi a Bisericilor pentru educaţia tineretului, prin admiterea, pe lângă sistemul de învăţământ public, supravegheat de stat, şi a sistemului de învăţământ privat, Şaguna a putut stipula în circulara nr. 530 din 24 aprilie 1852, imperativele organizării şcolilor confesionale ortodoxe, prevăzând ca fiecare parohie să îşi facă şcoală, dascălii să fie de confesiune ortodoxă şi să aibă binecuvântarea episcopului, copiii să fie învăţaţi din cărţile tipărite în Tipografia Diecezană, protopopii aveau obligaţia să inspecteze şcolile şi să trimită episcopului rapoartele lor[34].

2.3 Andrei Şaguna şi organizarea învăţământului confesional în anii liberalismului constituţional

Publicarea Patentei imperiale din octombrie 1860 care a inaugurat epoca guvernării constituţionale în Imperiul Habsburgic de a însemnat debutul unei epoci de mari speranţe nu doar pe plan politic, ci şi pe plan social şi îndeosebi cultural-şcolar pentru românii din Ardeal.

Cu toate acestea, sistemul de învăţământ din întreaga monarhie a traversat în cei şapte ani ai regimului liberal-constituţional o adevărată perioadă de criză datorită descentralizării şi desfiinţării Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice din Viena, principalul organism care a susţinut modernizarea şcolară în deceniul neoabsolutist. Problemele bisericeşti şi ale educaţiei au trecut în sarcina unui simplu subsecretar de stat, fără mari competenţe administrative, iar după 26 februarie 1861 în cea a unui simplu consilier aflat în subordinea premierului austriac. În Transilvania, în urma desfiinţării Locotenenţei şi restaurării Guberniului, consilierii şcolari au fost înlăturaţi[35].

Acesta a fost contextul care l-a îndemnat pe mitropolitul Andrei Şaguna să încerce o redefinire a autonomiei şcolare bisericeşti pe fondul slăbirii controlului dar şi ajutorului din partea statului. În aceste condiţii, şcolile confesionale au avut de suferit. Nu s-au mai interesat de ele nici

[34] Circulara 530 din 24 aprilie 1852, la Gheorghe TULBURE, *Şcoala sătească din Ardeal din epoca lui Şaguna*, Cluj, 1937, p. 253-255.

[35] Paul BRUSANOWSKI, *art. cit.*, p. 245-246.

autorităţile locale, dar nici preoţii şi protopopii. Drept urmare, unii intelectuali au susţinut necesitatea înlăturării caracterului confesional al şcolilor primare şi instituirea unor şcoli de stat. Dar episcopul Şaguna s-a opus cu deosebită tărie acestui plan. Drept contraargument a reamintit toate necazurile şi prigoanele pe care le suferise Ortodoxia românească din Ardeal de-a lungul veacurilor, arătând marea importanţă a câştigării, în sfârşit, a autonomiei bisericeşti şi şcolare mult visate, de care trebuia să se profite acum, prin toate mijloacele, astfel ca „Biserica autonomă să rămână în exerciţiul liber al dreptului său intern cu privire la părţile ei constitutive, de care se ţine negreşit şi treaba şcolară”. Întrucât „treaba şcolară în patria noastră este organizată după religii şi se ţine de dreptul religiilor autonome”, era de înţeles pentru Şaguna atitudinea „că adică eu nu numai nu aprob acele păreri, ci încă sunt silit a le declara de ilegale şi anormale”[36].

Într-adevăr, stăruinţele lui Şaguna în această privinţă nu au fost lipsite de succes. Dieta ardeleană de la Sibiu, din 1863, a recunoscut atât drepturile naţionale româneşti în Principatul ardelean, cât şi autonomia Bisericilor româneşti, inclusiv pe tărâm şcolar[37].

În vederea întăririi caracterului confesional al învăţământului în Transilvania, marele ierarh ardelean a emis o serie de regulamente şcolare privind organizarea în detaliu a procesului de învăţământ în toate şcolile confesionale ortodoxe din eparhia sa. Şaguna nu a putut întreprinde această operă în deceniul neoabsolutist, deoarece nu a dispus de autonomie şcolară.

Mai întâi, în 1862, a publicat o „Instrucţiune pentru învăţătorii din şcolele normale şi capitale de religie ortodoxă răsăriteană”, publicată sub formă de broşură şi tipărită de Tipografia arhidiecezană din Sibiu[38].

Menirea acestei instrucţiuni era de a „arăta învăţătorilor Didactica practică generală şi specială la tractarea cu şcolarii şi la predarea singuraticelor obiecte de învăţământ” (§2 din Introducere).

---

[36] *Amicul şcoalei*, an. I, 1860, p. 322-327.

[37] *Protocolul Dietei ardelene... Acte de stat şi documente*, Sibiu, 1864, p. 199-200.

[38] *Instrucţiune pentru învăţătorii din şcoalele normale şi capitale de Religia ortodoxă răsăriteană, de sub Inspecţiunea Supremă şcolare a Bisericei Ortodoxe Răsăritene din marele Principat al Ardealului*, Sibiu, Tipografia diecesană, 1862, 40 p.

Ea cuprindea opt capitole: **I**. Introducere (paragrafele 1-2); **II.** Didactica generală la tractarea cu şcolarii (paragrafele 3-12); **III**. Despre şcolele elementare parohiale (paragrafele 13-17); **IV.** Despre clasele şcolii capitale (paragraful 18); **V**. Didactica specială (paragrafele 19-28); **VI**. Obiectele de învăţământ (paragrafele 29-46); **VII**. Unele măsuri spre strânsă păzire pentru învăţători (paragrafele 47-63). Ultimul paragraf, nr. 64, cuprindea orarul claselor I-IV de învăţământ.

Un an mai târziu, Şaguna a emis o altă circulară importantă. Destinatarii au fost de această dată protopopii, aceştia primind instrucţiuni pentru desfăşurarea activităţii lor de inspectori şcolari districtuali: Principalele lor obligaţii constau în vizitarea periodică a şcolilor din circumscripţie şi asistarea la examenele semestriale din şcoli. Cu ocazia vizitelor, protopopii trebuiau să controleze frecvenţa şcolară, apoi modul în care învăţătorul îşi desfăşura orele de predare (în a religiei, cât şi a celorlalte materii şcolare); modul în care priveau preotul şi autorităţile locale treburile şcolare; starea edificiului şcolii. De asemenea, protopopii trebuiau să verifice în ce măsură se preocupa dascălul de cultura pomilor şi de grădinărit, dacă exista grădină pe lângă şcoală şi dacă aceasta era îngrijită. Cu ocazia fiecărei vizite, protopopii erau obligaţi să redacteze un raport, pe care să-l trimită Ordinariatului (până cel târziu în luna august a fiecărui an).

Protopopii aveau obligaţia de purta de grijă ca dascălii să încaseze salariul cuvenit (prin urmare, orice reclamaţie în acest sens, dascălii trebuiau să o adreseze protopopilor). Totodată, protopopii trebuiau să se asigure că dascălii meritau aceste salarii. Astfel, ei aveau obligaţia de a-i examina pe dascăli, nu doar din toate materiile pe care aceştia le predau copiilor, ci şi din pedagogie.

Instrucţiunea a stabilit şi trei îndatoriri principale pe care le aveau parohii, în calitatea lor de directori ai şcolii populare: analizarea modului în care se implica învăţătorul în susţinerea şcolii şi preocuparea ca părinţii să-şi trimită copiii la şcoală; predarea religiei în şcoală; de a reprezenta şcoala în calitate de superior al învăţătorului[39].

---

[39] În *Amicul şcoalei*, nr. 28, 1863, p. 221-223.

Doi ani mai târziu, Şaguna a redactat o nouă instrucţiune pentru cler, mult mai detaliată, în care a stabilit modul în care acesta era dator să inspecteze procesul de învăţământ[40]. Această instrucţiune a fost aprobată printr-un decret aulic la 5 octombrie 1866 şi printr-o decizie a Guberniului ardelean, la 12 iunie 1866[41]. Instrucţiunea cuprindea patru părţi: **I.** Despre directorii şcolilor populare; **II**. Despre directorii şcolilor capitale (cuprinzând 26 paragrafe); **III**. Despre inspectorii locali bisericeşti; **IV**. Despre inspectorii districtuali (protopopii).

Din analiza acestor instrucţiunilor, se poate constata faptul că, după dobândirea deplinei autonomii bisericeşti şi şcolare, episcopul Şaguna a ştiut să treacă la o organizare detaliată a învăţământului confesional ortodox din Transilvania. În această operă a sa, s-a inspirat în mod vădit după normele legislative aflate atunci în vigoare.

Totodată, pentru susţinerea activităţii pedagogice în Transilvania, Şaguna a iniţiat conferinţele învăţătoreşti, emiţând la 17 septembrie 1862, o circulară adresată protopopilor, prin care îi anunţa de intenţia de a introducere, începând cu anul următor, această formă de învăţământ pentru învăţători[42].

Pentru stabilirea modului de desfăşurare a conferinţelor, Şaguna a emis o instrucţiune specială[43]. Aceasta cuprindea 15 paragrafe, în care era prezentat programul zilnic. Dat fiind caracterul confesional al şcolilor, conferinţele învăţătoreşti trebuiau să fie desfăşurate în biserici (doar dacă aceasta nu era posibil, protopopul trebuia să pună la dispoziţie o altă sală).

În anul 1863 s-au desfăşurat cele dintâi conferinţe învăţătoreşti ortodoxe din Ardeal, în prezenţa şi sub conducerea comisarilor şcolari. Conferinţele din anul următor au fost organizate în conformitate cu o

[40] *Instrucţiune pentru Directorii şcoalelor poplare şi pentru Directorii şi Inspectorii şcoalelor capitale, precum şi pentru Inspectorii districtuali de şcoală din Archidiecesa greco-răsăriteană în Ardeal*, Sibiu, 1865.

[41] Conform unei însemnări de mână pe foaia de titlu a unui exemplar al Instrucţiunii, aflat în Biblioteca Mitropoliei din Sibiu, cota 7032.

[42] Circulara a fost publicată în volumul *Adunarea cuvântărilor comisarilor şcolari din anii 1863-1864*, Sibiu, 1864, p. 3-4.

[43] *Instrucţiune pentru Comisarii şcolari şi învăţători, privitoare la Conferinţele şcolare din anul 1863*, p. 9-17.

instrucţiune nouă[44], conform căreia, în centrul preocupărilor trebuiau să se afle mijloacele de dezvoltare fizică (igienă regim de viaţă), spirituală (sentimentul dragostei de Dumnezeu şi părinţi) şi intelectuală (necesitatea învăţământului şi rolul şcolii) a copiilor. Problematica aflată atunci în discuţie poate părea astăzi deosebit de simplistă, dar, ţinând cont de faptul că la începutul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea chiar şi adulţii (adică părinţii) erau lipsiţi de orice pregătire şcolară, aceasta era de o importanţă deosebită[45].

2.4 Dualismul austro-ungar şi organizarea învăţământului în Transilvania

Anul 1868 a adus votarea în Parlamentul maghiar a unor legi deosebit de importante pentru românii din Ardeal, precum AL 9/1868, prin care a fost înarticulată Mitropolia Ortodoxă a românilor din Ungaria şi Transilvania şi a fost recunoscută şi autonomia ei faţă de autorităţile de Stat, AL 38/1868 sau Legea învăţământului, prin care erau organizate şcolile confesionale, şi AL 44/1868 sau Legea naţionalităţilor, prin care a fost asigurat dreptul folosirii limbii române în şcolile confesionale ortodoxe.

Toate acestea au fost premisele de la care pornind, Şaguna a tratat problema învăţământului confesional în Congresul Naţional Bisericesc ţinut la Sibiu în 1868.

Acelaşi CNB a votat şi Statutul Organic al Mitropoliei româneşti. Acesta a cuprins referiri şi la şcolile confesionale. Organele însărcinate cu organizarea învăţământului la nivel parohial erau *Comitetul* şi *Epitropia*. Cel dintâi organism era dator să organizeze concurs pentru ocuparea postului de învăţător, în înţelegere cu protopopul şi cu direcţiunea şcolii. De asemenea, trebuia să se ocupă de găsirea mijloacelor financiare pentru dotaţiunea parohului, capelanului, diaconului, profesorilor şi învăţătorilor, şi prezintă acestea în faţa Sinodului parohial (§23). Epitropia parohială era datoare să se ocupe de

[44] Această instrucţiune a fost publicată în *Adunarea cuvântărilor comisarilor şcolari din anii 1863 şi 1864*, Sibiu, 1864, p. 186-192.

[45] Paul BRUSANOWSKI, *art. cit.*, p. 248-249.

buna stare a edificiilor bisericeşti şi şcolare, precum şi de plata regulată a salariilor pentru personalul bisericesc şi şcolar (§27).

La nivel eparhial, la fel ca şi în 1864, Şaguna a propus înfiinţarea unui Senat şcolar, organism care să deţină obligaţia de a se ocupa cu şcolile confesionale.

După votarea de către Parlamentul maghiar a AL 38/1868, mitropolitul Andrei Şaguna a decis să reediteze *Instrucţiunea către învăţători*, emisă în 1862, pentru a o aduce în conformitate cu noua lege şcolară. Emiterea ediţiei a II-a a avut loc la 14 iulie 1869. Ea a fost publicată sub formă de broşură[46].

Primele patru capitole ale *Instrucţiunii* din 1869 au avut acelaşi conţinut cu cea din 1862. Însă în capitolul V, în pasajul despre Didactica specială, sunt introduse materiile de învăţământ, prevăzute ca obligatorii de AL 38/1868 pentru şcolile confesionale: a) Doctrina religiei şi moralei; b) Cetirea şi scrierea; c) Calcularea din cap şi cu cifra şi cunoaşterea măsurătorilor din patrie; d) Gramatica maternă şi alta obligată, ungureasca; e) Fizica şi Istoria naturală cu privire la modul vieţii şi la ţinutul de care se ţine partea cea mai mare a părinţilor copiilor; f) Geografia şi Istoria patriei: g) Exerciţii rurale de câmp, economice, şi cu deosebire de grădinărit; h) Scurtă cunoaştere a drepturilor şi a datorinţelor civile; i) Cântarea; k) Exerciţii corporale cu privire la exerciţiile militare.

Următoarele paragrafe prezintă pe larg modul de predare al disciplinelor de mai sus, precum şi manualele folosite. Trebuie remarcat faptul că, pentru clasa a III-a, Şaguna a decis studierea unei limbi străine, la alegere (germana sau maghiara)!

Conştient de importanţa educaţiei pentru românii din Transilvania, mitropolitul Andrei Şaguna a înfiinţat şi două gimnazii, unul la Braşov şi altul la Brad pentru a putea oferi poporului şi o educaţie laică. Faţă de gimnaziul din Braşov a arătat o deosebită grijă, fiind alături de protopopul Popasu în toate evenimentele importante. A asistat la examene şi a ajutat profesorii cu bani. În 1864 a donat chiar

[46] *Instrucţiune pentru învăţătorii din şcolile normale şi capitale confesionale din Mitropolia românilor de relegea gr.răsăriteană în Ungaria şi Transilvania*, Sibiu, 1869.

suma de 4000 fl. în scopul cumpărării unei case pentru directorul gimnaziului[47].

Gimnaziul din Braşov, sub conducerea directorului Gavriil Munteanu, s-a dezvoltat în 1865 la opt clase şi primul examen de maturitate, condus de însuşi Şaguna. În anul 1869 mitropolitul Şaguna, în vederea construirii unui internat, a plătit pentru planul acestuia, suma de 100 fl. inginerului braşovean, Gärtner, dar a fost nevoit să amâne lucrarea până când avea să fie posibilă şi construirea unui edificiu şi pentru şcoala comercială.

În epoca constituţională au început demersuri pentru înfiinţarea a încă unui gimnaziu confesional ortodox. În 1862, la stăruinţele protopopului Iosif Başa din Brad, fruntaşii români au hotărât să cedeze împrumutul de stat din 1854, în suma de 52.200 fl. pentru înfiinţarea unui gimnaziu naţional. La sfatul lui Şaguna din 1868, ca gimnaziul să se afle sub oblăduirea Bisericii Române Ortodoxe, s-a emis un nou regulament, care prevedea la cap. 1 că „gimnaziul din Brad e gimnaziu naţional român de legea gr.-orientală şi gimnaziu mare cu 8 clase”. În 1868/9 s-a înfiinţat clasa II-a gimnazială, în 1870/71 a III-a, în 1871/72 a IV-a şi în 1872/73 a V-a, dar aceasta, din lipsă de fonduri, a fost curând sistată. În 1870 Şaguna a dăruit gimnaziului din Brad 2000 fl. şi a început să ceară conspecte lunare asupra materiilor predate, la fel ca şi Gimnaziului din Braşov sau Seminarului din Sibiu.

Concluzie

Fiind înzestrat cu o abilitate diplomatică de excepţie, Andrei Şaguna a ştiut să profite de toate noile conjuncturi politice din Imperiul habsburgic. El a avut diplomaţia şi înţelepciunea de a se raporta foarte flexibil la legislaţia ardeleană şi a reuşit să dobândească autonomia şcolară a Bisericii sale.

Dacă în deceniul neoabsolutist, Şaguna a fost nevoit să urmeze întocmai directivele sosite de la Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii publice din Viena, în anii „liberalismului constituţional” (1860-1867), caracterizaţi printr-o disoluţia a autorităţii centrale, a avut posibilitatea

[47] Ioan LUPAŞ, *Mitropolitul Andrei Şaguna. Monografie istorică*, ed. II, Sibiu, 1911, p. 143.

de a se ocupa în mod personal de soarta învăţământului său confesional, emiţând cele dintâi regulamente, organizând primele conferinţe învăţătoreşti.

Toată activitatea mitropolitului Şaguna oglindeşte o conştiinţă vie că întreaga viaţă trebuie să fie o slujire adusă lui Dumnezeu şi neamului românesc, o punere în valoare a darurilor pe care Dumnezeu le dă aleşilor Săi. Mitropolitul Şaguna a fost darul lui Dumnezeu pentru întregul popor român, pe care l-a chemat spre unitate în timpul vieţii dar şi după moarte. „El a venit ca un om trimis de la Dumnezeu, şi ardelenii au cunoscut că s-a ivit un Mesia în mijlocul lor, pentru că veacurile îndelungate le-au dat învăţătura, că dacă ei nu se vor iubi între dânşii, nu vor găsi în lume decât ură şi prigonire”[48].

„Om al Bisericii, dar şi om cu deosebite calităţi politice – indispensabile într-o vreme în care, fără acestea , nu se putea face faţă abuzurilor Puterii, Şaguna a ştiut să citească în semnele timpului, în evenimente şi împrejurări şi să tragă pentru poporul său foloasele până la limita posibilului. Cutezător al înnoirilor a înfiinţat instituţii noi, româneşti, a imaginat forme de activităţi publice adesea în spiritul vremii, dar şi împotriva ei din perspectiva pe care le anticipa cu deosebit spirit diplomatic”[49].

Bibliografie

1. BRITANNICUS, G. M., *Mitropolitul Şaguna în lumină europeană*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1924.
2. BRUSANOWSKI, Paul, „Mitropolitul Şaguna, organizator al învăţământului ortodox confesional din Transilvania”, în Mircea PĂCURARIU (ed.), *Mitropolitul Andrei Şaguna – creator de epocă în istoria Bisericii Ortodoxe din Transilvania*, Sibiu, Edit. Andreiana, 2008, p. 232-257.
3. HITCHINS, Keith, „Andrei Şaguna şi revoluţia de la 1848”, în *Mitropolia Ardealului*, 3-4/1984.
4. LUPAŞ, Ioan, „Viaţa şi faptele mitropolitului Andreiu Şaguna”, în Ioan LUPAȘ (ed.), *Mitropolitul Andreiu, baron de Şaguna. Scriere comemorativă*

[48] Ioan SLAVICI, *Convorbiri literare*, 1880, p. 14-15.
[49] Antonie PLĂMĂDEALĂ, *art. cit.*, Cluj Napoca, 2003, p. 18.

la serbarea centenară a naşterii lui, Sibiu, 1909, p. 14-28.
5. LUPAŞ, Ioan, *Mitropolitul Andrei Şaguna. Monografie istorică*, ed. II, Sibiu, 1911.
6. PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Bucureşti, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994.
7. PĂCURARIU, Mircea, *Două sute de ani de învăţământ teologic la Sibiu*, Sibiu, 1987.
8. PLĂMĂDEALĂ, Antonie, „Momentul Şaguna în istoria Transilvaniei”, în *In Memoriam: Mitropolitul Andrei Şaguna (1873-2003)*, Cluj Napoca, 2003, p. 8-24.
9. POPEA, Nicolae, *Escelent'ia Sea Archiepiscopulu sî Metropolitulu Andreiu Baronu de Siagun'a*, Sibiiu, 1873.
10. ROŞCA, Eusebiu R., *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic Andreian al Arhidiecezei Gr. Or. Române din Transilvania*, Sibiu, 1911.
11. SLAVICI, Ioan, *Convorbiri literare*, 1880.
12. TULBURE, Gheorghe, *Mitropolitul Şaguna. Opera literară. Scrisori pastorale. Circulări Şcolare. Diverse,* Sibiu, 1938.

UNIREA ROMÂNILOR LA VÂRSTĂ CENTENARĂ – ZESTREA BISERICII ORTODOXE DIN TRANSILVANIA. STUDIU DE JURISPRUDENȚĂ ISTORICO-ECCLESIALĂ ORTODOXĂ

Nicolae-Coriolan DURA*

Abstract: ***The Union of Romanians at its centennial. The dowry of the Orthodox Church in Transylvania. Study of Orthodox historical-ecclesiastical jurisprudence.*** This year Romania celebrates 100 years from the Unification (of all Romanians) from Alba Iulia. The historical act was the masterpiece of the painful worries of history, which ended up bringing light to a profound wish of liberty and union. The moment of Unification has brought in front of history some legendary figures of the Romanian nation, which by their hard work proved that the moment of Union was neither spontaneous nor by chance, but rather the end of a rough path, thinking and sacrifice. This study offers the invitation to enter the worries and concerns of those times and to be more precise, an incursion in the middle of a very important event that took place in 1868, when the base of the unity of nation and faith of the unitary Romanian state was built.

Keywords*: The National Church Congress from 1868, Andrei Șaguna, deputies, Canonical Law Compendium.*

Cadru introductiv

Pentru împlinirea unui astfel de vis măreț Sfânta Scriptură folosește pe drept cuvânt, expresia: „Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul ca să ne veselim și să ne bucurăm întru ea”, iar dacă pentru

* Lect. univ. dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia, România.

creștinul ortodox viața începe odată cu învierea Mântuitorului Iisus Hristos atunci istoria poporului român păstrează amprenta creștinismului în totalitate. Cum învierea Mântuitorului nu a putut fi concepută în timp și în istorie, nici făurirea unității noastre de neam și de țară nu a putut fi concepută în existența noastră bimilenară. Chiar dacă cruntă s-a dovedit a fi perioada de formare a identității noastre naționale, ziua învierii neamului nostru românesc a sosit la „plinirea vremii”.

Privim acum la împlinirea a 100 de ani de la înfăptuirea acelui măreț deziderat fotografii, documente, chipuri de oameni demni și fericiți. Timpul își spune cuvântul, iar pecetea sa se așterne tăcută peste acele momente mărețe. După cum un nepot se străduiește să descopere farmecul minunat al universului în care au trăit bunicii lui, tot așa și noi suflăm praful ce s-a așternut peste acele vremuri în care s-a făurit o țară. Cu cât voința nepotului este mai mare cu atât albumele de fotografii și jurnalele timpului trecut sunt mai darnice. Timpul petrecut printre amintiri începe să revină, informațiile încep să prindă viață, iar expresia faptului că „o mie de ani sunt ca ziua de ieri” oferă farmecul dispariției graniței dintre prezent și trecut.

Anul 1918, mai exact vremea friguroasă a începutului de iarnă a lunii lui gerar, ziua cea dintâi, un neam își făcea auzit glasul cu fermitate în istorie. Reprezentanții săi aduceau la Alba Iulia „credenționalele” încredințate lor de către cei de acasă. Veselie și bucurie de nedescris. Fericirea străbate întreaga adunare. Români lângă români, sufler lângă suflet simt cu sinceritate dorința de a-și „da mână cu mână”.

S-a scurs din ani 100 la număr de la acel măreț moment, iar beneficiarii de astăzi sunt chemați la ceas aniversar să se ridice la înălțimea acelor vremi. Ei nu mai trebuie să o gândească, nu mai trebuie să se jertfească pentru a o înfăptui, trebuie doar să o păstreze și să o prețuiască la adevărata sa valoare.

Întrebarea la care studiul de față dorește să răspundă este următoarea: Cum au reușit românii transilvăneni să înfăptuiască un asemenea vis, sau mai precis care a fost zestrea cu care românii trăitori în acest colț de țară românească s-au prezentat la Alba Iulia?

Pentru a răspunde la o astfel de întrebare, dar și pentru a înțelege cum a fost posibil a se realiza acest măreț moment trebuie să

facem o mică incursiune în timp și mai ales să amintim faptul că anul 1918 are darul de a copleși cu însemntatea sa tot ceea ce s-a realizat anterior. De ce folosim o astfel de afirmație? Pentru că noi, ardelenii sau transilvănenii, anul acesta mai sărbătorim ceva. Mai precis pentru noi anul 2018 nu reprezintă doar bilanțul a 100 de ani de la unire ci sărbătorim de fapt și 150 de ani de la momentul așezării pe făgașul firesc al unității noastre de neam, țară și credință.

Întrebarea firească în astfel de momente ar trebui să fie următoarea: Cum au reușit românii și mai ales cei transilvăneni să se organizeze atât de bine, încât să reușească pe data de 1 decembrie 1918 să-și aleagă reprezentanți, să-i mandateze, iar aceștia să știe ce anume au de făcut, odată ajunși la Alba Iulia? Istoria ne oferă răspunsul potrivit. Anul 1868 a reprezentat o etapă hotărâtoare în acest sens, deoarece atunci românii (ortodocși) greco-răsăriteni, în procent majoritar zdrobitor în Transilvania se organizează pentru prima dată într-o formă juridică organizată de sine stătătoare, proprie. Astăzi, nouă ni se pare firesc să avem totul la îndemână: organizare națională de stat românesc, biserică care să funcționeze după o legislație structurată pe baze canonice, școli de stat sau confesionale care să contribuie la formarea națională românească.

Ștergând praful de pe rafturile istoriei se cuvine să oferim cinstea cuvenită celor care au pus bazele acestui sistem unitar de organizare la timpul potrivit. Pentru cel care săvârșea serviciul religios în data de 2/14 mai 1848 în fața reprezentanților revoluționarilor trecuseră 20 de ani de lupte îndârjite, toate purtate pentru neamul românesc. Andrei, baron de Șaguna, mitropolit și arhiepiscop al românilor transilvăneni convoacă pentru prima dată Congresul Național Bisericesc Român de religie greco-orientală, la Sibiu pe data de 16/28 septembrie 1868. În aparență un eveniment neînsemnat în tumultul istoriei, peste care istoricii aproape că sunt tentați să treacă, considerându-l banal. Astfel volumele Istoria României editate de către Academia Republicii Populare Române, lucrare de referință a anului 1964, nici măcar nu-l pomenește[1]. O va face însă pr. prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, în volumul 3, al lucrării sale Istoria Bisericii Ortodoxe Române, însă tratarea evenimentului poartă amprenta

[1] *** *Istoria Romîniei*, vol. IV: Formarea și consolidarea orînduirii capitaliste (1848-1878), București, Edit. Academiei Republicii Populare Române, 1964, p. 672-673.

specialistului în științele istorice[2]. Dar, din punct de vedere național și mai ales structural canonic bisericesc lucruruile nu stau chiar așa.

Biserica parohială greco-răsăriteană din Sibiu având hramul „Schimbarea la Față”, primește pe data amintită, de la ora 8:00 un alai de seamă. Serviciul religios unește reprezentanți ai tuturor românilor care mărturisesc de la începuturile creștinismului pe teritoriul transilvănean: „un Domn, o Credință, un Botez”, considerându-se astfel „un Neam”.

Istoria le-a permis pentru prima dată să se întrunească, dacă nu politic, cel puțin religios. Astfel potrivit cadrului religios civil prin rezoluția din 12/24 decembrie 1864, românilor de religie greco-orientală, regele Francisc Iosif I le-a permis să aibă o mitropolit de sine stătătoare. Mitropolia să aibă două episcopii sufragane, una la Arad și una la Caransebeș. În fruntea mitropoliei Majestatea Sa îl numește ca mitropolit și arhiepiscop pe Andrei, baron de Șaguna, iar la conducerea episcopiei de Arad pe Prea Sfințitul Episcop Procopie Ivacicoviciu. Cei doi arhierei vor primi apoi mandatul de a alege un episcop al nou înființatei episcopii a Caransebeșului. Persoana care va întruni încrederea celor doi ierarhi va fi arhimandritul și protopresbiterul Ioanu Popasu, ostenitor al Protopresbiteratului Brașovului.

Organizarea bisericească greco-răsăriteană/ortodoxă a românilor transilvăneni – filă de jurisprudență ecclesială românească

Ceea ce reprezintă o noutate canonico-regulamentară, producând totodată și jurisprudență bisericească este faptul că deși cei trei arhierei au primit mandatul de a decide singuri cadrul juridic a modalității alegerilor ierarhilor în nou înființata mitropolie, aceștia și-au declinat competența transmisă lor de către Majestatea Sa și au decis faptul că „dreptul de a decide asupra cadrului juridic ecclesial de alegere a ierarhilor nu este privilegiul lor, al episcopilor ci reprezintă dreptul și obligația tuturor reprezentanților aleși ai bisericii române greco-răsăritene din mitropolie. Mai precis „amu aflatu unanim, ca noi

[2] Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997, p. 92-94.

Arhichiereii nu suntem competenti, a tracta acestu obiectu fara intrevenirea representantiloru clerului si poporului credinciosu din intreag`a metropolie, prin urmare, ca numai unu congresu nationalu romanu este competinte de a tracta acestu objectu cu valore de dreptu. De aceea acestu sinodu Archierescu au asternutu Majestatei Sale in acestu intielesu representatiunea sea, espunendu și modulu conchiemarei sî alu tienerii unui asemenea congresu bisericescu fatia cu elaborarea modului de constituire a Metropolitului sî Episcopiloru spre viitoriu, precum sî fatia cu ementele dintr`o mitropolia"[3].

Pe baza acestui răspuns, Majestatea Sa a însărcinat pe ministrul său ungurесc de cult cu redactarea unui proiect de lege. Acesta și-a dus la bun sfârșit misiunea astfel încât proiectul a fost alcătuit și prezentat Dietei, pe baza articolului XX, din legea din anul 1848[4], spre aprobare[5]. După aprobarea sa proiectul de lege și-a urmat traseul legal oficial, fiind aprobat pe baza art. IX din legea din 1868, de către Majestatea Sa, la data de 24 iunie 1868. Proiectul de lege va fi publicat în Casa Reprezentanților în data de 27 iunie 1868, iar pe data de 30 iunie 1868 în Casa de Sus.

Îndeplinind toate condițiile legale, sinodul episcopal (actele timpului folosesc expresia: „în înțelegere cu episcopii"), pe „baza canoanelor bisericești" s-a decis convocarea Congresului Național Bisericesc pentru ziua de 16 septembrie 1868. Decizia ar fi rămas fără valoare dacă mitropolitul nu ar fi dat curs acestei decizii urmând pe mai departe calea legală statală. Astfel, în data de 1 august 1868 într-o întrevedere personală mitropolitul roagă pe înaltul ministru de culte a da curs acestei decizii, formulată sub formă de rugăminte adresată Majestății Sale. Solicitarea este înaintată, iar într-un interval de 11 zile, aceasta ajungînd pe masa forului decizional este soluționată favorabil.

---

[3] *** *Protocolul Congresului Nationalu Bisericescu Romanu de religiune greco-răsăriteană conchiamatu in Sibiiu pe 16/28 septembrie 1868*, Sibiu, Tipografia archidiecezană, 1868, p. 7, al. 1.

[4] Ioan GENȚ, *Administrația bisericească*, Titlul III: Religiunea și moravurile; Cap. II: Confesiuni recepte și recunoscute prin lege, Oradea Mare, Tipografia „Nagyvarad", 1912, al. 2, p. 21. Biserica greco-catolică se organizează în aceea perioadă, la fel ca celelalte culte recunoscute după același cadru legal.

[5] Ioan A. PREDA, *Constituția bisericii greco-or. Române din Ungaria și Transilvania sau Statutul Organic comentat și cu clauzele și normele referitoare întregit*, Sibiu, Tiparul tipografiei arhidiecezane, 1914, p. 11 și 29.

Prin emisarul ministerial, în data de 14 august 1868 este transmis răspunsul Majestății Sale. Abia acum, pe baza rezoluției civile, mitropolitul Andrei Șaguna recurge la modalitatea concretă a organizării și punerii în practică din punct de vedere religios a acestei înfăptuiri.

Entuziasmul acelor momente în care românii se văd, pentru prima dată în postura organizării lor libere și recunoscute oficial de sistemul civil este greu de înțeles în ziua de astăzi. Totodată, pe parcursul celor 22 de zile cât a durat Congresul național bisericesc, entuziasmul se manifestă nu de puține ori cu propuneri aflate chiar la granița noului cadru legal. Faptul că mitropolitul Andrei Șaguna era un foarte bun cunoscător atât al legislației civile cât și al celei bisericești a constituit un avantaj nu numai pentru el cât și pentru delegații congresului, deoarece l-a ferit de abateri civile sau penale atât în ceea ce îl privea direct cât și în calitate oficială pe care o deținea cât și pe membrii delegați ai congresului.

Spre exemplificare și pentru ca cele afirmate mai sus să nu fie considerate simple afirmații fără acoperire este suficient să pomenim ședința din 7/19 octombrie 1868, mai precis ultim zi a congresului când deja realizările congresului stârneau interesul participanților, pe ordinea de zi a fost introdusă, prin persoana deputatului Aureliu Manciu, o propunere mai veche a unui alt deputat, d-l Constantin Rădulescu și care are tendința de a aluneca încet încet de la realism spre entuzism general tinzând să părăsească cadrul legal existent. Entuziasmul este firesc, însă rezoluția spre care tinde să se îndrepte majoritatea prin votul său este periculoasă. Discuțiile și luările de cuvânt sunt aprinse. Între variantele propuse, două dintre ele se conturează clar și câștigă adepți spre soluționare. Deputații constată că argumentele lor nu sunt suficiente, fapt pentru care solicită punctul de vedere al episcopilor. Interesant este faptul că episcopul Aradului, Procopie Ivasicoviciu adoptă neutralitatea, urmat fiind de episcopul Caransebeșului, care consideră înțelept să înpărtășească aceeași atitudine, aruncând amândoi greutatea responsabilității adoptării unei decizii pe umerii membrilor congresului. Abia intervenția finală a mitropolitului Andrei Șaguna are darul de a face lumină în această problemă, punctul său de vedere avizat va face diferența între „a vrea" și „a putea". Mai precis explică clar care este cadrul legal în care se

încadrează problema discutată, oferind totodată și varianta legală de soluționare a acesteia. După oferirea unui astfel de cadru juridic, deputații se lămuresc și așternându-se liniștea, se decide prin vot, în deplină cunoștință de cauză.

Cadrul juridic național-bisericesc sau trecerea de la pravilele bizantine la o organizare statutar-regulamentară proprie timpurilor istorice transilvănene

Astăzi, cadrul legislativ canonico-statutar este darnic și generos cu oricine dorește să găsească argumentele necesare unei organizări firești a Bisericii Ortodoxe Române, de aceea ne vine greu să realizăm că a exista o perioadă în care acest cadru nu exista și mai ales modalitatea în care s-a reușit trecerea de la un cadru de organizare bazat pe canoane sau folosind o expresie mai largă bazat pe nomo-canoane, la o formă organizată pe bază de statut de funcționare, cu entități bine definite și formulate exact, având atribuții, membri, mod de alegere, perioadă de organizare, implicare plenară de la forma de organizarea cea mai mică (parohia) până la cea mai amplă (mitropolia).

Dacă Arhidieceza Sibiului își rezolvase problemele interne de funcționare, prin Statutul Arhidiecezan din 1864, cel care a alcătuit și ratificat Statutul de organizare a Arhidiecezei acum provocarea este cu atât mai mare atât pentru noul mitropolit cât și pentru poporul român. Acum se pune problema unificării a trei entități românești distincte sub tutela unei organizări noi, superioare. Se cuvine a aminti aici faptul că Mihai Viteazul a înființat mitropolia de la Alba Iulia în urmă cu 268 de ani înaintea evenimentelor cu care mitropolitul Andrei Șaguna se confrunta, fără a avea timpul necesar de a o consolida și organiza, iar noutatea vremurilor reprezenta o noutate pentru noul mitropolit.

Și totuși atât mitropolitul Andrei Șaguna cât și episcopii Aradului și Caransebeșului, avându-i alături pe protopopii, preoții, călugării și credincioșii celor trei eparhii s-au ridicat la înălțimea vremurilor care i-au chemat să încununeze o etapă de deplină maturitate a poporului român.

Ceea ce autorul studiului de față consideră că a fost determinant pentru pregătirea unității de organizare național-religioasă a românilor prin acest congres este redactarea și tipărirea lucrării intitulate:

„Compendiu de drept canonic oriental”, la Sibiu, la data de 1 ianuarie 1868, de către mitropolitul Andrei Șaguna. Publicarea lucrării nu considerăm că a fost întâmplătoare deoarece, nu degeaba noul mitropolit în cuvântarea sa de deschidere își va exprima emoțiile ce-l încearcă prin cuvintele: „Eata Domniloru! templulu incetarei acelei sarcine grele, care de 20 de ani jacea pre umerii mei, si care trebuia sa o suportu singuru dupa posetiunea mea, ceea ce o ocupu in organismulu sântei maice nostre biserici, caci namu pututu sa ne organizamu pâna acum bisericescu.

Cum amu condusu pâna acum treba cea grea sî problematica a reinfiintiatei metropoliei nostre? despre aceea judece presentulu sî viitoriulu”[6].

Totodată, afirmația făcută este întregită de faptul că în componența Congresului Național bisericesc din 1868 intră persoane cu serioase pregătiri juridice. Ca dovadă din Arhidieceza Sibiului în componența Congresului Național Bisericesc intră un număr de 9 membri cu pregătire juridică, din Episcopia Aradului un număr de cel puțin 11 membri, iar din Episcopia Caransebeșului avem din totalul celor 20 de membri mireni, un număr de cel puțin 6 cu pregătire juridică recunoscută. Deci, un număr total de 26 de membri cu pregătire juridică din întregul Congres.

Tot aici trebuie amintit faptul că pregătirea juridică în cazul unora dintre ei este de nivel superior, iar în cazul unora de nivel superior înalt. Avem de-a face cu avocați, notari, perceptori, secretari de stat, consilieri în ministerul de culte și chiar consilieri ministeriali. Ca dovadă, oferim cititorului un amănunt interesant, care oferă lumină asupra modului în care lucrările Congresului erau privite. Mai precis, în cadrul ședinței a V-a, președintele congresului dă citire unei telegrame adresată domnului Georgiu Ioanoviciu, având funcția civilă de secretar de stat telegrame a Înaltului ministru de cult și învățământ pentru Ungaria prin care majestatea sa anunța faptul că începând cu data de 1 octombrie 1868 toate fondurile Arhidiecezei greco-orientale române care s-au administrat de către stat vor trece în administrarea exclusivă a Arhidiecezei[7]. Totodată, anunțându-se în plen faptul că este ziua Majestății Sale, participanții îi adesează, în plen, urări de

[6] *** *Protocolul Congresului Nationalu*..., p. 9, al. 3 și 4.
[7] *Ibidem*, p. 50, temei 73.

felicitare și la mulți ani. În cadrul aceleiași sesiuni, mai precis a ședinței a VII-a președintele dă deja citire răspunsului Majestății Sale la felicitările adresate de ziua sa onomastică[8].

Toți acești specialiști ai dreptului civil și ai aparatului de stat aveau nevoie de un material juridic bisericesc care să le fie prezentat pe măsura vremurilor pe care le trăiau. Aspectul este sesizat chiar de deputați, care în exercitarea atribuțiilor lor realizează importanța materialului juridic canonico-bisericesc care le-a fost pus la dispoziție. Ca dovadă luarea de cuvânt a deputatului D. I. Gallu care în ședința a XII-a, din 6/19 octombrie 1868, după ce felicită autorul pentru redactarea lucrări, lansează trei propuneri:

1. „ca dreptulu canonicu in tote institutele teologice din Mitropolia sa se introducă de studiu obligatoriu;
2. ca opul amintitu alu Escelentiei Sele sa se introduca de manualu pentru acestu studiu in tote institutele numite;
3. ca sî la toate oficialele bisericesti sa se iee de îndreptariu in privintia dreptului canonicu in biserica nostra”[9].

La această propunere se aliază și deputatul Vasile Glodarin care lansează spre aprobare următorul amendament: „ca dreptulu canonicu alu bisericiei nostre reseritene dupa compendiulu edatu de Escelentia Sea Domnulu Archiepiscopu si Mitropolitu sa se propuna ca studiu la Academiele si Universitatile statului”[10].

Propunerile sunt supuse spre aprobare și sunt votate în unanimitate, urmând a se găsi cadrul legal spre a fi puse în aplicare.

Cu siguranță o astfel de cerință cum este ultima dintre cele amintite, pentru secolul XXI-lea ar reprezenta un aspect lipsit de valoare, însă la o privire mai atentă propunerea deputatului Vasile Glodarin este de o importanță capitală. De ce ? Pentru simplul fapt că viitorii absolvenți de facultăți de drept vor deveni avocați, procurori sau chiar judecători, membri în prezidiul de judecată al diferitelor instanțe civile care vor judeca inclusiv cauzele civile dintre diferite culte. Faptul că dreptul canonic al unui cult, în cazul de față, al cultului ortodox majoritar, ajunge să fie cunoscut, reprezintă un avantaj pentru judecătorul respectiv, oferindu-i posibilitatea de a pronunța sentința în

[8] *Ibidem*, p. 60, temei 88.
[9] *Ibidem*, p. 104, al. 1, temei 224.
[10] *Ibidem*, p. 104, al. 2, temei 224.

cunoștință de cauză. Aspectul nu este de neglijat deoarece faptul că la ora actuală unele facultăți de drept, de stat sau particulare, au incluse în programul lor de studiu dreptul canonic, este de salutat. Trist este însă faptul că acei „specialiști" ai dreptului canonic în mare parte au fost școliți pe domeniul respectiv în facultățile de teologie romano-catolică din Apus, beneficiind de „burse" oferite de cultul respectiv, bineștiind că la întoarcere vor prezenta acest punct de vedere ca fiind cel mai bun, dacă nu chiar unicul. Să ne mirăm atunci că studenții facultăților de drept, urmând astfel de cursuri cu astfel de „specialiști" vor judeca în viitor cauzele civile dintre culte după un anumit Codex Juris, considerând că așa este cel mai bine?

Dar, revenind. Importanța „Compendiului..." publicat de către mitropolitul Andrei Șaguna rezultă din faptul că în cadrul ședinței a XI-a, din 6/18 octombrie 1868, cînd se purtau discuții legate de aprobarea Statutului organic și votarea lui, discuțiile purtate în plen ajung în impas. Potrivit tomului 209 al Congresului plenul deputaților consideră că înțelept este să se șteargă întregul conținut al articolului 174[11] care viza atribuțiile sinodului episcopal propus și discutat în ședință și să se înlocuiască cu capitolul 409 din cadrul „Compendiului ..."[12] alcătuit de către mitropolitul Andrei Șaguna.

În urma votului exprimat conținutul articolului 174 va primi următorul conținut: „Agendele sinodului episcopesc sunt:

1. A supune examenului canonic pe cel ales de episcop prin sinodul eparhial.
2. A tratā orice întrebare dogmatică, sacramentală şi rituală, şi a o deslega în înţelesul canoanelor pozitive.
3. A ţinea consultări şi a aduce hotărîri asupra religiozităţii şi moralului clerului şi poporului credincios din mitropolie.
4. A se consulta asupra institutelor de teologie şi pedagogie, spre înaintarea scopurilor lor şi a ştiinţelor ce sunt a se predā în acelea.
5. A se consulta asupra cualificaţiunii, ce se cere dela cei ce se pregătesc spre treapta preoţească, şi despre aceasta a referă şi congresului naţional-bisericesc, ca cele de lipsă în linia

[11] *Ibidem*, p. 94-95, temei 209.

[12] Andrei ȘAGUNA, *Compendiul de Dreptul canonic al unei sântei sobornicești și apostolești biserici*, ediția a III-a, Sibiu, Edit. Arhidiecezană, 1913, p. 383-384.

aceasta să se facă cu aprobarea armonică a ierarhiei şi a poporului credincios.

6. A priveghea pentru autonomia bisericii şi a o apără în contra oricăror încercări, ce vor ameninţă pacea și sfințenia bisericii"[13].

Lucrările Congresului ne oferă imaginea unei elite românești pregătită să slujească poporului și neamului românesc, dar și unui neam care își crescuse și își recunoștea valorile sale.

Mai întâi poporul și biserica au fost în stare să se organizeze în cercuri electorale bisericești într-un interval de timp foarte scurt. Dacă luăm în calcul faptul că ședinele Congresului Național Bisericesc au început la data de 16/20 septembrie 1868, iar rezoluția Majestății Sale a fost transmisă abia în 14 august 1868, înseamnă că mitropolia românilor greco-răsăriteni a avut la dispoziție un interval de timp de cel mult 32 de zile calendaristice, cu tot cu duminici și sărbători pentru a se organiza. Aici fiind implicate: cercuri electorale, alegători, organe abilitate să supravegheze alegerile, normative care sa stea la baza alegerilor, deoarece mandatele deputaților la data începerii Congresului au fost verificate pentru legitimitate. Unele „credenționale" se vor dovedi a fi „valide", în timp ce altele vor fi considerate „invalide" și se va dispune anularea mandatului celui ales. Ca dovadă, în cazul cercului de alegeri Ilia se dispune anularea mandatului deputatului Iulian Ianculescu și efectuarea de noi alegeri în acest cerc de alegători, urmând ca noul deputat ales să-și înceapă mandatul odată cu următoarea sesiune a Congresului[14], iar mandatul deputatului Vasile Glodariu, fiind redactat greșit se impune corectarea sa[15].

Bibliografie:

1. GENȚ, Ioan, *Administrația bisericească*, Titlul III: Religiunea și moravurile; Cap. II: Confesiuni recepte și recunoscute prin lege, Oradea Mare, Tipografia „Nagyvarad", 1912.
2. *** *Istoria Romîniei*, vol. IV: Formarea și consolidarea orînduirii

[13] *** *Statutul organic al Bisericii gréco-orientale române din Ungaria şi Transilvania*, Sibiu, Tiparul tipografiei arhidiecezane, 1907, ediția a III-a, p. 261-262.
[14] *** *Protocolul Congresului Nationalu*..., p. 23, temei 18.
[15] *Ibidem*, p. 17, temei 7.

capitaliste (1848-1878), Bucureşti, Edit. Academiei Republicii Populare Române, 1964.

3. PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997.
4. PREDA, Ioan A., *Constituția bisericii greco-or. române din Ungaria și Transilvania sau Statutul Organic comentat și cu clauzele și normele referitoare întregit*, Sibiu, Tiparul tipografiei arhidiecezane, 1914.
5. *** *Protocolul Congresului Nationalu Bisericescu Romanu de religiune greco-răsăriteană conchiamatu in Sibiiu pe 16/28 septembrie 1868*, Sibiiu, Tipografia archidiecezană, 1868.
6. *** *Statutul organic al Bisericii greco-orientale române din Ungaria şi Transilvania*, Sibiu, Tiparul tipografiei arhidiecezane, 1907, ediția a III-a.
7. ȘAGUNA, Andrei, *Compendiul de Dreptul canonic al unei sântei sobornicești și apostolești biserici*, Sibiiu, Edit. Arhidiecezană, 1913, ediția a III-a.

EDIFICAREA UNEI PEDAGOGII NAȚIONALE SISTEMICE. CONTRIBUȚIA SIBIULUI ORTODOX (1750-1920)

Constantin NECULA*

Abstract: ***Building a national systemic pedagogy. The contribution of Orthodox Sibiu (1750-1920).*** When it comes to the Great Union Centenary, namely the political achievement of a spiritual project for centuries, Romanian Transylvania proposes to the nowadays researcher a series of deepening research horizons. Orthodox Sibiu, through its people and institutions, was part of the great effort to achieve the cultural foundations of the Union. One of the directions was Pedagogy. Systematic education of intellectuals was a source of educational culture for the new generations of citizens of the Empire, willing to assume their national identity. We have now at hand not only university courses or Pedagogy books, but also a considerable epistolary library or homiletic bibliography very carefully edited at that time. Of course, other sources, such as the *Romanian Telegraph* or the *Theological Review*, also provide enough information about how a wide-ranging pedagogical culture was created in the crucible of theological culture as a supporting pedagogy of the national idea, of the idea of national unity. My paper proposes an excerpt from the daily education of that time, from the rhythm through which Pedagogy develops its own coherent answer to the need of people to crystallize the vocabulary and the content of Romanian language, of national history and of the Orthodox Faith. From the *Grammar* of Dimitrie Eustatievici (1757) to Andrei Şaguna's *Grammar* and the pedagogical culture of his collaborators (Ioan Hannia, Grigorie Pantazi, Nicolae Popea, Ioan Popescu, Zaharia Boiu) or former Sagunian scholars (Ilarion Puşcariu, Dimitrie Comşa or Daniil Popovici Barcianu) the effort of shaping the Romanian Pedagogy in Transylvania was not

* Conferenţiar, Facultatea de Teologie „Sfântul Andrei Șaguna", Universitatea „Lucian Blaga", Sibiu, România.

easy at all. In addition, in the few wretched years that passed from the Great Union to the Soviet Occupation there was a pleiad of educators of culture and of an enlightened nationalism such as Petru Şpan, Simion Popescu, Nicolae Bălan, Ioan Lupaş, Onisifor Ghibu, Silviu Dragomir or Nicolae Cristea, who outlined the anti-communist and anti-Soviet cultural resistance.

Keywords: *educational culture, cultural nationalism, educational backgrounds of historical ideas*

Introducere în contextul cercetării

Tot mai des în anii ce au trecut de la Revoluția din 1989 am asistat la o serie de impuneri de model educațional. O tendință realistă, după o perioadă de 40 de ani de „arestare” a culturii pedagogice, de orientare a educației spre crearea „omului nou”, ideologizat și amprentat de cultura lui *homo sovieticus* ca reprezentant al omului legat genetic de cultura funcționalității și proletcultismul unei pedagogii sociale anoste. Nu pentru caractere și cultura demnității umane este renumit sistemul educațional comunist[1]. Din nefericire nici reformele, aproape permanente, învățământului românesc ulterior anului amintit nu au identificat o platformă de echilibru. Nu este numai vina sistemului, ci și a unor factori perturbatori externi, mare parte legați de o ideologie a marxismului cultural, care induc minimalizări ale moralei și culturii naționale și dezvoltă agenții patogeni ai unei etici pedagogice eliberate de Hristos și o pedagogie a sloganurilor, fără nici o legătură cu viața reală din școală ori educație, ca atare[2]. O analiză mai veche (1976), reluată și publicată în 2002, aparținând lui Ernest Bernea, distinsul gânditor, referindu-se la relația culturii cu educația, consemna câteva lucruri fundamentale, importante în demersul studiului nostru:

[1] O analiză succintă în Constantin NECULA, „La falsa inculturazione e le premesse della contraffazione della cultura. Romania, il caso dei fondi speciali delle Biblioteche di Stato sotto i comunisiti”, în *Città di Vita*, Firenze, Edizioni Polistampa, LXXII/2017, 5, p. 534-541.

[2] C. NECULA, *Pe cine incomodează ora de Religie. Între datul Legii și darul lui Dumnezeu*, Sibiu, Edit. Agnos, 2015, 238 p.

„Sforțarea pedagogilor și a instituțiilor noastre de educație a fost mult timp îndrumată către o cât mai mare îmbogățire a cunoștințelor și către pregătirea profesională. A fi om cultivat înseamnă la noi a fi om instruit și mai înseamnă a fi un bun profesionist.

Ostenind pe tărâmul unei munci strict intelectuale educația noastră a fost redusă la exerciții mai mult sau mai puțin logice supuse formulelor clasice. Când omul era mai dotat această educație ducea în cel mai bun caz la o mare putere de abstracție și joc al conceptelor.

Instrucția poate fi un mijloc al educației, dar ea nu deține nici câmpul și nici secretul educației, care are mai multe dimensiuni și mijloace, cu totul proprii. Dovadă ne stă realitatea concretă morală care ne arată că instruirea poate fi un instrument nu numai al binelui, ci mai ales al răului. Știința și conștiința pot deveni în acest fel calea răului conștient care este cel mai grav.

Dacă educația a fost gândită și practicată în acest fel, cultivarea caracterului și a vieții interioare în genere a lipsit în mod firesc. Sforțarea ordonată și sinceră pentru o cultură morală, dacă a fost cunoscută, ea a aparținut unor indivizi izolați.

Educația trebuie în primul rând să aibă în vedere omul viu și omul întreg; aceasta înseamnă omul real, concret, nu omul idee sau cifra, mai înseamnă omul complex nu unul parțial, redus; actul pedagogic trebuie purtat direct și pe întreg cuprinsul condiției umane.

Nu educație dedicată exclusiv exercițiului abstract al inteligenței și cu atât mai puțin al memoriei, ci o educație integrală a tuturor funcțiunilor sufletești care să însemne promovarea tuturor virtuților intelectuale și morale”[3].

Deși propune aceste gânduri din perspectiva unei critici a sistemului burghez de educație, anii ’70 părând o fantă de libertate în gândirea comunistă, Bernea are în vedere sistemul pedagogiei ideologizate marxist în aceeași măsură. La o sută de ani de Românie avem însă obligația de a încerca să pricepem cum au fost crescute educațional valorile de caracter ale oamenilor, care aveau să împlinească idealul Unirii, în ce mod școala, ca mod de a construi conștiințe, a reușit ca, dincolo de predarea unor cunoștințe necesare, să se ocupe de elementele unei morale a rezistenței naționale alcătuite din conținuturile conștiinței, atitudinii, caracterului ori stilului de viață.

[3] Ernest BERNEA, *Trilogie Pedagogică*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 2002, p. 11-13.

O altă linie a contextului studiului ține de **istoricitatea liniei cercetării**. Suntem în măsură să spunem astăzi că, odată cu dezvoltarea școlilor naționale, noi am ales pe Dimitrie Eustatievici (1757) etalon, pentru că acesta, plecând din Șcheii Brașovului la Sibiu[4], va închega în jurul său o întreagă pleiadă de autori de pedagogie practică, se va dezvolta și conceptul de pedagogie națională, bazat pe legătura dintre limbă-cultură-morală, legea românească fiind structura unei vertebralități sociale de invidiat azi. Nu suntem singurul colț de Europă care beneficiază de efortul cristalizării unor astfel de pedagogii de nișă, la acel moment, dar pentru centenarul unității noastre suntem obligați să readucem aminte că unitatea Neamului nu este un singur element punctual, o clipă de istorie, ci ține de o progresie alternativă regresiei legice pe care încerca să o impună, de exemplu, legislația școlară a Austro-Ungariei, care propunea extinderea rețelei școlare prin restrângerea culturii naționale. Nu doar Transilvania românească va reacționa, ci și Italia, Slovenia ori Slovacia, Cehia ori districtele rutenilor de la granița cu Imperiul Țarist. De aceea, cred că renașterea educației naționale nu a ținut de vreo confesiune ori alta sau doar de alinierea la o școală de pedagogie ori alta, ci de harisma fiecărui popor în înțelegerea independenței pedagogice ca fundament al dezvoltării libertății naționale[5].

Izvoarele cercetării

Izvoarele unei astfel de cercetări sunt ample, uneori ascunse în colbul ne-reeditării lor de ceva vreme. Mai întâi, trebuie să recunosc,

---

[4] Datele referitoare la Dimitrie Eustatievici și o serie de autori de pedagogie creștină din aria teologiei sibiene (Radu Tempea IV, Ioan Moga Teologul, Gheorghe Lazăr, Sf. Andrei Șaguna) pot fi urmărite în lucrarea mea *Contribuția Școlii Ortodoxe Teologice din Sibiu la dezvoltarea pedagogiei românești. Volumul I, Întemeietorii. Mitropolitul Andrei Șaguna*, ed. a 2-a, Sibiu, Edit. ASTRA Museum / Iași, Editura Tehnopress, 2017, 365 p.

[5] În ce privește educația confesională merită amintite lucrările de istoria pedagogiei creștine *Esperienze di Pedagogia Cristiana nella storia* (a cura di Pietro Braido), vol. I (sec. IV-XVII), LAS-Roma, 1981, 554 p. și vol II (sec. XVII-XIX), LAS-Roma, 1981, 428 p., precum și Jérôme COTTIN și Jean-Marc MEYER, *Catéchèse protestante et enseignement religieux. État des lieux et prospective*, Edit. Lumen Vitae-Labor et Fides, 2013, 248 p., care oferă o perspectivă asupra educației în Franța, Belgia, Elveția în contexte istorice diferite.

m-am lăsat sedus de memorialistica vremii, remarcabilă sursă de informare în domeniul creșterii unei pedagogii naționale prin influența imediată a comunității și a școlii. Pentru cercetătorul în domeniul pedagogiei naționale nu pot fi neinteresante, de exemplu, memoriile a doi dintre participanții activi la apariția și dezvoltarea unor concepte de pedagogie națională ca Octavian C. Tăslăuanu și Onisifor Ghibu. Primul este un remarcabil memorialist, azi aproape uitat, un iconar de oameni cu reale calități. Octavian Codru Tăslăuanu (1876-1942) ne oferă o serie de lucrări din care putem înțelege modul în care au fost educați tinerii acelei perioade premergătoare Primului Război Mondial, pentru a primi cu seninătate misiunea de jertfă a vieții. Principalul volum al identificării acelei pedagogii este *Spovedanii*[6], iar modul împlinirii practice a acestei disciplinate educări a sufletului tânăr pentru un naționalism luminat și coerent, ne surprinde în volumele legate de „ziuarele" de război, poate cele mai interesante pe care le-am parcurs: *Trei luni pe câmpul de război*[7] și *Sub flamurile naționale*[8]. Ele devin un filon important de înțelegere al construcției pedagogiei naționale în contextul personalității culturale a scriitorului lor, Tăslăuanu fiind coordonatorul mișcării literare de la *Luceafărul*, revistă ce apărea la Budapesta (1902-1914, 1919-1920)[9] în perioada 1906-1914, unde era și secretarul ASTREI din Sibiu[10], preluând totodată misiunea editării revistei *Transilvania*. Moare în 1942, după încercări politice și după ce încercase, prin revista *Dacia*, să reitereze

[6] Publicat în 1976, Edit. Minerva, 306 p. (ediție îngrijită de Gelu Voican), care dispune și de o amplă prefață a lui Vasile Netea (pp. V-XXIX).

[7] Apărut cu subtitlul *Ziuarul unui român, ofițer în Armata Austro-Ungară, ce a luat parte, cu glotașii români din Ardeal, la luptele din Galiția*, București, Depozitul General: Librăria Stănciulescu, 1915, 320 p.

[8] Apărut cu subtitlul *Note și documente din Războiul de întregire al Neamului*, vol. I (Calvarul neutralității. Zilele de glorie. Pe valea Trotușului. Apărarea Capitalei. Retragerea până în munții Vrancei. Trădarea colonelului Sturza), Sighișoara, Edit. Miron Neagu, f.a., 312 p.

[9] Octavian C. TĂSLĂUANU, *Amintiri dela „Luceafărul"*, Tipografia Bucovina I.E. Toroțiu, București III, f.a., 211 p., finalizată în 1932.

[10] Date prețioase, în volumul lui Octavian C. TĂSLĂUANU, *Octavian Goga. Amintiri și contribuții la istoricul Revistei „Luceafărul"*, Partea I, Epoca Budapestană, Bucovina, I.E. TOROUTIU, București, 1939, 238 p., una dintre cele mai ample monografii asupra vieții poetului și contextului politico-social-cultural al momentului.

parte din gândirea unei pedagogii politice anulată de dictaura mediocrității din perioada carlistă. Merită amintit, în contextul lucrării noastre, volumul *Obsesia europeană. Studii politice*, editat abia în 1996, care pune la îndemâna cercetătorului un important document de intuiție geopolitică și un amplu document de construcție pedagogică a ideii europene[11].

Cel de-al doilea, Onisifor Ghibu (1883-1972), uimește prin forța de sinteză și de muncă. Date privind învățământul vremii sale – contemporan cu Ioan Lupaș ori Octavian Goga, colegi ai unui renumit colegiu sibian – și ai parcursului său european (Jena, Strasbourg) ne sunt oferite în volumul *Pe baricadele vieții. Anii mei de învățătură*[12]. Volumul devine important pentru a înțelege modul în care se acumula pedagogie comparată, în ce mod anume rezistența conștiinței naționale era susținută de Biserica Ortodoxă și cum a înțeles omul acesta să redea Țării sale investiția pedagogică asumată pe seama celui mai important contract de colaborare: Vocația. Lui îi și revine meritul ca, în timp, să identifice și să propună elementele unei pedagogii naționale reale, azi uitată. În 1961, înaintat în vârstă, scria: „Dacă n-am reușit să încheg într-un *sistem* concepția mea despre *pedagogia românească*, paguba nu este tocmai atât de mare, precum ar părea la prima vedere. Convingerea mea este că „sistemul” nu este totdeauna cea mai fericită soluție nici în știință, nici în viață. De cele mai multe ori valorează incomparabil mai mult decât sistemul, personalitatea umană a putătorilor de gânduri și viața lor determinată de acele gânduri. N-au creat sisteme nici Socrate, nici Iisus, nici Budha, nici Francisc de Assisi... Las, totuși, în urma mea câteva frânturi concrete pe marginea preocupărilor de căpetenie a vieții mele: primul curs, de un an întreg, ținut la Universitatea din Cluj intitulat „Prelogomene la pedagogia românească” (rezumatul în: *Anuarul Universității* pe 1921-1922, iar lecția de deschidere în: *Prelogomena la o educație românească*,

---

[11] Volumul intitulat *Obsesia europeană. Studii politice (Statele unite ale Orientului. Pan-Europa și orientul. Orientări în politica economică a României)*, București, Edit. Scripta, 1996, 207 p. Ediția îngrijită de Gelu Voican Voiculescu - nepotul dinspre fiică a lui Tăslăuanu, dispune de o foarte atentă postfață semnată de Prof. Dr. Vasile Secăreș și o *Addenda* plină de semnificații în istoria familiei autorului.

[12] Onisifor GHIBU, *Pe baricadele vieții. Anii mei de învățătură*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1981, 382 p. Este o ediție îngrijită de Nadia Nicolaescu, cu o prefață semnată de Mircea Zaciu (p. 7-44).

București, 1941). *Prelogomena la o educație românească* – un volum de XVIII+904 pagini, pe care critica contemporană l-a apreciat cu destulă înțelegere și *Puncte cardinale pentru o concepție românească a educației*, Sibiu, 1944, 100 pagini, lucrare de dimensiuni reduse, care, cuprinde, totuși, într-o formă cât se poate de concisă, ceea ce aș putea numi „*Testamentul unui pedagog român, pe care pedagogia străină nu l-a zăpăcit*”...”[13].

Într-unul din textele amintite de el ca fiind definitorii conceptului de pedagogie românească și deci națională, aflăm și fundamentul teoretic al demersului nostru: „Noi concepem pedagogia românească drept acea știință, care, ținând cont atât de ceea ce pedagogia universală a stabilit în cursul lungii ei evoluții multimilenare, cât și de istoria și de tradiția culturală a poporului nostru, pornește totuși nu de la teoriile pedagogice ale popoarelor străine, oricât ar fi acestea de înaintate, ci de la viața și necesitățile poporului nostru, având ca ideal dezvoltarea cât mai firească a acestuia, în conformitate cu menirea lui în viața universală. Ea nu vrea, așa dară, să ne «occidentalizeze», sau să ne «europenizeze», ci ea vrea să ne facă ceea ce calitățile noastre specifice, bine îndrumate, ne permit să fim. Ea nu vrea să imităm pe nimeni, ci vrea să învățăm sistematic ceea ce ne poate oferi experiența vastă a lumii, spre a putea crea apoi, prin noi înșine, valori proprii în domeniul Binelui, al Frumosului și al Adevărului”[14].

O interesantă culegere de texte ale lui O. Ghibu exprimă, inclusiv prin titlu, sinteza unei pedagogii românești sintetizată de acest remarcabil istoric al pedagogiei românești: *Pedagogia Militans*[15].

O altă **sursă de înțelegere a contextului educațional** sunt o serie de monografii ale școlilor românești în perioada amintită. Nu fac excepție nici monografiile școlilor în care au învățat românii pentru a se decupa din contextul educațional al școlilor primare către cele superioare. Un exemplu remarcabil este o recentă monografie realizată la Sibiu. Un excepțional muncitor în arhive, Cosmin-Crăciun Cruciat, publică una dintre cele mai frumoase monografii de instituție școlară,

---

13 *Ibidem*, p. 284.

14 Onisifor GHIBU, *Prelogomena la o educație românească*, București, 1941, p. 568-569.

15 IDEM, *Pedagogia Militans. Antologie de idei pedagogice*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Patița Silvestru, București, Edit. Semne, 1998, 292 p.

dintre multele apărute în planul editorial românesc al ultimilor ani: *Istoria Colegiului Național „Gheorghe Lazăr” din Sibiu de la origini până în anul 2017*[16]. Dedicată celui mai mare lăzărist, Ioan Lupaș, la 50 de ani de la trecerea la cele veșnice (1967-2017), autorul nu-și rușinează modelul de istoric și istoriograf, deopotrivă, preluând forța sintetizatoare și motivația pentru adevăr a celui pomenit. Este prezentată istoria unui *complex educațional* fără egal, pentru foarte multă vreme, în conștiința românească a Sibiului: *Originile*[17], *Cursul vieții* (Perioada „legendară” (1692-1790)[18]; Perioada „latină” (1790-1850)[19]; Perioada „germană” (1850- 1868)[20]; Perioada „maghiară” (1868-1919)[21]; Perioada „română” (1919- 2017)[22]. Lucrarea descrie viața colegiului asemeni vârstelor spirituale ale unei ființe vii, ale unei personalități. Autorul ne spune dintru început de ce a ales o Istorie nu o Monografie ca formă de exprimare în scris a cercetării sale. Fie documente dispărute, fie nevoia efortului unei echipe pluridisciplinare, fie evitarea plictisului prin încărcarea cu date utile doar specialiștilor au dus la alegerea unei prezentări vii a Colegiului, prezentat ca o ființă vie. Este, în mare, problema oricărei cercetări legate de instituțiile educaționale românești.

Un alt izvor de asumare a cercetării ar fi **Istoria Bisericii**. O reeditare recentă a distinsului Părinte Profesor Mircea Păcurariu ne-a adus dinainte o realitate deseori uitată: *Unitate Românească prin Biserică*[23]. Lucrarea, consemnează autorul ei, este o reeditare a tezei sale de doctorat *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVIII*, apărută în 1968. Ideile enunțate și acum reevaluate, existând o bogată și îmbunătățită bibliografie, sunt benefice unei cercetări de pedagogie națională, socială și culturală deopotrivă: *unitatea spirituală și culturală între Biserica Ortodoxă din Transilvania și ierarhii domnitori de peste*

---

[16] Cosmin-Crăciun CRUCIAT, *Istoria Colegiului Național „Gheorghe Lazăr” din Sibiu de la origini până în anul 2017*, Sibiu, Edit. Andreiana, 2017, 668 p.
[17] Cosmin-Crăciun CRUCIAT, *op. cit.*, p. 13-62.
[18] *Ibidem*, p. 63-70.
[19] *Ibidem*, p. 87-117.
[20] *Ibidem*, p. 118- 140.
[21] *Ibidem*, p. 141- 205.
[22] *Ibidem*, p. 206- 504.
[23] Apărută la Editura Andreiana, Sibiu, 2018, 383 p.

munți[24], *schimburi culturale-bisericești între românii din Transilvania și cei de dincolo de Carpați*[25], *cărturari români precursori ai unității naționale*[26], *contribuția Țării Românești și a Moldovei la apărarea Ortodoxiei în Transilvania*[27], *ajutoare materiale acordate de Țara Românească și a Moldova Bisericii Ortodoxe din Transilvania*[28] și *unitatea românească în secolul al XIX-lea până în 1918*[29]. Lucrări de genul celor amintite ne reamintesc că unitatea unui popor este, în fond, o geneză culturală, o dospire duhovnicească în aceeași măsură cu un efort militar ori diplomat. Că avem mereu dinaintea ochilor, când vorbim de pedagogie națională, întreg parcursul de educare a nației pentru a-și descoperi și fundamenta demersul său cultural ori intelectual.

Pentru omilet un aspect de marcă îl poate constitui predica vremii. Pentru perioada războiului am reușit elaborarea unui studiu de sinteză și atenționare asupra subiectului[30]. Dar efortul merită lărgit, în mare parte efortul nostru vizând perioada apropiată Marelui Război. Reeditarea unora dintre volumele anilor 1916 și 1917 – cum ar fi *Casa de la Ierihon* (Dr. I. Broșu, Arad, 1917) sau *Mângăiați poporul!...* (*Cuvântări bisericești* de Dr. Ioan Lupaș și alți preoți din protopopiatul Săliște, Sibiu, 1916) – ne-au evidențiat o creștere a calității conținutului național al culturii omiletice sporite de emoția Războiului, dar crescută în timp. Subliniem că emoția națională poate fi identificată într-o serie de articole din *Telegraful Român, Amicul Școalei, Aurora Română, Organul Pedagogic* ori din *Revista Teologică*, redactorul acesteia din urmă, Dr. Nicolae Bălan, dispunând de excelente date din teren pastoral, interconfesional chiar, motiv pentru care analizele sale, încă din 1907, sunt remarcabile din punctul de vedere al pedagogiei naționale[31].

---

[24] Mircea PĂCURARIU, *op. cit*., p. 29-72.
[25] *Ibidem*, p. 73-97.
[26] *Ibidem*, p. 98-148.
[27] *Ibidem*, p. 150- 227.
[28] *Ibidem*, p. 228-254.
[29] *Ibidem*, p. 256-307.
[30] C. NECULA, „Războiul în predica timpului. Scurtă rememorare”, în Claudia ONEA (coord.), *În drum spre Marea Unire. Interval istoric 1859-1918*, Sibiu, Edit. ASTRA Museum, 2017, p. 37-50.
[31] C. NECULA, „O diagnoză pastorală inedită - Nicolae Bălan. O scrisoare la vremea

Un ultim aspect legat de izvoarele culturii pedagogiei românești îl constituie cultura lecturii în perioada 1800-1900. Dispunem de trei sinteze valoroase prin care putem intui cam pe unde era nivelul de lectură al intelectualilor ardeleni dispuși să se formeze amplu în vederea constituirii unui grup lucrativ de forță. Primul este *Catalogul Bibliotecei Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român* realizat de bibliotecarul Nicolau Togan[32], care propune cititorului un fond de carte remarcabil pentru acea vreme. Sunt prezentate astfel lucrări de „Teologie" (pp. 1-11), „Filozofie" (p. 11-14), „Pedagogie" (p. 14-18), „Limbă, literatură și artă" (p. 18-65), „Istorie și geografie" (p. 65-97), „Istoria specială a Româniloru" (p. 97-112), „Sciințe naturale" (p. 112-119), „Matematică și geometrie" (p. 119-121), „Medicină" (p. 121-129), „Sciințe juridice și politice" (p. 129-150), „Economie, industrie și comerciu" (p. 150-157), Diverse (p. 157-185) și „Foi periodice" (p. 185-187). Avem de a face cu o serie de lucrări care ne dovedesc direcțiile de dezvoltare ale culturii române în acea vreme, accentul fiind pus – se vede și după numărul mare de cărți – pe limba și literatura română și istoria românilor, neuitând că Biblioteca ASTRA funcționa asemeni unui Institut Cultural azi, cu bibliotecă, revistă, conferințe proprii. Paginile de pedagogie amintesc și de o serie de ziare pedagogice, magazine practice pentru instrucție ori foi de pedagogie economică (*Educatorul*, București, 1883-1884; *George Lazaru*, Bârlad, 1888-1889; *Magazin Pedagogicu*, Năsăud și Bistrița, 1867-1869; *Scola,* Gherla, 1875; *Școla și Familia*, Brașov, 1886-1888; *Școla Practică*, Năsăud, 1882-1886; *Școla română*, Sibiu, Gherla și Năsăud, 1876-1878, 1891 - 4 volume; *Vocea Română*, Craiova, 1884). Toate vădesc o efervescență reală pentru dezvoltarea unui model pedagogic românesc, model în care vor crește tinerii români, care vor înfrunta moartea pe câmpurile de luptă și care vor duce greul restaurării economice și educaționale a României unite. Pentru a înțelege efortul ASTREI pentru împlinirea idealului său educațional, marcând generații românești din Transilvania și nu numai, merită

Primului Război Mondial", în *Îndrumător Bisericesc*, Sibiu, Edit. Andreiana, nr. 166/ 2018, p. 153-168.

[32] Apărută la Editura „Asociațiunei transilvane", Sibiu, Tipariul tipografiei archidiecesane, 1895, 187 p.

cercetat un al doilea izvor, compus de același Nicolau Togan, bibliotecar al Asociațiunii: *Indice alfabetic al publicațiunilor revistei „Transilvania” (Anul I-XXV), al „Actelor” și „Analelor” Asociațiunii (1862-1894)*[33]. Orizontul cultural al editărilor, prioritizările materialelor pe o serie de concepte de pedagogie socială și națională precum și suportul bibliografic universal al multora dintre lucrări, încântă până azi și oferă o viziune amplă asupra orizontului de așteptare a cititorului din vremurile acelea. O ultimă sinteză, vizând perioada propusă de noi ca segment de atenție în cercetare, cu valoare de document este lucrarea lui Ioan Domșa, *Biblioteca Centrală a Asociațiunii (ASTRA). Istoric-dezvoltare-perspective*[34]. Descrierea lui Domșa arată fluctuațiile de interes în raport cu o serie de direcții de asumare a culturii prin carte, dar dovedesc și fidelizarea unei lecturi intense în liniile dezvoltării pedagogiei naționale, eforturile bibliotecarilor și donatorilor pentru edificarea unui fond de carte cu adânc conținut pedagogic, în sensul larg, adoptat de vreme. Din nefericire o serie de presiuni politice vor diminua fondul de carte începând cu anul 1948, personal cercetând „Fondul S”, creat odată cu acel an fatidic gândirii românești, în prezent fiind în plin efort de editare a cataloagelor cărților cenzurate[35].

Motivația unei astfel de munci epuizante, cum se consemnează a fi editarea de reviste și ziare – agenți dinamici ai educației și pedagogiei naționale – ne este prezentată de Horia Petra-Petrescu în primul număr din *Revista Teatrală* (1/1913), astăzi aflată în colecția personală de carte rară, în *Cuvântul Înainte* al acestui neobosit bibliotecar astrist și secretar literar al *Societății pentru fond de teatru român din Brașov* (ales în 6/19 noiembrie 1912): „...Planul acestui organ de publicitate l-am avut de ani îndelungați. Am urmărit cum se face propagandă în diferitele țări pentru scrisul și vorba

---

[33] Apărută la Sibiiu, Tiparul tipografiei archidiecesane, 1896, 72 p.

[34] Apărută la Sibiu, 1945, Tipografia „Astra Culturală”, 23 p. (extras din Revista *Transilvania*, anul 76, nr. 3-4). Desigur că peste toate acestea este lucrarea lui Silviu BORȘ, *Biblioteca Centrală a Asociațiunii. 1861-1950*, cuvânt înainte de Eva Mârza, Sibiu/Cluj, Edit. InfoArt/Editura Mega, 2011, 392 p.

[35] C. NECULA, „O pagină uitată în istoria școlii românești - Fondul S. Arestarea Manualelor (1948-1949)”, în vol. *Predicatori și catehеți români, mărturisitori în timpul regimului comunist. Receptarea misiunii lor în actualitate,* Edit. Universitaria Craiova/Pro Universitaria, 2017, p. 53-76.

națională, m-am convins cu ochii proprii de foloasele acestor propagande și tot mai mult se desprindea în mintea mea hotărârea să contribui și eu, cu mult-puținul meu, la fondarea unui organ, care să nu fie concurența vreunei publicații românești existente, ci să dea îndemnuri, înregistrând conștiențios ceea ce săvârșesc toate organele noastre de publicitate pentru înaintarea teatrului românesc. Acesta a fost punctul meu de mânecare. Mi-am zis: munca, care o îndeplinește neamul nostru în Ardeal pe terenul acesta este frumoasă, dar energia întrebuințată nu se adună într-un focar, care să ofere maximul de căldură recerut. Cu apariția organului proiectat s-ar spori emulația între diferitele centre românești și astfel organul va ajunge cu timpul o icoană fidelă a stării noastre culturale pe terenul teatral... Pe lângă străinătate am cutreierat ținuturile românești. Am fost în ținuturi în cari îți sălta inima de bucurie când vezi cum se manifestă românimea și într-altele, unde-ți vine să-ți pui cenușe pe cap și să plângi. Și punctul meu de plecare dela început a suferit o schimbare însemnată. Râdea cineva în mine și mă întreba surâzând mefistofelic, când străbăteam localități românești unde sărăcia și-a înfipt ghiara și analfabetismul trăiește lumea dalbă: *De teatru are lipsă neamul acesta al tău? Vezi că nu știe, în mare parte, să cetească și să scrie; vezi cum sărăcia îi bate la poartă!* De multe ori am plecat capul cu deznădejde și am zis asemenea tânărului student e imposibil să ținem pas cu străinii, cari au bani, au cultură înaintată de veacuri, au sprijinul statului lor! Dar în urma luptelor acestora sufletești cari *trebuiau* să vină, să se dea în inima mea, căci numai astfel avem putința să văd lămurit situația reală, n-am avut *dreptul* să desperez. N-am desperat fiindcă astăzi misiunea tuturor intelectualilor noștri nu este să se tânguiască – o cred cu toată tăria!- ci să urnească din loc carul culturii noastre”[36].

Este **manifestul a zeci de generații de pedagogi ai națiunii**. Aici se acordă în duh național pedagogia lui Gheorghe Lazăr și Andrei Șaguna, gândirea pedagogică a lui Ioan Hannia, Grigorie Pantazi, Nicolae Popea, Ioan Popescu, Zaharia Boiu, pentru împlinirea formării permanente a preoțimii și corpului educațional al românilor din Ardeal, ori gândirea unei pedagogii comparate a foștilor bursieri șagunieni (Ilarion Pușcariu, Dimitrie Comșa sau Daniil Popovici

[36] Dr. Horia PETRA PETRESCU, „Cuvânt înainte”, în *Revista Teatrală*, anul I, 1 ianuarie 1913, nr. 1, p. 1-2.

Barcianu). Se vădește că efortul cristalizării unei pedagogii românești în Transilvania nu a fost ușor. Lor li se vor alătura în timp Petru Șpan, Simion Popescu, Nicolae Bălan, Ioan Lupaș ori Onisifor Ghibu, Silviu Dragomir ori Nicolae Cristea, o pleiadă de pedagogi ai culturii și ai unui naționalism luminat care vor construi, în timp, plasa de rezistență a asumării unității de neam a românilor ardeleni[37]. Rămâne ca în efortul reasumării Centenarului astfel de personalități să primească locul ce și-l merită în Istoria gândirii asupra Libertății.

Bibliografie:

Lucrări secundare:

1. *Aa. Vv***.** *Esperienze di Pedagogia Cristiana nella storia* (a cura di Pietro Braido), vol. I: sec. IV-XVII (LAS-Roma, 1981, 554 p.) și vol II: sec. XVII-XIX (LAS-Roma, 1981, 428 p.)
2. BERNEA, Ernest, *Trilogie Pedagogică*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 2002.
3. BORȘ, Silviu, *Biblioteca Centrală a Asociațiunii. 1861-1950*, Sibiu, Edit. InfoArt Media /, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2011.
4. COTTIN, Jerome/ MEYER, Jean-Marc, *Catechese protestante et enseignement religieux. Etat des lieux et prospectives*, Edit. Lumen Vitae-Labor et Fides, 2013.
5. CRUCIAT, Cosmin-Crăciun, *Istoria Colegiului Național „Gheorghe Lazăr” din Sibiu de la origini până în anul 2017*, Sibiu, Edit. Andreiana, 2017.
6. DOMȘA, Ioan, *Biblioteca Centrală a Asociațiunii (ASTRA). Istoric-dezvoltare-perspective*, Sibiu, 1945, Tipografia „Astra Culturală”.
7. GHIBU, Onisifor, *Pe baricadele vieții. Anii mei de învățătură*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1981.
8. IDEM, *Prelogomena la o educație românească*, București, 1941.

[37] Date referitoare despre aceste personalități sunt prezentate în Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul Teologilor Români*, Sibiu, Edit. Andreiana, 2014, 724 p.; Mircea PĂCURARIU, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, Dacia, 2002, 729 p. A se vedea și C. NECULA, „Ce a făcut Ortodoxia pentru Școala românească? - Pagini uitate ale pedagogiei ardelene”, în *Arhiereul lui Hristos. Studii în onoarea Înaltpreasfințitului Dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului*, Sibiu, Edit. Andreiana/Editura ASTRA Museum, 2017, p. 664-685 și C. NECULA, „Gheorghe Lazăr – Icoana pedagogului modern”, în Andrei KOZMA, Cristina GLAVCE, Constantin BĂLĂCEANU-STOLNICI (coord.), *Antropologie și educație*, București, Edit. Academiei Române, 2017, p. 79-93.

9. IDEM, *Pedagogia Militans. Antologie de idei pedagogice*, București, Edit. Semne, 1998.
10. NECULA, Constantin, *Pe cine incomodează ora de Religie. Între datul Legii și darul lui Dumnezeu*, Sibiu, Edit. Agnos, 2015.
11. IDEM, *Contribuția Școlii Ortodoxe Teologice din Sibiu la dezvoltarea pedagogiei românești. Volumul I, Întemeietorii. Mitropolitul Andrei Șaguna*, ed. a 2-a, Sibiu, ASTRA Museum/Iași, Edit. Tehnopress, 2017.
12. PĂCURARIU, Mircea, *Dicționarul Teologilor Români*, Sibiu, Edit. Andreiana, 2014.
13. IDEM, *Unitate Românească prin Biserică*, Sibiu, Edit. Andreiana, 2018.
14. IDEM, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, Dacia, 2002.
15. TĂSLĂUANU, Octavian C., *Spovedanii*, Edit. Minerva, 1976.
16. IDEM, *Trei luni pe câmpul de război. Ziuarul unui român, ofițer în Armata Austro-Ungară, ce a luat parte, cu glotașii români din Ardeal, la luptele din Galiția*, București, 1915.
17. IDEM, *Amintiri dela „Luceafărul”*, București III, Tipografia Bucovina I.E. Toroțiu, s.a.
18. IDEM, *Obsesia europeană. Studii politice* (Statele unite ale Orientului. Pan-Europa și orientul. Orientări în politica economică a României), București, Edit. Scripta, 1996.
19. IDEM, *Octavian Goga. Amintiri și contribuții la istoricul Revistei „Luceafărul”*, Partea I, Epoca Budapestană, Bucovina, I.E. Toroutiu, București, 1939.
20. IDEM, *Sub flamurile naționale Note și documente din Războiul de întregire al Neamului*, vol. I, Sighișoara, Editura Miron Neagu, f.a.
21. TOGAN, Nicolau, *Catalogul Bibliotecei Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român,* Sibiiu, Editura „Asociațiunei transilvane”, Tipariul tipografiei archidiecesane, 1895.
22. IDEM, *Indice alfabetic al publicațiunilor revistei „Transilvania” (Anul I-XXV), al „Actelor” și „Analelor” Asociațiunii (1862-1894),* Sibiiu, Tiparul tipografiei archidiecesane, 1896.

Studii şi articole:

23. NECULA, Constantin, „La falsa inculturazione e le premesse della contraffazione della cultura. Romania, il caso dei fondi speciali delle Biblioteche di Stato sotto i comunisiti”, în *Città di Vita*, Firenze, Edizioni Polistampa, LXXII/2017, 5, p. 534-541.

24. IDEM, „Războiul în predica timpului. Scurtă rememorare” în Claudia ONEA (coord.), *În drum spre Marea Unire. Interval istoric 1859-1918*, Edit. ASTRA Museum, 2017, p. 37-50.
25. IDEM, „O diagnoză pastorală inedită - Nicolae Bălan. O scrisoare la vremea Primului Război Mondial”, în *Îndrumător Bisericesc*, Sibiu, Edit. Andreiana, nr. 166/2018, p. 153-168.
26. IDEM, „O pagină uitată în istoria școlii românești - Fondul S. Arestarea Manualelor (1948-1949)” în vol. *Predicatori și cateheți români, mărturisitori în timpul regimului comunist. Receptarea misiunii lor în actualitate*, Edit. Universitaria Craiova/Pro Universitaria, 2017, p. 53-76.
27. IDEM, „Ce a făcut Ortodoxia pentru Școala românească? - Pagini uitate ale pedagogiei ardelene” în *Arhiereul lui Hristos. Studii în onoarea Înaltpreasfințitului Dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului*, Sibiu, Edit. Andreiana/ASTRA Museum, 2017, p. 664-685.
28. IDEM, „Gheorghe Lazăr – Icoana pedagogului modern”, în Andrei KOZMA, Cristina GLAVCE și Constantin BĂLĂCEANU-STOLNICI (coord.), *Antropologie și educație*, București, Edit. Academiei Române, 2017, p. 79-93
29. PETRA-PETRESCU, Horia, „Cuvânt înainte”, *Revista Teatrală*, anul I, 1 ianuarie 1913, nr. 1, p. 1-2.

EPISCOPUL NICOLAE POPEA (1889-1908) - IDEALUL NAŢIONAL ŞI EDUCAŢIA RELIGIOASĂ DIN EPISCOPIA CARANSEBEŞULUI

Casian RUŞEŢ*

Abstract: ***Bishop Nicolae Popea (1889-1908) - the national ideal and the religious education in the Bishopric of Caransebeş.*** Following the tradition and teaching of the Orthodox Church, Diocese Caransebeș promoted, in all its historical existence, romanian religious education and especially directed towards children and young people. South Banat, over which extended the jurisdiction of the Diocese Caransebeș in its old period of existence (1865-1949) was from 1867 and until December, 1st of 1918, as the other Banat and Transylvanian territories, embedded in the Austro-Hungarian Empire.
Bishop Nicolae Popea was convinced that the romanian confessional education of Bishopric of Caransebeş is the only viable means of romanian education and is constituted as an essential factor in maintaining traditions, in development the language and affirmation of national culture.
Caransebeș Episcopate headed by Nicolae Popea, did not give up a responsible attitude in defending the interests of romanians, the defense of school institution and the education of the young generations in the Orthodox faith in the native language. After 1900, on the education of youth from the denominational schools were more and more attempts of destabilization through the school legislation.
The tougher laws in terms of claims that they proposed for the Church and for the maintenance of denominational schools were the education Laws from 1907, known as the Apponyi Laws (laws promoter and minister of culture at that time was Count Albert Apponyi).
The attitude of bishop Nicolae Popea was farm. He gathered around

* Lector, Departamentul Teologie și Științe Sociale, Universitatea „Eftimie Murgu”, Reșița, România.

him priests, teachers, and culture people who have been actively involved in the education of young people, especially at the Theological and Pedagogical Institute in Caransebeş.
He encouraged the didactic activity that awakened and cultivated among the students from the eparchy institutes, the national feeling, inspired them the love for the language, culture and history of the Romanian people.

Keywords: *youth, education, national feeling, Nicolae Popea, bishop, Caransebeş, Transylvania, Banat, confessional education, Romanian language.*

Urmând tradiţia şi învăţătura Bisericii Ortodoxe, Episcopia Caransebeşului a promovat, în întreaga ei existenţă istorică, o educaţie religioasă şi românească îndreptată îndeosebi către copii şi tineri. Această atitudine a fost dictată de misiunea responsabilă a Bisericii lui Hristos care se răsfrânge în lume sacramental, dar şi catehetic. Educația românească a fost şi ea rezultatul aceleiaşi meniri duhovniceşti a Bisericii, care are ca obiectiv unitatea în duh a credincioşilor, unitate care se obţine pe principii comunitare şi etnice. Această latură educativ-naţională a comunităţii eclesiale a fost mai evidentă în Transilvania şi Banat, teritorii aflate secole de-a rândul sub supravegherea administrativă a altor popoare.

Banatul de sud, peste care se întindea jurisdicţia Episcopiei Caransebeşului în perioada ei veche de existenţă (1865-1949), a fost din anul 1867 şi până la 1 decembrie 1918, ca şi celelalte teritorii bănăţene şi transilvănene, încorporat Imperiului austro-ungar. În aceste condiţii politice, Biserica Ortodoxă a avut rostul şi rolul de a conduce nu doar destinele spirituale ale păstoriţilor ei, ci şi destinele naţionale şi culturale care conturau comunitatea din punct de vedere etnic. Astfel, principala instituţie care a susţinut educaţia populaţiei româneşti a fost Biserica, o instituţie care, prin fiinţa ei, a menţinut şi transmis tradiţiile şi valorile culturale ale românilor[1]. Biserica şi

[1] Pentru o istorie a învăţământului din Banat până în secolul al XIX-lea, a se vedea I. MUNTEANU, *Banatul istoric. 1867-1918. Şcoala. Educaţia*, volumul III, Timişoara, Edit. Excelsior Art, 2008, p. 11-64. Vezi şi Petru RADU, Dimitrie ONCIULESCU, *Contribuţii la istoria dezvoltării învăţământului din Banat*, Timişoara, Edit. Casa Corpului Didactic, 1976, p. 78-328.

Şcoala, cele două instituţii care se alătură frecvent atunci când vorbim de trecutul românesc, au ocupat un loc important în existenţa comunităţilor din Banatul istoric, fiind considerate promotoare ale modernizării societăţii şi generatoare de idei naţionale şi româneşti.[2]

Puţine erau şcolile de stat din Imperiul austro-ungar care promovau învăţământul în limba română. În afară de câteva gimnazii în Transilvania, şcoala în limba română se afla în grija Bisericii şi de aceea se numea „şcoală confesională". Este motivul pentru care putem susţine că nu doar educaţia religioasă ci şi spiritualitatea şi cultura românească au fost în grija aproape exclusivă a Bisericii Ortodoxe. Centrele eparhiale ortodoxe româneşti din imperiu au susţinut prin structuri proprii în special nivelul primar al învăţământului, alfabetizarea şi instrucţia de bază în domeniile studiate, acesta fiind fundamentul ce oferea accesul spre alte niveluri de educaţie[3]. Şcolile se aflau în administrarea parohiilor, care răspundeau de buna lor funcţionare prin organismele executive şi de conducere de la nivelul comunităţii parohiale şi erau organizate în baza autonomiei bisericeşti recunoscută Bisericii începând cu anul 1868[4]. După învăţământul primar, urmau gimnaziile, institutele şi școlile de nivel universitar, însă Biserica nu avea dreptul să aibă în administrare decât institute teologice pentru pregătirea preoţilor şi institute pedagogice pentru formarea învăţătorilor destinaţi şcolilor confesionale. Calitatea educaţiei promovată de Biserică în structurile ei şcolare era asigurată prin măsuri luate de autoritatea bisericească în concordanţă cu legile adoptate de Dieta maghiară[5]. Aceasta a făcut ca Biserica să promoveze măsuri capabile să asigure respectarea legilor şcolare, fără a pierde caracterul confesional al învăţământului, lucru ce a devenit tot mai greu de realizat în contextul legislaţiei de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul

[2] Petru RADU, Dimitrie ONCIULESCU, „Reţeaua şcolară şi ştiinţa de carte în Banatul istoric la începutul secolului al XX-lea", în Valeriu LEU, Carmen ALBERT, Dumitru ŢEICU (coord.), *Studii bănăţene*, Timişoara, Edit. Mirton, 2007, p. 411.

[3] Angela DUMITRESCU, „Crearea sistemului de învăţământ românesc din Banat sub egida Bisericii", în Crişu DASCĂLU, Nicolae BOCȘAN (coord.), *Contribuţii la istoria eclesiastică a Banatului*, Timişoara, Edit. David Press Print, 2011, p. 149.

[4] *Ibidem*.

[5] I. MUNTEANU, *Banatul istoric. 1867-1918. Şcoala. Educaţia…*, p. 65.

secolului al XX-lea[6], perioadă în care la Caransebeş a coincis cu anii de păstorire a episcopului Nicolae Popea (1889-1908)[7].

Acesta a avut o educaţie solidă, în anul 1899 fiind ales membru activ al Academiei Române, devenind astfel al doilea episcop – după Melchisedec Ştefănescu de la Roman, care a avut această cinste[8]. Activităţile sale în sprijinul educaţiei tinerilor din şcoala confesională, desfăşurate timp de 19 ani cât a păstorit Episcopia Caransebeşului, au fost însemnate, deşi prin legislaţia şcolară maghiară autorităţile statului au urmărit cu prioritate înlăturarea Bisericii de la educaţia tinerilor.

Episcopul Nicolae Popea a fost convins că învăţământul confesional românesc din Episcopia Caransebeşului este singurul mijloc viabil de educaţie românească şi se constituie ca un factor esenţial în menţinerea tradiţiilor, în cultivarea limbii şi afirmarea culturii naţionale. Prin însăşi rostul activităţii desfăşurate, şcoala confesională transmitea în rândul tinerei generaţii valorile fundamentale ale spiritualităţii româneşti[9]. Alături de Biserică, Şcoala întruchipa în gândirea populaţiei româneşti bănăţene instituţia care asigura stabilitatea comunităţilor prin aşezarea educaţiei pe principii religioase creştine şi, cu toate restricţiile la care era supusă, promova doar binele comun[10]. În aceste condiţii, apărarea şcolii confesionale s-a

---

[6] Angela DUMITRESCU, *Crearea sistemului de învăţământ…*, p. 150.

[7] Nicolae Popea s-a născut în Satulung, lângă Braşov, la 17 februarie 1826, într-o familie preoţească. Şcoala elementară a făcut-o în localitatea natală, clasele gimnaziale inferioare în Brașov, iar clasa numită „Poetică“, precum și primul curs de Filozofie le-a făcut la Blaj. Cursul al doilea de Filozofie, împreună cu cele de Drept, l-a absolvit în Cluj în anul 1846. Între anii 1846-1848 a studiat Teologia la Viena. A îndeplinit funcţii importante în serviciul statului, apoi în cadrul Consistoriului de la Sibiu. A fost un colaborator apropiat al Sfântului Mitropolit Andrei Şaguna. În 27 martie 1889, Nicolae Popea a fost ales episcop al Diecezei Caransebeşului (*Apud* I. LUPAȘ, *Episcopul Nicolae Popea*, Sibiu, Tipografia eparhială ortodoxă română, 1933).

[8] Pentru detalii, a se vedea pr. Daniel ALIC, „Episcopul Nicolae Popea al Caransebeşului, membru activ al Academiei Române (1899)”, în volumul *Istorie şi Spiritualitate în Episcopia Caransebeşului*, Caransebeş, Editura Episcopiei Caransebeşului, 2008, p. 107-112.

[9] Victor ŢÎRCOVNICU, *Contribuţii la istoria învăţământului românesc din Banat. 1780 – 1918*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1970.

[10] I. MUNTEANU, „Şcoala – temelie a vieţii naţionale româneşti din Banat, la sfârşitul veacului al XIX-lea”, în *Revista de pedagogie*, Bucureşti, XXXVI, 1987, nr. 6, iunie, p. 60-63.

impus ca o cerinţă primordială a societăţii româneşti. Biserica avea conştiinţa că fără o educație religioasă articulată care să se adreseze copiilor şi tinerilor prin şcolile ce-i aparţineau şi care să fie susținută şi de o cultură românească, viitorul naţiunii române din Banat şi Transilvania se îndrepta spre incertitudine. Apărarea şcolilor se impunea cu atât mai mult cu cât cercurile maghiare guvernamentale căutau, prin toate mijloacele, să reducă învăţământul românesc din imperiu la un nivel inferior, să-i limiteze posibilităţile de dezvoltare şi să îngrădească autonomia Bisericii Ortodoxe Române în exercitarea dreptului de susţinere a şcolii confesionale. În aceste condiţii apărarea caracterului naţional al învăţământului poporal s-a transformat într-o acţiune viguroasă, cu largă susţinere, din partea tuturor categoriilor sociale româneşti. Implicarea pilduitoare a Eparhiei în această mişcare a fost firească. Episcopul Nicolae Popea se bucura de un prestigiu moral şi spiritual desăvârşit în rândul populaţiei bănăţene, era venerabilul păstor religios, neobositul susţinător al culturii româneşti, omul puternic pătruns de simţământul demnităţii naţionale. În plus, cele aproape două decenii cât a fost conducător al Eparhiei, au coincis cu adoptarea unei legislaţii în Dieta maghiară, cu privire la problemele învăţământului, care loveau grav atât în autonomia Bisericii Ortodoxe Române, cât şi în şcoala confesională românească. S-a urmărit insistent subordonarea instituţiei şcolare intereselor politicii oficiale a cercurilor guvernamentale maghiare, cu scopul de a exclude Biserica din sistemul educaţional.

Mijloacele folosite de autorităţile statului ungar, autorizate prin prevederi legislative, s-au accentuat şi diversificat în perioada păstoririi episcopului Nicolae Popea în Eparhia Caransebeşului. Neachitarea la timp a salariilor învăţătorilor, frecvenţa slabă a elevilor, insuficienţa materialului didactic, starea necorespunzătoare a localurilor şcolare, neglijarea predării limbii maghiare şi slaba ei însuşire de către şcolari au devenit frecvente modalităţi de presiune asupra învăţământului confesional românesc din Banat. S-au transformat adeseori în motive de desfiinţare a şcolilor confesionale, de înlocuire cu şcoli de stat în care predarea se realiza numai în limba maghiară.

În anul 1893, Dieta maghiară a adoptat Legea XXVI privind „Regularea salarelor învăţătorilor şi învăţătoarelor aplicate la şcoalele

elementare susţinute de comunele politice şi de confesiuni". A fost sancţionată în 13 august 1893 şi publicată la 10 septembrie 1893[11]. Conţinutul acestei legi este semnificativ în privinţa obiectivelor politice preconizate prin impunerea legislaţiei şcolare. Legea avea în vedere cerinţa asigurării unor condiţii decente de viaţă slujitorilor şcolilor comunale şi confesionale. Principial, era justificată, dar condiţiile stabilite pentru realizarea acestei cerinţe scot la iveală alte interese, străine de nivelul de viaţă al corpului didactic. Pentru învăţători erau stabilite salarii ce depăşeau posibilităţile de plată ale majorităţii parohiilor, pe lângă aceste beneficii pecuniare comunităţile fiind obligate să le asigure locuinţă şi teren arabil pentru grădină[12]. Legea prevedea că dacă nu se pot plăti salariile învăţătorilor parohia putea să ceară ajutor de la stat, dar în aceste condiţii Ministerul Instrucţiunii Publice putea dispune ca, în locul ajutorului, să se înfiinţeze o şcoală de stat în limba maghiară „dacă o reclamă interese importante de stat"[13]. Introducerea proiectului de Lege XXVI în dezbaterea Parlamentului maghiar a provocat o nelinişte profundă în rândul conducătorilor Bisericii ortodoxe bănăţene, ai şcolilor confesionale şi în populaţia românească din provincie. Exista convingerea că se încerca stoparea educaţiei în spirit ortodox şi românesc a copiilor şi tinerilor, motivele subterane fiind dorinţele de deznaţionalizare a populaţiei româneşti.

În şedinţa din 17/29 mai 1893, la Casa Magnaţilor, unde s-a dezbătut proiectul menţionat, episcopul Nicolae Popea a ţinut o impresionantă cuvântare prin care a condamnat vehement obiectivele politice care decurgeau, logic, din conţinutul acestuia. Este unul dintre cele mai frumoase şi pertinente discursuri ale ierarhului cărturar, dominat categoric de sentimentul demnităţii naţionale şi de răspunderea pe care Biserica Ortodoxă o avea pentru educaţia tinerilor. În acelaşi discurs a declarat: „Convingerea şi datorinţa nu-mi permit să tac atunci când văd că un nou atac se pregăteşte contra drepturilor noastre înscrise în lege, contra autonomiei Bisericii noastre greco-ortodoxe şi, în

[11] *Foaia Diecezană*, Caransebeş, VIII, 1893, nr. 44 din 31 octombrie/12 noiembrie, p. 3-5.
[12] *Ibidem*, p. 3.
[13] *Ibidem*, p. 5.

general, contra dezvoltării noastre culturale şi a educaţiei tinerimii”[14]. Dând dovadă de tărie şi neînfricare în propovăduirea credinţei, tot în Casa Magnaţilor, episcopul a afirmat cu demnitate că

> „nu instrucţia sau îmbunătăţirea salariilor învăţătoreşti, ci altceva este la mijloc, anume, acel obiectiv politic care nu poate fi altul decât asimilarea sau maghiarizarea naţionalităţilor nemaghiare... Acest obiectiv este imposibil de realizat. De aceea, rezultatul practic al adoptării proiectului de Lege aflat în dezbatere nu va fi altul decât tulburarea sentimentelor publice, provocarea de duşmănie în locul păcii şi al iubirii creştineşti de care este nevoie. Membrii Casei Magnaţilor pot să aprobe acest proiect de Lege, dar înainte ar trebui să ia în considerarea faptul că în această ţară sunt şi alte popoare, care voiesc şi au dreptul să trăiască cu limba, caracterul şi cultura lor proprie”[15].

Atitudinea dârză şi demnă a Episcopului din Caransebeş nu s-a limitat la cuvântarea din Casa Magnaţilor. La îndemnul şi sub îndrumarea lui Nicolae Popea, Senatul Şcolar al Diecezei Caransebeşului a elaborat un *Memorand*, pe care l-a înaintat Casei Magnaţilor şi dietei maghiare în luna mai a anului 1893. Prin acest document, Eparhia Caransebeşului condamna vehement proiectul de Lege XXVI privind salarizarea învăţătorilor şi denunţa public adevăratele scopuri urmărite de guvernul maghiar[16]. Proiectul de Lege XXVI preconiza în realitate

> „nu atât ameliorarea stării materiale a învăţătorilor, cât mai ales aducerea la stare dependentă de guvernul ţării şi eventual întrebuinţarea lor spre scopuri cu totul streine de învăţământ, ceea ce ar fi numai spre dauna apriotă a interesului bineînţeles al poporului cu privire la educaţia şi cultura generală. Nu era necesară o astfel de lege deoarece autorităţile bisericeşti româneşti au stăruit şi stăruie după puteri pentru ameliorarea dotaţiunilor învăţătoreşti... Proiectul nu corespunde nici principiului de dreptate, întrucât Bisericii Ortodoxe Române îi

---

[14] *Ibidem*, 30 mai/11 iunie, p. 1.
[15] *Ibidem*, p. 2.
[16] I. MUNTEANU, „Lupta bănăţenilor pentru apărarea învăţământului românesc la sfârşitul secolului al XIX-lea”, în *Apulum*, vol. 19, Alba Iulia, 1981, p. 319-325.

> sunt suprimate drepturi recunoscute prin lege şi prevăzute în statutul organic”[17].

Autorii *Memorandului* aveau în vedere realitatea demonstrată de civilizaţia modernă europeană: o lege are efecte binefăcătoare, dacă este dreaptă. De aceea, pretind ca prevederile proiectului amintit să ţină seama „de necesitatea ce se simte în interesul învăţământului şi să fie drepte”. Din nefericire, proiectul nu este motivat nici de cerinţele reale ale învăţământului şi nici nu corespundea principiului de dreptate. Conţinutul *Memorandului* susţinea, de fapt, ideile afirmate de episcopul Nicolae Popea în cuvântarea menţionată. Se argumenta faptul că scopul Legii XXVI era „nu atât instrucţiunea, ori îmbunătăţirea salarelor învăţătoreşti”, ci intensificarea mijloacelor de deznaţionalizare a popoarelor nemaghiare din statul ungar[18].

Erau atacate cu asprime ingerinţele pe care noua lege le făcea posibile în activitatea şcolilor confesionale româneşti. Ministerul de Culte şi Instrucţiune dobândea dreptul de a interzice numirea învăţătorilor sau înlăturarea lor din post dacă se considera că nu corespund din punctul de vedere al intereselor de stat. Această prevedere vagă deschidea posibilităţi largi de agresare a şcolilor confesionale româneşti. Modul în care înţelegea autorităţile să interpreteze dispoziţia respectivă va genera grave abuzuri. „Trăim timpuri grele”, se menţiona în Memorand, când „prea uşor şi cel mai nevinovat om poate fi înfierat de duşman al statului”[19]. Din această cauză, guvernul „de câte ori va vrea va putea pune învăţători la şcoalele confesionale pe cine-i place”. În plus, dispoziţia desfiinţării şcolilor confesionale în cazul neacoperiri salariului minimal va genera alte abuzuri. Salariul învăţătorilor nu se va putea încasa dacă organele administrative maghiare nu voiesc să se încaseze pentru a crea pretextul înlocuirii şcolii confesionale cu şcoala de stat. Nu este nevoie de anularea caracterului confesional al şcolilor, ci de asigurarea sprijinului autorităţilor pentru încasarea regulată a salariilor.

Remarcăm că toate dispoziţiile din această Lege vizau un singur

---

[17] *Ibidem*, p. 320.

[18] T.V. PĂCĂȚEAN, *Cartea de aur sau luptele politice naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, vol. 7, Sibiu 1913, p. 610-621.

[19] I. MUNTEANU, *Lupta bănăţenilor…*, p. 321.

scop: impunerea controlului statului asupra problemelor esenţiale ale învăţământului în limba maternă şi subordonarea instituţiei şcolare româneşti, adică înlăturarea unei educaţii religioase şi româneşti care se aplica cu preponderenţă tinerilor din școlile eparhiei. Întregul *Memorand***,** alcătuit după îndrumările episcopului Nicolae Popea, constituie un act de demnitate religioasă şi naţională, de afirmare a culturii şi spiritualităţii româneşti. A fost înaintat forurilor legislative maghiare de Nicolae Popea personal, însă fără să se ţină seama de protestele îndreptăţite al slujitorilor Bisericii şi Şcolilor româneşti, Legea a fost adoptată în mai 1893[20].

Manifestările de protest ale românilor din eparhia Caransebeşului au continuat şi după sancţionarea şi publicarea acestei Legi. La recomandarea episcopului Nicolae Popea, *Foaia Diecezană*, organul de presă al episcopiei Caransebeşului, a publicat articolul „Şcoalele noastre confesionale". Cu noi argumente, se critică virulent Legea XXVI şi consecinţele sale asupra învăţământului predat în limba română. Legea respectivă, se arată în articol, restrânge şi vatămă adânc autonomia bisericilor şi „tinde a lua din mâinile lor mulţime de şcoale înfiinţate de ele şi susţinute cu grele jertfe până acum"[21]. Biserica a pus „îndoită silinţă întru promovarea culturii credincioşilor şi a instrucţiunii tinerimii", în timp ce rolul statului a fost doar negativ, întrucât a luat mereu măsuri contrare aspiraţiilor şcolilor româneşti şi a silit „susţinătorii lor la înmulţite sacrificii"[22].

Reacţia populaţiei româneşti din Eparhia Caransebeşului faţă de aplicarea Legii XXVI a fost complexă şi a scos în evidenţă profundul devotament pentru susţinerea propriilor şcoli confesionale. Pilda şi atitudinea fermă a episcopului Nicolae Popea a fost un exemplu pentru locuitorii români din eparhie. Pentru a limita ingerinţele autorităţilor politice în problemele şcolare, dependente de autoritatea Bisericii Ortodoxe, episcopul Nicolae Popea trimite un ordin circular parohiilor, în 5 iulie 1893, prin care interzice corpului didactic din şcolile confesionale aparţinând de Eparhia Caransebeşului „să se mai adreseze să dea dreptul la diregătoriile politice administrative". În orice „cauză oficioasă şcolară să se adreseze cu rugarea sau cu relaţia

[20] *Ibidem.*
[21] *Foaia Diecezană*, Caransebeş, IX, 1894, nr. 26 din 26 iunie/8 iulie, p. 2.
[22] *Ibidem*, p. 2.

la autorităţile noastre bisericeşti”[23]. Sub îndrumarea episcopului Nicolae Popea, Senatul Şcolar al diecezei Caransebeşului a făcut apel la populaţia românească ortodoxă din Eparhie să depună eforturi în vederea susţinerii şcolilor confesionale, pentru a evita cererea ajutorului de la stat şi impunerea condiţionărilor respective. În *Circulara* adresată parohiilor şi credincioşilor ortodocşi se sublinia faptul că învăţământul în limba română garantează existenţa poporului, iar şcoala Bisericii pregăteşte nu doar oameni cu carte, ci şi oameni credincioşi idealurilor lui Hristos. De aceea, este nevoie „de şcoale confesionale bine întocmite, corespunzătoare necesităţii poporului şi recerinţelor legii”[24].

Ca să atenueze consecinţele negative ale Legii XXVI asupra învăţământului confesional românesc, Senatul Şcolar al diecezei Caransebeşului a decis constituirea unui *fond bănesc* din care să fie ajutate comunele cu situaţie materială dificilă, încercându-se astfel renunţarea la solicitarea ajutorului de la stat pentru asigurarea minimului de salariu datorat învăţătorilor. Este adresat un apel locuitorilor „ca din prinosul lor”[25] să ofere sprijin material şcolilor confesionale. Au fost întocmite liste de subscripţie ce vor fi împărţite la sate preoţilor şi învăţătorilor pentru strângerea donaţiilor.

Respectând cerinţele protocolare ale acelor vremuri, Episcopia Caransebeşului păstorită de Nicolae Popea nu a renunţat la o atitudine responsabilă în apărarea intereselor românilor, la apărarea instituţiei şcolare şi la educaţia tinerei generaţii în credinţa ortodoxă şi în limba maternă. Adeseori, Episcopia Caransebeşului a refuzat să aplice prevederea Legii XXVI referitoare la cercetare disciplinară a slujitorilor şcolilor din eparhie, care catehizau elevii sau susţineau sentimente naţionale româneşti. Este semnificativ cazul învăţătorului Elisei Drăgălina din comuna Borlova. Acesta a fost acuzat de autorităţi că la o serbare şcolară elevii săi au interpretat melodia „Sus opincă”, învăţătorul făcându-se astfel vinovat contra intereselor statului ungar. Din cauza acestei serbări a

---

[23] N. BOCŞAN, V. LEU, *Şcoală şi comunitate în secolul al XIX-lea. Circularele şcolare bănăţene*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 450.

[24] Arhiva Episcopiei Caransebeş (în continuarea AEC), fond Şcolar IV, nr. înreg. 1306/1892.

[25] *Ibidem.*

fost supus unei anchete disciplinare. Episcopia din Caransebeş a refuzat să recunoască această anchetă şi nu a considerat abatere acţiunea învăţătorului. Deşi autorităţile comitatului au reclamat cazul până la Ministerul de Culte şi Instrucţiune, Consistoriul din Caransebeș a decis ca acest învăţător să nu fie sancţionat[26]. A fost una din numeroasele situaţii prin care episcopia îşi apăra învăţătorii de abuzurile repetate ale autorităţilor.

Informaţia documentară referitoare la ultimul deceniu din secolul al XIX-lea atestă contribuţia importantă a eparhiei Caransebeşului şi rolul deosebit al episcopului Nicolae Popea la apărarea învăţământului confesional românesc. Susţinerea şcolilor confesionale şi asigurarea dăinuirilor au constituit obiective prioritare în eparhia Caransebeşului şi au devenit mijloace esenţiale de promovare a culturii, a valorilor spirituale şi a conştiinţei naţionale. Apărând şcoala confesională, Eparhia Caransebeşului, păstorită de episcopul Nicolae Popea**,** şi-a îndeplinit menirea istorică de factor fundamental în afirmarea idealurilor poporului român.

După anul 1900, asupra educaţiei tinerilor din şcolile confesionale au fost tot mai multe tentative de destabilizare prin legislaţia şcolară. Cele mai aspre legi sub aspectul pretenţiilor pe care le propuneau pentru Biserică şi pentru întreţinerea şcolilor confesionale au fost Legile învăţământului din 1907, cunoscute sub numele de *Legile Apponyi* (promotorul legilor şi ministrul cultelor şi instrucţiunii publice din acea vreme fiind contele Albert Apponyi)[27]. Conţinutul acestor legi a fost propus iniţial în anul 1904 de ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, Albert Berzeviczy, dar nu a fost votat atunci din motive politice[28].

Consecinţele Legilor Apponyi, care s-au răsfrânt și asupra şcolilor confesionale din Episcopia Caransebeşului, au fost multe. Cea mai însemnată dintre ele a fost creşterea numărului şcolilor de stat, de la 21 şcoli existente în 1905, la 71 de şcoli în 1910[29]. Între anii 1900 şi

---

[26] AEC, fond Bisericesc III, dosar 256/1899, nenumerotat.

[27] Angela DUMITRESCU, *Şcoala şi societatea din Banat la începutul secolului XX*, Timişoara, Editura Excelsior Art, 2011, p. 17.

[28] Stelian MÂNDRUȚ, „Legile lui Apponyi şi activitatea parlamentară a deputaţilor români”, în *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie*, Cluj-Napoca, vol. XXI/1978, p. 444.

[29] V. ȚÂRCOVNICU, *op. cit.*, p. 165.

1914 populaţia românească, majoritară în Banatul istoric, a pierdut 99 de unităţi şcolare cu limbă de predare maternă, cauzele principale fiind presiunea permanentă a autorităţilor pentru trecerea şcolilor sub tutela statului şi imposibilitatea unor comunităţi din localităţile mai mici sau mai sărace de a satisface cerinţele financiare şi de dotare materială a şcolilor, impuse prin Legile Apponyi[30]. Cu toate acestea, şcolile confesionale din Banat, în special cele cu predarea în limba română, nu au putut fi desfiinţate de autorităţi prin niciun artificiu legislativ. Ele au continuat, în ciuda piedicilor, prin sacrificii materiale deosebite şi prin implicarea comunităţilor bisericeşti locale, protopopeşti şi eparhiale[31].

Aceste legi, ca şi cele anterioare, aveau ca scop neexprimat înlăturarea educaţiei religioase şi româneşti a copiilor şi tinerilor ce aparţineau naţionalităţilor nemaghiare din imperiu. Pentru că un articol al legii specifica obligativitatea limbii maghiare în şcolile confesionale, mitropolitul Ioan Meţianu de la Sibiu a propus la 29 octombrie 1907 să se înființeze o comisie alcătuită din specialişti din toate eparhiile care să opineze motivat asupra planului de învăţământ după care urma să se predea limba maghiară în şcolile elementare ale Bisericii. Din partea Episcopiei Caransebeșului a fost desemnat doar protopopul Caransebeşului Andreiu Ghidiu, care s-a împotrivit unei educaţii neromâneşti în şcolile Bisericii[32].

O altă problemă ce a urmat Legilor Apponyi a fost predarea în limba maghiară. Un articol al Legii prevedea că limba de predare în şcolile de repetiţie, adică în acele programe şcolare la care participau şi persoane adulte şi în care se recupera materia din școlile primare şi se alfabetiza populaţia tânără, să se facă numai în limba maghiară şi după manuale exclusiv maghiare. În aceste condiţii, Biserica a fost nevoită să-şi concentreze eforturile spre școala primară, lăsând şcolile de repetiție în grija comunelor politice[33].

Nici institutele teologice şi pedagogice nu au scăpat de exagerările legii. În 5 februarie 1908 s-a trimis un act către inspectoratele şcolare zonale prin care se arăta că la pedagogiile Bisericii trebuie să fie introdus un curs în care să se înveţe „iscusinţa de a propune cu succes limba maghiară în şcolile poporale

30 I. MUNTEANU, *Reţeaua şcolară…*, p. 422.
31 IDEM, *Banatul istoric. 1867-1918. Şcoala. Educaţia*..., p. 124.
32 AEC, Fond Școlar IV, dosar 68/1908, nr. înreg. 5061.
33 *Ibidem*, nr. înreg. 2.599.

nemaghiare". Cursul urma să aibă 12 ore şi să fie predat de profesorul de metodică sau de învăţătorul de la şcoala de aplicaţie. Dintre cele 12 ore, 4 se vor folosi pentru teorie, 4 pentru practică şi 4 pentru îndrumările cu privire la planul de învăţământ[34].

În şcolile de stat situaţia era mult mai gravă, deoarece se cerea predarea exclusivă în limba maghiară. Spre exemplu, inspectoratului şcolar regesc al Timişului a pretins profesorului de Religie de la şcoala de stat din Buziaş, preotului capelan Corneliu Ştefan, să predea Religia în limba maghiară, cu toate că Episcopia Caransebeșului ceruse preoţilor şi cateheţilor să predea conţinuturile religioase numai în limba maternă, adică în limba română[35].

Din toate aceste iniţiative legislative materializate în legi definitiv aprobate în parlamentul de la Budapesta observăm că lucrarea de educaţie a Bisericii adresată îndeosebi copiilor şi tinerilor a fost împiedicată în dese rânduri, mai ales prin atitudinea fermă a ierarhului Nicolae Popea. Chiriarhul bănăţean a adunat în jurul său preoţi, profesori şi oameni de cultură care au susţinut o intensă activitate de educaţie a tinerilor, mai ales la Institutul Teologic şi la cel Pedagogic din Caransebeş. Îi amintim pe Ştefan Velovan, Ion Ionaşiu, Vasile Goldiş, Vasile Mândreanu, Dr. Iosif Olariu, Dr. George Popovici, Dr. Ioan Sârbu, Andrei Ghidiu, Patriciu Dragalina, Filaret Musta, Dr. Cornel Corneanu, Dr. Petru Barbu, nume rămase în trecutul nostru bisericesc, în literatura istorică, în istora pedagogiei şi a educaţiei, în cercetarea teologică, în beletristică, folclor şi muzică[36]. Ajutat de aceştia, episcopul a luptat pentru menţinerea unei educaţii religioase şi româneşti în Episcopia Caransebeșului. A încurajat activitatea didactică ce a deşteptat şi a cultivat în rândul elevilor de la institutele eparhiei sentimentul naţional şi le-a insuflat dragostea pentru limba, cultura şi istoria poporului român. În urma acestor tendinţe de susţinere ortodoxă şi românească, Institutul Pedagogic din Caransebeș a ajuns în atenţia ministrului Apponyi, care a dispus efectuarea unei anchete disciplinare la Caransebeş[37]. Ministrul a ameninţat cu

[34] *Ibidem*, nr. înreg. 586.
[35] *Ibidem*, dosar 187 /1908, nr. înreg. nr. 2.192.
[36] Pr. Gheorghe NAGHI, „Mişcarea memorandistă şi clerul din Banat", în *Mitropolia Banatului*, 1-3/1980, p. 146.
[37] *Mărturii privind lupta românilor din părţile Aradului pentru păstrarea fiinţei*

retragerea subvenţiei de stat acordată Episcopiei Caransebeşului, precum şi cu suspendarea autonomiei Bisericii dacă nu sunt luate măsuri disciplinare împotriva profesorilor de la Institut, care s-au manifestat împotriva ideii de stat maghiar. În aceste condiţii, mitropolitul Ioan Meţianu, împreună cu episcopul Aradului Ioan I. Papp au mers în audienţă la Apponyi, în încercarea de a rezolva situaţia creată. În 26 iunie 1908 Ioan Meţianu i-a trimis o scrisoare episcopului Popea, în care îi descrie convorbirea avută cu ministrul cultelor: „Mi-a mai spus în fine, că Frăţia ta ori nu voieşti, ori nu eşti în stare a delătura răul. Şi că, prin urmare, nu rămâne decât, ori să delături însuţi răul, ori să te retragi cu totul şi să se aleagă altul carele să fie în stare a delătura răul... şi aşa să salvăm scumpa noastră autonomie..."[38]. Nu a ajuns să fie umilit şi să fie nevoit să se retragă, pentru că în ziua de 26 iulie 1908 a trecut la cele veşnice[39].

Episcopul Nicolae Popea reprezintă pentru zilele noastre un model de jertfelnicie pentru educaţia Bisericii. Întâlnim şi astăzi atitudini contrare unei educaţii religioase, proiecte de lege care se împotrivesc flagrant Religiei în şcoli şi reacţii publice negative la adresa implicării Bisericii în societate. Sunt ispitele vremurilor care trebuie întâmpinate cu jertfă. Slujirea lui Hristos presupune înainte de toate disponibilitate până la sacrificiu şi de aceea vremurile anterioare, în care oamenii s-au dedicat întru totul misiunii Bisericii, trebuie să constituie un imbold pentru noi, cei de astăzi. Ţinând cont de sincretismele religioase şi culturale pe care le promovează societatea postmodernă, exemplul Ierarhului academician Nicolae Popea ne încurajează eforturile şi ne îndeamnă să susținem pentru tineretul nostru o educaţie religioasă şi românească.

---

naţionale prin educaţie şi cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia Ortodoxă a Aradului, Arad, 1986, p. 271.

[38] Gheorghe COTOŞMAN, „Profesorul Dr. Petru Barbu", în *Anuarul Academiei Teologice din Caransebeş pe 1940-1941*, Caransebeș, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1941, p. XVIII-XIX.

[39] Detalii la Ion PÂRVU, *Biserică şi societate în Episcopia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Nicolae Popea (1889-1908)*, Timişoara, Edit. Eurostampa, 2009, p. 90-91.

Bibliografie:

Izvoare:

1. Arhiva Episcopiei Caransebeşului, fond Şcolar IV; fond Bisericesc III.
2. *Mărturii privind lupta românilor din părţile Aradului pentru păstrarea fiinţei naţionale prin educaţie şi cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia Ortodoxă a Aradului*, Arad, 1986.

Periodice:

3. *Foaia Diecezană*, Caransebeş (1893-1894).

Literatură secundară:

4. BOCŞAN, Nicolae / LEU, Valeriu, *Şcoală şi comunitate în secolul al XIX-lea. Circularele şcolare bănăţene*, Cluj-Napoca, Edit. Presa universitară clujeană, 2002.
5. DUMITRESCU, Angela, *Şcoala şi societatea din Banat la începutul secolului XX*, Timişoara, Edit. Excelsior Art, 2011.
6. PĂCĂŢEAN, T. V., *Cartea de aur sau luptele politice naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, vol. 7, Sibiu, 1913.
7. PÂRVU, Ion, *Biserică şi societate în Episcopia Caransebeşului în perioada păstoririi episcopului Nicolae Popea (1889-1908)*, Timişoara, Edit. Eurostampa, 2009.
8. LUPAŞ, I., *Episcopul Nicolae Popea*, Sibiu, Tipografia eparhială ortodoxă română, 1933.
9. MUNTEANU I., *Banatul istoric. 1867-1918. Şcoala. Educaţia*, volumul III, Timişoara, Edit. Excelsior Art, 2008.
10. RADU, Petru / ONCIULESCU, Dimitrie, *Contribuţii la istoria dezvoltării învăţământului din Banat*, Timişoara, Edit. Casa Corpului Didactic, 1976.
11. ŢÎRCOVNICU, Victor, *Contribuţii la istoria învăţământului românesc din Banat. 1780 – 1918*, Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1970.

Studii şi articole:

12. ALIC, Daniel, „Episcopul Nicolae Popeea al Caransebeşului, membru activ al Academiei Române (1899)", în volumul *Istorie şi Spiritualitate în Episcopia Caransebeşului*, Caransebeş, Edit. Episcopiei Caransebeşului, 2008, p. 107-112.

13. COTOŞMAN, Gheorghe, „Profesorul Dr. Petru Barbu”, în *Anuarul Academiei Teologice din Caransebeș pe 1940-1941*, Caransebeș, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1941, p. XVIII-XIX
14. DUMITRESCU, Angela, „Crearea sistemului de învăţământ românesc din Banat sub egida Bisericii”, în Crişu DASCĂLU, Nicolae BOCŞAN (coord.), *Contribuţii la istoria eclesiastică a Banatului*, Timişoara, Edit. David Press Print, 2011, p. 78-328.
15. MÂNDRUŢ, Stelian, „Legile lui Apponyi şi activitatea parlamentară a deputaţilor români”, în *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie*, Cluj-Napoca, vol. XXI/1978, p. 441-452.
16. MUNTEANU, I., „Lupta bănăţenilor pentru apărarea învăţământului românesc la sfârşitul secolului al XIX-lea”, în *Apulum*, vol. 19, Alba Iulia, 1981, p. 319-325.
17. MUNTEANU, I., „Şcoala – temelie a vieţii naţionale româneşti din Banat, la sfârşitul veacului al XIX-lea”, în *Revista de pedagogie*, Bucureşti, XXXVI, 1987, nr. 6, iunie, p. 60-63.
18. NAGHI Gheorghe, „Mişcarea memorandistă şi clerul din Banat”, în *Mitropolia Banatului*, 1-3/1980, p. 135-146;
19. RADU, Petru / ONCIULESCU, Dimitrie, „Reţeaua şcolară şi ştiinţa de carte în Banatul istoric la începutul secolului al XX-lea”, în *Studii bănăţene* Valeriu LEU, Carmen ALBERT, Dumitru ŢEICU (coord.), Timişoara, Edit. Mirton, 2007, p. 285-411.

DOI PRECURSORI AI MARII UNIRI DIN 1 DECEMBRIE 1918: PROTOPOPII HUNEDORENI NICOLAE CRAINIC ȘI ROMUL CRAINIC AI DOBREI

Florin DOBREI*

Abstract: ***Two precursors of the Great Union of 1st of December 1918: archpriests Nicolae Crainic and Romul Crainic of Dobra, Hunedoara.*** In Transylvania of the second half of the nineteenth century – integrated administratively and territorially in the vast Habsburg Empire, and after 1867 in Hungary, the eastern half of the Austro-Hungarian dualist state –, the removal of the foreign oppressive yoke was the main objective of the national struggle of a whole generation; and the range of measures adopted was a diversified one: from concrete actions of supporting the Romanian culture, of religious emancipation and social-economic prosperity to far-reaching political initiatives. Among those involved in this high desiderate, were the spiritual shepherds: hierarchs, Romanian archpriests and priests, Orthodox and Greek Catholics, alike. Two such fighters for national unity, freedom and dignity over whom history unjustly placed its mantle were priests Nicolae Crainic and Romul Crainic, father and son, archpriests of Dobra and close collaborators of metropolitans Andrei Șaguna and Miron Romanul from Sibiu. Therefore, the present study aims to present a picture of the biography and work of the two worthy clerics of Hunedoara, as far as the historiographical sources – strayed and rather poor – will allow it.

Keywords: *priests Nicolae Crainic and Romul Crainic, Deanery of Dobra, Hunedoara County, Romanians' struggle for national unity, freedom and dignity.*

* Conferențiar, Facultatea de Științe Sociale, Universitatea „Eftimie Murgu”, Reşiţa, România.

Preliminarii

Un prim moment de afirmare a naţiunii române ardelene, într-o Transilvanie aflată – vreme de secole – sub ocupația, în componența sau în orbita militară și economică a unor imperii sau regate vecine, l-a reprezentat Revoluţia de la 1848-1849, la care hunedorenii au luat parte în mod activ, în spațiul actualului județ desfăşurându-se multe dintre evenimentele acelor ani. Amintim doar faptul că la Deva, la 20 martie 1848, în cadrul unei prime adunări româneşti, luându-se act de demisia comitelui suprem Vasile Nopcea, s-a luat hotărârea alegerii unui consiliu autonom de conducere, independent de pretură; în paralel, s-a înfiinţat o gardă naţională, compusă din două companii. În faţa propunerilor Guvernului revoluţionar maghiar de alipire a Transilvaniei la Ungaria, după trei săptămâni s-a întrunit, în ziua de 12 aprilie, în aceeași localitate, o altă adunare românească, mult mai însemnată, delegaţi hunedoreni participând apoi la adunările de la Blaj, din 30 aprilie şi 15 mai 1848. În pofida protestelor, în şedinţa din 29 mai 1848, Dieta de la Cluj a votat însă „unirea" cu Ungaria, decizia primind, la 14 iunie, sancţionarea Curţii[1]. Ceea ce a urmat se cunoaște: revoluția a fost înăbușită (bilanţul acesteia a fost unul tragic: zeci de mii de morţi, sate întregi distruse, biserici arse, mii de familii refugiate[2]), iar aripile aspirațiilor românești, pe moment, frânte.

Criza externă provocată de insuccesele militare din timpul războiului austro-franco-piemontez, precum şi amplele manifestări prounioniste din anii 1859-1860, ecou al realizării „României Mici" transcarpatice, au determinat însă Curtea din Viena, după doar un deceniu, să renunţe la „politica absolutistă" de până atunci, caracterizată prin întărirea aparatului represiv, revocarea concesiilor obţinute, includerea regimentelor grănicereşti româneşti în cele obişnuite, trecerea „Provinciei" Transilvania sub dependenţa directă a Vienei etc. Inaugurat

---

[1] Liviu MAIOR, „Aspecte ale desfăşurării revoluţiei din anii 1848-1849 în comitatul Hunedoara", în *Sargetia*, 5/1968, p. 228-233; Mihai CERGHEDEAN, Ștefan MARINESCU, „Contribuţii privind desfăşurarea Revoluţiei de la 1848-1849 în comitatele Hunedoara şi Zarand", în *Sargetia*, 14/1979, p. 394-397.

[2] George BARIȚIU, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei. Pre doue sute de ani din urmă*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 495-503.

prin diploma imperială din 20 octombrie 1860 (completată prin patenta din 26 februarie 1861), noul „regim liberal” din anii 1860-1867 s-a caracterizat printr-o politică de mare deschidere la adresa naţionalităţilor conlocuitoare din Imperiu; de asemenea, a fost recunoscută autonomia Transilvaniei, s-au reînfiinţat vechile structuri administrativ-teritoriale, iar populaţia românească a beneficiat de un anumit grad de libertate politică şi administrativă. Acest fapt a permis fruntașilor politici români – între care și numeroși clerici – să își intensifice activitatea în vederea realizării unor mai vechi aspirații naționale, precum recunoașterea limbii române ca limbă oficială. Înfrângerile militare din următorii ani, izolarea politică a Austriei pe plan european şi înlăturarea ei din Confederaţia germană, acuta criză financiară şi tendinţele centrifuge ale naţionalităţilor subjugate au împins însă Curtea vieneză, după mai puțin de un deceniu, la încheierea unei compromis cu clasele dominante maghiare, menit să menţină unitatea Imperiului: „dualismul” austro-ungar (1867-1918). Printr-o serie de măsuri legislative cu caracter discriminatoriu, autorităţile maghiare le-au interzis românilor toate libertăţile şi drepturile politice, sociale şi culturale cu greu obţinute în deceniile anterioare[3].

[3] Enumerăm: „Legea uniunii” din 1868 (anularea autonomiei Transilvaniei), „Legea pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor” din 1868 (refuzul recunoașterii individualităţii etnice), „Legea învăţământului” din 1868 (obligativitatea predării limbii maghiare ca obiect de studiu în şcolile elementare, secundare şi normale ale naţionalităţilor, puse acum sub controlul strict al statului), „Legea presei” din 1872 (crearea unor Curţi de Juraţi la Târgu Mureş, Cluj şi Sibiu pentru judecarea proceselor de presă), „Legea electorală” din 1874 (stabilirea arbitrară a censului pentru români, în vederea asigurării unei majorităţi maghiare indiscutabile în Parlamentul de la Budapesta), legiuirile „Trefort” din anii 1879 (introducerea limbii maghiare în şcolile pedagogice şi în cele secundare româneşti), 1883 (studiul obligatoriu al limbii maghiare în gimnaziile româneşti şi interzicerea subvenţiilor acordate de către statul român) şi 1891 (impunerea limbii maghiare în grădiniţe), „Legea Bánffy” din 1896 (maghiarizarea denumirii localităţilor), legiuirile „Appony” din anii 1907 (impunerea unei „dări culturale”) etc. Cf. Mircea PĂCURARIU, *Politica statului ungar faţă de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, Edit. Mitropoliei Ardealului, 1986, p. 31-44, 134-178; Anton DRĂGOESCU (coord.), *Istoria României. Transilvania* II. *1867-1947*, Cluj-Napoca, Edit. „George Barițiu”, 1999, p. 67-86, 101-150; Dan BERINDEI (coord.), *Istoria românilor* VII/1. *Constituirea României moderne. 1821-1878*, Bucureşti, Edit. Academiei Române, 2003, p. 709-741.

În aceste condiţii, înlăturarea regimului dualist austro-ungar a devenit principalul obiectiv al luptei naţionale româneşti, generând în sânul întregii societăţi româneşti o mişcare de solidaritate fără precedent. Între cei care au preluat de la înaintaşi ştafeta luptei pentru libertate şi unitate s-au aflat, şi de această dată, păstorii sufleteşti: ierarhii, protopopii și preoți români, ortodocși și greco-catolici, deopotrivă. Paleta de măsuri adoptate a fost una diversificată, de la acţiuni concrete de susţinere a culturii româneşti, de emancipare religioasă şi de propăşire social-economică, până la iniţiative politice de o mare amploare. Doi astfel de luptători pentru unitate, libertate și demnitate națională au fost clericii *Nicolae Crainic* și *Romul Crainic*, tată și fiu, ambii ocupanți ai străvechiului scaun protopopesc din târgul Dobrei (jud. Hunedoara) – localitate și parohie hunedoreană de pe Valea Mureșului, situată la „granița" Ardealului cu Banatul, vechi scaun protopopesc[4] și important centru național-politic românesc[5] –, cel dintâi un apropiat colaborator al mitropolitului ortodox Andrei Șaguna (1848/1864-1873), sfântul ocrotitor al Ardealului, iar cel din urmă, al unuia dintre succesorii acestuia: mitropolitul Miron Romanul (1874-1898)[6], ale căror portrete biografice se încearcă a fi reconstituite, atât cât sursele istoriografice – răzlețite și destul de sărăcăcioase – o vor permite, în rândurile de mai jos.

Un luptător pentru unitate și demnitate națională: protopopul Nicolae Crainic al Dobrei

Preotul, protopopul și luptătorul pentru drepturile românilor ardeleni din timpul Revoluției de la 1848-1849 și din deceniul care a urmat, Nicolae Crainic, s-a născut în jurul anului 1800, în Dobra, într-o familie înstărită de

[4] Florin DOBREI, *Istoria bisericească a românilor hunedoreni*, Reșița, Edit. Eftimie Murgu, 2010, p. 445-460.

[5] Despre însemnătatea acestei foste localități grănicerești, sediu de reședință al districtului medieval Dobra, precum și al cercului, respectiv al plasei omonime de mai târziu, a se vedea, pe larg: Viorel VÂNĂTORU, *Dobra (1387-1950)*, vol. I-II, Deva, Edit. Corvin, 2006-2008.

[6] Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. III, vol. III, Iași, Edit. Trinitas, 2008, p. 78-93, 192-194.

bravi grăniceri români[7], urmaşi ai „crainicilor" de odinioară, după cum o arată și particula de noblețe – „de Crainic" – cu care se semna în documentele vremii[8]. Absolvent al școlii de limbă germană din localitatea natală, apoi al Gimnaziului și al Teologiei din Sibiu, el a slujit obștea sătească a Dobrei vreme de aproximativ trei decenii și jumătate, întâi ca preot (de prin 1835 și până la moartea sa, survenită în anul 1869), apoi și în calitate de protopop al „tractului protopresbiterial Dobra" (dinainte de 1847 și până în 1869)[9], un protopopiat având sub oblăduirea sa – potrivit unui recensământ șagunian contemporan, efectuat în anul 1858 – 14 preoți și 10.102 credincioşi din 26 de localităţi[10]; amintim, tot în acest context, și administrarea provizorie a scaunului protopopesc al Devei, din toamna anului 1848 și până în decembrie 1849[11].

A păstorit în vremuri dificile. Amintim, înainte de toate, anii grei ai Revoluției de la 1848-1849, un prilej de apropiere de superiorul său sibian, Andrei Șaguna, cel care, la 12 aprilie 1848, din casa sa din Dobra, îi raporta guvernatorului Iosif Teleki al Transilvaniei (1842-1848), că, în toate cele 54 de localități din lunca Mureșului și din zonele colinare învecinate în care s-a oprit în drumul său spre Carloviţ, unde urma a fi hirotonit episcop, „în prezenţa cuveniţilor funcţionari comitatenşi şi a dregătorilor domnilor de pământ", „în toate am sfătuit şi am îndemnat poporul adunat laolaltă să dovedească încredere, dragoste şi supunere faţă de Majestatea Sa, principele nostru, şi faţă de mai-marii săi, să fie pe deplin convins despre faptul că măsura preagraţioasă a părintescului nostru principe şi străduinţa mai-marilor ţintesc într-acolo ca poverile sale să fie uşurate"[12].

---

[7] Victor I. ȘUIAGA, *Contribuții de istorie bisericească hunedoreană. Studii, articole, scrisori și acte* (ms. dact.), Deva, 1984, p. 2.

[8] A se vedea sensul și valențele sociale ale cognomenului „crainic", transformat, ulterior, pe linie patronimică, în nume de familie; privitor la instituția și la statutul crainicilor de odinioară, a se vedea Ştefan PASCU, *Voievodatul Transilvaniei*, ed. II, Cluj, Edit. Dacia, vol. II, 1979, p. 524 (n. 294) şi vol. III, 1986, p. 471-478.

[9] V. I. ȘUIAGA, *op. cit.*, p. 2.

[10] Pavel CHERESCU, *Biserica şi Şcoala în Mitropolia Ardealului (sec. XIX). Studii de demografie istorică bisericească*, Oradea, Edit. Universității, 2008, p. 86-88.

[11] Victor I. ȘUIAGA, Romulus IACOB, *Albumul protopopilor Devei, Hunedoarei, Dobrei și Iliei din secolele XVI-XX* (ms. dact.), Deva, 1983, p. 56-57, 93.

[12] Nicolae BOCŞAN, Valeriu LEU (coord.), *Revoluţia de la 1848 din Transilvania în*

În numele protopopiatului său, Nicolae Crainic a participat atât la adunarea preliminară de la Blaj, din 18/30 aprilie 1848, cât la istorica Adunare Naţională de pe Câmpia Libertăţii din 3/15 mai 1848[13], în cadrul căreia a depus un jurământ de fidelitate față de națiunea română, semnând petiția întocmită către forurile diriguitoare și votând pentru păstrarea independenţei Transilvaniei; alături de protopopii Constantin Duma din Deva şi Ioan Orbanaş din Ilia a făcut parte apoi din delegaţia însărcinată să prezinte Dietei maghiare din Cluj, în același an, la 18/30 mai, deciziile luate[14].

De asemenea, a fost prezent și la întrunirea „prounionistă" de la Deva, din 10 iunie 1848, convocată în vederea alegerii de deputaţi pentru Parlamentul din Pesta, adunare la care au fost invitați să participe, din fiecare localitate, primarul („birăul"), preotul şi doi bătrâni; era socotit un lider al românilor hunedoreni, alături de protopopii Petru Pipoş din Hondol, Ioan Orbanaş din Ilia, Mihai Maximilian din Haţeg și Constantin Duma din Deva. Solicitând, alături de preotul Simion Pop Moldoveanu din Bobâlna, ca dezbaterile să se poarte şi în limba română, au fost batjocoriţi şi „luaţi de piept de solgăbirăul Horváth János", nobilii maghiari strigând: „Preoţii româneşti toţi la spânzurători, moarte peste ei!"[15]. Această umilință este descrisă atât într-o scrisoare adresată episcopului Andrei Şaguna[16], cât și în strofele unei cronici versificate, întocmite de preotul Nistor Socaciu din Biscaria (azi localitate încorporată în orașul Simeria), intitulată *Istoria timpurilor trecute. 1830-1856*, din care redăm un fragment:

> „Iar atunci, în acea vară,/ Fusă şi la Deva iară,/ În vreme de seceriş,/ Un nume de marcaliş,/ Unde fusă adunare,/ Ungur, român, fieştecare./ În douăzeci şi opt de zile,/ Atunci toate naţiile,/ În luna lui

memorialistică, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 454-457, nr. 275.

[13] G. BARIŢIU, *op. cit.*, p. 745-746.

[14] Silviu DRAGOMIR, *Studii și documente privind Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849*, vol. II, Sibiu, Edit. Cartea Românească, 1944, p. 483-486.

[15] Costin FENEȘAN, „Informaţii noi privind revoluţia din Transilvania în vara anului 1848", în *Sargetia*, 14/1979, p. 382.

[16] Mircea PĂCURARIU, *Revoluţia românească din Transilvania şi Banat în anii 1848-1849. Contribuţia Bisericii*, Sibiu, Edit. Mitropoliei Ardealului, 1995, p. 93.

iunie,/ Nimenea să nu întârzie [...]./ Dar, acolo, înţelesul/ N-a fost precum ne-a fost mersul./ Noi am mers cu bucurie,/ Căci se vestise frăţie,/ Dară noi când am sosit/ Lucrurile s-au pornit./ Atuncia, într-acea zi,/ Un fişpan se denumi./ Nimeni n-a întrebat:/ Voi aici ce-aţi căutat?/ Sau la ce v-aţi ostenit/ De, la Deva, aţi venit?/ [Şi] se vorbea tot ungureşte,/ Nicio vorbă româneşte./ Cinci protopopi deodată/ Fură atunci laolaltă:/ Petru Pipoş Hondoleanul,/ Mihai Maxim Hăţăganul,/ Nicolae Crainicul/ Protopopul Dobreanul,/ Orbanaşul Ilianul/ Şi cu Duma Peştişanul,/ Ceata întreagă de preoţi,/ De la protopopii toţi./ Şi românii cei chemaţi/ Şedeau la umbră culcaţi,/ La umbra zidurilor/ Şi la umbra pomilor/ Şi soarele îi ardea,/ Căci n-avea unde şădea./ Mai pe urmă se gândiră/ Între sine şi vorbiră:/ Ce lucru poate să fie?/ Căci de noi nu vreu să știe?/ Și-ar fi bine să vorbească/ Și în limba românească./ Nicolae Crainicul, protopopul Dobreanu,/ Şi cu popa Bobâlneanu,/ Pop Simion Moldoveanul,/ Nimic n-au tăinuit/ Din cele ce au gândit/ C-ar fi bine să vorbească,/ Nimic să nu tăinuiască,/ Având râvnă şi dorire/ Către naţiune iubire./ Atunci făcură strigare/ Ungurii, o larmă mare./ Doba începu a bate,/ Săbiile a le scoate./ Ungurii, cu puști, cu pistoale,/ Românii, cu mânile goale,/ Și-ncepură toți la fugă,/ Care, pe unde, s-ajungă”[17].

Întors acasă, el a adunat poporul din Dobra în biserică, relatându-le toate cele văzute, auzite și pățite la Blaj, Cluj și Deva și cerându-le păstoriților să păstreze vie flacăra luptei pentru neatârnare națională[18]. Se implică apoi activ în acțiunea de organizare a administrației românești în comitatul Hunedoara, administrație introdusă la 12 ianuarie 1849, fiind numit, în acest context, „asesor onorar comitatens”[19].

În cadrul unor rapoarte detaliate înaintate Consistoriului sibian la 29 noiembrie 1849, respectiv la 1 ianuarie și la 22 ianuarie 1850, descria – pe larg – crimele, vătămările corporale și daunele materiale pricinuite în timpul Revoluției, în protopopiatele ortodoxe Dobra și Deva („tract protoprezbiterial” pe care îl administrase în acei ani grei), de către insurgenții maghiari; doar biserica din Dobra a fost jefuită atunci de

---

[17] V. I. ȘUIAGA, *op. cit.*, p. 5-6; Mircea PĂCURARIU, „Un preot cronicar la mijlocul secolului trecut: Nistor Socaciu din Biscaria”, în *Mitropolia Banatului*, 2/1988, p. 41-44.
[18] V. I. ȘUIAGA / R. IACOB, *op. cit.*, p. 93.
[19] S. DRAGOMIR, *op. cit.*, p. 53.

bunuri în valoare de 1.000 de florini[20]. De asemenea, împărtășind nemulțumirile familiilor din „tractul protoprezbiterial" în fruntea căruia se afla, ale căror feciori împliniseră vârsta legală de a fi „luați cătane"[21], Nicolae Crainic îl înștiința pe arhipăstorul sibian, la 14 septembrie 1848, de refuzul general al românilor de-a se mai încorpora în regimentele grănicerești[22]. Și tot astfel, la 1 martie 1853, protopopul îl înştiinţa că învăţătorul Gheorghe Munteanu din Lăpugiu de Sus a fost luat cu forţa în armată, iar Teodor Grecu din Răduleşti fusese alungat de la şcoală de subcomisarul regesc Francisc Szabo; mâhnit, se întreba: „Au n-au pătimit națiunea destul până acuma? Apoi și acum să pătimească?"[23].

Din iniţiativa sa, începând cu anul școlar 1860/1861, lua ființă, la Dobra, o „şcoală capitală" (gimnazială) cu patru clase[24], cea mai însemnată unitate de învățământ ortodox românesc din întreg comitatul Hunedoarei:

> „La anul 1860/61 s-a pus bază şcoalei (triviale) capitale confesionale din Dobra, cu 3 învăţători şi cu proectul de a să adăuga, mai târziu, şi al 4-lea post învăţătoresc. Meritul principal la înfiinţarea acestei şcoale revine protopopului Nicolau de Crainic, care, cu ajutorul şefului administrativ al «Betzircului» şi cu însufleţitul sprijin al multor fruntaşi din Dobra şi jur [...], cu al conducătorilor Corporaţiunei Grăniţereşti etc., au înduplecat antistiile tuturor comunelor din tr[actul] Dobra, ca obligaţiunile câştigate în urma primirei de la stat a banilor, ce fuseseră daţi ca împrumut de război, să le destineze a forma un fond, din interesele căruia să să susţină, în Dobra, o şcoală tractuală. Acei bani s-au numit de popor „camăta împrumutărei" [...]. Astfel s-a început vestita şcoală tractuală din Dobra, care, de fapt, a ţinut locul unei şcoale medii

20 Dumitru SUCIU, *Soldați fără uniformă ai landsturmului românesc şi starea protopopiatelor ortodoxe din Transilvania după Războiul Naţional din 1848-1849*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2011, p. 96-99, 131-133, 135-136.

21 V. I. ȘUIAGA, R. IACOB, *op. cit.*, p. 19-21.

22 M. CERGHEDEAN, Ş. MARINESCU, *op. cit.*, p. 394.

23 Ion FRĂȚILĂ et alii (edit.), *Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene. 1848-1920*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1990, doc. 61, p. 128-129.

24 Ioachim LAZĂR, *Învăţământul românesc din sud-vestul Transilvaniei (1848-1883)*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2002, p. 141-144.

din alte părţi, căci din ea au eşit aproape toţi intelectualii – preoţi, învăţători, notari şi alţi fruntaşi – pentru satele din jurul Dobrei, Iliei până spre Deva şi Hunedoara, [care], bineînţeles că după absolvarea şcoalei din Dobra, îşi completau instrucţia la Seminarul «Andreian» din Sibiu”[25].

La 13 noiembrie 1861, în cuvântul festiv rostit în „deschiderea nou-înființatei școale române greco-orientale capitale cu patru clase a tractului protopresbiterial al Dobrei”, protopopul Nicolae Crainic a apreciat jertfelnicia păstoriților săi de „realizare a unui așezământ de cea mai neapărată lipsă, fără a fi simțit necesitatea de grație străină, decât numai a lui Dumnezeu și influința Excelenței Sale, Părintelui Episcop Andrei baron de Șaguna”. La finalul manifestării s-a intonat imnul „Deșteaptă-te române”![26]

În plus, în virtutea legiuirilor șaguniene de la mijlocul secolului al XIX-lea, protopopul Nicolae Crainic supraveghea, în calitatea sa de „inspector școlar districtual”, și bunul mers al școlilor confesionale (primare) românești din „tractul Dobrei”, însumând – potrivit unui conspect general, întocmit în 1858 – 22 de unități școlare, cu 21 de învăţători şi 728 de elevi (anume 446 de băieţi şi 282 de fete)[27]; în anul 1865, „în protopopiat, în toate satele românești sunt școli, afară de acelea care sunt mai aproape unul de altul, căci acelea toate laolaltă au câte o școală”[28]. Și, tot astfel, merită amintită și implicarea acestui protopop în susținerea activităților cultural-educaționale ale „Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român”, el figurând, încă dintru început, pe lista celor zece „colectori”, însărcinaţi, la 10 decembrie 1861, cu popularizarea scopului „ASTREI” şi cu sporirea numărului de membri ai acesteia; despărțământul mult visat s-a înființat însă abia în anul 1899[29]. Cu toate acestea, între „contribuenţii”

---

[25] *** *Chronica bisericei din Dobra* (ms.), Arhiva Parohiei Ortodoxe Dobra, f. 19-20; cronică pusă la dispoziție de preotul-paroh Emanuel Inișca din Dobra.
[26] *Telegraful Român*, 48/30 noiembrie 1861, p. 188-189.
[27] P. CHERESCU, *op. cit.*, p. 14-18.
[28] I. LAZĂR, *op. cit.*, p. 127.
[29] IDEM, „Despărţămintele hunedorene ale Astrei şi înfiinţarea de biblioteci poporale (1873-1918)”, în *Sargetia*, 3/1997, p. 145-148.

la fondul „Asociaţiunei” s-au numărat, de fiecare dată, și dobrenii, în frunte cu păstorul lor sufletesc[30].

În plan administrativ-gospodăresc, aceluiași preot și protopop al Dobrei i se datorează – potrivit unor însemnări, cu caracter de cronică parohială, ale unui urmaş al său, protopopul Iosif Morariu, păstrate pe filele unei *Evanghelii* româno-chirilice șaguniene (Sibiu, 1859) – renovarea și pictarea parțială a bisericii din localitate, un lăcaş de cult de plan dreptunghiular, cu ziduri masive din piatră, finalizat în anul 1815, precum și dotarea parohiei cu mai multe terenuri:

> „La 1869 s-a zugrăvit biserica şi, în parte, s-a înpodobit cu pictură bisericescă, prin pictorul Gerdanovits din Lugoj, care a pictat şi cele mai multe icoane. Toată cheltuiala cu edificarea, aranjarea, pictarea bisericei, precum şi provederea ei cu odoară, icoane, cărţi, clopote şi alte necesarii a purtat Corporaţia descendenţilor foştilor grăniţeri dobreni, care a fost adevărat patron al bisericei [...]. Tot pe vremea păstorirei protopopului Nic[olau] de Crainic s-au dat în folosinţa parochului aşa-numitele «curechişti» (150 parţele), un complex cam de 8 jugăre, în locul birului (adăului) parochial [...]”[31].

Revenind pe tărâm național-politic, amintim faptul că același vrednic de amintire protopop, în anii de după înăbușirea revoluției, s-a dovedit a fi un dârz apărător al folosirii limbii române în administrație, mai ales prin luările sale de cuvânt în cadrul ședințelor congregațiilor comitatului Hunedoara. Astfel, el participa la Deva, la 22 iulie/3 august 1860, la o conferință, în cadrul căreia a fost împuternicit cu misiunea de a conduce, la Viena, o delegaţie a românilor din Prefectura Orăştie[32]; alte „deputațiuni naționale” similare le-a sprijinit prin organizarea unor colecte în bani[33]. Prin urmare, printr-o scrisoare trimisă la 26 iulie/7 august 1860, la Baia de Criş, protopopului Iosif Başa al Zarandului, îl invita și pe acesta să se alăture eforturilor politice ale devenilor:

[30] I. FRĂȚILĂ et alii (edit.), *op. cit.*, doc. 81, p. 150.
[31] *** *Chronica...*, f. 18.
[32] V. I. ȘUIAGA, *op. cit.*, p. 3.
[33] La 30 aprilie/11 mai 1862, numele său figura pe o listă a „colectelor pentru deputațiunea națională” din acel an. Cf. I. FRĂȚILĂ et alii (edit.), *op. cit.*, doc. 82, p. 151.

„Preacinstite Domnule Protopop, cu prilejul târgului Devii, în 22 a.c., fiind provocaţi de bărbaţii noştri inteligenţi, ne adunarăm în Deva şi ţinurăm o conferinţă cu mai mulţi laolaltă, unde ni se făcu cunoscut că din mai multe părţi ale ţării noastre s-au ales şi s-au determinat deputaţiuni spre a călători la Viena, unde să roage pe împăratul a ne conceda limba noastră de politică administrativă. Aşadar şi noi aicea ne-am înţeles şi ne-am rezervat parte din preoţime, parte din mireni. Însărcinat dar, ca conducător, îţi fac cunoscut precum de aicea am aşteptat şi noi adresa de mulţumită către Excelenţa Sa, episcopul nostru, Părintele Şaguna, pentru apărarea drepturilor în Senatul imperial, cu care ocaziune l-am rugat să ne dea invitaţiune cum şi când să întreprindem călătoria. Pentru aceea te poftesc, pe Frăţia Ta, să binevoieşti a mă înştiinţa că ai ceva cunoştinţă despre scopul acesta şi dacă alăturatu-te-ai către vreo deputaţiune? Şi, dacă nu, din însărcinarea asupră-mi pusă, te provoc să binevoieşti de a te încorpora cu noi de aici, care te ţii de Prefectura Orăştiei, despre care aştept răspuns şi rezolvarea cât mai curând [...]”[34].

Necesitatea folosirii limbii române în administrație, ca doleanță, o exprima și la 24 iunie 1861, cerând „Preaonorabilului Oficiolat Comitatens al Hunedoarei” să binevoiască „a nu-i mai împărtăşi hotărâri şi corespondenţă în limba maghiară, căci preoţimea şi poporul român nu înţelege limba aceea”, iar „scaunul protopresbiterial nu-şi pune de datorie a le traduce”; prin urmare, „la români să se scrie româneşte, pentru că numai aşa se susţine egala îndreptăţire și se dovedește că suntem frați compatrioți, când respectăm aceasta”[35]. La 11 octombrie 1862, într-o scrisoare expediată episcopului Andrei Şaguna, arăta modul în care se apărase în faţa acuzelor nedrepte ale judelui suprem al comitatului Hunedoara, Dominic Iordan, declarând „româna de limbă oficială în comuna Dobra”; aceluia îi ceruse, răspicat, ca, de vreme ce el îi respectase „naționalitatea și religia sa, asemenea poftesc, ba, totodată, pretind ca și dânsul, în calitate de funcționar public, să-mi respecte naționalitatea și religia mea”[36]. Și tot astfel, cu același curaj, în memoriul adresat autorităţilor transilvănene la 26 aprilie 1867, el motiva

[34] *Ibidem*, doc. 71, p. 138.
[35] *Ibidem*, doc. 74, p. 142.
[36] *Ibidem*, doc. 84, p. 154-156.

inutilitatea primirii de documente în limba maghiară, respectiv sublinia încălcarea legilor în vigoare privind egala îndreptățire la folosirea limbii române materne:

> „I. Pentru că preoțimea română nu este în stare și nu știe limba ungară. II. Pentru că această ordinațiune are lipsă de a se decopia preoțimei spre a o publica poporului în limba română. III. Pentru că de la anul 1861 [...] până acum am primit și ni s-au scris toate corespondențele de la nobilul comitat, cât și de la fostul comite suprem, în limba poporului acestui comitat. IV. Pentru că, după legile sus-stătătoare, limba noastră este limba egal îndreptățită și sancționată de Maiestatea Sa”[37].

După a o păstorire întinsă pe durata mai multor decenii, timp în care și-a pus întreaga sa energie în slujba apărării demnității poporului român, a dobândirii de drepturi pe seama acestuia și a ridicării sale prin cultură, merite recunoscute și prin aceea că a fost numit conducător al „tractului protopresbiterial Dobra”, deputat în sinodul arhidiecezan și membru în Congregația comitatului Hunedoara[38], preotul și protopopul „Nicolau de Crainic a răposat la a[nul] 1869”[39].

Pe urmele tatălui: protopopul Romul Crainic

După o îndelungată „vacanță protoprezbiterială”, întinsă pe perioada unui deceniu și jumătate, timp în care administrarea „tractului Dobra” a revenit protopopului Ioan Papiu al Devei, în luna ianuarie a anului 1884 în fruntea acestui protopopiat a fost numit fiul fostului protopop Nicolae: Romul Crainic[40]. Născut la Dobra, în anul 1848, acesta va fi urmat, cu siguranță, cursurile „școlii capitale”, cu caracter gimnazial, din Dobra, apoi pe cele ale Institutului teologic-pedagogic din Sibiu, secția Teologie, absolvite în vara anului 1868[41]. Ales ca preot în locul tatălui său la 1

[37] *Ibidem*, doc. 96, p. 183-184.
[38] V. I. ȘUIAGA, *op. cit.*, p. 2.
[39] *** *Chronica*..., f. 18.
[40] *Ibidem*.
[41] Eusebiu ROȘCA, *Monografia Institutului pedagogico-teologic „Andreianu” al Arhidiecezei Ortodoxe Române din Transilvania*, Sibiu, Tiparul Archidiecesan, 1911, p. 149.

februarie 1870, dar hirotonit diacon și apoi preot abia după câteva luni, anume în zilele de 23-24 octombrie – instalarea sa a avut loc la 15 noiembrie 1870 –, acesta s-a dăruit, cu timp și fără timp, pastorației și misiunii parohiale spre care a fost rânduit; dovadă a implicării și a dăruirii sale stau mărturie câteva rânduri din aceeași cronică parohială:

> „Era dumineca Floriilor [anului 1874 n.n.] şi, pe la mijlocul Sf. Liturgii, s-a aprins turnul şi acoperişul bisericei – precum şi casa protopopului Romul de Crainic – aşezată lângă biserică. Toţi credincioşii – chear şi cantorul şi crâznicu – au alergat să-şi apere avutul, numai preotul R. d. Crainic a rămas lângă prestol, să termine şi să potrivească Sfânta Eucharistie [...]. Sub acest protopop s-au făcut multe lucruri bune între cari se amintesc: începutul formărei clasei meseriaşilor în Dobra şi stabilirea, din partea Corporaţiunei, a unui salar de 350 florini anual (la 1871) pe sama parochului”[42].

De asemenea, în anii grei ai Războiului de Independență (1877-1878), implicându-se în mod activ în campania intelectualității ardelene de sprijinire a efortului militar al fraților de peste Carpați, s-a distins prin organizarea unor colecte succesive în bani, alimente, medicamente şi îmbrăcăminte. Într-o primă etapă, a izbutit să strângă, cu ajutorul a 18 preoţi şi a 2 preotese din satele aparţinătoare protopopiatului său, suma de 65,69 de florini, trimisă Iuditei Măcelariu din Sibiu, preşedinta „Comitetul femeilor române din Transilvania”; după dizolvarea silnică a comitetului de subscripție locală din Dobra, sumele de bani şi darurile au fost expediate direct „Societăţii Crucii Roşii din România”[43]. În aceeași ani s-a remarcat şi ca un fervent corespondent al foii arhidiecezane șaguniene „Telegraful Român”; amintim doar două scrisori trimise redacţiei sibiene, una la 6/18 iulie 1877, în care amintea ciudata situație că, între „contribuenţi”, se număraseră şi „doi indivizi de naţionalitate maghiară, pe care nu-i cunoşteam până atunci”, iar cealaltă, la 21 iulie/2 august 1877, în care arăta neplăcerile suferite de pe urma acestor iniţiative (a fost anchetat de pretorul local George Nandra, un român maghiarizat, pârât fiind de baronul Kemény din Ilia)[44].

---

42 *** *Chronica*..., f. 5, 18-19.

43 Paul ABRUDAN, „Solidaritatea hunedorenilor cu România în războiul pentru cucerirea independenţei”, în *Sargetia*, 13/1977, p. 108-118.

44 Liviu MAIOR, *Transilvania şi Războiul pentru Independenţă (1877-1878)*, Cluj-

Începând din anul 1884 a primit – așa cum s-a amintit – și onoranta, dar dificila misiune de ocârmuire administrativă și duhovnicească a protopopiatului în discuție, având în componența sa 14 parohii cu 12 filii[45]. Înainte de toate, în această calitate s-a remarcat drept un mare apărător al „școlii capitale" din Dobra, precum și al școlilor confesionale românești din „tractul protoprezbiterial" în fruntea căruia se afla[46], făcând eforturi uriașe în direcția creșterii numărului „știutorilor de carte", într-un protopopoiat în care, la nivelul anului 1894, rata analfabetismului se ridica la îngrijorătorul procent de 84% din totalul populației[47]; pe aceeași linie, într-o circulară din 1887, el cerea ca „niciun prunc să nu se delibereze de la frecventarea şcolii fără motiv legal"[48]. În ceea ce privește şcoala din Dobra, pe care a și condus-o – în calitate de director – în cursul anului 1871[49], aceasta era calificată, în rapoartele autorităților maghiare, ca fiind un „cuib al românismului de ieri, de astăzi şi nu mai puţin de mâine", una dintre instituțiile despre care inspectorul școlar regal Réthi Lajos declara, în 1877, că „n-a văzut şi nu vede punct mai negru pe harta şcoalelor acestui comitat, al Hunedoarei, ca gimnaziul din Brad şi şcoala capitală din Dobra"[50]. Amintim apoi şi iniţiativa creării unui fond de pensii, din care să se ajutoreze preoţii vârstnici, care contribuiseră cu sume de bani în timpul vieţii[51].

În plan naţional-politic, întrucât o schimbare politică majoră nu se întrezărea la orizont, românii transilvăneni au reacţionat, înfiinţând, în

Napoca, Edit. Dacia, 1977, p. 48, 175; M. PĂCURARIU, *Politica...*, p. 82-83.

45 Remus ROȘCA, *Lexiconul comunelor bisericesci din Archidiecesa Greco-Ortodoxă Română a Transilvaniei, întocmit pentru trebuinţele oficiale*, Sibiu, Tiparul Archidiecesan, 1894, p. 15.

46 V. I. ȘUIAGA, R. IACOB, *op. cit.*, p. 96.

47 Paul BRUSANOWSKI, *Învăţământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918. Între exigenţele statului centralizat şi principiile autonomiei bisericeşti*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2005, p. 572-578.

48 Cornel STOICA (coord.), *Din istoria învăţământului hunedorean*, Deva, 1973, p. 148.

49 *** *Chronica*..., f. 20.

50 Enea HODOȘ, *Cercetări cu privire la trecutul şcoalelor confesionale ortodoxe româneşti din Ardeal*, Sibiu, 1944, p. 54.

51 V. VÂNĂTORU, *op. cit.*, I, p. 93.

conferinţa de la Miercurea Sibiului, din 7-8 martie 1869, „Partidul Naţional al Românilor din Transilvania”[52]. Tactica „pasivistă”, adoptată ca protest împotriva legislaţiei dualiste antiromâneşti, a fost votată şi de către Clubul electoral al comitatului Hunedoara[53]. Pe aceeaşi linie s-a acţionat şi după constituirea, la 12/24 mai 1881, în cadrul Conferinţei de la Sibiu, a „Partidului Naţional Unitar al Românilor din Transilvania, Banat şi Ungaria”; „pasivismul” politic a devenit însă mult mai dinamic. În comitatul Hunedoara, la fel ca în întreaga Transilvanie, s-au organizat adunări româneşti, în scopul „educării” electorale a alegătorilor; o astfel de întrunire a avut loc şi la Dobra, în ziua de 2/14 iunie, organizatori fiind preotul Romul Crainic și George Șușman[54]. Cum, tot astfel, protopopul participa la Deva, la 10 martie 1883, în actuala catedrală episcopală „Sfântul Ierarh Nicolae”, la o mare conferinţă românească, în cadrul căreia s-a cerut folosirea limbii române în administraţie şi justiţie, redobândirea autonomiei Transilvaniei şi numirea de funcţionari români în toate domeniile vieţii publice[55]. Iar pentru toate acestea, istoria i-a păstrat vie memoria:

> „Nu poate rămânea neamintită stăruinţa lui pentru dezvoltarea simţului naţional în Dobra şi jur, activitatea lui naţională ca membru al Congregaţiunei comitatense şi ca membru şi înflăcărat luptător al Comitetului Partidului Naţional Român, chear pe timpul Memorandului, în al cărui proces a fost şi inculpat şi în care timp – la 1894 – l-a răpit, prea de timpuriu, nemiloasa moarte”[56].

Într-adevăr, după tipărire, 40 de exemplare din cunoscutul „Memorandum” românesc de la sfârșitul secolului al XIX-lea au fost trimise, spre popularizare, aceluiaşi neînfricat protopop Romul Crainic, cel care la 10/22 aprilie 1893, îi mobiliza pe preoții și pe dascălii

---

[52] A. DRĂGOESCU (coord.), *op. cit.*, II, p. 567-596.

[53] Liviu MAIOR, *Mişcarea naţională românească din Transilvania. 1900-1914*, Cluj, Edit. Dacia, 1986, p. 10.

[54] Gelu NEAMŢU, *Momente zbuciumate din lupta românilor pentru realizarea Dacoromâniei (1848-1918)*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2005, p. 292-296.

[55] I. FRĂȚILĂ et alii (edit.), *op. cit.*, doc. 128-129, p. 249-251; Gelu NEAMȚU, „Din lupta intelectualității hunedorene împotriva dualismului austro-ungar (1881-1883)”, în *Sargetia*, 5/1968, p. 266-274.

[56] *** *Chronica*..., f. 19.

confesionali din subordine să participe la o mare adunare de protest, ce urma să se organizeze la Orăștie:

> „Sâmbătă, în 17/29 a.c., se va ține, la Orăștie, adunarea de protestare a românilor din comitatul Hunedoara contra proiectelor de lege bisericești a[le] Guvernului. Aștept ca Frățiile Voastre, împreună cu învățătorii, să vă prezentați la acea adunare, deoare se tractează despre chestiunile cele mai grave ale preoților și învățătorilor [...]. Să se îndrume și mirenii a participa la acea adunare”[57].

La 19 iunie, respectiv 18 septembrie 1893, pentru „delictul” de implicare activă în chestiunea „Memorandumului”, a fost anchetat de către Judecătoria de ocol Ilia; a declarat că răspunde la întrebări numai dacă „audierea se va face în limba română”, refuzând apoi, din acelaşi motiv, să semneze procesele verbale şi declarând apel împotriva procedurii. La procesul de la Cluj, desfășurat între 7 și 25 mai 1894, clericul hunedorean, din cauza „morbului de plămâni”, nu a putut participa, procedura de urmărire penală suspendându-se apoi din pricina decesului „inculpatului”, la 12 aprilie 1894[58]. Se strămuta astfel, în Împărăția lui Dumnezeu, preotul și protopopul Romul Crainic, înmormântat la Dobra, în ziua de 14 aprilie, cel care s-a îngrijit de destinul obștii sale parohiale până în ultimele sale clipe pământești[59].

Considerații finale

Lupta hunedorenilor – implicit a dobrenilor – pentru libertate, demnitate și unitate națională lua sfârșit la 1 Decembrie 1918, când, la Alba Iulia, se vota, în unanimitate, unirea Transilvaniei străbune cu „Țara Mumă”; între cei 100.000 de țărani participanți s-au numărat și câțiva locuitori ai Dobrei, care, în frunte cu preotul și protopopul Iosif Morariu (1898-1944), duceau cu ei prețiosul „credențional”[60] al adeziunii tuturor la măreţul act ce se înfăptuia.

---

[57] V. Vănătoru, *op. cit.*, I, p. 245.

[58] Ioachim LAZĂR, „Inculpaţi şi apărători hunedoreni în procesul Memorandului din 1892”, în *Ziridava*, 18/1993, p. 189-193.

[59] *** *Chronica...*, f. 7.

[60] Victor I. ŞUIAGA, *Hunedorenii la Marea Unire din 1 Decembrie 1918*, Deva, 1993, passim; V. VÂNĂTORU, *op. cit.*, I, p. 248-255.

Bibliografie

1. BARIŢIU, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei. Pre doue sute de ani din urmă*, vol. II, Sibiu, 1890.
2. BERINDEI, Dan (coord.), *Istoria românilor* VII/1. *Constituirea României moderne. 1821-1878*, Bucureşti, Edit. Academiei Române, 2003.
3. BOCŞAN, Nicolae / LEU, Valeriu (coord.), *Revoluţia de la 1848 din Transilvania în memorialistică*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2000.
4. BRUSANOWSKI, Paul, *Învăţământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918. Între exigenţele statului centralizat şi principiile autonomiei bisericeşti*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2005.
5. CHERESCU, Pavel, *Biserica şi Şcoala în Mitropolia Ardealului (sec. XIX). Studii de demografie istorică bisericească*, Oradea, Edit. Universității, 2008.
6. *** *Chronica bisericei din Dobra* (ms.), Arhiva Parohiei Ortodoxe Dobra.
7. DOBREI, Florin, *Istoria vieții bisericești a românilor hunedoreni*, Reșița, Edit. Eftimie Murgu, 2010.
8. DRAGOMIR, Silviu, *Studii și documente privind Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849*, vol. II, Sibiu, Edit. Cartea Românească, 1944.
9. DRĂGOESCU, Anton (coord.), *Istoria României. Transilvania* II. *1867-1947*, Cluj-Napoca, Edit. „George Barițiu", 1999.
10. FENEŞAN, Costin, „Informaţii noi privind revoluţia din Transilvania în vara anului 1848", în *Sargetia*, 14/1979, p. 377-384.
11. FRĂȚILĂ, Ion et alii (edit.), *Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene. 1848-1920*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1990.
12. HODOȘ, Enea, *Cercetări cu privire la trecutul şcoalelor confesionale ortodoxe româneşti din Ardeal*, Sibiu, 1944.
13. LAZĂR, Ioachim, „Inculpaţi şi apărători hunedoreni în procesul Memorandului din 1892", în *Ziridava*, 18/1993, p. 189-194.
14. IDEM, *Învăţământul românesc din sud-vestul Transilvaniei (1848-1883)*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2002.
15. MAIOR, Liviu, *Mişcarea naţională românească din Transilvania. 1900-1914*, Cluj, Edit. Dacia, 1986.

16. IDEM, *Transilvania şi Războiul pentru Independenţă (1877-1878)*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1977.
17. NEAMŢU, Gelu, *Momente zbuciumate din lupta românilor pentru realizarea Dacoromâniei (1848-1918)*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2005.
18. PASCU, Ştefan, *Voievodatul Transilvaniei*, ed. II, Cluj, Edit. Dacia, vol. II-III, 1979-1986.
19. PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. III, vol. III, Iași, Edit. Trinitas, 2008.
20. IDEM, *Politica statului ungar faţă de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, Edit. Mitropoliei Ardealului, 1986.
21. IDEM, *Revoluţia românească din Transilvania şi Banat în anii 1848-1849. Contribuţia Bisericii*, Sibiu, Edit. Mitropoliei Ardealului, 1995.
22. ȘUIAGA, Victor I., *Contribuții de istorie bisericească hunedoreană. Studii, articole, scrisori și acte* (ms. dact.), Deva, 1984.
23. ȘUIAGA, Victor I. / IACOB, Romulus, *Albumul protopopilor Devei, Hunedoarei, Dobrei și Iliei din secolele XVI-XX* (ms. dact.), Deva, 1983.
24. VÂNĂTORU, Viorel, *Dobra (1387-1950)*, vol. I-II, Deva, Edit. Corvin, 2006-2008.

REPERE ALE UNITĂŢII NAŢIONALE CITITE ÎN FORMELE ARHITECTURALE ALE CATEDRALEI ÎNCORONĂRII DIN ALBA IULIA

Mihaela PALADE*

Abstract: ***National unity landmarks read in the architectural shapes of the Coronation Cathedral in Alba Iulia.*** At the suggestion of the historian Nicolae Iorga, in Alba Iulia was edified, in a record time, the cathedral where the great event of October 1922 was going to take place, the coronation of the kings of the Great Romania, the architectural approach being regarded as a symbol and a consecration of the reunion of the whole Romania by the Union of 1 December 1918. The whole set, made up of cathedral, bell tower and precincts, was designed by the architect Victor G. Stephănescu (Ştefănescu).
Since the beginning, it was desired that the cathedral architecture should bear the imprint of the Romanian architectural tradition, and for this reason the principles of the neo-Romanian style initiated by the architect Ion Mincu were respected. From the Church of Dealu Monastery were taken over the volumetry with three towers, from the Princely Church ("Biserica Domnească") of Târgovişte came the Greek-cross transversal section and also from Wallachia came the open porch, while from Moldavia was borrowed the traditional Romanian belt model, which gives the illusion of twisting.
The desire to reunite the architectural styles of the three Romanian provinces was daring and difficult to realize, risking falling into the trap of undifferentiated ecclectism, all the more that it was impossible to dose the architectural contribution of each part. Finally, praised or criticized, considered a successful synthesis or just an imitation, the Reunification Cathedral of Alba Iulia deserves our admiration for the endeavor to want to put into architecture the Romanian people's multicentenial dream, the dream of national unity.

***Keywords**: coronation, cathedrale, architecture, tradition, synthesis, eclectic.*

---

* Profesor, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul" a Universităţii din Bucureşti, Departamentul de Teologie Sistematică, Practică şi Artă sacră, România.

1. Catedrala, între menţionare, neuitare şi ignorare

Asemenea României mari, şi catedrala a traversat mai multe regimuri politice care au privit-o şi menţionat-o după cum s-au priceput mai bine. Semnificativ, în *Repertoriul* lui Nicolae Stoicescu, la prezentarea oraşului este menţionată doar încoronarea care a avut loc la 15 octombrie 1922 în faţa Catedralei Reîntregirii, act ce simboliza unirea „tuturor provinciilor istorice româneşti cu Ţara, sub sceptrul aceluiași monarh”, dar la bisericile oraşului nu mai apar nici un fel de referinţe, semn că măreaţa catedrală nu a constituit subiectul vreunei cărţi sau măcar al unui studiu[1].

Ea apare episodic, mai peste tot trecându-se rapid peste perioada 1921-1922 sau menţionându-se alte evenimente de mică importanţă, astfel că doar unitatea de neam şi prezenţa marelui voievod cu nume de arhanghel au fost cele care au mai scos-o din anonimat. Într-o lucrare din 1962 apar doar trei rânduri (la propriu) despre catedrala ortodoxă „zidită între anii 1921-1922, după modelul bisericii domneşti din Târgovişte, în faţa căreia se află întinsul platou unde se găsea odinioară oraşul medieval”[2], pentru ca, şase ani mai târziu, într-o reeditare, se fie subliniat faptul că ea este o „semnificativă continuare a mitropoliei lui Mihai Viteazul”[3].

Ghid atlas al monumentelor istorice o menţionează cu titulatura de „Catedrală ortodoxă”, construită în 1921-1922, după care se concentrează asupra pridvorului prin care are loc intrarea în biserică şi în nişele căruia „sunt montate inscripţii în marmură privind tipăriturile religioase din secolul al XVII-lea efectuate la Alba Iulia”, pentru ca, în final, să fie subliniată prezenţa primului unificator de neam: „în pronaos au fost zugrăvite chipurile voievodului Mihai şi al soţiei sale Stanca”[4]. În monografia Judeţelor patriei apărută în 1980, la Alba,

---

[1] Nicolae STOICESCU, *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Transilvania*, Ediţie îngrijită de IPS Dr. Laurenţiu STREZA, Mitropolitul Ardealului şi Vasile Oltean, vol. I, Sibiu, Edit. Andreiana, 2012, p. 39.

[2] Al. POPA, I. BERCIU, *Cetatea Alba Iulia*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1962, p. 37.

[3] Ion BERCIU, Alexandru POPA, Horia URSU, *Cetatea Alba Iulia*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1968, p. 45.

[4] Vasile CUCU, Marian ŞTEFAN, *Ghid atlas al monumentelor istorice*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi enciclopedică, 1970, p. 227.

despre catedrală, doar patru rânduri (tot la propriu)[5]. Dar, şapte ani mai târziu, o monografie închinată oraşului Alba Iulia, avea să acorde ceva mai multă atenţie acestui monument, edificat la scurt timp de la „unirea Transilvaniei cu România şi făurirea statului naţional român", subliniindu-se faptul că „ansamblul Catedralei Reîntregirii reprezintă unul din cele mai însemnate simboluri ale istoriei şi culturii noastre în cetatea unităţii naţionale"[6]. Ceva mai încolo, e menţionat faptul că mai sus-menţionata catedrală, loc de încoronare la 15 octombrie 1922 a suveranilor ţării reîntregite, a fost lăcaşul în care, la 21 octombrie 1948, credincioşii greco-catolici din Transilvania au revenit la ortodoxie[7]. În acelaşi an, un bloc dispus transversal pe Bulevardul Transilvania a fost secţionat în două, jumătăţile fiind translatate, pentru a permite vederea Catedralei Reîntregirii „simbol al unităţii naţionale"[8]. Catedrala începea, astfel, să fie privită cu alţi ochi, din moment ce nu era doar purtătoarea unor chipuri de suverani vechi ascunse sub zugrăveli noi, ci şi al unei embleme naţionale, a unităţii de neam realizate de Mihai Viteazul, fapt care dădea bine în ochii conducerii de partid şi de stat, ce se dorea a fi privită de pe aceleaşi coordonate admirative.

Astăzi, prezentarea ei nu mai implică jumătăți de fraze, Enciclopedia României punctând datele esenţiale: **Catedrala Reîntregirii Neamului** din Alba Iulia, cunoscută şi sub numele „**Catedrala Încoronării**", este un monument istoric de importanţă naţională, simbol al reîntregirii României şi a Unirii. Aici au fost încoronaţi regele Ferdinand I şi Regina Maria în 15 octombrie 1922 în calitate de suverani ai României Mari[9]. După care aflăm că ansamblul,

---

5 *** *Alba Monografie*, *Judeţele patriei*, Bucureşti, Edit. Sport Turism, 1980, p. 220.

6 Gheorghe ANGHEL, *Alba Iulia*, Bucureşti, Edit. Sport Turism, 1987, p. 90.

7 *Ibidem*, p. 93.

8 HISTOIRE - *Un immeuble coupé en deux et déplacé avec ses habitants***,** Publié le 27/03/2018, https://lepetitjournal.com/bucarest/communaute/histoire-un-immeuble-coupe-en-deux-et-deplace-avec-ses-habitants-226760 (accesat la 10.04.2018). *Mutarea blocului A2 din Alba Iulia, cu 80 de apartamente, în greutate de 7.600 de tone*, Adăugat de Redacţia Ziarului Unirea, *în 30.05.2012,*; https://ziarulunirea.ro/mutarea-blocului-a2-din-alba-iulia-cu-80-de-apartamente-in-greutate-de-7-600-de-tone-90321/ (accesat la 10.04.2018).

9 *Catedrala Reîntregirii Neamului*, disponibil la http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Catedrala_Re%C3%AEntregirii_Neamului (accesat la 20.03.2018).

format din catedrala, turnul clopotniţă şi clădirile aferente, a fost proiectat de arhitectul Victor Gh. Ştefănescu şi a fost executat de inginerul Tiberiu Eremia. Pictura interioară a fost realizată de către Costin Petrescu, iar mozaicurile de Ion Norocea. Ajunşi în acest punct, se cuvine a zăbovi puţin asupra celui care a proiectat întregul ansamblu, unul din marii arhitecţi, dar pe care istoricii l-au trecut cu vederea sau l-au confundat regretabil, schimbându-i numele în fel şi chip.

2. Arhitectul

„Întregul ansamblu, format din catedrală, turnul clopotniţă şi incintă, a fost proiectat de arhitectul Victor G. Stephănescu (Ştefănescu)”[10], despre care se cunosc, însă, foarte puţine lucruri. După cum era şi firesc, *Dicţionarul universal al arhitecţilor* ne pune la dispoziţie câteva date, sumare, despre Victor Gh. Ştefănescu (cca 1876-?), arhitect român, „de orientare eclectică sau neoromânească”[11]. A studiat la Şcoala superioară de arhitectură din Bucureşti, devenind arhitect diplomat în 1901. Dintre lucrările principale sunt menţionate: „Muzeul Militar – Bucureşti (în Parcul Libertăţii, pe locul unde se află acum Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului şi a patriei, pentru socialism; în colab. cu Ştefan Burcuş, 1906); Moscheea Hunchiar (1910), Primărie (azi, Muzeu de arheologie, 1914-21) – ambele în Constanţa; Catedrala ortodoxă – Alba Iulia (1922); Instit. Geologic, Şos. Kiseleff (1924); Portalul neoclasic, cu coloane, al Gării de Nord – ambele la Bucureşti”[12]. Dacă data naşterii este indicată cu aproximaţie, la cea a decesului apare un semn de întrebare, neștiindu-se, probabil, mai nimic concret despre ultimii ani de viaţă ai arhitectului. Iar la indicarea ţării în care a studiat, ori lipsa de informare, ori patriotismul obligat al acelor vremuri a schimbat Franţa cu România.

O biografie recentă vine cu alte precizări: „Victor G. Ştefănescu (n. 14 martie 1877-d. 1950) a fost un arhitect român, adept al stilului neoromânesc, care a proiectat o serie numeroasă de edificii în diferite

[10] *Ibidem*.

[11] Paul CONSTANTIN, *Dicţionarul universal al arhitecţilor*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986, p. 311.

[12] *Ibidem*, p. 311.

orașe din România în prima jumătate a secolului al XX-lea. Este cunoscut şi ca Victor G. Stephănescu. A fost fiul compozitorului George Stephănescu, figură marcantă a muzicii românești și întemeietorul Operei Române. A urmat *studiile de arhitectură la Paris* (s.n.), de unde s-a întors la București în 1901”[13].

Mai grav, în diverse alte monografii sau prezentări ale catedralei, numele arhitectului a fost schimbat în fel şi chip, motiv pentru care aflăm, ba că „planurile au fost întocmite de arhitectul Victor Gh. Ieremia”[14], ba că a fost vorba de V. S. Ştefănescu[15], ca să nu mai pomenim grafia cu iz occidental, „Stephănescu” care a fost rezolvată rapid prin transcrierea locală „Ştefănescu”. E de mirare că, în plină perioadă comunistă, 1987, într-o monografie a Alba Iuliei se specifică faptul că biserica a fost construită „după planurile arhitectului D. Gh. Stephănescu, sub conducerea inginerului T. Ieremia…”[16].

Din fericire, în 1999, în revista Muzeul Naţional de Istorie, a apărut un studiu închinat acestui arhitect, bazat pe documente provenite din familia celui decedat. „Autorul proiectului după care s-a realizat Catedrala Încoronării, respectând canoanele atât de cunoscute ale stilului neoromânesc iniţiat de Ion Mincu , este Talentatul arhitect Victor G. Stephănescu, una din personalităţile culturii româneşti pe nedrept acoperite de uitare, mai ales din motive politice, în cursul celor 50 de ani de dictatură comunistă”[17].

Urmează o amănunţită descriere a vieţii şi activităţii arhitectului, cu menţionarea că „poate, cea mai monumentală operă pe care o datorăm arhitectului V. G. Stephănescu, este Catedrala Încoronării de la Alba-Iulia. Ei îi poate fi atribuită o dublă semnificaţie: reeditarea vechii biserici ce fusese ctitorită de Mihai

[13] Uniunea Naţională a restauratorilor de Monumente Istorice, UNRMI, *Arhitect Victor G. Ştefănescu (1877-1950)*, disponibil la https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1371973672822638&id=1214203101933030 (accesat la 05.03.2018).

[14] Ion BERCIU, Alexandru POPA, Horia URSU, *op. cit.*, p. 45; Vasile CUCU, Marian ŞTEFAN, *op. cit.*, p. 227.

[15] N. LASCU, *Alba Iulia et ses environs*, Publié par lessoins de l’Association „V. Pârvan”, Bucarest, 1944, p. 30.

[16] Gheorghe ANGHEL, *Alba Iulia,* 1987, p. 91.

[17] Maria IONIŢĂ, Ştefan IONIŢĂ, „Victor G. Stephănescu – arhitectul Catedralei Încoronării de la Alba Iulia”, în *Muzeul Naţional de Istorie a României*, Bucureşti, XI/1999, p. 161.

Viteazul, dar şi aceea de loc al consfinţirii actului Marii Uniri prin încoronarea Regelui Ferdinand şi a Reginei Maria ca suverani ai României Mari”[18]. Dintru început, catedrala s-a dorit fi o sinteză a stilurilor româneşti locale, lucru pe care arhitectul Stephănescu a încercat să-l împlinească după cum a crezut mai bine, cu atât mai mult cu cât coordonase, cu ceva timp în urmă, o expoziţie jubiliară.

3. Arhitectura Catedralei şi necesitatea unei sinteze româneşti

Într-o zi de marţi, pe 6 iunie 1906, la Bucureşti s-a inaugurat Expoziţia Generală a României, care, după cum se specifica în discursul inaugural al regelui Carol I, a fost „prima noastră Expoziţie naţională, adevărată serbare a muncii româneşti”[19], organizată cu prilejul împlinirii a 1.800 de ani de la cucerirea Daciei de către împăratul Traian, în anul 106 şi de stabilire aici a primilor colonişti romani, de împlinire a 40 de ani de la venirea în ţară a lui Carol I, în anul 1866 şi, în sfârşit, a 25 de ani de la proclamarea Regatului României, în anul 1881[20]. În contextul Catedralei Reîntregirii neamului, se cuvine a fi menţionat faptul că Expoziţia Naţională din 1906 a fost şi un prilej de reunire a tuturor românilor, în primul rând prin organizarea acelor pavilioane ale Bucovinei[21], al Dobrogei sau al Transilvaniei iar, în al doilea rând, prin faptul că expoziţia a fost vizitată de mari grupuri de români aflaţi în provinciile din afara graniţelor României. Astfel, ea a constituit astfel un pas important în pregătirea Marii Uniri din anul 1918[22], întrucât, „prin prezenţa masivă în expoziţie, dar şi în Bucureşti pe tot parcursul anului 1906 a românilor veniţi din teritoriile ocupate Bucovina, Transilvania, Banat (basarabenii n-au primit aprobarea puterii ţariste), s-a reuşit nu numai o reînviere a trecutului nostru istoric, ci şi o prefigurare a viitorului

[18] Maria IONIȚĂ, Ștefan IONIȚĂ, *op. cit.*, p. 164.

[19] George POTRA, *Din Bucureştii de ieri*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi enciclopedică, 1990, vol. l, p. 337; Cornelia APOSTOL, Mariana NEGUȚU, „Expoziţia generală română din 1906. 90 de ani de la organizare”, în *Muzeul Naţional de Istorie a României*, Bucureşti, X/1998, p. 115.

[20] George POTRA, *op. cit.*, p. 337; Cornelia APOSTOL, Mariana NEGUȚU, *op. cit.*, p. 115.

[21] În pavilionul Bucovinei au fost expuse vechi odoare bisericeşti, Evanghelia mănăstirii Humor și un epitaf din timpul lui Ștefan cel Mare.

[22] Cornelia APOSTOL, Mariana NEGUȚU, *op. cit.*, p. 118.

României, manifestarea transformându-se într-o repetiţie generală a memorabilului an 1918”[23]. Pentru toate pregătirile, arhitect șef al expoziției jubiliare a fost ales Victor G. Stephănescu, care a participat nu doar la amenajarea Parcului Carol I din București[24], ci şi la proiectarea unor clădiri cu diverse destinaţii[25].

Mai mult, arhitectul menţionat a făcut parte şi din Comisia pentru organizarea serbărilor Încoronării Suveranilor, încă de la constituirea ei, în iunie 1920[26]. Ideea Încoronării regelui Ferdinand şi a reginei Maria a fost oficializată încă din 1915 de către omul politic Nicolae Filipescu, în acele momente în care „România se pregătea să intre în război alături de Antantă cu scopul mărturisit de a elibera de sub stăpânire străină pe fraţii de acelaşi neam şi sânge”[27]. În discursul din 15 februarie, el i-a urat regelui „Să te încoronezi la Alba Iulia sau să mori pe câmpia de la Turda”[28].

Răspunsul afirmativ al regelui a venit în Consiliul de Coroană din 14/27 august 1916…[29], astfel că, în 1920, primul ministru Alexandru Averescu a început a pregăti actul Încoronării, desemnând Comisia pentru organizarea serbărilor. Din Comisia pentru organizarea serbărilor Încoronării Suveranilor, al cărei sediu a fost în Palatul Ministerului Lucrărilor Publice, făceau parte şi alte cunoscute personalităţi, politice şi culturale: Nicolae Titulescu, Octavian Goga, Elie Miron Cristea, mitropolitul primat al României, Alexandru Lapedatu, George Enescu, pictorii Costin Petrescu şi Arthur Verona, istoricul Nicolae Iorga. Iniţial, s-a propus construirea unui mare pavilion deschis spre public, prevăzut la răsărit cu un altar dar, în final, a fost adoptată de a ridica la Alba Iulia o mare catedrală a

[23] Maria IONIŢĂ, „Bucureştii în anul jubileului din anul 1906”, *Muzeul Naţional de Istorie a României*, X/1998, p. 107.
[24] *Arhitect Victor G. Ştefănescu (1877-1950)*, https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1371973672822638&id=1214203101933030, accesat la 05.03.2018.
[25] Maria IONIŢĂ, Ştefan IONIŢĂ, *op. cit.*, p. 162.
[26] Gheorghe ANGHEL, *De la vechea Mitropolie ortodoxă a Transilvaniei la Episcopia de Alba-Iulia*, Alba-Iulia, 1993, p. 137.
[27] *Ibidem*, p. 136.
[28] *Ibidem*.
[29] *Ibidem*.

Încoronării – la propunerea lui Nicolae Iorga, o personalitate ale cărui opinii nu puteau de fel fi ignorate[30].

Probabil că, tot la propunerea acestuia din urmă, Victor G. Stephănescu a ales „ca prototip pentru Catedrala Încoronării din Alba-Iulia, Biserica domnească din Târgovişte, ridicată în 1585 de Petru Cercel, fratele lui Mihai Viteazul, care, la rândul ei, avea ca model Mitropolia din Târgovişte ridicată de voievodul Neagoe Basarab"[31]. Numai că, pentru catedrala Încoronării s-a dorit realizarea unei sinteze arhitecturale a tuturor provinciilor româneşti, aspect accentuat în majoritatea lucrărilor închinate acestui monument. Astfel că, la tot pasul, apare menţionată această împlinire a unei sinteze arhitecturale româneşti, subliniindu-se faptul că planul a fost inspirat de „vechile noastre biserici ale Moldovei şi Munteniei (Valahia), dar mai ales de planul Bisericii domneşti din Târgovişte"[32] sau că este o „sinteză a unor vechi elemente arhitectonice româneşti, în special brâncoveneşti"[33], o „simbioză de vechi stiluri româneşti, încadrându-se în curentul iniţiat de arhitecţii români de la începutul secolului al XX-lea, mai ales Ion Mincu şi Petre Antonescu[34], „o sinteză a mai multor elemente arhitectonice şi decorative româneşti, simbolizând ideea de unitate a poporului român"[35].

După cum se menţiona în dosarul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia şi Sibiu, Serviciul tehnic, întocmit în vederea realizării reparaţiilor întregului aşezământ al „Reîntregirii" din Alba Iulia, din „punct de vedere arhitectural, întregul aşezământ este expresia tipică a unui anumit stil, specific unei epoci istorice, o sintetizare a mai multor elemente arhitectonice şi decorative româneşti, mai ales brâncoveneşti, care să simbolizeze unitatea poporului român, înfăptuită pentru puţin timp de M. Viteazul…"[36].

[30] *Ibidem*, p. 136-137.
[31] *Ibidem*, p. 138; Maria IONIȚĂ, Ștefan IONIȚĂ, *op. cit.*, p. 164.
[32] N. LASCU, *Alba Iulia et ses environs*, p. 30.
[33] Ion BERCIU, Alexandru POPA, Horia URSU, *Cetatea Alba Iulia*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1968, p. 45.
[34] Vasile CUCU, Marian ŞTEFAN, *op. cit.*, p. 227.
[35] *** *Alba Monografie, Judeţele patriei*, p. 220.
[36] Arhiva INP, Fond DMI, Dosar nr. 186/1966, Arhiepiscopia Ortodoxă Română de Alba Iulia şi Sibiu, Serviciul tehnic, Temă program privind situaţia aşezământului „Reîntregirii" din Alba Iulia şi lucrările ce se impun a le executa, Memoriu (nesemnat).

Aşa că, măreaţa catedrală este descrisă ca o „adaptare a tipului de plan în cruce greacă înscrisă, întâlnită în varianta Bisericii domneşti din Târgovişte”[37].

4. Tipologia planimetrică

Încoronarea primului rege al României, fiind un act istoric şi politic, după cum sublinia Nicolae Iorga, prin acest act sunt îmbrăţişate toate aceste naţiuni care locuiesc aici, ajutate să le fie respectate toate drepturile[38], aşa că, unitatea dintre noua provincie unită şi Regat s-a dovedit a se materializa în amplasament şi structură arhitecturală. Astfel că, lângă vechea catedrală, ridicată de Mihai Viteazul dar distrusă de trupele austriece, s-a hotărât ridicarea unei catedrale a Încoronării, iar model ales a fost biserica ridicată la Târgovişte de Petru Cercel, fratele lui Mihai Viteazul[39], fiind reuniţi astfel, şi arhitectural, cei doi fraţi vitregi, rămaşi în conştiinţa poporului uniţi pe vecie – după cum se poate observa în tabloul votiv prezent la Căluiu, unde cei doi apar faţă în faţă, la intrarea în naos[40].

Este interesant că, din dorinţa de a-i lega pe cei doi, nu a fost preferat planul *triconc*, specific arhitecturii eclesiale româneşti, ci *crucea greacă înscrisă*, o structură arhitecturală absentă în Moldova şi destul de rar întâlnită în Ţara Românească. Aici, începutul de drum a fost făcut de biserica domnească din Curtea de Argeş[41], tipologia respectivă având a se regăsi ulterior la Biserica Mitropoliei din Târgovişte, cea a Mănăstirii Snagov, Biserica domnească Sfântul Dumitru din Craiova[42] şi cea din Târgovişte.

---

[37] *Ibidem*.

[38] *** *Alba Iulia 15 octombrie 1922*, Bucureşti, „Cartea românească”, Institutul de Arte Grafice, 1922, p. 49.

[39] *Ibidem*.

[40] Carmen Laura DUMITRESCU, *Pictura murală din Ţara Românească în veacul al XVI-lea*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1978, p. 64-65.

[41] „Era firesc ca un monument de arhitectură atât de perfect să aibă o înrâurire covârşitoare asupra desvoltării artei monumentale a ţării noastre”, N. GHIKA-BUDEȘTI, „Arhitectura Bisericii Domneşti, Originile şi influenţele”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1923, p. 116.

[42] Apare menţionat „părintele [popa Stanciul clisiiarhul de la] besereca domnească ot Craiova” 1645 (7145) noiembrie 11, *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească, volumul XXX*, *1645*, Bucureşti, Edit. Academiei Române, 1998, p. 359.

Din păcate, această tipologie planimetrică nu a fost corect citită, motiv pentru care, în descrierile catedralei din Alba Iulia, în loc să apară tipologia „cruce greacă înscrisă”, citim că „naosul e divizat în trei nave prin stâlpi octogonali”[43] sau „împărţit în trei nave de patru stâlpi octogonali, placaţi în marmură de Moneasa”[44]. La prima vedere un aspect minor, o simplă neconcordanţă de limbaj. Dar, a ne raporta la naos ca fiind „împărţit *în trei nave* (s.n.) cu ajutorul a patru stâlpi care susţin cupola centrală”[45], transferă structura planimetrică din arealul crucii greceşti înscrise în cel basilical, neconform cu realitatea.

Dincolo de aceste neajunsuri „scriitoriceşti”, catedrala din Alba Iulia, numită „Catedrala de încoronare”, a fost „zidită, înzestrată şi sfinţită anume pentru această solemnitate”[46], fiind imperios necesar ca ea să reprezinte, „prin planul ei în cruce greacă înscrisă, valoarea de simbol, continuând atât tradiţia împăraţilor bizantini, cât şi a domnilor Ţării Româneşti”[47]. Lucrările au avansat extrem de repede, astfel că sfințirea a avut loc la 8 octombrie 1922, stabilindu-se ca hram Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil, „spre a cinsti şi memoria lui Mihai Viteazul”[48].

Nu lipsit de semnificaţie este faptul că lăcaşul de cult ales ca model, biserica domnească din Târgovişte venise cu o interpretare a formelor structurale în cruce greacă înscrisă ale vechii mitropolii din Târgovişte[49], fostă capitală a Ţării Româneşti. De asemenea, toate bisericile menţionate mai sus, indiferent dacă poartă în titulatura lor atributul de „domnească”, sunt rodul unor strădanii voievodale – Neagoe Basarab, Matei Basarab, Petru Cercel, Constantin Brâncoveanu – la ultimul urmând să se raporteze şi structura arhitecturală a întregului ansamblu.

---

[43] N. LASCU, *Alba Iulia et ses environs*, p. 31.
[44] În adresa nr. 7039/1966 a Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia şi Sibiu, Serviciul tehnic, semnată de Nicolae, Arhiepiscop şi mitropolit şi adresată Secretarului general al Departamentului Cultelor, Dumitru Dogaru, DMI, Dosar nr. 186/1966; Ion BERCIU, Alexandru POPA, Horia URSU, *op. cit.*, p. 46.
[45] Vasile CUCU, Marian ŞTEFAN, *op. cit.*, p. 227.
[46] *Alba Iulia 15 octombrie 1922*, p. 48.
[47] Gheorghe ANGHEL, *De la vechea Mitropolie*, p. 138.
[48] *Ibidem*, p. 139.
[49] Grigore IONESCU, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1981, p. 289.

5. Structura brâncovenească a ansamblului regal

De regulă, descrierile ansamblului, menţionează faptul că intrarea în incintă are loc pe sub turnul clopotniţă[50]. Însă, „caracterul solemn” al arhitecturii, fiind impus de însăşi destinaţia sa[51], a făcut ca nu doar arhitectura elementelor componente, ci şi întreaga structură planimetrică a ansamblului să fie una cu totul deosebit de impozantă, fapt care a condus către alegerea unui tip aparte, apărut în arhitectura monahală cu ceva timp în urmă.

Începând cu ansamblul Mănăstirii Hurezi, s-a dorit promovarea unui mod de organizare a spaţiului, una cu o incintă de formă regulată, având accesul pe sub turnul clopotniţă amplasat pe faţada vestică şi cu biserica tronând în centru. Din păcate, terenul accidentat de la Hurezi nu a permis împlinirea acestui deziderat – fapt pentru care turnul clopotniţă a fost mutat pe latura sudică[52]. În ciuda acestui fapt, complexul de la Hurezi poate fi socotit primul ansamblu în care relaţionarea funcţională a elementelor promovează *ordinea*, *simetria*, *axialitatea.* Dacă, din pricina terenului cu pantă accentuată, în crucea spaţială, vizibilă în ceea ce s-ar putea numi „planul de sistematizare al Hurezilor”, axa principală, verticala crucii, susţinută de cea a bisericii mari şi determinând întreaga structură organizatorică a incintei monahale, n-a putut fi marcată de intrarea pe sub turnul clopotniţă[53], în schimb ideea unei axe de simetrie subliniate de acesta avea să se materializeze la Surpatele (1706), Antim (1713-1715) şi, îndeosebi, la Văcăreşti (1722).

Astfel, comparativ cu cele din secolele precedente, compoziţia mănăstirilor ridicate către sfârşitul veacului al XVII-lea şi începutul celui de-al XVIII-lea este dominată de un spirit de ordine, reflex al şcolii Renaşterii, sosit aici cu întârziere...”[54], aşadar o concepţie impresionantă,

---

[50] Gheorghe ANGHEL, *Alba Iulia*, Bucureşti, Edit. Sport Turism, 1987, p. 93.

[51] *Alba Iulia 15 octombrie 1922*, p. 49.

[52] Punctul vestic a fost, totuși, marcat printr-un paraclis situat la etaj, perceput vizual ca cel mai important accent vertical, în dialog cu turnul clopotniță de la intrare.

[53] Valeriu Anania considera că axa majoră este cea determinată de direcţia intrării, nord-sud, terenul obligându-l pe ctitor „să orienteze crucea pe axul nord-sud, spre deosebire de aceea a planului unei biserici, care este orientat pe direcţia est-vest.” (Valeriu ANANIA, *Cerurile Oltului*, Râmnicu Vâlcea, Edit. Episcopiei Râmnicului şi Argeşului, 1990, p. 92).

[54] Grigore IONESCU, *Arhitectura pe teritoriul României*, p. 393-394.

ce aplică principiul atributului imperial al oricărei zidiri eclesiale, şi anume cel al simetriei. Tocmai această dispunere planimetrică avea să fie adoptată la Ansamblul Catedralei Încoronării de la Alba Iulia, pentru care arhitectul preciza că „în chip de mănăstire din secolul al XVI-lea ... se construieşte acum un complex întreg de clădiri definitive în piatră, cărămidă, beton armat şi fer, menite să rămână mai târziu ca loc de încoronare a domnilor ţării”[55] – mărturisire din care se vede că, dacă raportarea cronologică era deficitară[56], în schimb, conştiinţa unei solemnităţi specifice axialităţii era cât se poate de puternică şi de bine venită. În ceea ce priveşte poarta de intrare în complex, poarta clopotniţei, deasupra ei urma să fie aşezată „acvila heraldică a României având pe piept noua stemă a ţării şi în ghiare sabie şi sceptru, făcute de sculptorul T. Burcă” pentru a „spune trecătorilor că aci Regele Românilor a cetit proclamaţia către poporul Său”[57].

Dacă unele din proiectele realizate au fost mutilate sau li s-a schimbat destinaţia în timpul regimului comunist, un element al ansamblului arhitectural de la Alba-Iulia, consemnat de Victor G. Stephănescu în desenul ce-l semna şi care însoţea articolul în discuţie, nu s-a materializat niciodată: statuia ecvestră aşezată pe axul dintre catedrală şi clopotniţă şi care îl înfăţişa pe Regele Ferdinand îmbrăcat în uniformă militară cu sceptrul în mâna dreaptă[58] – o prezentă volumetrică care ar fi punctat drumul către solemna structură piramidală a catedralei, una cu trei turle.

6. Volumetria cu trei turle

În privinţa accentelor verticale, se putea alege tipul cu o singură turlă, specific secolului al XVI, al uneia cu două turle, aşadar cu două accente verticale, cu trei sau, un caz mai rar, dar nu lipsit de importanţă, cu patru turle[59]. La începutul secolului al XVI (1501), la

---

[55] Maria IONIȚĂ, Ştefan IONIȚĂ, *op. cit.*, p. 165.
[56] Cu privire la arhitectura mănăstirilor din secolul al XVI-lea, încă nu se poate vorbi despre o tipologie planimetrică a incintelor respective, una care să se constituie în model de urmat.
[57] Maria IONIȚĂ, Ştefan IONIȚĂ, *op. cit.*, p. 165.
[58] *Ibidem*.
[59] Cum apar la Biserica mitropolitană de la Curtea de Argeş, ctitoria Sfântului Neagoe Basarab, sau cea de la Cobia, Jud. Dâmboviţa (1572).

Biserica Mănăstirii Dealu, voievodul Radu cel Mare a renunţat la varianta deja tradiţională a unei singure turle, preferându-o pe cea cu trei – una mai înaltă pe naos şi două mai mici pe pronaos, rezultând un o volumetrie cu totul aparte. Această tipologie a fost preluată de o serie de biserici de mănăstire din Ţara Românească, ctitorii domneşti[60], precum şi în cazul altor monumente din secolele XVI-XVII[61], inclusiv biserica domnească din Târgovişte.

Astfel, în alegerea numărului de accente verticale, arhitectul Catedralei reîntregirii neamului nu s-a raportat la celebra ctitorie voievodală de la Curtea de Argeş, cu patru turle, ci la ctitoria vechii capitale muntene, unde apare, foarte bine conturat, pridvorul deschis, ca spaţiu pregătitor al bisericii.

7. Pridvorul deschis

În cadrul arhitecturii mănăstireşti a Ţării Româneşti, *pridvorul*, prezent încă de la primele biserici[62], a devenit un element nelipsit al bisericilor secolului al XVII-lea şi al celor următoare iar clima blândă a regiunilor subcarpatice a permis deschiderea sa, fapt care îi conferă o mai mare spectaculozitate, prin alternanţa ritmică a arcelor în plin cintru sau terminate în ingenioase variante ale arcului în acoladă, într-un interesant joc de umbre şi lumini. În arhitectura moldovenească, climatul aspru nu a permis un pridvor deschis[63], aşa că bisericile

---

[60] Gorgota (1556), Tutana, ctitoria lui Mihnea-Vodă din 1582 (*Arta creştină*, vol. V, p. 314), Gura Motrului (N. GHIKA-BUDEȘTI, *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi Oltenia – Partea întâia - Înrâuririle străine de la origină până la Neagoe Basarab*, B.C.M.I., an. XX, fasc. 53-54, Tip. „Datina românească", Vălenii de Munte, 1927, p. 141), Plumbuita, Clocociov, Brebu (Grigore IONESCU, *Arhitectura*..., p. 372).

[61] Vasile DRĂGUȚ, *Dicţionar enciclopedic de artă medievală românească*, Bucureşti, Edit. *Ştiinţifică şi Enciclopedică*, 1976, p. 122. De pildă, biserica Episcopiei din Buzău, refăcută de meşterii lui Matei Basarab, prezintă aceeaşi volumetrie cu trei turle.

[62] Se pare că biserica ridicată de Radu cel Mare la Tismana avea pridvor deschis, din urmele lăsate de modificările survenite ulterior, putându-se vedea faptul că el înconjura pronaosul pe trei laturi, cu o înşiruire de arce în plin cintru şi având dispusă în ax cea mai mică dintre turlele bisericii.

[63] El fiind prezent doar la Humor (unde este „socotit a fi elementul cel mai caracteristic al planului, destinat a da bisericii un plus de frumuseţe şi prestanţă", vezi Nicolae STOICESCU, Ion MICLEA, *Humor*, Bucarest, Edit. Sport-Turism, 1978, p. 8) şi Moldoviţa.

prezintă un spaţiu premergător al pronaosului, pridvorul închis, *exonarthex*, prezent la Putna[64] apoi la Neamţ, pentru ca, în secolele următoare el să devină o componentă nelipsită.

În schimb, în Ţara Românească, îndeosebi în Argeş, Vâlcea, pridvorul a fost preluat în mod creator de meşterii epocii lui Matei Basarab, constituind „o admirabila trăsură de unire între interior şi exterior" care aminteşte de formele arhitecturii populare[65], destinat să protejeze intrarea şi să realizeze o trecere gradată între spaţiul exterior şi cel interior[66]. Atât de potrivit a fost pridvorul încât el a fost adăugat ulterior unor ctitorii precum Arnota, Dintr-un lemn, Cozia, Strehaia, Comana, Mărcuţa. S-au purtat vii discuţii cu privire la originea acestui element arhitectural, a căror menţionare iese din cadrul studiului de faţă. Extrem de interesant este însă faptul că cel mai vechi pridvor deschis – pe stâlpi de cărămidă, ce renunţaseră la masivitatea celor precedenţi –, apare la biserica domnească din Târgovişte[67], adică tocmai biserica aleasă ca model al planului. Tot din spaţiul vechii capitale muntene, avea să fie preluată o modalitate de rezolvare a faţadei, un parament care să-l imite pe cel din piatră făţuită.

8. Imitaţia de paramentul din piatră de talie

Ctitoria lui Radu cel Mare de la Dealu se detaşează faţă de celelalte ctitorii şi prin înfăţişarea paramentului[68] sau a materialului din care este alcătuită faţada sa. Dacă, majoritatea bisericilor din spaţiul românesc sunt alcătuite din azise (rânduri) de cărămidă care, după obiceiul bizantin, alternează cu cele din piatră ori bolovani, biserica amintită a fost prima biserică cu faţada din piatră de talie[69]. În peisajul arhitectural românesc, doar ctitorile de la Dealu, Curtea de Argeş, Trei

---

64 Cristian MOISESCU, Maria Ana MUSICESCU, Adriana ŞIRLI, *Putna*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1982, p. 17.

65 Nicolae STOICESCU, *Matei Basarab*, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1988, p. 110.

66 Aurora ILIEŞ, *Biserica mănăstirii Colţea*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1969, p. 16.

67 Vasile DRĂGUŢ, *Dicţionar enciclopedic*, p. 246.

68 *Paramentul* reprezintă suprafaţa exterioară a unui zid, a cărui expresie plastică rezultă, fie din materialele de construcţie aparente, fie din placajul sau tencuiala de finisaj, Vasile DRĂGUŢ, *Dicţionar enciclopedic*, p. 224.

69 Piatra de talie reprezintă piatra făţuită, prelucrată, prezentându-se sub forma unor blocuri tăiate regulat, eventual paralelipipedice.

Ierarhi de la Iaşi se pot lăuda cu o asemenea podoabă, restul apelând la materialele tradiţionale – cărămida, ulterior tencuită integral, în combinaţii dintre cele mai diverse. Pentru catedrala Încoronării a fost ales un parament tencuit, care să imite bolţarii din piatră de talie, unii uşor monotoni prin egalitatea dimensiunii lor, dar a căror netezime pune în evidenţă profilul brâului ce înconjură biserica.

9. Brâul exterior, prezenţă a Ţării Româneşti

Într-una din prezentările catedralei, este menţionat brâul „median în torsadă"[70], încă o preluare din arhitectura Ţărilor Române unde, începând cu biserica Mânăstirii Dealu (1501), în arhitectura eclesială şi-a făcut apariţia acest element decorativ orizontal, numit *brâu*, ce înconjoară faţadele de jur împrejur şi le împarte, de regulă, în două registre egale ca înălţime, de unde şi numele de *brâu median.* Prezenţa acestui element orizontal, delicat marcat sau foarte proeminent, şi care se decupează pe fondul faţadei asemenea unui brâu sau unei cingători pe mijlocul unui trup trimite firesc către sensul simbolic al bisericii, privite trup mistic al lui Hristos.

În cazul catedralei Încoronării, brâul nu este median, ci se raportează la treimea superioară, după cum apare la bisericile veacului al XVIII-lea, numai că forma sa decorativă nu se mai înrudeşte cu acestea, părăseşte vegetaţia abundentă specifică arte brâncoveneşti şi postbrâncoveneşti, pentru a se îndrepta către un motiv familiar Moldovei.

10. Motivul decorativ al brâului exterior, o contribuţie moldavă

La biserica Mănăstirii Dragomirna (1609), brâul trădează gustul rafinat al ctitorului ei, Mitropolitul Anastasie Crimca. Răsucit ca un „odgon de metal", aparent el seamănă cu cel de la Curtea de Argeş.[71] Dificil de redat în cuvinte, el este descris când a fi „un otgon împletit"[72] în torsadă, dublu răsucit, care „o încinge de jur împrejur"[73],

[70] Gheorghe ANGHEL, *Alba Iulia*, p. 92.

[71] Fapt nedocumentat, dar care nu e imposibil să se fi întâmplat, I. MICLEA, R. FLORESCU, *Dragomirna*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1976, p. 11.

[72] Vlad ZIRRA, „Mănăstirea Dragomirna", în vol. *Dragomirna şi ctitorii ei*, Edit. Mitropolit Iacov Putneanul, 2014, p. 28.

când un „brâu-torsadă de piatră ce înmănunchează trei tori, răsucit alternativ ca o funie”[74] sau întors „ca o frânghie, ca un fel de torsadă, când spre stânga, când spre dreapta”[75].

Aparent, el pare a fi răsucit, în realitate reprezintă o veritabilă iluzie optică, în care schimbarea direcţiei, când într-un sens, când într-altul dă senzaţia unei răsuciri ce-şi schimbă regulat sensul. Motivul nu era nou, el fiind uzitat curent în arealul est-mediteranean şi armean, precum şi la piatra de mormânt a doamnei Oltea sau în manuscrisele mitropolitului ctitor[76], dar meşterii de la biserica Dragomirnei au orchestrat un motiv bidimensional în cheie tridimensională, dezvăluindu-i valenţe până atunci nebănuite motiv pentru care el avea să fie prezent, ulterior, la majoritatea bisericilor moldoveneşti, ctitorii voievodale marcante.

Acest tip de brâu apare şi la Alba Iulia, dar mult simplificat, în sensul că mănunchiul de profile circulare se răsuceşte doar într-o parte, fără a-şi mai schimba direcţia – aspect ce aminteşte de modelul prezent la biserica fostei Mitropolii a Ţării Româneşti, actualmente a Patriarhiei. Rigoarea acestui tip de aparentă împletire este evidenţiată prin faptul că punctează fiecare a doua arcatură din şirul dispus sub cornişa bisericilor, arcaturi specifice modenaturii[77] Ţării Româneşti.

11. Hora arcaturilor

La bisericile Mănăstirilor Cozia şi Cotmeana (faza incipientă) şi Dealu (maturitate) e prezent, pentru prima dată, sistemul

---

[73] Ion MICLEA, Radu FLORESCU, *op. cit.*, p. 13.

[74] Teodora VOINESCU, Răzvan THEODORESCU, *Mănăstirea Dragomirna*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1967, p. 12.

[75] Gheorghe BALŞ, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea*, Institutul de Arte Grafice „E. Marvan”, 1933, p. 29.

[76] Este vorba despre Manuscrisul *Tetraevangheliarului* din 1609-1612, fila 11 verso, nr. inv. 1/1934 şi 601/1961, citat în Gheorghe POPESCU-VÂLCEA, *Miniatura românească*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1981, fig. 74.

[77] Modenatura este un termen generic destinat a defini decoraţia arhitecturală reliefată de la suprafaţa zidului sau pentru cea sculptată care marchează ancadramentele uşilor şi ferestrelor, motiv pentru care tehnica, variantele profilaturii şi compoziţia plastică contribuie frecvent la definirea stilistică a edificiului religios, Tereza SINIGALIA, „Modenatură”, în: vol. *Dicţionar de artă*, vol. 1, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1995, p. 289.

arcaturilor, terminate cu arce în plin cintru[78], separaţia dintre câmpurile panourilor fiind realizată de un profilul numit *ciubuc*[79]. Arcaturile nu au defel un rol constructiv, ci doar unul decorativ, acela de a vibra suprafaţa netedă rezultată din făţuirea pietrei, căci în lipsa lor faţada ar fi riscat să devină monotonă în netezimea ei continuă – motiv pentru care ele s-au generalizat în întreaga arhitectură munteană (secolele XVI-XVIII), devenind un element decorativ specific decoraţiei bisericilor din Ţara Românească şi fiind preluat la majoritatea lor, indiferent de materialul din care era executat paramentul.

12. Sinteza arhitecturală, de la intenţie la concepţie

Ridicată la scurt timp după întregirea neamului românesc, Catedrala Reîntregirii trebuia să se constituie într-un simbol al acestei aduceri laolaltă a teritoriilor româneşti, fapt subliniat în mai toate textele referitoare la arhitectura ei. În dosarul 186/1966 înaintat de Arhiepiscopia Ortodoxă Română de Alba Iulia şi Sibiu este subliniat faptul că măreaţa catedrală

> „poartă pe umerii ei istorici – pe lângă funcţia ei cultică propriu-zisă un întreit simbol al primei Uniri al poporului român, temporar înfăptuită de voievodul Mihai Viteazul, a întregirii ţării noastre realizată la 1 decembrie 1818 şi al unirii religioase a poporului român conturată la 21 octombrie 1948, constituind, pe lângă acestea, un exemplar de «Monument al arhitecturii noastre naţionale», cum de altfel a fost denumită de către Conducerea de stat cu prilejul Înaltei vizite, prin semnăturile istorice lăsate în „Cartea de Aur” a Catedralei”[80].

De-a lungul timpului, nu de puţine ori s-a afirmat faptul că ea este o sinteză, prin stilul arhitecturii sale catedrala reuşind să răspundă „înaltelor comandamente politico-naţionale ale epocii, înscriindu-se în

---

[78] Grigore IONESCU, *Arhitectura*, p. 246; Vasile DRĂGUŢ, *Arta creştină în România*, secolul al XVI-lea, vol. 5, Bucureşti, Edit. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1985. p. 72.

[79] Un termen specific arhitecturii Ţării Româneşti şi Moldovei ce defineşte un tip de mulură cu profil semicircular.

[80] Arhiva INP, Fond DMI, dosar 186/1966.

curentul la originea căruia se afla însuşi Ion Mincu, fondatorul şcolii româneşti de arhitectură”[81]. Întrucât Catedrala Încoronării din Alba Iulia trebuia să reprezinte, după cum afirmau iniţiatorii proiectului, „prin planul ei în cruce greacă înscrisă, valoarea de simbol, continuând atât tradiţia împăraţilor bizantini, cât şi a domnilor Ţării Româneşti”, ea a preluat firesc „elemente artistice din veacurile al XVI-lea şi al XVII-lea, care contribuiseră decisiv la constituirea unui adevărat stil românesc în acest domeniu, şi anume pridvoare, arcaturi, acoperişuri în pante, ornamentaţie bogată etc”[82].

Dincolo de aceste afirmaţii, în deplin consens cu intenţiile iniţiatorilor proiectului, rămân nişte semne de întrebare cu privire la ducerea la bun sfârşit a conceptului. Din sumara prezentare de mai sus, în care preluările şi influenţele arhitecturale sunt analizate doar în fugă şi într-o cheie uşor contabilă, se observă faptul că majoritatea provin din Ţara Românească, de unde provenea şi arhitectul. Astfel că, dacă am putea considera că „ansamblul se înscrie între monumentele create de Şcoala Românească de arhitectură întemeiată de arhitectul Ion Mincu”[83], totuşi, cu greu am putea admite că, prin stilul său, catedrala „corespundea înaltelor comandamente politico-naţionale ale epocii, înscriindu-se în curentul la originea căruia se afla însuşi Ioan [sic] Mincu, fondatorul Şcolii Naţionale Româneşti de Arhitectură”[84] – motiv care explică şi de ea nu a fost privită cu aceeaşi ochi admirativi de către arhitecţi, istorici de artă şi esteticieni.

13. Arhitectura Catedralei, lăudată sau blamată

De pildă, reputatul Grigore Ionescu, o dată ajuns cu *Istoria arhitecturii* în secolul XX, afirmă faptul că

> „excesele cele mai izbitoare, criticabile şi prin contrastul

---

[81] Gheorghe ANGHEL, *Alba Iulia*, p. 90.

[82] Alexandru Constantin CHITUȚĂ, „Catedralele din Ardeal, monumentalitate şi spirit românesc”, în *Lumina*, 03 August 2011, disponibil la http://ziarullumina.ro/catedralele-din-ardeal-monumentalitate-si-spirit-romanesc-7027.html, (accesat la 02.04.2018).

[83] *Catedrala Reîntregirii Neamului*, disponibil la http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Catedrala_Re%C3%AEntregirii_Neamului (accesat la 20.03.2018).

[84] Gheorghe ANGHEL, „De la vechea Mitropolie ortodoxă”, p. 140.

neplăcut dintre formele lor îndeobşte neizbutite şi arhitectura istorică valoroasă a oraşelor ardelene, ne sunt înfăţişate de numeroasele biserici ridicate în aceasta perioadă în Transilvania. Începutul a fost făcut de două catedrale: cea din Alba Iulia (arh. V. Ştefănescu), ridicată în anul 1922 în imediata apropiere a valoroasei catedrale romano-catolice din veacul al XIII-lea, şi cea din Cluj (arh. C. Pomponiu şi G. Cristinel), construită între 1923 şi 1935. Catedrala ortodoxă din Alba Iulia este, în ansamblul ei, *o pastişă a unor forme de arhitectură religioasă* (s.n.) caracteristice primei jumătăţi a veacului al XVII-lea", în timp ce catedrala de la Cluj este „mult mai pretenţioasă"[85].

Nu înseamnă însă că opinia sa poate fi una unanim acceptată. De pildă, dacă el consideră că „exemplarele valoroase sunt foarte rare, printre ele numărându-se catedrala ortodoxă din Timişoara (arh. I. D. Traianescu) şi biserica Sfântul Elefterie Nou din Bucureşti (arh. Constantin Iotzu)"[86], Augustin Ioan nu vede cu ochi buni „transmutarea unor imagini cu identitate arhitecturală distinctă, evident locală, în alte provincii ale ţării faţă de sursa lor – aşa cum este cazul catedralei ortodoxe «moldovenești» de la Timișoara. Gestul deliberat de diminuare a specificului local în detrimentul celui «național» – inevitabil construit, artificial şi eclectic – pare să sugereze de asemenea o atitudine politică. În speță, este un act de destabilizare a spiritului regional – autonom şi localist prin definiție – puternic mai ales în Transilvania şi Banat"[87].

Acelaşi arhitect remarca faptul că

„există, în aceeaşi perioadă, cu o frecvenţă superioară tendinţei regionaliste, una de semn contrar, eclectică, în stare să strămute modele moldoveneşti medievale la Timişoara (I. Traianescu, Catedrala din Timişoara, 1935), unde turle tipice nord-estului României sunt aşezate peste corpul decorat cu asize alternative de piatră şi cărămidă, procedeu mai degrabă muntenesc. Ansamblul Catedralei Încoronării, de la Alba Iulia (1924, arh. V. Ştefănescu) încearcă, folosind o

[85] Grigore IONESCU, *Istoria arhitecturii în România*, vol II, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1965, p. 468.
[86] *Ibidem*.
[87] Augustin IOAN, *Arhitectura interbelică si chestiunea identității colective*, disponibil la http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=2998, (accesat la 18.04.2018).

colonadă perimetrală, să forţeze expresivitatea claustrului de mânăstire ortodoxă schimbându-i destinaţia în spaţiu public reprezentativ. Casa Domnească de aici aparţine ca limbaj stilului brâncovenesc – de la Horezu, bunăoară – dar ansamblul capătă o notă mai viguroasă, mai solidă, tocmai spre a putea «spune» o poveste pe care echivalentul de la Hurezu nu putea să o rostească, din pricina scării sale mai degrabă modeste, atunci când ar fi fost adusă ca atare în mediul urban"[88].

A veni cu o concluzie fermă, cu privire la aspectul estetic al Catedralei Încoronării din Alba Iulia, este dificil, nu doar din pricina mult trâmbiţatei maxime latine *de gustibus non est disputandum* ci, pur şi simplu, din pricina dificultăţii dialogării într-un limbaj comun, în care arhitecţii, inginerii, istoricii, teologii şi ceilalţi să poată privi într-o lumină relativ similară catedrala studiată. Motiv pentru care, întotdeauna vom întâlni opinii *pro* şi *contra*, considerându-se că

„afirmaţia făcută de Grigore Ionescu, de altfel unul din cei mai prestigioşi istorici ai arhitecturii din România, arhitect de valoare el însuşi, că, abătându-se de la tradiţiile stilului neoromânesc curat, Catedrala Încoronării este, în ansamblul ei, «o pastişă a unor forme de arhitectură religioasă caracteristice primei jumătăţi a veacului al XVII-lea»[89], este pe cât de nedreaptă, tot pe atât de neadevărată. Pentru că de fapt, Catedrala Încoronării, prin planul ei de cruce greacă înscrisă, avea valoarea de simbol, continuând pe de o parte tradiţia împăraţilor bizantini, iar pe de altă parte pe aceea a domnitorilor Ţării Româneşti"[90].

Astfel că, cititorul neavizat rămâne fără un răspuns clar, plutind în aceeaşi ceaţă a opiniilor personale, în care toţi au dreptate, deşi au păreri ce se bat cap în cap. O formulare diplomată, fără pretenţii estetice, deşi pregătirea şi o anumită autoritatea i-ar fi permis aşa ceva, o aflăm la marele istoric Nicolae Iorga, încântat de faptul că „nu numai că, alături de catedrala catolică am refăcut biserica lui Mihai Viteazul, dar i-am dat, dacă nu patina, care e puterea vremii, măcar proporţiile care, unite cu ale edificiului, ale chiliilor înconjurătoare, pot înfrunta

---

[88] Augustin IOAN, *Arhitectura ortodoxă şi tema identitară, 1900-1942*, disponibil la http://ianus.inoe.ro/Augustin%20Ioan%202.html (accesat la 18.04.2018).
[89] Grigore IONESCU, *Istoria arhitecturii în România*, p. 468.
[90] Maria IONIŢĂ, Ştefan IONIŢĂ, *op. cit.*, p. 164.

concurenţa”[91]. Între altele, catedrala a înfruntat şi timpul, câştigându-şi un loc de frunte în arhitectura cetăţii cu nume alb – după cum am arătat la locul cuvenit, în studiul de faţă.

*

Dorinţa de a reuni cele stilurile arhitecturale, ale celor trei provincii româneşti, în Catedrala Reîntregirii neamului sau/şi a Încoronării, era una îndrăzneaţă şi dificil de realizat, riscând să cadă în capcana eclectismului nediferenţiat, cu atât mai mult cu cât era imposibil de dozat aportul arhitectural al fiecărei părţi. La vremea respectivă, înaintaşii noştri au făcut tot ceea ce cultura, talantul şi talentul le-au îngăduit, aspect sesizat de Nicolae Iorga, care observa faptul că „vor veni vremuri când o nouă artă va putea să deie opere originale. Deocamdată e mare lucru că am restabilit cea veche, istorică, pe locul de unde trufia străină-i isgonise modesta frumuseţe”[92].

Strădania înaintaşilor a făcut ca să avem în faţa ochilor avem o prezenţă impunătoare, dar nu strivitoare, clasică, dar fără a exclude ceva excese pitoreşti, desprinse parcă din cărţile de poveşti cavalereşti, etalând vaste suprafeţe plane, discret dantelate în piatră şi aducând cu sine parfumul, eleganţa şi prestanţa ctitoriilor de odinioară. Lăudată sau criticată, considerată a fi o reuşită sinteză sau doar o pastişă, Catedrala Încoronării din Alba Iulia merită admiraţia noastră pentru intenţia de a transpune, prin intermediul limbajului arhitectural, visul de veacuri al poporului român, cel al unităţii naţionale.

Bibliografie:

A. Izvoare / surse

1. Arhiva INP, Fond DMI, Dosar nr. 186/1966, Arhiepiscopia Ortodoxă Română de Alba Iulia şi Sibiu, Serviciul tehnic, Temă program privind situaţia aşezământului „Reîntregirii” din Alba Iulia şi lucrările ce se impun a le executa, Memoriu (nesemnat).
2. *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească, volumul XXX, 1645*, Bucureşti, Edit. Academiei Române, 1998.

B. Dicţionare, enciclopedii, manuale

3. *** *Dicţionar de artă*, vol. 1, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1995.

---

[91] Gheorghe ANGHEL, *De la vechea Mitropolie ortodoxă*, p. 140.
[92] *Alba Iulia 15 octombrie 1922*, p. 50-51.

4. CONSTANTIN, Paul, *Dicţionarul universal al arhitecţilor*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986.
5. CUCU, Vasile/ ŞTEFAN, Marian, *Ghid atlas al monumentelor istorice*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi enciclopedică, 1970.
6. DRĂGUȚ, Vasile, *Dicţionar enciclopedic de artă medievală românească*, Bucureşti, Edit. *Ştiinţifică şi enciclopedică*, 1976.
7. STOICESCU, Nicolae, *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Transilvania*, Ediţie îngrijită de IPS Dr. Laurenţiu STREZA, Mitropolitul Ardealului şi Vasile Oltean, vol. I, Sibiu, Edit. Andreiana, 2012.

C. Literatură secundară

Lucrări

8. *** *Alba Iulia 15 octombrie 1922*, Bucureşti, „Cartea românească", Institutul de Arte Grafice, 1922.
9. *** *Alba Monografie, Judeţele patriei*, Bucureşti, Edit. Sport Turism, 1980.
10. ANANIA, Valeriu, *Cerurile Oltului*, Râmnicu Vâlcea, Ed. Episcopiei Râmnicului şi Argeşului, 1990.
11. ANGHEL, Gheorghe, *Alba Iulia,* Bucureşti, Edit. Sport Turism, 1987.
12. ANGHEL, Gheorghe, *De la vechea Mitropolie ortodoxă a Transilvaniei la Episcopia de Alba-Iulia*, Alba-Iulia, 1993.
13. BALȘ, Gheorghe, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea*, Institutul de Arte Grafice „E. Marvan", 1933.
14. BERCIU, Ion / POPA, Alexandru / URSU, Horia, *Cetatea Alba Iulia*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1968.
15. DRĂGUȚ, Vasile, *Arta creştină în România*, secolul al XVI-lea, vol. 5, Bucureşti, Edit. IBMBOR, 1985.
16. DUMITRESCU, Carmen Laura, *Pictura murală din Ţara Românească în veacul al XVI-lea*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1978.
17. ILIEȘ, Aurora, *Biserica mănăstirii Colţea*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1969.
18. IONESCU, Grigore, *Istoria arhitecturii în România*, vol II, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1965.
19. IDEM, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1981.
20. LASCU, N., *Alba Iulia et ses environs*, Publié par lessoins de l'Association „V. Pârvan", Bucarest, 1944.
21. MICLEA, I. / FLORESCU, R., *Dragomirna*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1976.

22. MOISESCU, Cristian / Maria Ana MUSICESCU / Adriana ŞIRLI, *Putna*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1982.
23. POPA, Al. / BERCIU, I., *Cetatea Alba Iulia*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1962.
24. POPESCU-VÂLCEA, Gheorghe, *Miniatura românească*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1981.
25. POTRA, George, *Din Bucureştii de ieri*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi enciclopedică, 1990, vol. l.
26. STOICESCU, Nicolae / MICLEA, Ion, *Humor*, Bucarest, Edit. Sport-Turism, 1978.
27. STOICESCU, Nicolae, *Matei Basarab*, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1988.
28. VOINESCU, Teodora/THEODORESCU, Răzvan, *Mănăstirea Dragomirna*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1967.

Studii şi articole

29. APOSTOL, Cornelia / NEGUȚU, Mariana, „Expoziţia generală română din 1906. 90 de ani de la organizare”, în *Muzeul Naţional de Istorie a României*, Bucureşti, X/1998.
30. IONIȚĂ, Maria, „Bucureştii în anul jubileului din anul 1906”, în *Muzeul Naţional de Istorie a României*, X/1998.
31. IONIȚĂ, Maria / IONIȚĂ, Ştefan, „Victor G. Stephănescu – arhitectul Catedralei Încoronării de la Alba Iulia”, în *Muzeul Naţional de Istorie a României*, Bucureşti, XI/1999.
32. GHIKA-BUDEȘTI, Nicolae, „Arhitectura Bisericii Domneşti, Originile şi influenţele”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1923.
33. ZIRRA, Vlad, „Mănăstirea Dragomirna”, în vol. *Dragomirna şi ctitorii ei*, Edit. Mitropolit Iacov Putneanul, 2014.

D. Surse

34. *Arhitect Victor G. Ştefănescu (1877-1950),* Uniunea Naţională a restauratorilor de Monumente Istorice, UNRMI, https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1371973672822638&id=1214203101933030, (accesat la 05.03.2018).
35. *Catedrala Reîntregirii Neamului,* http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Catedrala_Re%C3%AEntregirii_Neamului, (accesat la 20.03.2018).
36. CHITUȚĂ, Alexandru Constantin, „Catedralele din Ardeal, monumentalitate şi spirit românesc”, în *Lumina,* 03 August 2011, http://ziarullumina.ro/catedralele-din-ardeal-monumentalitate-si-spirit-

romanesc-7027.html, (accesat la 02.04.2018).
37. IOAN, Augustin, *Arhitectura interbelică si chestiunea identității colective*, http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=2998, (accesat la 18.04.2018).
38. IDEM, *Arhitectura ortodoxă şi tema identitară, 1900-1942*, http://ianus.inoe.ro/Augustin%20Ioan%202.htm, (accesat la 18.04.2018).
39. *Mutarea blocului A2 din Alba Iulia, cu 80 de apartamente, în greutate de 7.600 de tone*, Adăugat de Redacţia Ziarului Unirea, în 30.05.2012,; https://ziarulunirea.ro/mutarea-blocului-a2-din-alba-iulia-cu-80-de-apartamente-in-greutate-de-7-600-de-tone-90321/, (accesat la 10.04.2018).
40. *HISTOIRE,* „Un immeuble coupé en deux et déplacé avec ses habitants”, Publié le 27/03/2018, https://lepetitjournal.com/bucarest/communaute/histoire-un-immeuble-coupe-en-deux-et-deplace-avec-ses-habitants-226760; https://ziarulunirea.ro/mutarea-blocului-a2-din-alba-iulia-cu-80-de-apartamente-in-greutate-de-7-600-de-tone-90321/, (accesate la 10.04.2018).

UNIREA ROMÂNILOR ILUSTRATĂ ÎN PICTURA ISTORICĂ

Dumitru SORICA*

Abstract: ***Romanian unification illustrated in historical painting.*** Throughout the two millennium of Christian life, the Romanian people through the Dacian – Romanian genesis, fulfilled its national unity by relying on a common inheritance of language, culture and traditions which have been passed on from our ancestors. The continuous bonds of living together seen from an historical, ethnical, cultural and religious point of view have maintained and fortified the peoples' unity and at the same time have supported the common dream of independence and national unity. The historical path, marked by documents, miniatures and works of art done by artists whose authenticity cannot be doubted, directs us towards the same conclusions which have inspired the masterminds of the Great Union. In the course of time historical painting undergoes a lengthy stylistic evolution from the allegorical and symbolical interpretations to realistic and naturalistic interpretations of events. This illustrates in different ways a reminder of great historical periods and figures towards the cultivation of the civic, ethic and aesthetic virtues of the people. The social phenomena which have preceded the unification of Romanians as well as the Great Union have been illustrated by well known painters both in easel painting and in monument painting. Educated in the tradition of West- European schools, keen on knowing the history of their own people , the artists have strived to rebuild the past of the people in evocative scenes. Artists like Gheorghe Tăttărescu, Theodor Aman, Mișu Pop,Carol Popp de Szathmary, Constantin Lecca, Nicolae Grigorescu,Ștefan Luchian and later Camil Ressu, Olga

* Conferențiar universitar, doctor în Arte Vizuale la Universitatea din București, Facultatea de Teologie Ortodoxă ”Justinian Patriarhul”, departamentul Teologie Sistematică, Practică și Artă Sacră.

Greceanu,Costin Petrescu, Cecilia Cuțescu-Storck, Gheorghe Popescu, Virgil Almășanu, Sabin Bălașa, Vasile Celmare can be distinguished. Through their creations these artists have outlined the spirit of the Romanian people and underlined the moral character of the nation they are a part of. In today's Romania there are enough artistic talents who are capable of accomplishing works of art in order to call forth the sacrifice of the people and at the same time praise its virtues so as to keep alive the millennial tradition.

Keywords: *evocation, monumental art, easel painting, fine art expressivity*.

În decursul celor aproape două milenii de viață creștină, poporul român, prin geneza daco-romană, și-a desăvârșit unitatea națională bazându-se pe moștenirea comună lăsată de strămoși în spațiul carpato-danubiano-pontic. Având descendență comună, aceeași limbă, cultură, datini și obiceiuri, poporul român a înfruntat toate vitregiile vremurilor, croindu-și drum spre libertate și unitate națională cu scopul făuririi și conservării valorilor spirituale.

Ruta istorică, jalonată de documente, manuscrise și opere de artă, de o neîndoielnică autenticitate, ne orientează către aceleași concluzii care i-au animat pe artizanii Marii Uniri, precedați de jertfe ale personalităților istorice, voievozi, domni și patrioți animați de aceleași gânduri și simțiri.

Artele vizuale, sub diferitele lor forme de manifestare stilistice, genuri sau tehnici, rămân unele dintre căile cele mai sugestive de evocare a istoriei popoarelor, având o legătură intimă cu religia și cu aspirațiile profunde ale sufletului. Arta religioasă contribuie la înțelegerea trecutului istoric, la evoluția culturii popoarelor și a civilizației umane. Chiar în cazurile când marii artiști și-au creat capodoperele într-o evidenta izolare de orice credință religioasă, cu cât mai îndeaproape le cercetăm viața, cu atât avem mai multe șanse de a descoperi prezența a ceea ce nu putem numi altfel decât sensibilitate religioasă[1].

Operele de artă trezesc privitorilor o serie de emoții, grație

[1] Herbert READ, *Semnificația artei*, București, Edit. Meridiane, 1969, p. 66.

mijloacelor de expresie specifice și a căror însușire fizică ascut percepția psihologică a receptorului. Ele produc starea de admirație și recunoaștere a privitorilor, aceștia regăsindu-se în cultivarea acelor trăiri astfel încât operele devin măsura viziunii spirituale a creatorului și a comunității din care face parte.

Fiind mijloc de comunicare și evocare vizuală, arta grafică sau desenul și pictura au existat înaintea scrierii. Cercetările au demonstrat că scrierea își are geneza în semnele grafice figurative inspirate de imaginile unor desene convenționale. Aspirațiile sociale au inspirat deseori pe creatorii de artă, compozițiile lor căpătând deseori interpretări care se înscriu într-un program mobilizator de revoltă și luptă împotriva asupririi și a nedreptăților sociale. În decursul istoriei, pictura cu subiect istoric parcurge o lungă evoluție stilistică de la interpretările simbolice și alegorice până la reprezentările naturaliste sau realiste ale trecutului, ilustrând în variate moduri etapele istorice ale progresului sau regresului social.

Odată cu apariția cercetătorilor, care fac apel la noi metodologii de cercetare riguroasă, obiectivă și la studierea evenimentelor trecutului în lumina documentelor scrise sau documentației vizuale, a apărut pictura istorică, ca artă militantă, care contribuie la trezirea și mobilizarea conștiinței naționale. Astfel, pictura istorică se delimitează ca gen aparte în scrierile despre genurile artistice ale istoriei artelor.

În vechile ansambluri de pictură murală din timpul evului mediu românesc, s-au ilustrat portrete ale ctitorilor, voievozilor sau domnitorilor care au construit monumente în memoria unor fapte eroice și care stau mărturie istorică a existenței românilor de-a lungul secolelor.

Edificatoare rămân figurile marilor voievozi creștini precum: Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul sau Constantin Brâncoveanu, care drept mulțumire către Dumnezeu, glorifica biruința împotriva dușmanilor păgâni prin zidirea de lăcașuri de cult, ctitorii care evidențiază vocația de constructori și iubitori de artă si cultură a înaintașilor noștri. Se remarcă o evoluție a portretului votiv de la simplele reprezentări la compoziții murale, portrete de familie și grupuri complexe cu caracter genealogic, mărturisind continuitatea la cârma țărilor române.

Se poate observa, în decorul iconografic al ansamblurilor, introducerea unor compoziții cu scene de luptă precum asediul Constantinopolului sau cavalcada Sfintei Cruci, compoziții cu sfinți militari, scene cu semnificație mobilizatoare. Aceste compoziții, cu subiecte istorice sunt contribuții autentice ale zugravilor autohtoni care răspund unor imperative istorice, fiind remarcate de reputați istorici și oameni de cultură.

Cronicile, hrisoavele și consemnările din manuscrise păstrează mărturiile unor întâmplări din vremuri de restriște sau răgaz, când străbunii noștri au închinat frumosului tot ceea ce inima, sufletul sau cugetul lor a conceput mai strălucit. Alături de aceste valori, ceramica și prelucrarea metalelor pot fi considerate creații adevărate ale artei populare românești.

Diversitatea estetică a țesăturilor care au „primenit” trupurile celor care le-au creat și purtat, precum și interioarele locuințelor tradiționale au devenit de-a lungul timpului o marcă a satului romanesc. „Această artă, ale cărei origini vin fără îndoială de atât de departe încât noi credem că găsim în ea primul sistem de semne pe care omul l-a creat, nu a lăsat dovezi arheologice sau, mai corect zis, nu a supraviețuit, ci trăiește”[2].

Migrația popoarelor nemaiputând fi stăpânită de imperiul roman, tulburările provocate de mutațiile și deplasările neamurilor, uneori violente, au pus la grea încercare viața creștină a neamurilor europene începând cu sec. al III-lea până la invazia cumană din sec. al IX-lea. Separarea creștină între Roma și Constantinopol a fost un prilej de cucerire și dominație otomană. Conciliul de la Florența din 1439 părea că salvează disputa dar nu a fost concretizat și nu a reușit să împiedice căderea Constantinopolului.

„Tentativa nereușită i-a întristat însă pe creștini, pentru că n-au reușit să vadă lumea întreagă unită în jurul aceluiași altar. El a constituit vie chemare evanghelică la unitate și a concentrat eforturile creștinilor pentru apărarea culturii europene. Una dintre semnăturile de unire aparține Mitropolitului Moldo-vlahiei și episcop de Sebasta, Damian

[2] Henri FOCILLON, *L' Art du paysan roumain*, traducere și prefață de George Oprescu, București, Edit. Academiei Române, 1937.

(1437-1447)”[3].

Renașterea din secolul al XV-lea s-a oglindit în operele de artă murală de stil neobizantin de pe monumentalele biserici ridicate în mănăstiri care a dus faima în rândul iubitorilor de frumos. Din timpul glorioasei domnii a lui Ștefan cel Mare, s-au păstrat numeroase portrete votive, zugrăvite pe pereții ctitoriilor sale, altele în broderie sau miniatură. O întreagă pagină a Tetraevangheliarului de la Humor (1473) adăpostește cel mai vechi portret cunoscut al lui Ștefan cel Mare, înfățișat la vârsta tinereții în vestimentație de modă venețiană. La Voroneț se păstrează un tablou votiv pregnant, alături de familie unde este înfățișat într-o ipostază sobră și o viziune monumentală. Tabloul votiv de la Pătrăuți îl înfățișează pe voievod însoțit de fiul său Bogdan, Voichița și încă două domnițe, având un portret expresiv conturat de coroana decorativă, simbol al autorității voievodale. Este lesne de observat în compoziția murală Cavalcada Sfintei Cruci de la Pătrăuți, ilustrarea luptelor duse de marele voievod, lucrare care (traduce aspirațiile și permanențele profunde ale sufletului național)[4].

În Țara Românească, la Târgoviște, se conturează o autentică școală de pictură din timpul domniei lui Neagoe Basarab, care furnizează zugravi, autorii unor ample fresce de la Bistrița (Vâlcea) și biserica episcopală de la Curtea de Argeș. Zugravul Dobromir din Târgoviște realizează portretele de excepție ale lui Mircea cel Bătrân, Neagoe Basarab, doamnei Despina și domniței Ruxandra, adevărate capodopere ale reprezentării portretului în pictura românească medievală.

Marii domnitori creștini precum Ștefan, Mihai sau Brâncoveanu au meritat laudele cronicarilor și onoarea altarelor preoțești.

Un moment de sinteză cu o nouă orientare europeană, în care se regăsesc ideile renașterii și climatul rafinat al Bizanțului grefat pe filonul tradiției autohtone, o găsim în strălucita epocă a lui Constantin Brâncoveanu. Noul stil vădește forța de afirmare a potențelor creatoare

---

[3] Ion DUMITRIU-SNAGOV, *Monumenta Romaniae Vaticana*, București, Regia Autonomă Monitorul Oficial, 1996, p. 74.

[4] Henri FOCILLON, *L' Art roumain, in L' illustration*, Paris, 1929, citat de Vasile Draguț, *Pictura murală din Moldova, sec. XV-XVI*, București, Edit. Meridiane, 1982, p. 13.

autohtone, capacitatea de preluare, asimilare și interpretare a unor forme de expresie care îmbogățesc cu noi valențe vizuale limbajul artelor românești.

Picturile murale brâncovenești de pe pereții bisericilor, sculpturile decorative din lemn sau piatră, icoanele pe suport de sticlă sau lemn, țesăturile, broderiile, ferecăturile de icoane sau vasele de cult din metal, manuscrisele miniate oferă ochiului prilej de relaxare iar minții prilej de reflexie și contemplare,

Manuscrisele românești de la interferență sec. al XVII-lea și al XVIII-lea scot în evidență truda responsabilă a creatorilor și oferă informații pentru cunoașterea vieții religioase a creștinismului românesc.

O mare parte a tezaurului nostru artistic a luat calea străinătății, etalându-și frumusețea admiratorilor și iubitorilor de frumos, oferind lumii dovezi ale aptitudinilor, gândirii și simțului estetic al unui popor care lasă posterității mărturii neșterse ale existenței sale.

Aceste comori de spiritualitate românească au fost elogiate de cercetători, istorici și esteticieni români și străini, evidențiindu-se valoare lor autentică fiind înscrise în tezaurul cultural al artei universale.

Marele istoric și om de cultură român Nicolae Iorga într-o remarcă asupra manuscriselor miniaturale românești a subliniat sensibilitatea românilor pentru culoare: (culoarea este pentru noi unul din elementele principale ale artei: trăim în culoare și pentru culoare, simțim culoarea, o dorim, o impunem artistului dacă el nu găsește într-însul puterea de expresie, Nu este o lume ștearsă, o lume ternă, această lume a noastră, ci una care își însușește tot ceea ce dă lumina și care știe să întrebuințeze efectele luminii pentru a realiza frumosul)[5].

Nu de puține ori în decursul epoci moderne a istoriei, oameni luminați au atras atenția instituțiilor statului asupra vastului patrimoniu cultural al bisericii încă nepus în valoare. Astfel episcopul Melchisedec al Romanului în 1883 atrăgea atenția printr-un articol: „Academia Română ar face un mare serviciu culturii noastre naționale și artelor, dacă ar lua măsuri prin oameni competenți a se aduna toate resursele culturii noastre

---

[5] Gheorghe POPESCU-VÂLCEA, *Miniatura românească*, București, Edit. Meridiane, 1981, p. 7.

antice, păstrate prin mănăstiri și a se publica intr-un album, care să fi pus la dispoziția publicului, a scriitorilor și artiștilor români. O asemenea lucrare va fi de mare onoare pentru națiunea noastră. Va lega cultura actuală cu cea trecută și în multe ne va emancipa din robia spirituala, care ne împinge a căuta și a adopta toate de la străini. Lucrarea aceasta pe care o propunem, nu trebuie amânată mult, căci monumentele noastre acestea prețioase, pe zi ce merge, multe se deteriorează, se strică, se pierd. Mănăstirile, prin monumentele istorice, ne dau o mulțime de date spre a ne completa și dezvolta istoria trecutului nostru în toate privințele. Ele ne îndeamnă la formarea artei naționale"[6]. Dorința înaintașilor exprimată cu diferite ocazii și consemnată în hrisoavele vremii se împletește mai târziu cu necesitatea înfăptuirii specificului național. Astfel în 1876, Bogdan Petriceicu Hașdeu vorbind despre căutările cărturarilor în modele de cultură ale altor popoare, îndeamnă specialiștii spre cercetarea propriilor valori: „Toate ornamentele din manuscrise constituie unul din elementele cele mai prețioase pentru istoria artistică a României. De s-ar publica în facsimile măcar vignetele si tot ce imens serviciu, nu numai pentru pictură istorică, ci chiar pentru arhitectură, care n-ar mai fi silită a căuta modele decorative peste nouă mari și țări, avându-le naționale, străbune, curat românești"[7].

Din toate citatele de până acum se constată că pe lângă bogăția de informații și frumusețea vechilor manuscrise tradiționale, cercetarea acestora transmite cunoaștere și demnitatea că aparținem unui neam cu propriile sale valori.

Secolul al XVIII-lea este marcat de efortul românilor de redeșteptare națională și de recuperare a dreptului la libertate, justiție și demnitate și este foarte complex din punct de vedere al evenimentelor culturale și artistice. Marile personalități istorice și culturale, precum Dimitrie Cantemir în Moldova și Constantin Brâncoveanu în Țară Românească, s-au aflat în fruntea tendințelor de eliberare națională și

[6] Episcopul MELCHISEDEC, „O vizită", în *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie*, An. I, vol. II, București, 1883, p. 74-75.

[7] Gheorghe POPESCU-VÂLCEA, *Miniatura românească*, București, Edit. Meridiane, 1981, p. 8.

aspirația către unitate și independență. Mișcările populare ale căror căpetenii au fost Visarion Sarai și Sofronie de la Cioara au culminat cu revolta țărănească condusă de Horea, Cloșca și Crișan, răscoală cu revendicări sociale și naționale. Acestor fapte istorice li se alătură înfăptuiri culturale în zona artelor ceea ce denotă un proces de emancipare socială și națională.

Idealul unor activități artistice pentru susținerea unei cauze din domeniul social, politic sau cultural presupune accesibilitatea, întrucât modul în care spiritul artistic activează conștiințele, implică o forța de adresare și o minimă capacitate de a fi receptată. Măsura în care un produs al spiritului artistic mobilizează o colectivitate, acesta își poate spori rezonanța prin adâncirea mesajului nedepășind nivelul de sensibilitate și cultură al celor cărora li se adresează. Este necesară concordanța dintre intenția, aspirațiile și idealurile creatorului și cele ale publicului consumator de artă, precum și modul de transpunere a realității imediate într-o imagine ușor recognoscibilă.

Arhitectura românească manifestă o receptivitate pentru zona stilului baroc cu preluări și interpretări pe de o parte din fondul tradițional, pe de altă parte din influențele habsburgice în Transilvania și influența oriental-islamică în Moldova. În Țara Românească arhitectura brâncovenească ajunsă la maturitate, scoate la iveală ornamentica abundentă și reorganizată potrivit gusturilor epocii. Ceea ce trebuie să înțelegem este faptul că purtătorii artei brâncovenești au fost meșteri autohtoni care, prin străduință și dibăcie, au asimilat zestrea de forme și elemente decorative importate, interpretându-le și implantându-le în mediul rural și metamorfozându-le în artă populară.

Sculptura decorativă a împodobit coloanele, balustradele și ancadramentele arhitecturale extinzându-se și adăugând tradiției decorarea lespezilor funerare. Sculptura în lemn își etalează performanțele în mobilierul bisericesc cu o execuție îngrijită prin decorații abundente și reliefuri figurative inspirate de subiecte evanghelice.

Pictura monumentală în tehnica frescă și icoanele pe suport de sticlă sau lemn sunt purtătoarele imaginilor sacre a școlilor de pictură de la Hurezi, Dragomirna, Humor, Putna sau Târgoviște. Ucenicii și calfele duc mai departe secretele unui meșteșug fascinant, îmbogățit cu elemente

decorative din zona laică a ornamenticii populare.

În secolul al XIX-lea aspirația la independență, unitate națională și emancipare socială a fost o mișcare ideologică a oamenilor de cultură din Europa, care a fost asimilată de lumea artistică și în special de artiștii plastici care și-au orientat propriile creații către pictura cu conținut istoric. Ideilor iluministe din Transilvania de la sfârșitul secolului al XVIII-lea li s-au alăturat aspirațiile de secole ale poporului român. Dovezi grăitoare de luptă împotriva asupririi sociale și naționale sunt răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan în 1784, mai târziu de revoluția condusă de Tudor Vladimirescu 1821, evenimente a căror semnificație istorică orientează prefacerile de mai târziu din secolul al XIX-lea românesc.

Mișcarea revoluționară de la 1848 și-a găsit în pictură un însemnat ecou. Arta acelui timp a ilustrat momentele principale, îndeplinind o funcție social-educativă, cu un caracter militant și patriotic. Ea oglindește mișcarea revoluționară a poporului, îmbogățindu-și conținutul, îndemnând poporul la lupta pentru libertate.

Învățământul românesc, grație primilor dascăli, Gheorghe Asachi la Iași și Eliade Rădulescu la București, a acordat o atenție deosebită picturilor cu evocare istorică, ambii fiind fondatorii unor tipografii și care au înțeles rostul imaginilor litografiate în cultivarea educativ-patriotică a poporului.

Seria de portrete ale marilor voievozi și compozițiile istorice ale lui Constantin Lecca si Barbu Iscovescu au înfațișat faptele de vitejie ale voievodului Mihai Viteazu.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea mai pot fi identificate manifestări ale artei tradiționale, dar nu au puterea de a fi caracteristice epocii, urmând a se plămădi o altă epocă de deschidere către independența și unitatea românilor.

Constantin Daniel Rosenthal (1820-1851) a participat la revoluția burghezo-democrată cu spirit de sacrificiu și entuziasm pentru cauza dreaptă a poporului său. A fost arestat și prigonit, îndurând suferințele alături de alți revoluționari exilați la Paris. Aici atrage atenția opiniei publice franceze asupra cauzei poporului român, în lucrările simbolice *România rupându-și cătușele pe Câmpia Libertății* și *România revoluționară*. Aceste lucrări exprimă încrederea și triumful revoluției,

lupta pentru libertate și neatârnare.

Barbu Iscovescu a pictat steagul revoluționar *Dreptate-Frăție* și, urmat de grupul de revoluționari, a cerut domnitorului Bibescu semnarea Constituției pașoptiste. Tot el pictează portretele revoluționarilor munteni, precum și portretul lui Avram Iancu, în timpul refugiului său din Transilvania.

Un alt mare pictor patriot al acelor vremuri a fost Constantin Lecca (1807-1887), care a pictat portrete și compoziții cu subiecte istorice, precum *Mihai Viteazul intrând în Alba Iulia* și *Uciderea lui Mihai Viteazul.*

Arta scriitoricească ilustrată a acelor timpuri, prin scrierile unor legende istorice ilustrate de desene și litografii cu chipurile marilor voievozi și scene istorice, a contribuit la educarea și emanciparea poporului în spirit patriotic, având un conținut social-revoluționar. Edificatoare sunt scrierile lui Ion Eliade Radulescu, ale poeților Vasile Cârlova, Grigore Alexandrescu și Dimitrie Bolintineanu, care au influențat covârșitor pictura istorică.

În anii de dinaintea Unirii Principatelor a fost editat un număr suplimentar de lucrări litografiate și semnate de Constantin Lecca, Theodor Aman, Gheorghe Tătărascu, Carol Popp de Szathmary, lucrări care semnifică în mod alegoric ideea unirii celor două provincii românești însoțite de îndemnuri mobilizatoare. Aceste lucrări litografiate sunt premergătoare apariției „afișului publicitar propagandistic" sau calendarelor și albumelor, care devin instrumente de propagandă ale acelor vremuri, contribuind astfel la crearea unei atmosfere favorabile unirii românilor.

Realizată pentru scurt timp de Mihai Viteazul și conturată de revoluțiile lui Horia, Cloșca și Crișan în Transilvania și Tudor Vladimirescu în Țara Românească, Unirea a fost unul din principalele puncte importante ale militanților români de la 1848. Portretele luptătorilor pentru Unire apar deseori reprezentate în operele pictorilor români ai acelor vremuri. Reprezentanți de seamă ai unirii Țărilor Române sunt Mișu Pop, Carol Popp Szathamary și Gheorghe Tăttărescu, care au ilustrat în operele lor aspecte ale acestui eveniment.

Unirea țărilor române rămâne prezentă în viziunea artiștilor și după înfrângerea revoluției pașoptiste, unirea Țării Românești cu Moldova

constituind prima etapă a procesului unității poporului român.

Se constată o largă răspândire și popularizare a lucrărilor cu ajutorul litografiei în mediile populare. Edificatoare este litografia pictorului Carol Pop Szathmary care prin compoziția *Deschiderea Divanului Ad-hoc la București* aduce în prim plan-ul acțiunii înaltele fețe bisericești ale timpului, alături de deputații țărani.

Un alt reprezentant de seamă a fost Theodor Aman, în a cărui operă sunt oglindite evenimentele sociale și politice ale acelor vremuri. Compozițiile sale închinate unirii sunt de natură neoclasică, cu subiecte aplicativ istorice având suflu romantic și atmosferă specifică epocii. Manifestând pricepere și entuziasm, Theodor Aman înființează învățământul superior artistic: „dorința mea a fost și este de a influența (înființa) începuturile unei școli de pictură”, pictura fiind ”mobilul cel mai puternic al înălțării cugetului și al dezvoltării simțămintelor de mărire”, cu scopul de a „pune istoria în acțiune”[8]. Tot el a înființat la București o pinacotecă pentru popularizarea artei. Este întemeietorul unor expoziții de pictură destinate orientării educației și gustului artistic al publicului amator. Se dovedește a fi un bun portretist, observator și psiholog, reconstituind portretele unor personalități istorice ca Tudor Vladimirescu, Cezar Boliac, s.a. Este mare interpret al compozițiilor istorice, precum: *Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul, Mihai Viteazul primind pe solii turci cu daruri din partea sultanului*. Evenimentul Unirii îl inspiră în compozițiile*: Unirea Principatelor* (1857), *Hora Unirii la Craiova* (1857), unde sunt reprezentate entuziasmul poporului participant la marele eveniment.

Evenimentul Unirii a fost ilustrat și de Gheorghe Tătărescu în *Deșteptarea României*, o compozitie alegorică pe registre, pictură prin intermediul căreia artistul își manifestă adeziunea deplină la ideea revoluționară. El militează în străinătate, la Roma, pentru cauza revoluției românilor, fiind elogiat de presa italiană. Astfel el a pictat lucrarea Unirea Principatelor, precum și portrete ale iluștrilor reprezentanți pașoptiști ca generalul Gheorghe Magheru și Nicolae Bălcescu. Alături de Theodor Aman înființează Școala de Arte Frumoase din București, fiind profesor

---

[8] Marin NICOLAU-GOLFIN, *Istoria artei*, vol. II, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1970, p. 174.

de pictură, arhitectură și istoria artei.

Un alt reprezentant de seamă al artei, care a contribuit la închegarea relațiilor dintre provinciile românești, este Mișu Pop (1827-1892). Alături de Constantin Leca realizează portrete ale reprezentanților de seamă ai Unirii. Artistul a fost animat de ideea întocmirii unui album în care să apară figuri reprezentative din trecutul istoriei poporului nostru. În perioada unirii arta românească și artiștii au reprezentat aspirația poporului în jurul acestui act înălțător.

Un alt reprezentant de seamă care a identificat și a scos la lumină valorile spiritualității românești a fost Nicolae Grigorescu. Credincios idealurilor de luptă pentru cauza justă a propriului popor și animat de evenimentul unirii Principatelor Romane, Grigorescu își exprimă sentimentele, ilustrând trăsăturile caracteristice de frumusețe fizică și voie bună, precum și optimismul poporului din care face parte. El relatează următoarele: „Într-o dimineață ne vine vestea că s-a ales Cuza ca domnitor în amândouă capitalele. Am lăsat tot, am pus șaua pe cal și fuga la târg. Atunci am văzut și eu ce va să zică bucuria unui popor. Cântece, jocuri, chiote în toate părțile încingeau horă în mijlocul drumului. Am văzut bătrâni care plângeau de bucurie. Trimiteam la târg de două ori pe zi după vești. nici nu era chip să ne gândim la altceva. Mi-aduc aminte că stăteam seara până târziu și făceam desenuri alegorice despre Unirea Principatelor”[9]. Evenimentul îl inspiră pe artist să realizeze compoziția alegorică a Unirii, unde sunt reprezentate două țărănci îmbrăcate în ținută de sărbătoare, lucrare în urma careia primește o bursa de studii la Paris unde cunoaște elita pictorilor din acea vreme. Pictorul a făcut parte și din grupul artiștilor care au însoțit armatele române în războiul de independență din 1877, pictând compoziții cu scene de război de un dramatism și o dinamică deosebită: *Trecerea Dunării la Corabia* și *Atacul de la Smârdan.*

Către sfârșitul secolului al XIX-lea mai pot fi identificate firave manifestări ale artei tradiționale dar nu au puterea de a fi caracteristice epocii , urmand a se plamadi o alta epocă de deschidere sub influența noilor orientări stilistice occidentale. În această perioadă în artă se

[9] *Ibidem*, p. 182.

schițează noi tendințe care se manifestă atât în aria tematică marcând un drum către independența și unitatea românilor, cât și în zona tehnicilor de expresie, recurgându-se la grafică, pictura de șevalet și artă murală, intr-o viziune monumentală a ansamblurilor.

Urmând tradiția de documentare la fața locului din timpul razboiului de independență din 1877, mulți artiști pictori și sculptori au fost mobilizați pe front unde au imortalizat spiritul de sacrificiu al ostașilor precum și dezastrele razboiului. Implicați în problematica socială a epocii, artiștii pictori Camil Ressu, Ștefan Dumitrescu, Iosif Iser, Nicolae Tonitza, Marius Bunescu, Stoica Dumitrescu și sculptorii: Dimitrie Paciurea, Ion Jalea, Cornel Medrea și mulți alții au evocat în operele lor starea dramatică a celor care au luptat și trudit printr-un șir de fapte eroice și glorioase.

Arta românească modernă s-a axat pe afirmarea culturii naționale, militând pentru unitatea de simțire și gândire a entității și spiritualității românești, artiștii fiind instruiți în mare parte în țările occidentale și deprinși cu tehnicile de pictură din acele țări.

În ajunul și în timpul primului razboi mondial, artiștii români trăiesc cu intensitate evenimentele care au condus la Marea Unire. În urma războiului mondial din 1918, eveniment soldat cu realizarea visului de reîntregire a țării, în România reîntregită se produc schimbări socio-culturale, angrenând lumea culturală și artistică, contemporană și modernă de astă dată.

Eforturile de creare a specificului național constituie o trăsătură esențială a epocii respective. Influețe ale ortodoxismului prin invocarea zugravilor medievali se simt vag iar tendințele de constituire a unui specific românesc au stimulat creația plastică orientând-o într-o direcție salutară.

Recursul la elementele situate în fondul tradiției naționale, la motivele decorative împrumutate din universul popular și din armoniile cromatice specifice artei țărănești constituie o componenta majoră a stilurilor artistice din acea epocă.

Artiști precum Dumitru Gheață, Ștefan Dumitrescu, Camil Ressu, Francisc Șirato, Thodorescu Sion au adoptat mijloace de expesie vizuală moderne contribuind la conturarea specificului național prin evocarea

spațiului rural, ilustrand aspectele fugare ale realitații românesti. Au existat mari dispute între oamenii de cultură din acea perioadă. De pildă polemizând cu adepții tradiționalismului care susțineau conceptul cu tenta național-ortodoxă, Mihail Ralea vorbind despre sufletul unei națiuni arata că: „Nouă ne este de ajuns să constatăm că sufletul fiecărei națiuni e particular, individual, ireductibil. Acest suflet se poate defini foarte bine prin toate manifestarile actuale ale vieții culturale naționale”[10].

Totodată se caută specificul național în manifestările artistice ale unui popor sau comunități fără a fi confundat cu specificul pitoresc al imaginilor făurite de artiști.

Un exponent moderat cu o atitudine judicioasă privind problematica orientărilor culturale și promovarea specificului național în pictura românească este Francisc Șiratto, care susține că: ,,Ceea ce dorim noi e un stil național în sensul unui indinvidualism subiectiv în modul de exprimare a formelor și fenomenelor caracteristice țării românești [...] pentru prețuirea unui talent nu putem lua ca bază fundamentală decât, întâi, calitatile artistice, este de dorit ca aceste calități să fie potențate printr-o afirmare superioară a facultăților senzoriale speciale [...] unui popor”[11].

Pentru a fi reprezentantul unei comunități etnice sau al unui popor, artistul, intelectualul sau omul de cultură trebuie să se identifice cu natura sentimentelor sau judecăților de valoare ale comunității supuse analizei. El trebuie să trăiască, să participe,s ă cunoască tradițiile și să se integreze total în viața comunității respective. Artistul care se manifestă vizual nu poate să fie reprezentantul unei comunități numai prin subiectul narativ ilustrat, ci prin exprimarea conceptului cultural, stilul epocii, credinței și eticii acelui popor sau comunități etnice, potrivit manierei orientate de temperamentul propriu.

Pentru a transpune o idee într-o formă artistică înțeleasă de o comunitate sau un popor, trebuie găsită o cale firească potrivită culturii, mentalității, credinței și sensibilității specifice acelui popor. Artistul aparținător unui specific național realizează sau nu realizează că prin

---

[10] Vasile FLOREA, *Gheorghe Petrașcu*, București, Edit. Meridiane, 1989, p. 37.
[11] *Ibidem*, p. 37.

utilizarea limbajului vizual și orientarea mijloacelor de expresie, înregistrează marele fenomen care conturează spiritul poporului său și subliniază caracterul moral al poporului din care face parte. Astfel viziunea artistică dominantă și aparținătoare unui popor nu poate fi aceeași la toate popoarele și nu poate fi judecată după opera uni artist oricât de mare geniu ar fi.

Pictura monumentală contemporană este legată de ideea integrării artei în spațiul social, în acest mod fiind accesibilă publicului larg și în modul cel mai firesc. Apropierea picturii monumentale cu subiect istoric de publicul consumator de artă constituie un deziderat mai vechi al artiștilor, semnalat de Camil Ressu și Nicolae Tonitza care arătau necesitatea etalării și rememorării marilor epoci ale istoriei prin imagini evocatoare ale personalităților istorice în scopul cultivării virtuților civice și etice ale poporului.

Pictura istorică monumentală cunoaște o amploare deosebită la mijlocul secolului al XX-lea, cand artiștii sunt animați de sentimente patriotice și evocă în imagini pregnante marile personalitați ale înaintașilor precum și tradițiile de luptă ale poporului.

Proiectele de pictură murală și tapiserie s-au dovedit a avea o exceptională putere de comunicare, cu largi posibilități de exprimare a continutului mesajelor și o mare forță de evocare istorică.

Pictura istorică romanească prin multitudinea de tehnici de reprezentare și conținutul bogat de tradiție creștină, națională și europeană, găsește mereu un teren fertil de creație, pe temeiul unor experiențe de trăire și simțire al unor valori perene. Spiritul său este orientat să evoce unitar și cuprinzător epopeea trecutului tradițional creștin și să exprime aspirațiile unui popor pașnic, deschis și ospitalier.

Poporul român a avut și are suficiente capacități creatoare capabile să raspundă realizării idealurilor sale spirituale iar religia creștină ortodoxă îi oferă infinite posibilități de creație și afirmare plenară între toate națiunile și religiile lumii.

Referințe bibliografice

1. ACHIȚEI, Gheorghe, *Frumosul dincolo de artă*, București, Edit. Meridiane, 1988.

2. COSMA, Gheorghe, *Pictura istorică românească*, București, Edit. Meridiane, 1986.
3. DELACROIX, Henri, *Psihologia artei*, București, Edit. Meridiane, 1983.
4. DRĂGUȚ, Vasile, *Arta românească*, vol. I, București, Edit. Meridiane, 1982.
5. GIURESCU, Dinu C., *Istoria ilustrată a românilor*, București, Edit. Sport-Turism, 1985.
6. GRECEANU, Olga, *Compoziția murală*, *legile și tehnica ei*, Otopeni, Edit. IDACO, 2010.
7. MARINESCU, Marina, *Arta populară românească*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975.
8. READ, Herbert, *Semnificația artei*, București, Edit. Meridiane, 1969.
9. SCOBETZINE, André, *Arta feudală și rolul ei social*, București, Edit. Meridiane, 1979.
10. ȘUȘALĂ, Ion / BĂRBULESCU, Ovidiu, *Dicționar de arsmatetică*, Slobozia, Edit. Star Tipp, 2003.
11. VORNICESCU, Nestor, Desăvârșirea unității noastre naționale - fundament al unității bisericii străbune, Craiova, Edit. Mitropoliei Olteniei, 1988.

MADONNA ROMENA ȘI ALEGORIILE FEMININE ALE NAȚIUNII

Jan NICOLAE*

Abstract: ***Madonna Romena and the feminine allegories of nation*****.** The emblem of the exhibition *Monumenta Romaniae Vaticana*, a cultural event having a strong political and symbolical impact, accomplished with the support of Pope John Paul II, in the Sistine Salon, on January 19th, 1996, exhibition coordinated by historian Ion Dumitriu-Snagov (1927-2001), was the miniature called Madonna Romena, a miniature-icon of the Incarnation, taken from a Transylvanian Menaion, kept in the archives of Vatican, made by the Romanian priest Luca Muncăceanul, some time in the period of 1710-1730, in the Bihor-Sălaj area. The grandeur of the image of the Madonna in the Romanian service book, the Theotokos dressed in the Romanian traditional costume, with the Infant Jesus holding a Christmas wreath cake, relates it to the conservative line in the Romanian literature, just as this reverberates in the work of the poet Ion Pillat and in the autochthonous iconography of the inter-war magazine *Gândirea*. Strating from this emblematic image, the study presents the splendid career of the traditional Romanian blouse and of the traditional costume in modern painting and in the national symbolics, from C. Rosenthal and Theodor Aman, to Matisse. Source of inspiration for many painters, the traditional Romanian blouse has had an international career through Henri Matisse (1869-1954), the French painter who made it famous through the work "La Blouse Roumaine", thus becoming an authentic fashion icon in contemporary stylistics. Likewise, the allegorical representations of the Romanian nation have used the traditional blouse and this may be interpreted as the translation in modernity of an ancient image or as a conversion of the religious topos of the "Church-mother" or of

* Conferențiar, Departamentul de Teologie Ortodoxă şi Muzică Religioasă, Universitatea „1 Decembrie 1918", Alba Iulia, România.

the Virgin, who protects and shelters her sons, in an icon of the nation. Hence, the political nation and its identitary imaginary have incorporated multiple religious values.

Keywords*: Madonnna Romena, the feminine allegories of nation, la blouse roumaine, Henri Matisse, national symbols.*

O miniatură Madonna cu ie (sec. XVIII), efigie a românității

Unul din evenimentele culturale majore, cu puternic impact politico-simbolic, desfășurat cu sprijinul Papei Ioan Paul al II-lea, a fost cu siguranță inaugurarea în Salonul Sixtin, la 19 ianuarie 1996, a Expoziției Monumenta Romaniae Vaticana (Mărturii Românești din Vatican), expoziție îngrijită de către profesorul Ion Dumitriu-Snagov (1927-2001) și itinerantă ulterior în țară și în străinătate, ocazie de readucere în memorie a celor două milenii de creștinism românesc. Cei doi poli simbolici ai itineranței sale au fost Roma și București: 19 ianuarie-30 aprilie 1996: Salonul Sixtin, Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma, 26 noiembrie 1996-31 mai 1997: Muzeul Național Cotroceni, București.

Emblema acestei expoziții memorabile a fost miniatura supranumită Madonna Romena, o icoană a Întrupării dintr-un prăznicar transilvănean, păstrat în arhivele Vaticanului. Unul dintre oamenii de cultură care au remarcat măreția imaginii Madonnei din prăznicarul românesc se raportează la aceasta punându-o în legătură cu linia conservatoare a literaturii române așa cum răzbate aceasta în opera poetului Ioan Pillat[1] și în iconografia revistei Gândirea: „Pentru că Ion Pillat este poet în boieria sa și boier al țării când își scrie poezia. Posesor de pământuri, având proprietăți teriene în patria sa, el este boier în înțelesul profund al termenului și în sensul că un altul care nu aparține clasei sale sociale nu are cum fi tot pe atât de mult al acestei țări. Poate doar sfinții și eroii să-l depășească în adeziune organică la țară, doar cu ei se află el în sacră competiție. Mi-au trecut toate acestea prin minte când acum nu demult am dat în librării peste o bijuterie bibliofilă, cărticica lui Ion Pillat, *Povestea Maicii Domnului*. Cum ni se spune în prefață, poeziile acestea sunt extrase din miezul creației lui

[1] Ion PILLAT, *Povestea Maicii Domnului*, ilustrații de Maria Pillat-Brateș, cuvânt înainte de Monica Pillat, București, Edit. Humanitas, 2014.

Ion Pillat, din acea parte a operei sale în care el ilustrează cel mai bine tradiționalismul românesc, numit adesea ortodoxism sau gândirism, după numele revistei Gândirea în paginile căreia a fost promovat respectivul curent estetic. Se pare ca înainte ca poeții să scrie poeme cu îngeri, costumând făpturile cerești în hainele țăranilor români și închipuindu-i la munci agrare, în lumea satului, ei și-au făcut apariția tocmai în paginile acelei reviste, împodobindu-le cu vignete propuse de plinul de har artistic Anastase Demian. Ceea ce caracterizează tradiționalismul lui Ion Pillat, la acesta ca și la congenerii săi gândiriști, Nichifor Crainic, Lucian Blaga și Vasile Voiculescu, este modul poetic complex, profund, cu articulații prin care opera lor se racordează la corpul central al istoriei de care aparțin. Prin comparație, diversele avangarde artistice, indiferent care, reprezintă mai degrabă o vacuitate a spiritului, lipsa inteligenței, dinamitând tradiția ele sunt golul, exclusiv negația, saltul în nimic și derizoriu, un joc doar, care amuză, mișcă lumea dar nu lasă mai nimic în urmă. Față de mințile simplificate ale avangardiștilor, intelectul boierului Ion Pillat este de o tulburătoare dotare spirituală. Propusă de tradiționalismul gândirist, autohtonizarea forțată a religiei creștine, costumarea personajelor biblice în haine românești, la propriu și mai ales la figurat, țărănizarea aceasta a fost întâmpinată de critica și istoria literară dacă nu de-a dreptul cu dispreț, atunci mai degrabă cu amuzament, și este de lămurit câtă îndreptățire are o astfel de mișcare artistică. Cazul ei flagrant se află chiar în poeziile lui Ion Pillat tocmai reeditate, bună ocazie de a lămuri îndreptățirea acestei ideologii creștine. Dar mai întâi, aș vrea să descriu o precedență semnificativă. Nu la mult timp de la ieșirea țării de sub opresiunea ateismului comunist, ca un act de bunăvoință în vederea unor relații mai prietenoase cu țara noastră, Vaticanul a organizat o vastă expoziție cu documentele, aflate în posesia lui, multe din arhiva secretă, cu privire la noi, românii, și la istoria noastră. Cu această ocazie a fost publicat și un amplu album-catalog al respectivei expoziții: I. Dumitru-Snagov, Monumenta Romaniae Vaticana, Manoscritti-Documenti-Carte, Manuscripts-Documents-Maps, Catallogo della mostra, Salone Sistino, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1996, cum se vede din titlu cu textele explicative în italiană și engleză. Emblema acestei expoziții, pusă pe coperta albumului și pe o planșă în cuprinderea lui, Tav. 80. A., este Madonna Romena. Ei, da!

Există așa ceva la Vatican, o Maică a Domnului română, și de aceea merită să stăruim asupra ei! Ea este desprinsă dintr-un Prăznicar maramureșan, aflat la Sfântul Scaun de la Roma, un fel de calendar ilustrat cuprinzând sărbătorile religioase de peste an, praznicele religioase ale românilor. După cum este descris de autorul cărții, el este un manuscris cu miniaturi executate prin folosirea unor culori naturale. Sunt reproduse mai multe imagini, toate localizând scenele biblice într-un Maramureș fabulous, de altădată, dintr-un ev mediu târziu, dar reține îndeosebi atenția această Madonnă costumată cu ie, broboadă și catrință, iar în brațele ei pruncul sfânt îmbrăcat cu bundiță și în mâini ținându-și cochet o căciulă din blană de miel. Dacă în cazul poeților de la Gândirea putem admite până la un punct că avem de-a face cu un capriciu estetizant, cu Madonna de la Vatican se îngroașă gluma și este cazul să privim lucrurile sub lumina gravității spiritului (...). În acest sens, este deplin și profund îndreptățit Ion Pillat să mute personajele biblice la el acasă, în Muscelul argeșean. Căci există un paradoxal, un oximoronic realism mitologic, o putere a poetului, a artistului de vedea detalii realistice în mit, cum și găsim procedeul estetic respectiv ilustrat în Călătorirea magilor a lui T.S. Elliot, sau la Rainer Maria Rilke în multe locuri dar exemplar în poemul Orfeu, Euridice, Hermes. Aceasta este ciudățenia că nimeni nu face caz de adaptările la locuri și la epoci ale reprezentărilor religioase cu diferitele ocazii, de exemplu în Renașterea italiană, la olandezi, la spanioli, dar suntem șocați când vreun român procedează în consecință. Trebuie spus și subliniat aceasta, Ion Pillat transferând figurațiile religioase pe solul patriei sale nu comite nicio erezie, nici ca dogmatică, nici din punctul de vedere al esteticii, ci se situează în acord cu adevărul profund al credinței și se integrează unei arte moderne, contemporan în aceste creații cu tot ceea ce este valoros în poezia lumii (...). Autohtonizarea parabolelor biblice, coborârea lor în decorul românesc, este amplificată și desăvârșită, prin acele imagini propriu-zise, mult peste ceea ce a întreprins autorul poeziilor. Cărticica de acum este ea însăși un act religios, un exercițiu spiritual, fiind concepută la puțin timp după moartea poetului drept o rugăciune de doliu în memoria celui trecut la cele veșnice”[2].

[2] Ion PAPUC, *Ce merităm*, București, Edit. Mica Valahie, 2017, p. 42-46.

Prăznicarul din arhivele romane[3] cuprinde texte festive pentru sărbătorile principale ale calendarului bizantin, cuprinse în manuscrisul aflat la cota Vatican Romeno 6. Realizat în Transilvania septentrională, cu particularitățile lingvistice ale Maramureșului, el descoperă o sensibilitate și o plasticitate specifice stilisticii populare predominantă în primul rând în lexicul teologic care-i conferă o anume savoare literară. Autorul anonim dovedește o fină capacitate artistică și pare că a avut la îndemână și a folosit un model mai vechi. Manuscrisul este prețios prin miniaturile realizate cu culori vegetale într-o concepție rustică, totul dezvoltându-se într-un ambient sacru de sorginte populară românească[4]: sfinții poartă veșminte realizate în stilul artizanal țărănesc, cadrul arhitectural este rural, Maica Domnului poartă ie brodată manual, specifică țării, iar pruncul Iisus, îmbrăcat într-un cojocel de miel, admiră natura stând pe brațul matern jucându-se cu un colac al Crăciunului. Prăznicarul cuprinde texte scrise cu litere chirilice în limba română, fără reguli ortografice și gramaticale precise, find realizat într-o tehnică simplă, câte 16 râduri pe foaie, într-o scriitură continuă, fără separarea cuvintelor, stârnind interes din punct de vedere lingvistic, filologic și istoric. Cronologia prăznicarului respectă stilul bizantin al anului liturgic începând cu sărbătoarea Sfântului Simion Stâlpnicul (1 septembrie) și încheindu-se cu praznicul Adormirea Născătoarei de Dumnezeu (15 august).

O prezentare sumară a acestui manuscris a fost realizată de istoricul Ion Dumitriu-Snagov în anul 1985 având în vedere importanța acestuia pentru istoria limbii române și valoarea artistică a miniaturilor, evidențiind un autor talentat, probabil un sacerdot cu deosebite înclinații poetice: „Manuscrisul este realizat într-o grafie simplă, foarte apropiată de aceea a primelor traduceri românești, aflate în vechile codice, datând – după toate carcateristicile – de la începutul secolului al XVIII-lea. Alcătuit după un model slavonesc, limbă sacră

[3] Ion DUMITRIU-SNAGOV, *Monumenta Romaniae Vaticana. Manoscritti-Documenti-Carte / Manuscripts-Documents-Maps. Catalogo della mostra*, Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1996, p. 158-161.

[4] De altfel, istoriografia romantică, europeană și autohtonă, consideră țărănimea drept nucleu și matcă a românității. În acest sens vezi Klaus Heitmann, *Țărănimea ca nucleu al poporului român*, în IDEM, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic germanic 1775-1918*, trad. Dumitru Hîncu, ediția a II-a, Iași, Edit. Polirom, 2014, p. 35-40.

de cult în acea vreme, textul este foarte important pentru istoria limbii române, deorece se dovedește a fi o realizare la confluența graiurilor ei, fiind așadar o mărturie a unității acestei limbi, unitate care după unirea principatelor sub sceptrul lui Mihai Viteazul, era tot mai limpede exprimată în scrierile vremii (...). După caracteristicile de limbă deducem că masnuscrisul a fost realizat în Transilvania, în zona Dej-Gherla-Năsăud, de un autor care, din păcate, a rămas necunoscut. Gradul de uzură, cu multe file deteriorate, denotă îndelungata sa folosire, care nu a atenuat cu nimic strălucirea și prospețimea cernerurilor vegetale, care și-au păstrat întreaga vigoare a culorilor"[5].

Praznicarul transilvănean este, dincolo de faptele de limbă expresive, și mai prețios, prin miniaturile sale care sporesc valoarea artistică a cărții făcând dovada unei estetici liturgice populare[6] de mare rafinament: „Lucrate în peniță, într-un stil care amintește mult de măiestria pictorilor de icoane pe sticlă, în manuscris se află mai multe desene, între care, de cele mai multe ori, întâlnim chipul unei madone române, îmbrăcată însă nu în faldurile veșmintelor proprii unei astfel de reprezentări, ci în costumul popular – ie și fote – specific zonei năsăudene. În pofida simplității desenului, decorul amintește și el de un peisaj tipic de sat românesc. Așadar, miniaturistul care ni se dezvăluie ca un adevărat artist a fost într-atât de mult atras de frumusețea portului popular românesc, încât nu a rezistat tentației de a-l transpune în desen; faptul nu este de atfel surprinzător, căci

[5] Ion DUMITRIU-SNAGOV, „Comori de artă românească la Muzeul Vatican. «Madona» cu ie", în *Magazin istoric anul XIX*, 10/1985, p. 8.

[6] Etnologul francez Jean Cuisenier remarca faptul că țăranii români îmbrăcau costumul popular duminica, la biserică, precum preotul odăjdiile. Vezi IDEM, *Memoria Carpaților. România milenară: o privire interioară*, trad. Ioan Curșeu și Ștefana Pop, Cluj-Napoca, Edit. Echinox, 2002, p. 270: „își poartă veșmintele cum și-l poartă preotul pe al său, costumul tradițional a devenit pentru ei un veșmânt liturgic, și nu aș fi mirat dacă, înainte să-l îmbrace, l-ar săruta cum își sărută preotul patrafirul". În același sens cvasiliturgic este abordat veșmântul popular de preotul etnograf Simion Florea Marian: „În timpul lucrului, femeile spuneau o rugăciune: *Cămara Ta, Mântuitorule, o văd împodobită. Şi îmbrăcăminte nu am ca să intru într-însa. Luminează-mi haina-taina sufletului meu! Şi mă mântuieşte, Mântuitorul meu*. Aşadar, costumul popular era taina sufletului femeii". De asemenea, în Nicolae PINTILIE, *Ie și Liturghie – o cale de secole spre ființa poporului român*, disponibil la https://doxologia.ro/cuvinte-cheie/ie-liturghie (accesat la 04.05.2018).

frumusețea portului popular românesc determinase elogiile unor călători: de la poetul Martin Opitz la Conrad Iacob Hiltebrandt, care menționaseră „miile de înflorituri” de pe îmbrăcămintea româncelor. Admirând mersul gracil al peniței, privitorul capătă convingerea că artistul a transpus grafic portretistica idilelor lui Coșbuc, dându-le consistență prin sacralitate. Nimbul obișnuit a fost înlocuit cu delicate marame, asemănătoare celor purtate de sânziene în jocul solstițiilor de vară, iar fotele și iile abundă în înflorituri și fluturi, așa cum, mai târziu, le va descoperi un Henri Matisse. Am spune că este o fericită coincidență spirituală prezența acestui manuscris ce ne prezintă madone îmbrăcate în splendide ii românești, în sălile bibliotecii decorate cu frescele lui Rafael, autorul el însuși al nemuritoarelor madone ale Renașterii”[7].

Dincolo de aceste considerații generale, prăznicarul românesc de la Vatican și autorul acestuia au fost prezentați în mai multe rânduri de către istoricul cărții vechi Florian Dudaș încă din 1990, în volumul „Memoria vechilor cărți românești”[8], unde sunt evocate miniaturile, inclusiv „misterioasa Madonă cu ie”, căreia i-a dedicat în continuare o atenție deosebită[9]. O abordare detaliată a activității copistului acestui manuscris liturgic, popa Luca din Muncaci, desfășurată în zona Bihor, Sălaj și Cluj, la începutul secolului al XVIII-lea (1710-1730), a oferit-o același neobosit cercetător al vechilor manuscrise românești: „Deși cele patru volume ale noastre, în care am scris despre activitatea copistului Luca, au intrat în fondul principalelor biblioteci din țară, cu toate că au fost prezentate bibliografic atât în țară și în străinătate, dezvăluirile noatre nu par să fi ajuns, până în 1996, la cunoștința organizatorilor expoziției Monumenta Romaniae Vaticana. Drept urmare, despre Mineiul prăznicar aflat la Roma s-a afirmat, în cuprinsul Catalogului expoziței, că a fost redactat în secolele XVI-XVII, de către un copist necunoscut, în nordul Transilvaniei. Sunt reproduse, de asemenea, și cele mai frumoase miniaturi din cuprinsul textului, în primul rând Madona română. De altfel, după cum înșiși

[7] Ion DUMITRIU-SNAGOV, „Comori de artă românească la Muzeul Vatican...”, p. 8.

[8] Florian DUDAȘ, *Memoria vechilor cărți românești. Însemnări de demult*, Oradea, 1990.

[9] Florian DUDAȘ, *Misterioasa miniatură „Madona română” din Biblioteca Vaticanului*, Oradea, 1997.

organizatorii afirmau, întreaga expoziție a stat sub semnul surprinzătoarei miniaturi, aleasă drept „cap de afiș”. Astfel stând lucrurile, considerăm cât se poate de nimerit să facem lumină în privința misterioasei miniaturi, dezvăluind numele autorului ei, timpul și zona în care a fost realizată, precum și alte creații datorate copistului artist Luca Muncăceanul, inclusiv o a doua Madonă română!”[10].

Așadar, Mineiului prăznicar de la Vatican și minunata miniatură Madonna romena au fost realizate de un preot peregrin, popa Luca din Muncaci, de la care se păstrează și alte câteva manuscrise miniate împodobite cu personaje sfinte în veșminte românești, păstrate în colecții speciale la Oradea și Cluj-Napoca. Este vorba despre un Minei copiat în satul Solomon (Cluj), în anul 1718, izvodit „de pe limba slovenească pe limba rumănească”, de un al doilea Minei manuscris, realizat în 1726, în Chilioara (Sălaj), cel de-al treilea cunoscut până acum fiind cel ajuns în Biblioteca Vaticanului, iar cel de-al patrulea text manuscris, provenit din zona Barcăului, fiind o Evanghelie copiată după cea de la București din 1682. Printre miniaturile Mineiului din 1726 se regăsește cea a Sfinților Împărați Constantin și Elena reprezentați în veșminte autohtone și cea a Cuvioasei Parascheva în cămașă cu altiță și opreg înflorate. Imaginea emblematică a Madonei române descrie în termeni plastici cultul minunat al Fecioarei Maria în cadrul creștinismului popular al românilor transilvăneni[11], oglindit în cântecele de pelerinaj și în pricesne dar și în xilogravurile și icoanele pe sticlă și pe lemn, în prezența icoanelor făcătoare de minuni precum cele de la mânăstirile Bixad și Nicula[12]: „Stând astfel întru totul sub crugul vremii sale, copistul Luca Muncăceanul, el însuși cleric, crează mai multe miniaturi cu imaginea – deja consacrată în vremea sa – a Maicii Domnului cu Pruncul Iisus. Cunoaștem, în prezent, două asemenea reprezentări: cea din cuprinsul Mineiului aflat la Roma și o alta, acum dezvăluită, din cuprinsul Mineiului scris în anul 1726. Aceasta din urmă este la fel de frumoasă ca realizare artistic și, în plus,

---

[10] Florian DUDAȘ, *Vechile manuscrise românești din Țara Bihorului*, vol 1: Începuturile și biruința scrisului românesc, Oradea, Biblioteca revistei Familia, 2007, p. 94-95.

[11] Avram CRISTEA, Jan NICOLAE (eds.), *Creștinismul popular între teologie și etnologie*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2007.

[12] Ana DUMITRAN, *Fecioarele înlăcrimate ale Transilvaniei*, Alba Iulia, Edit. Altip, 2011.

prin intermediul textului, este semnată și datată. În același manuscris se mai află o a treia Madonă, desen doar conturat, rămas neterminat, acoperit ulterior cu o bandă de hârtie. Renumita miniatură Madona română împodobește Mineiul prăznicar aflat în Biblioteca Vaticanului, fiind plasată în cuprinsul cărții la începutul lunii decembrie, 6 zile, la sărbătoarea Sfântului Nicolae (f. 71 v). Maria este redată în picioare, ținând pe brațul stâng pe Pruncul Iisus. Maica Domnului poartă straie lungi și largi, deloc specifice tipicului erminiei unor asemenea reprezentări. În locul faldurilor, artistul preferă costumul popular românesc, specific ținuturilor Dacoromaniei nordice, cu ie și fote, împodobite cu motive florale și geometrice stilizate. Pruncul Iisus înfășat până la brâu, poartă, la rându-i, cămașă ornamentată identic, pe piept și la gât (...). A doua miniatură Madona română este la fel de valoroasă ca și prima miniatură, dar de dimensiuni mai mici (110/67 mm). Ea împodobea una din filele de la începutul Mineiului prăznicar din anul 1726, aflându-se la sfârșitul textului lunii septembrie (f. 8v). Maria are chipul prelung, cu fruntea înaltă și ochii mari. Costumul ei, deosebit de cel al erminiei bizantine, este identic cu al primei miniaturi, dar este lucrat mai îngrijit. Veșmintele sunt largi, fota ajunge până la pământ, încât picioarele de-abia se văd. Atât cămașa dar mai ales fota sunt înfrumusețate cu motive florale și geometrice stilizate. Portretul Pruncului Iisus este mult mai reușit, Fiul Domnului purtând o cămașă lungă ornată identic. Întrucât primul portret al Pruncului nu a fost pe placul artistului, aceata l-a acoperit cu o bandă de hârtie, refăcând imaginea după chipul și asemănarea Mamei. Pruncul Iisus are mâinile îndreptate spre Mama Lui. Maria ține în mâna dreaptă – cu șase degete – un ram floral. Atât chenarul cât și cadrul ornamental din câmpul stâng al ilustrației sugerează un portret mai apropiat, situate într-un portal de casă țărănească ori biserică de lemn. În ambele reprezentări, rupând într-un fel cu tradiția ortodoxă a zugrăvirii, miniaturistul compune imaginea unei madone pământene, aceasta într-o vreme când visul, epistolia și minunile ei se împărțesc pretutindeni, dovedind credința nemărginită a românilor de pe aceste meleaguri în Maica Domnului. Deloc întâmplător, se povestea de pildă, că Sf. Andrei cel nebun pentru Hristos, fiind răpit în Rai, n-a văzut-o acolo pe Maica Domnului. Rămas cotrariat, a primit răspunsul: Maica Domnului este pe Pământ, printre credincioși, rugându-se și

ajutându-i în necazurile lor. Însă artisul o înfățișează nu ca pe o doamnă de curte voievodală, nici ca pe o nobilă din Ardeal, Rutenia sau Ucraina, nici măcar ca pe o jupâneasă distinsă, ci aievea unei femei obișnuite, îmbrăcate simplu și firesc, așa cum îi stă bine unei ființe pătrunse de sfințenie. Așadar, nu fastul baroc al epocii, ci stilul naiv dau valoare de excepție acestei miniaturi. Maria din Nazaret, reprezentată aievea unei femei române tânără și frumoasă, și Pruncul Iisus redat aievea unui blând cocon, descind parcă, în straiele lor evident populare din lumea Transilvaniei”[13].

Preotul Luca Muncăceanul dovedește prin miniaturile sale receptivitatea caldă a simplității țărănești pentru prezența lui Hristos și a Maicii Domnului, descinși în imaginile sale parcă din vechile colinde românești[14].

Cariera europeană a iei românești în arta plastică

Istoricul Ion Dumitriu-Snagov, cunoscând splendida carieră a iei românești în pictura modernă, intuiește valorea emblematică a Madonnei îmbrăcate în veșmânt popular în care se manifestă geniul plastic al unui străvechi popor credincios: „Sursă de inspiraţie a multor pictori, ia românească a avut o carieră internaţională. Henri Matisse (1869-1954) este pictorul francez care a făcut celebră ia românească. Pictura lui care o putem găsi astăzi în Muzeul Pompidou din Paris a devenit simbolul identităţii româneşti şi în mod particular a feminităţii româneşti. Matisse desăvârşeşte în aprilie 1940 „La Blouse Roumaine“, după o muncă asiduă de 6 luni şi de un lung proces de implicare. Fuziunea liniilor, culorile tari care se armonizau au creat un tablou care avea să aducă în atenţia lumii superba ie românească, pe care o purtaseră cu atâta mândrie reginele şi prinţesele Casei Regale a României”[15].

În aprilie 1940, după șase luni de elaborare plastică, Henri Matisse finaliza la Nissa celebra lucrare „La Blouse roumaine”,

---

[13] Florian DUDAȘ, *op. cit.*, p. 100-101.

[14] Mihai NEAMȚU, *Visul României Mari. Cărturari, farisei & țărani*, Iași, Edit. Doxologia, 2017, p. 77: „Evident, creștinismul nu se confundă cu lista lungă de superstiții pe care le găsim în paremiologia de limbă română. Dar simplitatea țărănească avea o duioasă receptivitate față de prezența lui Hristos”.

[15] *** *La blouse roumaine. Ia romînească în pictură*, disponibil la www.icr.ro/paris/ia-romaneasca-in-pictura.

începută în 1939 la Paris, și devenită ulterior simbolul unei mişcări artistice universale. Întreg procesul de elaborare a fost surprins de artist în 11 fotografii-document, expuse şi ele alături de pictură, la vernisajul de la Galeria Maeght din Paris. Una din sursele sale de inspirație pare să fi fost prietenia sa cu romîncele din Franţa: Elvira Popescu, Elena Văcărescu, Anna de Noailles şi Martha Bibescu. Tablourile cu tematică românească ale lui Matisse au fost inspirate direct de o colecție costume populare primite în dar de la pictorul român Theodor Pallady, cu care a fost legat printr-o îndelungată prietenie. Cei doi celebri pictori, Matisse și Pallady, s-au cunoscut în 1892 la Paris, în studioul lui Gustave Moreau, lucrând acolo împreuna cu Georges Rouault si Albert Marquet. Henri Matisse a refuzat să părăsească Franţa odată cu invazia hitleristă din 1940, considerând că este de datoria lui să rămână în ţara sa, în momentele de grea cumpănă. Așadar, celebrul tablou al lui Matisse nu reprezintă o simplă formă de priză exotică orientală ci oglindește și o formă de patriotism. Interesul lui Matisse pentru temele orientale a luat naștere în anii 1920, când acesta a început sa fie interesat de întrepătrunderea modelelor ornamentale. Această fascinație pentru modelele decorative se poate observa în aceste lucrări și-l va însoți pe Matisse până la sfârșitul vieții. Admirația celor doi pictori, Matisse și Pallady, pentru ia românească va face din aceasta un autentic *fashion icon*.

O mărturie contemporană feminină încearcă să redea aceste sensuri identitare, ale omului ca rezonator cosmic și istoric, cu povestea arhaică a neamului său și a locului său de sub cer: „Pentru mine, frumoasa mea ie româneasca nu este un fashion icon. Pentru mine, ia este un mod de a fi în contact cu poporul meu, cu poporul român, cu trecutul său, cu toate bunele și mai puțin plăcutele momente prin care a trecut, cu energia și identitatea lui. În ie se reflectă toate experiențele noastre de viață românească, tradițiile și cele mai profunde credințe din ADN-ul întregii noastre istorii. Ia mea mă reprezintă, așa cum cred că te reprezintă și pe tine. Prietenii mei știu cât de mult iubesc ia mea românească. Le port de ani de zile, la întâlniri de afaceri, evenimente sociale, nunți sau la ieșiri cu prietenii. Sunt frumoase, practice, le poți acomoda unor ținute extrem de variate, dar, în special, îmi dau sentimentul „de afi acasă”. Probabil că nu întâmplător rezonez cu vorbele prof. Pavel Panduru: „Atunci când o

femeie poartă hainele tradiționale ale poporului ei, ea poartă întregul cosmos”[16].

Designeri celebri precum Yves Saint Laurent, Jean Paul Gaultier, Kenzo sau Tom Ford, au folosit ia românească în prezentările lor, iar succesul a fost pe măsură. Exemplul acestora a fost urmat mai târziu de Oscar de la Renta, Agatha Ruiz de la Prada, Anna Sui sau Philippe Guilet, care au reinterpretat ia în maniera lor. Adrian Oianu, Dorin Negrău, Corina Vlădescu sau Ingrid Vlasov sunt câțiva dintre designerii români care au folosit ia în colecțiile lor. În anul 2013, o comunitate online românească, intitulată La Blouse Roumaine, a născut mişcarea prin care ziua de 24 iunie, când este sărbătoarea Sânzienelor, a devenit Ziua Universală a Iei.

3. Alegoria României politice îmbrăcată în ie

De-a lungul timpului, ia țărănească și celelate piese de port popular au fost purtate de reginele Romaniei, Elisabeta și Maria, dar și de alte femei nobile. Dacă în prezent ia a devenit o sursă de inspirație pentru designeri de modă, după ce odinioară ea a reprezentat o atracție pentru artiștii plastici.

Constantin Daniel Rosenthal (1820-1851) a imortalizat-o pe Maria Rosetti, în „România revoluționară”, îmbrăcată cu ie. În spatele acestui portret alegoric al națiunii române, realizat la Paris în 1850, se afla o englezoaică, românizată prin căsătoria ei cu C.A. Rosetti, devenită prima ziaristă din țară. Constantin Daniel Rosenthal a fost un pictor și revoluționar român de etnie evreiască, născut la Budapesta într-o familie de negustori, implicat în mișcarea de trezire națională aflată la originea revoluției pașoptiste, convertit la creștinism în 1847 sub numele de Constantin. Tabloul său, *România Revoluţionară*, a fost pictat la Paris, unde Rosenthal s-a alăturat revoluţionarilor români în exil după înăbușirea mișcării de la 1848 din Ţara Românească. El este o reprezentare alegorică a idealurilor sociale şi naţionale pe care multe popoare europene le împărtăşeau la mijlocul secolului XIX. Maria Rosetti este reprezentată bust în prim plan, cu tricolorul în mâna dreaptă și hangerul în stânga. Căsătorită

[16] Ana BODAPROSTE, *Poveste cu ia românească și Henri Matisse*, alexandra-coman.squarespace.com/simboluri-si-traditii/ia-romaneasca-si-henri-matisse.

cu C.A. Rosetti, prietenul lui Rosenthal din vremea studiilor la Viena, Maria Rosetti, născută Grant, avea un temperament romantic, mediteranean, în ciuda originii sale scoțiene. Ea a jucat un rol important în eliberarea revoluționarilor români, luați prizonierii de către turci, devenind astfel un simbol al mişcării revoluţionare din Ţara Românească. Dedicată și plină de energie, ea a fost o sursă de inspirație și un simbol al mișcării revoluționare din Țara Românească. Lucrarea o înfățișează în costumul popular românesc în care se deghizase pentru a urmări vasul care transporta revoluționarii români. Poza plină de patos este caracteristică compoziţiilor romantice care l-au inspirat pe Rosenthal. Cămașa feminină românească apare în operele lui Camil Ressu, Ion Theodorescu-Sion, Francisc Șirato sau Nicolae Tonitza, în numeroase reprezentări legate de satul și ţăranul român. Ia românească ca element principal al portului etnic este asfel valorizată simbolic în definirea iconică/imagologică a identităţii naţionale moderne. Evenimente istorice importante pentru formarea statului român precum revoluția de la 1848 și Unirea pricipatelor române din 1859 au beneficiat de imaginea alegoriilor feminine înveșmânate în port popular, purtătoare de drapel, după modelul franțuzesc: Constantin Daniel Rosenthal (1820-1851) sau Theodor Aman (1831-1891) au făcut din ia românească simbolul României revoluţionare de la 1848 sau a României unite din 1859. De asemenea, Gheorghe Tattarescu (1820-1894), pictor neoclasic și revoluţionar pașoptist, folosește și el ia românească pentru o reprezentare alegorică și idilică a identităţii naţionale.

Registrul rural deci, și tema iei românești sunt prezente în lucrările pictorilor români din a doua jumătate a secolului XIX și până la sfârșitul perioadei interbelice, concentrându-se la curentele culturale ale epocii (semănătorism, poporanism, tradiţionalism) cu o viziune mai realistă, îndepărtată de viziunea romantică și de abordarea idilică a lumii rurale românești. Dintre cei mai reprezentativi se cuvine să-i menționăm pe Nicolae Grigorescu, Nicolae Vermont, Tonitza, Ștefan Dimitrescu, Camil Ressu, Ion Theodorescu-Sion.

4. Figurarea feminină a corpului națiunii[17] și imagologia religioasă

În ziua de 10 mai 1920, 6 fete de la orfelinatul Radu-Vodă i-au oferit regelui Ferdinand I un *buzdugan / sceptru din aur*, împodobit cu pietre prețioase. Acesta a fost cumpărat prin subscripție publică și marcat cu inscripția: „Regelui Ferdinand I, regele tuturor românilor dându-i-se acest buzdugan de către poporul său ca răsplată pentru vrednicia și buna conducere a țării în anii 1916-1919”. Regele Ferdinand a precizat că primește emoționat „darul”, care a fost purtat în trecut și de voievozii Țărilor Române. Pe acest buzdugan, în partea superioară, sunt reprezentate patru statuete de țărănci în costume naționale. Ele reprezintă România (Regatul vechi), Transilvania, Basarabia și Bucovina. În vârful buzduganului se regăsește capul acvilei cruciate[18]. Sceptrul regelui Ferdinand a fost realizat în aur și argint după proiectul pictorului Costin Petrescu, artist preferat al Casei Regale, cel care a conceput scenariul și scenografia ceremoniilor de încoronare de la Alba Iulia, din 1922. Cele patru tinere în port popular reprezintă noile provincii alături de România reîntregită. Lucrătura și pietrele prețioase reflectă designul coroanei reginei Maria și al mantiilor regale, concepute de același artist. Deloc întâmplător, imaginile și simbolurile acestui sceptru au fost alese să ilustreze volumul istoricului Lucian Boia, dedicat Marii Uniri[19], unde se propune o cale europeană de abordare a istoriei în pofida tentației de a reîncălzi la nesfârșit vechiul discurs naționalist.

Ceaușescu însuși, care în perioada megalomană a cultului personalității se considera un urmaș apoteotic al voievozilor, și-a dorit un simbol al puterii, o copie după sceptrul Regelui Ferdinand I, fără însemnele regalității, înlocuite cu semnele Partidului Comunist Român. Sceptrul a fost înmânat de Ștefan Voitec, președintele Marii

---

[17] Pentru iconografia alegoriilor feminine ale națiunii și originea lor antică și medievală a simbolisticii lor, vezi Alberto Mario BANTI, *L' onore della nazione. Identita sessuali e violenza nel nazionalismo europeo dal XVIII secolo alla Grande Guerra*, Torino, Einaudi, 2005, cap. I: Allegorie femminili della nazione, p. 3-33.

[18] https://ro.wikipedia.org/wiki/Sceptru.

[19] Lucian Boia, *În jurul Marii Uniri de la 1918. Națiuni, frontiere, minorități*, București, Edit. Humanitas, 2017.

Adunări Naționale, la data de 28 martie 1974. Cu această ocazie, Salvador Dali i-a trimis o telegramă cu următorul conținut ironic: *„Apreciez profund actul dumneavoastră istoric de instituire a sceptrului prezidențial”*, publicată de ziarul Scânteia la 4 aprilie 1974. Telegrama celebrului pictor era o ironie la adresa lui Ceaușescu, primul președinte de republică cu sceptru regal, dispărut în tumultul zilei de 22 decembrie 1989. Figurile feminine fuseseră eliminate de pe sceptru, puterea intrând din nou în zodia masculinității feroce, reprezentate de seceră și ciocan.

Reprezentarea alegorică a corpului națiunii prin figuri feminine are deja o lungă carieră europeană valorizând iconologic vechi reprezentări de sorginte sacră, așa cum a demonstrat impecabil istoricul Alexandru-Florin Platon în cercetarea sa dedicată corpului politic al națiunii și tendinței de sacralizare a acestuia prin transfer simbolic dinspre elementele corpului scramental ori trupului mistic al Bisericii:

Ca parte a „corpului politic” (ulterior, identic cu acesta), monarhul contribuise (în Franța) și la „figurarea” acestui corp, cu alte cuvinte, îi conferise o „față”. Înlocuirea acestui „chip” cu un altul nu s-a făcut, după 1789, imediat și, mai ales, nu fără dificultăți și tatonări succesive. Cum putea fi „întruchipat” un „corp”, evocat printr-o reprezentare politică (Adunarea Națională), dotată cu o multiplicitate de „fețe”, care se succedau neîncetat, prin „regenerarea” periodică a unei părți a membrilor ei? Într-o primă instanță, după abolirea monarhiei, Adunarea a optat (în august 1792) pentru o personificare feminină a noii Republici. Foarte repede, însă, după numai un an, cu prilejul primei aniversări a căderii monarhiei (august 1793), emblema a fost schimbată, fiind înlocuită cu o statuie de dimensiuni colosale, simbolizând Poporul, înarmat cu ghioaga lui Hercule. În noiembrie, același an, eroul grec a devenit, ca urmare a contribuției esențiale a lui Jean-Louis David, care avusese ideea, personificarea oficială a poporului francez, dar numai pentru scurt timp, fiind până la urmă înlocuit cu alegorizări feminine. Acestea din urmă au ipostaziat, începând de atunci, noua comunitate națională franceză, modelul ajungând să fie, în secolul al XIX-lea, unul european. Figurarea feminină a „corpului națiunii” a suscitat interperetări diferite. Unii au considerat că inversiunea iconografiei

exclusiv masculine prin care Vechiul Regim ilustrase încarnarea puterii a continuat să sugereze, de fapt, locul ei „gol”, deoarcece feminitatea constituia, din punct de vedere politic, la cumpăna dintre secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, una din expresiile alterității totale. Nici Revoluția franceză, nici regimurile care i-au succedat nu au recunoscut femeilor vreun drept de reprezentare (rezervat numai masculinității). Potrivit altor interpretări, menirea simbolică a acestor figuri era de a reprezenta valorile ancestrale și durabile ale „țării”, permanența comunității, așezată sub semnul unei feminități „materne”, telurice și fecunde. Valorile normative, în schimb, erau cele imediate, destinate să dirijeze conduitele colective, erau, esențialmente, tipic masculine și, de fapt, acestea contau.

Tot atât de bine, însă, ni se pare că figurările feminine ale națiunii ar putea fi interpretate ca translarea în modernitate a unei imagini foarte vechi sau ca o metamorfoză a unui topos religios: cel al „Bisericii-mamă” sau al Fecioarei, care își ocrotește și adăpostește („la sânul ei”) fiii. Este o ipoteză cu atât mai demnă de atenție cu cât națiunea – așa cum am spus mai sus – pare a fi încorporat numerose valori religioase, care au generat un atașament față de această comunitate la fel de puternic ca cel al credinței: cu alte cuvinte, unul cvasi-religios”[20].

Concluzii

Trecând prin caruselul istoriei moderne a națiunii române, care a avut nevoie de simboluri și mărci identitare, înțelegem acum mai bine, după această prezentare succintă a carierei plastice a iei românești în arta românească și europeană, emoția și imensul potențial simbolic al reprezentării Madonna romena, într-un moment geopolitic important, după căderea comunismului și revenirea României în Europa națiunilor de veche și nobilă tradiție creștină.

[20] Alexandru-Florin PLATON, *„Corpul politic” în cultura europeană. Din Evul mediu până în epoca modernă*, Iași, Edit. Polirom, 2017, p. 269-270.

I. DUMITRIU-SNAGOV

MONUMENTA ROMANIAE VATICANA

Manuscrise — Documente — Hărți

Manoscritti — Documenti — Carte

REGIA AUTONOMĂ „MONITORUL OFICIAL"

1996

MONUMENTA ROMANIAE VATICANA
MADONA ROMÂNĂ
150L
ROMÂNIA
1996
costan

Henri Matisse, *La Blouse Roumaine*, 1940,
Musée National d'Art Moderne, Paris.

Theodor Aman, Unirea Principatelor, 1859,
Muzeul național de artă, București.

România Revoluţionară, **Constantin Daniel Rosenthal** (Budapesta, 1820-1851), ulei pe pânză, 78,5 x 63,5 cm.

Ilustrată maximă „Sceptrul Regelui Ferdinand I – detaliu”.
În prim plan, statueta ţărăncii din Basarabia.

Maria Constantinescu, Maica Domnului torcând în veșminte populare, pictură pe sticlă.

Bibliografie:

1. BANTI, Alberto Mario, *L' onore della nazione. Identita sessuali e violenza nel nazionalismo europeo dal XVIII secolo alla Grande Guerra*, Torino, Einaudi, 2005.
2. BODAPROSTE, Ana, *Poveste cu ia românească și Henri Matisse*, alexandra-coman.squarespace.com/simboluri-si-traditii/ia-romaneasca-si-henri-matisse.
3. BOIA, Lucian, *În jurul Marii Uniri de la 1918. Națiuni, frontiere, minorități*, București, Edit. Humanitas, 2017.
4. CRISTEA, Avram, NICOLAE, Jan (eds.), *Creștinismul popular între teologie și etnologie*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2007.
5. CUISENIER, Jean, *Memoria Carpaților. România milenară: o privire interioară*, trad. Ioan Curșeu și Ștefana Pop, Cluj-Napoca, Edit. Echinox, 2002.
6. DUDAȘ, Florian, *Memoria vechilor cărți românești. Însemnări de*

demult, Oradea, 1990.
7. IDEM, *Misterioasa miniatură „Madona română” din Biblioteca Vaticanului*, Oradea, 1997.
8. IDEM, *Vechile manuscrise românești din Țara Bihorului*, vol. 1: Începuturile și biruința scrisului românesc, Oradea, Biblioteca revistei Familia, 2007.
9. DUMITRAN, Ana, *Fecioarele înlăcrimate ale Transilvaniei*, Alba Iulia, Edit. Altip, 2011.
10. DUMITRIU-SNAGOV, Ion, „Comori de artă românească la Muzeul Vatican. „Madona” cu ie”, în *Magazin istoric anul XIX*, 10/1985.
11. IDEM, Ion, *Monumenta Romaniae Vaticana*. Manoscritti-Documenti-Carte / Manuscripts-Documents-Maps. Catalogo della mostra, Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1996.
12. HEITMANN, Klaus, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic germanic 1775-1918*, trad. Dumitru Hîncu, ediția a II-a, Iași, Edit. Polirom, 2014.
13. *** *La blouse roumaine. Ia romînească în pictură*, disponibil la www.icr.ro/paris/ia-romaneasca-in-pictura.
14. NEAMȚU, Mihai, *Visul României Mari. cărturari, farisei & țărani*, Iași, Edit. Doxologia, 2017.
15. PAPUC, Ion, *Ce merităm*, București, Edit. Mica Valahie, 2017.
16. IDEM, *Povestea Maicii Domnului*, ilustrații de Maria Pillat-Brateș, cuvânt înainte de Monica Pillat, București, Edit. Humanitas, 2014.
17. PINTILIE, Nicolae, *Ie și Liturghie – o cale de secole spre ființa poporului român*, disponibil la https://doxologia.ro/cuvinte-cheie/ie-liturghie (accesat la 04.05.2018).
18. PLATON, Alexandru-Florin, *„Corpul politic” în cultura europeană. Din Evul mediu până în epoca modernă*, Iași, Edit. Polirom, 2017.

"UNION" AND "NATIONALISM" IN THE SLAV SAINTS' IMAGES OF THE BULGARIAN REVIVAL

Tatyana IVANOVA*

Abstract: One of the new themes appeared in the iconography of the Bulgarian Revival (18-19th centuries) is a compact group (the lowest register in the mural paintings of the naos) of Slav saints: Bulgarian, Russian, Serbian and others, who substituted many of the Roman, Byzantine and other saints whose images were typical for the Byzantine and the Post-Byzantine period. From the beginning of the study of this subject the Bulgarian saints images were considered one of the "national" ideas – a visual propaganda for the Liberation of the Bulgarian nation and for Bulgarian independent church. According another opinion, the images of the Bulgarian saints were interpreted in a more general and ecclesiastical context – they were depicted among the Slav saints – an expression of the Pan-Slavism. These are the main directions of the paper: is the "nationalism" of the Bulgarians or the "union" of all Slavs the main meaning in the saints images of the Bulgarian Revival. The answers are in the context: the spirit of the epoch, the personalities of the icon-painters, the donors and the ideological and graphical sources of the images like the *Stemmatographia* of Hristofor Zhefarovich (1741).

Keywords: Union, Nationalism, Slav saints, iconography, Bulgarian Revival

Introduction

The period of the Bulgarian National revival extends into chronological frameworks from the second half of the 18th century to the second half of the 19th century. Most of the historians define the beginning of the period with the writing of the *Slavonic-Bulgarian*

* Professor, "St. Kliment Ohridski" University (Department of Theology), Sofia, Bulgaria

History (1762) by fr. Paisius of Hilendar[1]. The liberation of Bulgaria from the Ottoman rule (1878) is considered the end of the period[2]. The beginning and the end of the period suggest what its nature is. The spiritual awakening is related to an *update* (memento) of the glorious past of the Bulgarians as Bulgarian people but also as Christian people who want the liberation of their nation and religion. Changes in the cultural and spiritual spheres are in two main directions: the new Bulgarian educational movement and the struggle for Bulgarian independent church. The Revival has reflected in all spheres of socio-economic, political and cultural life. The Christian art has changed at an ideological, iconographic and stylistic level.

Among the new phenomena in the art of the period is the appearance of a register of Slav saints: Bulgarian, Russian, Serbian and others, who have substituted many of the Roman, Byzantine and other very important saints images, typical for the Byzantine and Post-Byzantine period. The selection of these saints is not accidental. It represents the resistance/opposition of the Orthodox Slavs against Islam at all levels: saint rulers, saints in the clergy, warrior-saints, saints in laity, many of them martyrs of the Ottoman domination. Among them are dignified Bulgarian saints, ascetics and men of letters, who are an update and a testimony of Christianity in our lands.

The cult of this group has been known in Mount Athos since 14th-15th century, from where it spread in Moscow Russia and has become a subject of veneration after its placement in the Great Reading Menaions[3]. Thus they became common for 18th century monuments in Serbia and in Mount Athos, and in the 19th century they occupied the lowest area in the Renaissance/Revival churches in Bulgaria[4].

---

[1] Иван Шишманов, "Увод в историята на Българското възраждане" – in Иван Шишманов, Кирил Топалов (eds.), *Избрани трудове*, София, Унив. изд. "Св. Климент Охридски", 2012, p. 35.

[2] Николай Генчев, *Българското възраждане*, София, Изток-Запад, 2010, p. 14-15.

[3] Александър Куюмджиев, *Стенописите в главната църква на Рилския манастир*, София, Академично издателство "Проф. Марин Дринов", 2014, p. 338.

[4] *Ibidem*.

The meaning of their appearance as a group in the Bulgarian monuments of the Renaissance has been defined more than once.

There are two main interpretations of the signification of this subject. According to the first one the *Bulgarian saints* are one of the so-called *patriotic themes*[5] in our church art. They are related to the national identity and the religious and political struggle against the Turks[6]. The second interpretation is based on the Pan-Slavism. Bulgarian saints are painted in a group with other Slav saints because of their common history of Slav Christians[7] and mission to defend Orthodox Christianity[8]. The Balkan Christian peoples did not have state borders at that time, the national origins of the saints were not as important in ethnic aspect, but in their common religious context[9]. Therefore, the formed group of Slav saints, composed of personalities of different nationality but with the same faith, is interpreted as a *pantheon* of Orthodoxy in its religious struggle[10]. It is not accidental that Krastyo Miatev emphasizes that "the consciousness for union of the Slav peoples has been reflected in the painting of the images of Bulgarian, Russian and Serbian saints as deserved workers of a common Orthodox Slav church."[11]

[5] Асен Василиев, *Социални и патриотични теми в старото българско изкуство*, София, Български художник, 1973, p. 6-7.

[6] Асен Василиев, *Български светци в изобразителното изкуство*, София, ДИ "Септември", 1987, p. 7.

[7] Панайот Карагьозов, *Славянските свети мъченици. Светост и канонизация; Хронология и типология; Критика и апология на славянското мъченичество*, София, Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 2006, p. 5 etc.

[8] П. Карагьозов, *Славянските свети…*, p. 21.

[9] А. Куюмджиев, *Стенописите в главната…*, p. 338.

[10] Маню Стоянов, "Български светии и мъченици от епохата на турското владичество", in Нестор, епископ Смоленски (ed.), *Църквата и съпротивата на българския народ срещу османското иго*, София, Синодално издателство, 1981, p. 168.

[11] Христо Ангелов, Георги Стойков, Кръстьо Миятев, *Рилският манастир: История, Архитектура, Резби, Стенопис*, София, БАН, 1957, p. 54.

Slav saints depicted during the Bulgarian revival

The Slav saints depicted in the frescoes of the churches during the Bulgarian Revival are Bulgarian, Serbian, Russian and other representatives of the secular and ecclesiastical elite, as well as laymen and martyrs opposing Islam, prominent writers and ascetics. Among them are St. John of Rila, St. tsar Boris-Michael, St. Michael the Bulgarian Warrior, St. George the New of Sofia, St. Nikola the New of Sofia, St. Theophilact, St. Ephraim the Serbian, St. Clement of Ohrid, St. Naum of Ohrid, The seven saints, St. Cyril and Methodius of Moravia (named in the frescoes *The Bulgarian enlighteners*) St. Sava the Serbian, St. David the Bulgarian tsar, St. prince Lazar, St. Stephen Shchrilyanovich, St. Kozma Zografski, St. Pimen Zografski, St. Euthymius, Patriarch of Turnovo, St. Theodosius of Turnovo, St. Gabriel Lesnovski, St. Prohor Pshinsky, St. Onufriy Gabrovski, St. Dimitry of Rostov, St. Theodosius Pechersky, St. Boris and St. Gleb and many others.

The listed names represent brightened personalities from the Middle Ages to the Revival. They are a testimony of the validation and development of their cult through the Bulgarian revival as well as of the use of their images in the national liberation movement and the struggle for an independent Bulgarian church. The enslaved Bulgarians have *glorious examples* on the walls of the temples to follow. A substantial group of images are the Bulgarian saints-warriors, Slav saints-warriors revolted against Islam, who are venerated as saints, but also as national heroes[12].

The Bulgarian list of images contains also the so called *Bulgarisation of saints*[13]. Together with St. John of Rila, St. Euthymius, Patriarch of Turnovo, St. Tsar Boris, there are the *made (rendered) Bulgarian saints* who were not born in the Bulgarian lands but resided here during their lifetime or after the translation of their relics or accidently or not it was *made a mistake* with their place of birth. Such

[12] П. Карагьозов, *Славянските свети*…, p. 224.

[13] Иванка Гергова, "Побългаряване' на светци", in *Старобългарска литература*, no. 48/2013, p. 219-229.

are the cases of St. George the New of Ioannina[14], St. Nikola the New, St. Parascheva, called *Bulgarian*. Because of the great contribution of St. Cyril and Methodius for the Bulgarian people, they are called *Bulgarian enlighteners* and they were *made* of Bulgarian origin[15]. In the same *situation* were many other *Bulgarian* saints.

The most frequently painted Eastern Slav saint during the Bulgarian Revival is the author of the popular lifes of the saints - St. Demetrius Rostovski[16]. Then St. Theodosius Pescherski - the founder of the Kievo-Pecher Lavra, from where old-printed books of liturgical literature come, and last but not least, St. Boris and St. Gleb as the first Russian saints, a model of the Russian princely and warlike holiness[17]. The appearance of the other saints - St. Princess Olga, St. Prince Vsevolod Pskovski, St. Prince Igor Kievanski, St. Arsenius of Tversky, St. Tzarevich Dimitriy (Moskovsky) is a phenomenon in the work of Nikola Obrazopisov, explicable with the influence of the *Lifes of the Saints* by Dimitriy Rostovsky[18]. In the late Revival painting, after the Liberation, the appearance of St. Alexander Nevsky is quite natural.

In the Bulgarian Revival frescoes a group of images of Serbian kings appears. Especially venerated and depicted is St. King Stefan Milutin, whose relics are located in Sofia[19]. The cult of Serbian rulers has a long history since 1295 when the Serbian autocephalous church was established[20]. Their appearance in frescoes is due to the fact that all Serbian medieval kings, except Stefan Dusan, were canonized[21]. After

---

[14] Иванка Гергова, "Българският" св. Георги Нови Янински", in Константин Косев (ed.), *Традиция, приемственост, новаторство. Сборник в памет на Петър Динеков*, София, Академично издателство "Проф. Марин Дринов", 2001, p. 485-491; И. Гергова, "Побългаряване' на светци"…, p. 224.

[15] И. Гергова, "Побългаряване' на светци"..., p. 220-221.

[16] Илияна Чекова, "Изображения на източнославянски светци в български храмове през Средновековието и Възраждането", in *Старобългарска литература*, no. 48/2013, p. 302.

[17] *Ibidem*.

[18] *Ibidem.*

[19] Иванка Гергова, "Култът към св. крал Милутин "Софийски" в България", in *Проблеми на изкуството*, no. 4/2000, p. 10-18.

[20] А. Куюмджиев, *Стенописите в главната*…, p. 338.

[21] *Ibidem.*

the renewal of the Serbian Patriarchate of Peć (1557), the worship of the Serbian kings was popularized and expanded[22]. Saints and rulers of the Nemanichs dynasty related to the Patriarchate, and the new cults devoted to the last Serbian despots, were gradually processed in the 18th century and found expression in Hristofor Zhefarovich‘s *Stemmatographia* (1741)[23].

The study of the Revival frescoes of the Serbian kings proves the use of this source by the Bulgarian icon-painters.

Some sources and graphical models

The writing of Slavonic-Bulgarian History (1762) by Paisius of Hilendar is an event of such importance to the Bulgarian people and the Orthodox belief that it is perceived by the researchers as the beginning of the Bulgarian revival. Paisius' history contains the names of 58 Bulgarian saints, as fr. Paisius says.:

> "I searched in all the monasteries of Mount Athos where there are old Bulgarian books and royal diplomas, as well as in many places in Bulgaria, where many old Bulgarian books are found... here I wrote briefly... so that all Bulgarians know how many saints they have of the Bulgarian origin... 58, so many I have found."[24]

Soon after the writing of the Paisius' history the list of Bulgarian saints was illustrated in the monasteries of Hilendar and Zograph[25]. Among the many sources used by fr. Paisius was the *Stemmatographia* of Hristofor Zhefarovich[26].

---

[22] *Ibidem.*

[23] А. Куюмджиев, *Стенописите в главната…*, p. 339. See the edition online: http://macedonia.kroraina.com/hzh/gal/index.html About Hristofor Zhefarovich see: Емануел Мутафов, "Къде е учил живопис Христофор Жефарович?", in *Годишник на Софийски Университет, Център за славяно-византийски проучвания* "*Проф. Иван Дуйчев*", no. 90 (9)/2000, p. 411-422.

[24] Паисий Хилендарски, *История славяно-българска* (Йордан Иванов ed.), София, Държавна печатница, 1914, p. 84.

[25] И. Гергова, "Агиографската концепция…", p. 235.

[26] И. Гергова, "Побългаряване' на светци"..., p. 222.

In 1741, when the jurisdiction of Patriarch Arseni IV Jovanovic Shakabent over the whole of Illyria was confirmed, Hristofor Zhefarovich published his Stematography in connection with this[27]. Created for the Serbian Church's political objectives in the Austrian Empire, it was reprinted three times and it quickly gained immense popularity. *Stemmatographia* has the character of a political booklet that shows the significance and extension of Arsenius IV's power given by Austro-Hungary as part of its territorial aspirations in the Balkans[28]. The images of the Slav saints of *Stemmatographia* speak in a visual language the political ideas in Serbia in the 18th century, adding not only the national but also the general Christian sense of the plans of Arsenius IV, aspiring to a unified Orthodox civilization in the Balkans, in which the national characteristics are not in contradiction[29]. Their appearance is in order to show and confirm the Slav Orthodox significance of the Patriarchate, since Arsenius is the archbishop of all Serbs, Bulgarians and other southern Slav peoples[30].

Stemmatographia is an edition in which is placed also the Bulgarian coat of arms and Bulgaria is mentioned as a part of the Slav Brotherhood in the Balkans[31]. That is why the pan-Slavic purpose of its use is clear - Balkan Christians are perceived as part of an Orthodox Slav Brotherhood, which is a successor of the great spirituality of Byzantium and which, regardless of the territorial ambitions of the individual church hierarchs, opposes the assimilation processes[32]. In this sense, the *Stemmatographia* became very popular and spread as a model for the depiction of the South Slav saints as soon as it was published in 1741[33].

In the *Stemmatographia* are depicted Bulgarian and Serbian saints together, as well as the national emblems of various Slav, Balkan and

[27] А. Куюмджиев, *Стенописите в главната…*, p. 339.
[28] *Ibidem.*
[29] *Ibidem.*
[30] Христофор Жефарович, Тома Месмер, *Стематография*, *Изображение оружий илирических* (Динко Давидов ed., 1972), 1741, f. 17. http://macedonia.kroraina.com/hzh/gal/index.html
[31] *Ibidem*, f. 26, 36.
[32] А. Куюмджиев, *Стенописите в главната…*, p. 342.
[33] *Ibidem.*

other people, including Russia[34]. But East Slav saints are missing there. For the images of Dimitriy Rostovsky, Theodosius Pechersky and Antonius Pechersky, our revival iconographers have probably used books brought from Russia.

Henceforth, *Stemmatographia* will be used as a graphical model, always bearing a similarly politicized sense. It is included in hermeneias and gradually becomes a basic manual for the depictions of the Slav saints among the icon-painters from Serbia, Mount Athos, and later in Bulgaria and Macedonia[35].

It is difficult to determine when did this book appear in Bulgaria, but its engravings were used in Bulgaria until 1870-1878 because by that means they replace the ideas of an independent Bulgarian church and state[36]. Certain editions of the book are known in Bulgaria, and images inspired by it are found in different places, but it appears to be very popular among the Samokov's iconographers, who used it as a supplement to the Dionysius's *Hermeneia* (1730-1734)[37]. It became their manual in the early 19th century, and the series of examples in which it was applied show that Samokov has the most lasting interest in the Serbian saints[38].

A copy of the *Stemmatographia* was owned by Yoan Ikonopisets, who later passed it to his son Nikola Obrazopisov[39].

Nikola Obrazopisov is one of the Bulgarian icon-painters patriots - fighters for the use of Bulgarian language in the church service and for the Bulgarian Independent Church[40]. It was not on occasion that he himself has changed his father's name Ikonopisets to Obrazopisets (From the Greek *εικών* – to the *obraz* in Bulgarian). He is one of the emblematic personalities of the late Bulgarian revival. Born in 1829, he

---

[34] Христофор Жефарович, Тома Месмер, *Стематография*..., f. 2-111.
[35] А. Куюмджиев, *Стенописите в главната*…, p. 343.
[36] *Ibidem.*
[37] *Ibidem.*
[38] *Ibidem.*
[39] И. Гергова, "Агиографската концепция…", p. 236.
[40] Иван Патев, "Лист на Никола Йованович Образописов: „за изображение на церква славянски светии", in *Годишник на Софийски Университет, Център за слаавяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев*", no. 98 (17)/2013, p. 62.

studied painting at his father until his father died in 1854. From 1863 to 1899 he performed the wall paintings in more than 20 churches, alone or with his assistants Hristo Zahariev, Dimitar Hristov and Kosta Gerov[41].

By heritage, the painter had a handwritten hermeneia, translated from Greek by Yoan Konstantinovich, a doctor from Ianina, living in Samokov[42]. The date of the hermeneia is 25 November 1831[43]. On the back of the hermeneia is the name of Nikola Jovanovic Obrazopisov[44]. Yoan Ikonopisets wrote in two places in it - the front cover and leaves 13b-14a the names and descriptions of the saints, whose engravings are found in Hristofor Zhefarovich's *Stemmatographia*[45].

The big hermeneia, written by Yoan Konstantinovich, complemented by Yoan Ikonopisets, was continued by Nikola Obrazopisov. As Ivan Patev notes, "the most interesting and unique part of the hermeneia is written by the hand of Nikola Obrazopisov (f. 114-118) and represents the *Bulgarian saints*"[46]. These are the names, the descriptions and, in some cases, the lives of 44 Bulgarian saints found by the Samokov painter in a variety of sources and listed in the book "a symbol of his creativity and life"[47].

An even more interesting testimony of his contribution to the subject under consideration is a separate leaflet (Samokov History Museum, Inv. Mus., Fr., 9) with *The Aerial Tollboths* and *The Church of the Slav Saints*[48] by months.

---

[41] И. Гергова, "Агиографската концепция…", p. 235; Асен Василиев, *Български възрожденски майстори*, София, Наука и изкуство, 1965, p. 448-458; Боряна Христова, Аксиния Джурова, Вася Велинова, *Опис на славянските ръкописи от Центъра за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев" към СУ „Св. Климент Охридски" 14-19 век*, София, Унив. изд. "Св. Климент Охридски", 2000, no. 40, p. 131-134.

[42] И. Патев, "Лист на Никола…", p. 63.

[43] *Ibidem.*

[44] *Ibidem.*

[45] И. Гергова, "Агиографската концепция…", p. 236.

[46] И. Патев, "Лист на Никола…", p. 63.

[47] *Ibidem.*

[48] The definition is written on the leaflet by the son of Nikola Obrazopisov – Boris Oprazopisov.

According to Ivan Patev, the analysis of the names of Slav saints listed, about 111 Bulgarian, Serbian, Macedonian, Russian, Czech and Greater Moravians, is borrowed from the Bulgarian Revival popular calendar of Eneo Karpachev of Kalofer (1867)[49]. To the saints of the calendar, Nikola Obrazopisov adds 30 saints from another sources[50].

Among all the saints, I will pay attention to the four who most accurately express the meaning and content of the life work of Nikola Obrazopisov. In the names he collected, he placed St. Kostadin (Constantine) of Sofia (tortured by the Turks around 1844) and St. Simeon of Sofia (killed by the Turks in 1737)[51]. Both victims of the Turks were not officially recognized as saints, but local cults existed there in Sofia[52]. Nicola Obrazopisov wrote what he had learned about them from the citizens of Sofia.

In the list are placed two archbishops related to the struggle for an independent church - Avxentiy Veleshki and Paisii Plovdivski. For the second one he writes: "Some people say he was a Greek, but he fought for the Bulgarian righteousness as a Bulgarian: they rejected the spiritual Greek yoke." [53]

Clearly, the selection of saints by Nikola Obrazopisov is evident - personalities who have a direct relation to the national and ecclesial independence of the Bulgarian people. And added to the Slav saints of Hristofor Zhefarovich's *Stemmatographia*, his *Church of the Slav Saints* also acquired a Pan-Slavic ideas.

The already mentioned leaflet is the model used by Nikola Obrazopisov in the painting of 36 Slav, mostly Bulgarian saints in the Assumption Church, Saparevo, Dupnitsa (1881)[54].

---

[49] И. Патев, "Лист на Никола…", p. 63.
[50] *Ibidem*.
[51] И. Гергова, "Агиографската концепция…", p. 236-237; И. Патев, "Лист на Никола…", p. 65.
[52] *Ibidem*.
[53] И. Гергова, "Агиографската концепция…", p. 237.
[54] И. Патев, "Лист на Никола…", p. 64-65.

Slav saints mural paintings from the Bulgarian Revival

The churches of the Bulgarian Revival, which contain images of the Slav saints, are numerous. Samokov's iconographers[55] are the most active in this direction.

After the appearance of the saints listed in Paisius' history in the Hilendar and Zograph Monasteries, later Samokov's icon-painters Dimitar and Zahari Hristovi and other representatives create impressive galleries of Bulgarian saints in the Rila, Troyan, Preobrazhenski Monasteries. The churches and chapels of these important Bulgarian monasteries became a model for the later icon-painters.

The register of Slav saints is depicted repeatedly in the Rila Monastery Complex. A union of Slav saints can be seen, for example, already in 1824 in the chapel *St. John the Theologian*, where St. Sava the Serbian, Dmitriy Rostovsky and Teodosii Pechersky were added to the most revered anachorites[56].

In the main church of Rila Monastery, all figures are painted by Dimitar Hristov and his son Zafir and completed in 1844[57]. Among them are the holy images of: St. David Tsar Bulgarian, St. Stefan the First-Crowned and St. Teoctist, Stefan Nemanja-Simeon, Sava Archbishop of Serbia, marked as 1st, St. Metodius Archbishop of Moravia, St. Naum the Wonderworker, St. Nicodemus Mirootchets, St. Queen Anna, called Anastasia, St. Queen Elena, St. Vladislav King Serbian, The Young King Uroch Nemanich, St. John-Vladimir Mirootchets, St. Stefan Shcrilyanovich, St. Prince Lazar Serbian and King Milutin Mirotochez in Sofia. The model of the group containing predominantly Serbian saints located in the southwest of the naos is the Hristofor Zhefarovich's *Stemmatographia*[58].

---

[55] Samokov art school is one of the new Bulgarian revival schools. It was founded in the end of 18th century by Hristo Dimitrov.

[56] Елена Генова, *Второ поколение зографи от Самоковската живописна школа. Димитър Христов Зограф, Йоан Николов Иконописец, Костадин Петрович Вальов*, София, Омофор, 2012, p. 31-36.

[57] А. Куюмджиев, *Стенописите в главната*…, p. 343-345.

[58] *Ibidem*, p. 338.

In 1845 in the narthex of the Rila chapel *St. Archangels*, again the same icon-painters paint a whole gallery of Bulgarian and *Bulgarian made* Neo-Martyrs[59]. Alexander Kuyumdzhiev suggests that their grouping was inspired by the decision of the Great Gate not to deprive of the right to life Christians who return to Christianity[60]. This decision was made in 1845.

The chapel *St. Sava and Simeon Serbian* in the Rila Monastery was painted in 1845-1846 again by the same icon-painters[61]. At the bottom of this chapel are a total of 15 saints who follow the models of the *Stemmatographia* and are only one less than those in the main church[62]. These are St. Anastasia, St. Elena, St. Vladislav, St. Stefan Dechanski, St. Sava and Simeon Serbian, St. Milutin, St. Uroch, St. Yoan-Vladimir, St. Arseniy, St. Nikodim, St. Stefan the First-Crowned, St. Teoctist, St. Naum, St. Stefan King Serbian. All their holy images patron of the monastery – St. John of Rila are placed in the lowest register of the wall paintings.

Other representative Samokov ensembles with Slav saints are depicted in the icons of the Metropolitan Church in Samokov, in 1830[63]. Then separate images or groups of Slav saints appeared in the church *St. Nikola* in the village of Lokorsko (1834), the church *St. Nikola* in the village of Raduil, Samokov (1848), the church in the village of Saparevo (1864), the church in the village of Gorni Okol (1866) or the church *St. Nikola* in Relyovo (70's of the 19th century)[64].

In conclusion I will mention again the name Nikola Obrazopisov, whose work according to my point of view most accurately and comprehensively explains the “union” and “nationalism” in the images of the Slav saints during the Bulgarian Revival. As Prof. Gergova says, “the icon-painters are active expressions of the ideas that excited

[59] Е. Генова, *Второ поколение*..., p. 105-107.
[60] А. Куюмджиев, *Стенописите в главната*…, p. 349.
[61] Е. Генова, *Второ поколение*..., p. 108-109.
[62] А. Куюмджиев, *Стенописите в главната*…, p. 347.
[63] Елена Генова, Лидия Влахова, “За някои начални страници в летописа на Самоковската школа”, in *Изкуство*, no. 10/1987, p. 40-47.
[64] А. Куюмджиев, *Стенописите в главната*…, p. 343.

Bulgarians during the Revival"[65]. On the one hand, the emphasis on the Bulgarian saints, the search of new and unknown Orthodox Bulgarian saints, as well as the inclusion of non-canonized saints (involved in the liberation processes) reveals the patriotic ideas and the spirit of the national liberation processes. The images of the Bulgarian saints have to provoke the same feelings that fr. Paisius directed to us - Bulgarians are a glorious people and deserve their national and religious liberation. On the other hand, their placement among the brotherly South Slav saints is interpreted in the context of the Pan-Slavic ideas, as "The glory of the saints is essentially a cult of God himself, being the crown of the Church, himself crowning the saints"[66].

References

1. АНГЕЛОВ, Христо / Георги Стойков / Кръстьо Миятев, *Рилският манастир: История, Архитектура, Резби, Стенопис*, София, БАН, 1957.
2. ВАСИЛИЕВ, Асен, *Български възрожденски майстори*, София, Наука и изкуство, 1965.
3. ВАСИЛИЕВ, Асен, *Социални и патриотични теми в старото българско изкуство*, София, Български художник, 1973.
4. ВАСИЛИЕВ, Асен, *Български светци в изобразителното изкуство*, София, ДИ "Септември", 1987.
5. ГЕНОВА, Елена / ЛИДИЯ Влахова, "За някои начални страници в летописа на Самоковската школа", in *Изкуство*, no. 10/1987.
6. ГЕНОВА, Елена, *Второ поколение зографи от Самоковската живописна школа. Димитър Христов Зограф, Йоан Николов Иконописец, Костадин Петрович Вальов*, София, Омофор, 2012.
7. ГЕНЧЕВ, Николай, *Българското възраждане*, София, Изток-Запад, 2010.
8. ГЕРГОВА, Иванка, "Култът към св. крал Милутин "Софийски" в България", in *Проблеми на изкуството*, no. 4/2000.
9. ГЕРГОВА, Иванка, "Българският" св. Георги Нови Янински", in Константин КОСЕВ (ed.), *Традиция, приемственост, новаторство. Сборник в памет на Петър Динеков*, София,

[65] И. Гергова, "Агиографската концепция…", p. 235.
[66] П. Карагьозов, *Славянските свети...*, p. 21.

Академично издателство "Проф. Марин Дринов", 2001.
10. ГЕРГОВА, Иванка, "Побългаряване' на светци", in *Старобългарска литература*, no. 48/2013.
11. ЖЕФАРОВИЧ, Христофор / Тома Месмер, *Стематография*, *Изображение оружий* илирических (Динко Давидов ed., 1972), 1741, f. 17. http://macedonia.kroraina.com/hzh/gal/index.html
12. ХРИСТОВА, Боряна / Аксиния, Джурова / Вася, Велинова, *Опис на славянските ръкописи от Центъра за славяно-византийски проучвания "Проф. Иван Дуйчев" към СУ „Св. Климент Охридски" 14-19 век*, София, Унив. изд. "Св. Климент Охридски", 2000.
13. КАРАГЬОЗОВ, Панайот, *Славянските свети мъченици. Светост и канонизация; Хронология и типология; Критика и апология на славянското мъченичество*, София, Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 2006.
14. КУЮМДЖИЕВ, Александър, *Стенописите в главната църква на Рилския манастир*, София, Академично издателство "Проф. Марин Дринов", 2014.
15. МУТАФОВ, Емануел, "Къде е учил живопис Христофор Жефарович?", in *Годишник на Софийски Университет, Център за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев"*, no. 90 (9)/2000.
16. ПАТЕВ, Иван, „Лист на Никола Йованович Образописов: „за изображение на церква славянски светии", in *Годишник на Софийски Университет, Център за слаавяно-византийски проучвания "Проф. Иван Дуйчев"*, no. 98 (17)/2013.
17. СТОЯНОВ, Маню, "Български светии и мъченици от епохата на турското владичество", in Нестор, епископ Смоленски (ed.), *Църквата и съпротивата на българския народ срещу османското иго*, София, Синодално издателство, 1981.
18. ХИЛЕНДАРСКИ, Паисий, *История славяно-българска* (Йордан Иванов ed.), София, Държавна печатница, 1914.
19. ЧЕКОВА, Илияна, "Изображения на източнославянски светци в български храмове през Средновековието и Възраждането", in *Старобългарска литература*, no. 48/2013.
20. ШИШМАНОВ, Иван, "Увод в историята на Българското възраждане" – in Иван Шишманов, Кирил Топалов (ed.), *Избрани трудове*, София, Унив. изд. "Св. Климент Охридски", 2012.

ANTECEDENTELE UNITĂŢII ROMÂNILOR. APORTUL EDIȚIILOR LITURGICE ARDELENE ÎN FORMAREA NORMELOR LIMBII LITERARE: *MOLITFELNICUL* LUI IOAN ZOBA CA SURSĂ A MOLITFELNICULUI LUI ANTIM IVIREANUL

Dumitru A. VANCA*

Abstract: ***The antecedents of the unity of Romanians. The contribution of the liturgical editions from Transylvania to the foundation of the lingvistic rules of the language: Ioan Zoba's Euchologion as source of Antim Ivireanul's Euchologion.*** The unity of the Romanian regions was possible especially because the large majority of them spoke the same language and shared the same faith: Christianity in the Eastern tradition.

These two elements were closely linked; in fact, the Romanian culture until the 18th century was eminently religious. In the process of formation of the Romanian literary language, as demonstrated by a number of linguists, the most important role was the process of multiplication and spread everywhere of the liturgical books in the Wallachian versions of Antim Ivireanul. Once adopted in the three Romanian Lands, the Romanian Church was imposed everywhere, including all the domains of cultural and social life.

Our study demonstrates that the liturgical books printed by Ioan Zoba in Alba Iulia at the end of the 17th century, especially the *Euchologion* (1689), must be taken into account in the evaluation of the liturgical formularies used by Antim Ivireanul in his editions of Râmnic (1706) and Bucharest (1713).

Keywords: *Ioan Zoba, Antim Ivireanul, liturgical books, Romanian language.*

* Profesor, Departamentul de Teologie Ortodoxă şi Muzică Religioasă, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, România.

1. Formularele liturgice, fundament al limbii române literare

Este inutil să mai demonstrăm un lucru pe care-l recunoaște oricine: cultul creștin definește elementele constitutive ale culturii europene, osatura civilizației moderne. Mai tot ce admirăm în trecutul nostru apropiat, artele majore și minore, literatura, morala, legislația, filozofia, toate poartă amprenta Evangheliei. Pentru multe veacuri Biserica a fost Agora și Universitate, a fost Parlament, media și autoritatea publică cu cel mai mare impact în societate. Risipite de la înălțimea amvoanelor, semințele cuvintelor, căzute în mintea și inima poporului bine credincios, rodedesc o cultură eminamente religioasă[1].

Când și cum or fi vorbit românii înainte de secolul al XIV-lea putem doar intui. Puţinele texte ajunse până la noi ne devoalează că, în ciuda unor administraţii diferite, românii au avut o limbă comună cu particularităţi locale. Diferențele dintre cele cinci subdialecte majore (graiuri) s-au unificat spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, prin adoptarea normelor literare ale graiul muntenesc[2]. Acest lucru, trebuie să se fi petrecut ca urmare a adoptării formularelor liturgice munteneşti în toate cele trei regiuni majore româneşti, ba chiar şi printre uniţii din Transilvania[3].

Teza privind limba liturgică drept fundament al unificării limbii române literare a fost formulată încă în 1863 de Ion Heliade Rădulescu. Într-o scrisoare adresată lui Costache Negruzzi, acesta afirma: „să urmăm limbii celei bisericești și pe tipii ei (n.n., tiparele ei) să facem limba filozofului, matematicianului, politicului”[4]. În Ardeal, același lucru îl gândea și Barițiu:

> „Voi să scriu cum și vorbesc, dar nu după dialectul unde m-am născut, nici după cel de la București, nici în cel de la Iași, ci

---

[1] Ioan BIANU, Hodoș NERVA și Dan SIMIONESCU, *Bibliografia românească veche, 1508-1830*, Tom. I-IV, București, Socec, 1903-1944; cf. și Mircea TOMESCU, *Istoria cărții românești. De la începuturi până la 1918*, București, Edit. Științifică, 1968.

[2] Ion GHEȚIE, *Istoria limbii române literare*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 12.

[3] I. GHEȚIE, „Secolul al XVIII-lea și unificarea limbii române literare”, în *Contribuții la studiul limbii române literare*, Cluj-Napoca, Edit. Clusium, 2000, p. 96.

[4] Apud Ion GHEȚIE, „Ion Heliade Rădulescu și unificarea limbii române literare”, în *Limba Română*, nr. **20** (2)/1972, p. 93.

singur în acela care place mai mult urechilor mele, care însă foarte mult se apropie de limba cărților bisericești”[5].

Comparând diverse ediţii de texte bisericeşti (*Liturghier, Evangheliar, Apostol, Ceaslov* etc.), Ion Gheție a demonstrat că unificarea normelor limbii române literare s-a petrecut pe la jumătatea secolului al XVIII-lea[6]. Evident, împrumutului formal – adoptarea aceloraşi formulare liturgice, i-a urmat și cel practic – impunerea acelorași norme literare.

Forța unificatoare a limbajului liturgic este demonstrată *per a contrario* de Florentina Zgraon care demonstrează că, pe măsură ce se depărtează de ambientul și tematica religioasă, normele literare nu mai sunt uniforme și omogene:

„Efectele procesului de unificare a limbii literare la jumătatea secolului al XVIII-lea, pe care le întâlnim în producțiile literare încadrate în aceste trei secțiuni (n.n., tipăritură religioasă de lectură, tipărituri laice și manuscrise), ne apar gradate în ordine crescândă: în tipăriturile religioase de lectură, norma literară muntenească este generală în cazul unor fenomene fonetice și morfologice și evident majoritară în cazul altora; în tipăriturile laice, norma nu mai este generală și uniformă, raportul între reprezentările literare și cele dialectale variind de la unul fenomen la altul și de la un text la altul, în aceeași zonă dialectală; în cazul manuscriselor, ne apare mai clar faptul că prioritar devine textul însuși, fiecare cu specificul său, și nicidecum încadrarea într-o categorie sau alta”[7].

Căutând să ducem mai departe concluzia lui Ion Gheție, vom demonstra că textele liturgice care au contribuit la unificarea normelor literare în secolul al XVIII-lea au folosit edițiile bălgrădene, în special textele publicate prin grija protopopului Ioan Zoba din Vinț.

[5] Apud *Ibidem*, p. 95.
[6] *Ibidem*, p. 108-110.
[7] Florentina ZGRAON, „Normele limbii române literare la jumătatea secolului al XVIII-lea (tipărituri religioase de lectură, tipărituri laice, manuscrise)”, în *Contribuții la studiul limbii române literare*, Cluj-Napoca, Edit. Clusium, 2000, p. 152.

2. Antim Ivireanul și procesul împrumuturilor din textele ardelenești

Procesul traducerii textelor bisericeşti în limba română vorbită (vernaculară) a fost unul lung şi anevoios[8]. Rezistenţa ierarhiei Bisericii Românești față de acest curent - tributar ideilor Reformei -, deși fermă și explicită, a fost înfrântă în Ardeal, unde, prin intervenția și sprijinul financiar al autorităților politice și ale ierarhiei calvine, românii aveau traduse la sfârșitul secolului al XVII-lea mai toate cărțile de cult.

După uimitorul moment istoric oferit de Coresi, procesul traducerii textelor liturgice a continuat prin grija și eforturile lui Varlaam, Simion Ştefan, Dosoftei şi, mai puţin cunoscutul, Ioan Zoba din Vinț[9]. Celui care i se atribuie însă meritul de a oferi formulare definitive pentru textele liturgice de bază este mitropolitul martir Antim Ivireanul[10].

Deși este indubitabil un maestru al retoricii bisericești și cel care a impus definitiv paradigma *Molitfelnicului* și a *Liturghierului* său neamului românesc, noi credem că rolul său în devenirea limbii liturgice românești a fost supraevaluat. Deși va fi învățat bine românește, sintagma de „făuritorul limbii liturgice române" este poate exagerată, căci – cel puţin din compararea *Molitfelnicului* şi a *Liturghierului* său cu ediţiile anterioare – demonstrează că Antim s-a folosit de traducerile și edițiile anterioare, în special de cele ale

---

[8] A se vedea M. PĂCURARIU, L. STREZA, E. TĂVALĂ (ed.), *Litere vii. Tiparul în Biserica Ortodoxă Română – între misiune și necesitate*, Sibiu, Edit. Andreiana/Astra MUSEUM, 2016. O bună evaluare a acestui proces, vezi la Ciprian STREZA, „The Translation of Liturgical texts into the Oral Language within the 17th century Transylvanian Liturgical Tradition. The Emergence of the Romanian Euchologion amid Culturally and Confessionally Challenged Times", în *Teologia*, nr. **26**(1)/2016, p. 10-42.

[9] *Molităvnic, Bălgrad, 1689*, Ediție îngrijită, studiu introductiv şi glosar de Ana DUMITRAN, Alin-Mihai GHERMAN şi Dumitru A. VANCA, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2009 (2010); D. A. VANCA, „Moştenirea liturgică a Bălgradului. Importanţa tipăriturilor bălgrădene în stabilirea şi fixarea formularelor liturgice româneşti", în M. PĂCURARIU, L. STREZA, E. TĂVALĂ (ed.), *Litere vii...*, p. 325-356.

[10] Gianina PICIORUȘ, *Antim Ivireanul – avangarda literară a Paradisului. Viaţa şi Opera*, București, Edit. Teologie pentru azi, 2010; Mihail STANCIU, „Descoperiri recente referitoare la venirea Sfântului Antim Ivireanul în Ţările Române", în *Ortodoxia*, nr. **66**(1)/2014, p. 132-142; Sfântul Antim Ivireanul, *Didahii* (vol. coord. de M. Stanciu şi G. Ştrempel), București, Edit. Basilica, 2016.

lui Mitrofan de la Buzău şi de cele publicate de Ioan Zoba din Vinț.

Una dintre cele mai folosite cărți de cult în Biserica Ortodoxă este *Molitfelnicul*, o amplă colecție de texte euchologice și rânduieli bisericești pentru cele mai importante slujbe din viața de zi cu zi a unei comunități. Spre deosebire de structura sa contemporană, în perioada de care vorbim, *Molitfelnicul* includea și rânduielile *Sântei și Dumnezeieștii Liturghii*, amănunt care, în spațiul lingvistic grecesc a determinat folosirea a două denumiri diferite: *Marele molitfelnic* (*Evhologhion to mega*) – pentru varianta care include și *Sfintele Liturghii*, și *Micul Molitfelnic* (*Mikron Evhologhion*) – varianta fără *Sfintele Liturghii* (asemănătoare celei românești).

În spaţiul românesc[11], primele traduceri ale acestei importante cărţi au fost publicate de Coresi (Alba Iulia, 1567-1569[12]), Dosoftei (Iaşi, 1681) şi Ioan Zoba din Vinţ (Alba Iulia, 1689). Niciuna dintre aceste ediţii nu s-a bucurat de o răspândire atât de largă cum a fost cea a lui Ioan Zoba. Numărul mare de exemplare şi de cópii manuscrise păstrate (s-au identificat cópii datate chiar şi în secolul al XVIII-lea), ne determină să credem că această carte a avut un rol determinant atât în fixarea limbajului liturgic, cât şi în consolidarea limbii române. Avem indicii solide să credem că multe dintre formulările liturgice, sintagme uzuale, textul ecteniilor şi al multor rugăciuni, ba chiar unele rânduieli în întregime, şi chiar structura Molitfelnicului său au fost receptate în Molitfelnicul lui Mitrofan (Buzău, 1702 [BUZ 1702]) şi mai apoi în cel al lui Antim (RIM 1706).

Istoricii au discutat mult despre cât şi cum a fost influenţată Biserica Ortodoxă din Transilvania de valurile Reformei care o cuprindeau din toate părţile. Astăzi ştim că încercările de a înscrie instituția eclezială a românilor ortodocşi din Ardeal pe curentele doctrinare ale Reformei au eşuat; românii au păstrat însă ideea de reformare a Bisericii[13] şi fructele acestei reformări: traducerea cultului

---

[11] Note despre evoluția Molitfelnicului, în *Molităvnic, Bălgrad, 1689*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2009 (2010).

[12] Despre noile ipoteze ale localizării şi datării acestui text, vezi la Eugen PAVEL, *Carte şi tipar la Bălgrad*, Cluj-Napoca, Edit. Clusium, 2001, p. 15-19.

[13] Pentru conceptul de „Biserică Românească reformată”, vezi la Ana DUMITRAN, „Românii din Transilvania între provocările Reformei protestante şi necesitatea reformării Ortodoxiei (mijlocul sec. al XVI-lea - sfârşitul sec. al XVII-lea). Contribuţii la definirea conceptului de «Reformă ortodoxă»”, în *Annales*

în limba vorbită de popor, mai ales prin producţiile tipografiei din Alba Iulia în secolul al XVII-lea[14].

După o tentativă eşuată de a ajunge arhiepiscop al Bălgradului, protopopul Ioan Zoba caută să-și slujească Biserica prin tipărirea unor cărţi care au influenţat decisiv Biserica şi limba neamului său[15]: *Rânduiala diaconstvelor* (1687), *Molităvnicul* (1689), *Sicriul de aur* (1683), *Ceaslovul* (1685) şi *Cărare pe scurt spre fapte bune îndreptătoare* (1685). Dintre toate aceste lucrări, de departe cea mai importantă şi cea mai voluminoasă este *Molitfelnicul*.

Molitfelnicul său realizează pentru prima dată o sinteză a celor două tradiţii (slavonă şi grecească), devansând cu câţiva ani buni ceea ce va desăvârşi Antim Ivireanul în 1706. Doar câteva exemple: *Rugăciunea la tunderea părului* este necunoscută ediţiilor slavone, în timp ce *Rânduiala Botezului pe scurt* ori *Molitva pe scurt a sfinţirii apei* sunt necunoscute ediţiilor greceşti[16]. Un alt element important este că, în ciuda cunoașterii negreșite a *Molitvenicului* lui Dosoftei, așa cum am demonstrat în studiul nostru introductiv, la BLG 1689 Zoba folosește o altă traducere și o altă distribuție a rânduielilor liturgice.

3. Antim Ivireanul a cunoscut şi a folosit *Molitfelnicul* lui Ioan Zoba

O dovadă în acest sens este folosirea acelorași argumente pentru susţinerea importanţei acestei cărţi. Cele trei argumente din Predoslovia lui Zoba sunt preluate şi de către Iştvanovici, în cuvântul său înainte:

Molităvnic (BLG, 1689)	Molitvenic (RIM, 1706)
Despre aceastea nu voiu mai spori, ce numai destoinicia	În scurt, cu trei lucruri îi voi încheia lauda:

Universitatis Apulensis [S. Historica], nr. **6** (I)/2002, p. 45-59.

[14] Eva MÂRZA, *Tipografia de la Alba Iulia,* 1577-1702, Sibiu, Edit. Imago, 1998 şi Eugen Pavel, *Carte şi tipar la Bălgrad*, Cluj-Napoca, Edit. Clusium, 2001. Cf. D. A. VANCA: „Moştenirea liturgică a Bălgradului...", p. 325-356.

[15] Detalii despre contribuția sa, în Dumitru A. VANCA, *Paradigme liturgice în sec. 17. Ioan Zoba din Vinţ şi evoluţia liturghiei româneşti*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2016, p. 51-53.

[16] O listă a rugăciunilor specifice doar ediţiilor slave şi greceşti care se regăsesc în *Molitfelnicul* românesc vezi la Ioan FLOCA, „Molitfelnicul ortodox", în *Mitropolia Ardealului*, nr. **7**(1-2)/1962, p. 103-105.

cărţii cu trei cuvinte voiu arăta: **1.** Sânt într-însa rânduiale sfinte şi slujbe tocmite şi rugăciuni de multe trebi;	**Întâi,** cum că să află într-însa *rânduiale şi slujbe cu rugăciuni întocmite de multe trebi*, iar mai vârtos, ceale şapte taini sfinte, ale pravoslavnicii Besearicii noastre[…]
2. Toată-i întărită cu Scriptura Sfântă şi înfrămseţată cu Psalmi din Psaltirea lui David şi din cărţile Evangheliştilor ş-ale Apostolilor;	**A doua**, că iaste toată întărită cu Sfânta Scriptură şi înfrumseţată cu Psalmi din Psaltirea dumnezeiescului David şi din cărţile Evangheliştilor ş-ale Apostolilor;
3. Cuprinde într-însa toată viiaţa omului creştin, din ceasul naşterii până la ceasul morţii şi până la îngropăciune. (Prefaţa, f.VIr)	**A treia**, cuprinde într-însa toată slujba vieţii omului pravoslavnic, carele pofteaşte şi va a trăi creştineaşte, din ceasul naşterii, până în ceasul morţii şi până la îngropăciune, încă şi după îngropăciune. (*Dedicaţia*, f.IVv).

O a doua dovadă, poate mult mai concludentă, deşi nu la fel de evidentă, este preluarea masivă şi cu extrem de puţine intervenţii a multor formulări liturgice – unele păstrate până azi – pe care Antim le-a preluat, prin filiera ediției lui Mitrofan[17], din textele lui Zoba. Astfel, formulele cu topica inversată: „rugămu-ne", „Da-Tu-ne-ai" sunt formule lingvistice care se regăsesc în textele ardelene ale lui Ioan Zoba, şi care nu întotdeauna pot fi justificate drept calcuri slavone. De asemenea, majoritatea ecteniilor importante – *Ectenia Mare, Ectenia cererilor, Ectenia întreită, Ectenia Mică* – sunt preluate de la Ioan Zoba. Ba chiar şi rugăciuni ori rânduieli întregi sunt doar actualizări ale textului din Molitfelnicul ardelean. Câteva exemple, aşa cum apar în cele două ediţii, vor fi, credem, grăitoare, pentru a ilustra împrumuturile:

Molităvnic (BLG, 1689)	**Molitvenic (RIM, 1706)**
Ectenia Mare	
Cu pace, Domnului să ne rugăm. **P**entru pacea cea de sus şi pentru	**C**u pace, Domnului să ne rugăm. **P**entru pacea de sus și pentru

[17] Într-o viitoare cercetare ne propunem să demonstrăm că Molitfelnicul lui Antim (RIM 1706) este o reeditare a Molitfelnicului lui Mitrofan (BUZ 1702).

mântuirea sufletelor noastre, Domnului să ne rugăm.	mântuirea sufletelor noastre, Domnului să ne rugăm.
Pentru pacea a toată lumea şi pentru bună tocmirea svintelor besearecilor a lui Dumnedzău şi pentru adunarea tuturor, Domnului să ne (rugăm);	**P**entru pacea a toată lumea și bună tocmirea sfintelor lui Dumnezeu beseareci și pentru unirea tuturor, Domnului să ne rugăm.
Pentru svânta casa aciasta şi pentru ceia ce întră într-însa cu credinţă şi cu bună cucerie şi cu frica lui Dumnedzău, Domnului să ne rugăm	**P**entru sfânta casa aceasta și pentru ceia ce întră întrânsa cu credință și cu bună smerenie (cuviinţă) și cu frica lui Dumnezeu, Domnului să ne rugăm.
[…]	[…]
Pre cea svântă, curată, preabinecuvântată, Slăvită, biruitoarea noastră de D[u]mnedzău Născătoare şi pururi fecioară Mariia, cu toţi svinţii pomenindu-o; Înşine pre noi pre noi şi unul pre altul şi toată viiaţa noastră lui Hristos D[u]mnezău să o dăm.	**P**re prea sfânta, curata, preablagoslovita, Slăvita, stăpâna noastră de D[u]mnedzău Născătoare şi pururea fecioara Mariia, cu toţi sfinţii pomenindu-o; Pre noi înşine şi unul pre altul şi toată viiaţa noastră lui Hristos D[u]mnezău să o dăm.
Că Ţie Ţi să cade toată mărirea, cinstea şi închinăciunea, Părintelui şi Fiiului şi Duhului Svânt, acum şi pururi şi în veacii veacilor. **A**min	**C**ă Ţie să cade toată mărirea, cinstea şi închinăciunea, Tatălui şi Fiiului şi Svântului Duh, acum şi pururea şi în veacii veacilor. **A**min

Molitva când leapădă femeia

Despuitoriule Doamne, Dumnedzăul nostru, Carele Te-ai născut din Svânta a lui Dumnedzău Născătoare şi pururea-Fecioară Mariia, şi în iesle, ca un prunc, te-ai culcat, Însuţ, şi roaba Ta aceasta, (cutare), care prin păcate astădz, în ucidere au cădzut, cu voie au fără de voie, şi pre cel zemislit întru ea l-au pierdut, miluiaşte-o după mare mila Ta şi-i iartă ei păcatele ceale cu voie şi fără de voie	Stăpâne, Doamne Dumnezeul nostu, Carele Te-ai născut din sfânta Născătoare de Dumnezeu şi pururi fecioară Maria, şi în iasle ca un prunc te-ai pus, însuţi pre roaba Ta aceasta (cutarea) carea prin păcate astăzi au căzut în ucidere cu voie au fără de voie şi pre cel zămislit întrînsa l-au lepădat, miluiaşte-o după mare mila Ta şi iartă ei păcatele ceale cu voe şi ceale fără de voe (…)

Rugăciune la rânduiala Plecării genunchilor

Preacurate, nespurcate, cela ce eşti fără de început, nevăzutule, nea-	**P**reacurate, nespurcate, cela ce eşti fără de început, nevăzut, neajuns,

giunsule, neurmatule, neschimbatule, nemutatule, nenumăratule şi fără de nice o răutate Doamne, carele ai însuţi nemurire şi vieţuieşti întru lumina cea neapropiiată, carele ai făcut ceriul şi pământul, marea şi toate câte sânt într-însele şi mai nainte de cearere tuturor le dai cearerea, de la tine cearem şi ţie ne rugăm, biruitoriule, iubitoriule de oameni, Părintelui Domnului nostru Isus Hristos, carele pentru noi oamenii şi pentru mântuirea noastră s-au pogorât din ceriu şi s-au întru-pat din Duhul Sfânt şi din preaslă-vita Mariia, Născătoare de Dumne-dzău şi pururea Fecioară, carele mai întâi cu cuvintele învăţând, iară mai pre urmă şi cu lucrurile arătând, când au răbdat mântuitoarele chi-nuri, ne-au dat noao iscălitură, smeriţilor şi păcătoşilor şi nevred-nicilor robilor tăi, să ne rugăm ţie cu grumazurile şi genunchele ple-cate, pentru iertăciunea păcatelor noastre şi a neştiinţelor omeneşti. Însuţi acuma, mult milostivule Doamne şi iubitoriule de oameni, auzi-ne pre noi ori în ce zi te vom chiema, iară mai ales în zuoa aceasta a cinciză-cii, întru carea după ce s-au înălţat la ceriu Domnul nostru Isus Hristos şi au şăzut de-a direapta ta, Dumnedzăule Părinte, au trimes pre Duhul său cel sfânt spre sfinţii săi ucenici şi apostoli, carele au şezut spre fieşcarele dintru dânşii şi s-au împlut toţi de nede-şărtatul darul lui şi au grăit într-alte limbi măririle tale şi au prorocit […]	neurmat, neschimbat, nemutat, nemăsurat şi fără de nice o răutate Doamne, carele însuţi ai nemurire, acela ce lăcuieşti întru lumina cea neapropiiată. Cela ce ai făcut ceriul şi pământul, şi marea şi toate ceale ce sunt zidite într-însele. Carele mai-nainte de cearere, tuturor le dai cearerile, ţie ne rugăm şi pre tine cearem, stăpâne, iubitoriule de oameni, pre părintele al Domnului nostru Isus Hristos, carele pentru noi oamenii şi pentru mântuirea noastră s-au pogorât din ceriuri şi s-au întrupat de la Sfântul Duh şi din pururi fecioara Mariia, şi preaslăvita Născătoarea de Dumnedzău. Cerele întâi, cu cuvinte învăţând, iară mai pre urmă şi cu fapte arătând, când au răbdat patima cea mântuitoare, ne-au dat noao iscălitură, smeriţilor şi păcătoşilor şi nevrednicilor robilor tăi, să aducem ţie rugăciune cu grumazurile şi genunchele plecate pentru păcatele noastre şi pentru neştiinţele omeneşti. Însuţi, mult milostive şi iubitoriule de oameni, auzi-ne pre noi ori în ce zi te vom chiema, iară mai ales în zioa aceasta a cincizecilea, întru carea după ce s-au înălţat Domnul nostru Isus Hristos la ceriu şi au şăzut de-a direapta ta, Dumnedzăule şi Părinte, au trimes Duh sfint preste sfinţii săi Ucenici şi Apostoli, carele au şezut preste fieştecarele dintrînşii şi s-au umplut toţi darul lui cel nedeşertat şi au grăit într-alte limbi măririle tale şi au proorocit […]

Deşi textul lui Antim este mai rafinat, poate şi datorită progreselor limbii, varianta lui Ioan Zoba poate fi identificată cu uşurinţă în textul lui Antim, nu doar în conţinut, ci şi în structură.

Molităvnic (BLG, 1689)	Molitvenic (RIM, 1706)
I. BOTEZUL	**I. BOTEZUL**
• Molitva muierii la ceasul naşterii (conţine şi Molitva la punerea numelui) • Rânduiala botedzului (conţine şi facerea oglaşenicului şi ritualul tunderii) • Molitva botedzului pre scurt (※)[18], • Molitva muierii după 40 de zile, • Molitva muierii când piiarde,	• Molitva în ziua intâi când naşte muiarea pruncul, • Rânduiala la însemnarea pruncului a opta zi • Molitva după patruzeci de zile muierii ce au născut • Molitvă la muiarea când leapădă pruncul mort • Canoanele Sfinţilor Apostoli de poruncă, pentru Sfântul Botez (※), • Molitva la facerea oglaşenicului • Rânduiala sfântului botez. • Molitvă la tunderea părului
II. CUNUNIA	**II. CUNUNIA**
• Rânduiala logodnei (-) • Rânduiala cununiei (≡), • Rânduiala la a doua nuntă (≡),	• Rânduiala logodnei, • Rânduiala cununiei, • Capete pentru a doua nuntă, a lui Nichifor, patriarhul Ţarigradului (※), • Rânduiala la a doua nuntă,
III. SPOVEDANIA	
• Rânduiala ispovedaniei (※),	
IV. MASLUL	**IV. MASLUL**
• Rânduiala la sfinţirea Maslului (≡), • Rânduiala a priceştui bolnavul	• Rânduiala Sfântului Maslu

[18] Simboluri: (※) – rânduială/rugăciune proprie doar acestei ediţii; (≠) – text diferit; (≡) – text augmentat/modificare structură; (=) – diferenţe de conţinut; (-) – diferenţe minore. Numerotarea a fost făcută în raport cu lista prezentată de RIM 1706; rugăciunile care se găsesc suplimentar în BLG 1689 au primit o numerotare continuă faţă de lista lui Antim.

(※), • Rânduiala la ieşirea sufletului (≠),	**V. SFINŢIREA APEI** • Rânduiala Oşteaniei cei mici • Rânduiala Oşteaniei cei mari **VI. CALUGARIA** • Rânduiala la facerea rasoforului (※), • Rânduiala călugăriei chipului celui mic (※),
VII. ÎNMORMANTAREA • Rânduiala îngropării, • Îngroparea cuconilor mici, • Îngroparea la Paşti, • Slujba părăstasului (≡), **V. SFINŢIREA APEI şi alte** • Osfeşteniia la Bogoiavlenie, • Rânduiala ossteniei la avgust (=),	**VII. ÎNMORMANTAREA** • Rânduiala progrebaniei mireanilor • Rânduiala progrebaniei călugărilor (※), • Rânduiala pogrebaniei preoţilor şi a diaconilor mireani (※), • Rânduiala progrebaniei pruncilor celor mici (≡) • Învăţătură cum trebuie a cânta Parastasul[19](-) • Învăţătură cum trebuie a cânta Pogrebania în Săptămâna cea luminată a Paştilor • Rânduiala la ieşirea sufletului • Rugăciune pentru sufletul cel osândit (※),
VIII. RUGĂCIUNI, SFINŢIRI şi PURIFICĂRI • 8.7. Blagosloveniia casei noao (≡), • 8.1. Molitvele la pogorârea Duhului Sfânt, • 8.35. Rânduiala Panaghiei (※), • 8.36. Molitvă la Naşterea lui Hristos, fiilor de duhovnicie (※),	**VIII. RUGĂCIUNI, SFINŢIRI şi PURIFICĂRI** • 8.1. Rânduiala în Dumineca Pogorârei Duhului Sfânt, • 8.2. Rugăciunea care se face când va cădea ceva spurcat în fântâna cu apă (≡) • 8.3. Rânduiala care se face când va cădea ceva necurat în vasul cu vinul sau într-altceva

[19] Doar îndrumări sumare.

- 8.23. Molitva în Dumineca Florilor pe sălcii (≠)
- 8.37. Molitva la Înviiarea lui Hristos (※),
- 8.18 + 8.19. Molitva spre carne şi pre brândză la Paşti,
- 8.38. Molitva colivei (※),
- 8.39. Molitva la dzuoa sfântului Petru (※),
- 8.6. Molitva la zidirea casei,
- 8.12. Molitva la fântână noa
- 8.2. Molitva când cade ceva spurcat în fântână,
- 8.3. Molitva când cade ceva spurcat în vasul cu vinul sau într-altceva,
- 8.40 Întrebarea sfântului Anastasie (※),
- 8.31. Molitva celor ce să giură pre sine înşişi,
- 8.41. Molitva de toate spurcăciunile,
- 8.42. Molitva celora ce întră în post (※),
- 8.43. Molitva neveastei după nuntă (※),
- 8.8. Molitva la urzirea besearecii,
- 8.9. Molitva la curăţirea besearecii (spurcate de ieretici)
- 8.44. Molitva pre scurt a sfinţi apa (※),

- 8.4. Rugăciunea la vasul cel spurcat (※),
- 8.5. Rugăciunea la grâul carele să spurcă (※),
- 8.6. Rugăciunea la temelia casei
- 8.7. Rugăciunea când va să între cineva în casă noauă
- 8.8.Rugăciunea ce să face la temelia besearecii (≡),
- 8.9. Rugăciunea la deşchiderea besearecii spurcate de păgâni şi de ieretici (≡),
- 8.10. Rugăciune la aducerea pârgă de poame (※),
- 8.11. Rugăciune pentru ceia ce să căiesc[20]
- 8.12. Rugăciune la toată neputinţa (※),
- 8.13. Rugăciune la săparea fântânii (≠),
- 8.14. Rugăciune la blagoslovenia vinului nou (※),
- 8.15. Rânduiala care să face la holde sau la vie sau la grădină când să întâmplă să strice gadinile sau jigăniile (※) [Molitvele Sf. Trifon]
- 8.16. Rugăciune la omul bolnav ce nu poate dormi (※),
- 8.17. Cuvânt de învăţătură a lui Zlatoust la Joi Mare (※),
- 8.18. Cuvânt de învăţătură a lui Zlatoust în Sfânta şi marea Duminică a Paştilor (※),
- 8.19. Rugăciune la blagoslovenia cărnurilor în ziua de Paşti (=)
- 8.20. Rugăciune la blagoslovenia brânzei şi a oaolor (=)
- 8.21. Rugăciuni, adică blesteame le

[20] La Zoba se regăseşte în rânduiala Spovedaniei (cf. f.47r).

	ale Marelui Vasilie (※), • 8.22. Rugăciune la neploare (※), • 8.23. Rugăciune la toată litia (※), • 8.24. Rugăciune la blagoslovenia sălcilor în Duminica Florilor (≠) • 8.25. Rugăciune la gustarea strugurilor în şase zile ale lui avgust (※), • 8.26. Rânduiala Paraclisului (※), • 8.27. Rugăciune la rană de moarte (※) [3 rugăciuni], • **8.28.** Rugăciune de iertăciune la tot blestemul şi afurisenia la moarte (※), [2 rugăciuni: azi, prima şi a doua rugăciune de dezlegare la înmormântare] • 8.29. Rugăciune pentru cei ce să leapădă de credinţa cea adevărată şi iar să întorc (※), • 8.30. Rânduiala la preotul ce se ispiteşte în vis **(III)** 8.31. Învăţătură pentru ispovedanie (≡) [doar îndrumări, nu şi rânduiala] • 8.32. Rugăciune pentru cei ce sunt întru blestemuri şi pre sine-şi cu jurământ s-au legat • 8.33. Rugăciune la dezlegarea de blestem • 8.34. Când face preotul, la patima boalei, cruce cu sfânta copie.

Excluzând faptul că RIM, 1706 are o colecţie mai amplă de rugăciuni „la diferite trebi”, Molitfelnicul lui Zoba are o distribuţie mai apropiată de Molitfelnicul contemporan. Astfel, spre deosebire de Antim (RIM, 1706), în ultima ediţie a Molitfelnicului (BUC 2013), ca şi în celelalte anterioare, Spovedania este amplasată mult mai în faţă,

între Sfintele Taine şi nu între „Dezlegări şi Molitfe”. De asemenea, Împărtăşirea bolnavilor (pe care Antim o refuză), *Rânduiala la ieşirea cu greu a sufletului* şi celelalte rugăciuni pentru sprijinirea spirituală a muribunzilor, este plasată într-o poziţie mai logică liturgic (şi consecutivă), după Sfântul Maslu.

Cum este firesc, datorită progresului limbii şi înmulţirii traducerilor, Antim Ivireanul preia într-o proporţie covârşitoare textele lui Zoba, dar îmbunătăţeşte textul și crește opisul slujbelor cu câteva noi, preluate cu siguranţă din Molitfelnicul lui Nikolae Glyki (Veneţia, 1691), pe care-l şi menţionează la sfârşitul textului, în mulţumirile, explicaţiile şi recomandările finale. Prin faptul că Antim introduce slujbe noi, cu caracter strict monahal (*Rânduielile călugăriei, Rânduiala înmormântării călugărilor*), acesta lărgeşte cu mult sfera de întrebuinţare a ediţiei sale, faţă de cea a lui Zoba, destinată *ab initio* preoţilor de mir.

Între cele două ediţii există şi diferenţe semnificative: la Zoba sunt 13 rânduieli, molitfe sau recomandări tipiconale, ce nu se regăsesc la Antim, iar în ediţia acestuia sunt 28[21]; în plus, Antim alege să introducă în cuprins unele rânduieli care la Zoba nu se află menţionate în cuprins, deşi se regăsesc în rânduiala propriu-zisă (la Tunderea părului, la punerea numelui etc.). De asemenea, unele rânduieli au textul sau structura schimbate radical. La Sf. Maslu, Antim elimină lecturile speciale pentru femei, la „A doua Cununie” schimbă şi rugăciunile şi lecturile, iar la „Ieşirea cu greu a sufletului” schimbă complet întregul text, însă nu în varianta cea mai fericită, după cum am demonstrat noi[22].

Să menţionăm şi faptul că Antim Ivireanul manifestă o tendinţă de multiplicare inutilă a unor rânduieli. Astfel, deşi Zoba cunoaşte o singură rugăciune la purificarea lucrurilor contaminate, adaptabilă în funcție de context (pentru vin, untdelemn, miere etc.), la Antim sunt mai multe rugăciuni diferite şi distincte. La fel, pentru diferite categorii de alimente la ieşirea din Postul Mare (carne, brânză şi lapte, ouă etc.), în timp ce la Zoba este o singură rugăciune care le cuprinde/menţionează pe toate. Astfel, nouă ni se pare că Antim

[21] Lipsa rânduielilor de la 8.32 la 8.34 l-a determinat pe C. STREZA să contorizeze eronat numărul slujbelor la Antim (cf. „The Translation of...”, p. 34-35).

[22] D. VANCA, *Paradigme liturgice*..., p. 133-154.

devine mai stufos, mai raţionalist şi mai precis, în timp ce Zoba păstrează duhul, intenţia pentru care se face o anumită rugăciune, fără a fi preocupat de destinaţii precise şi limitate; în plus, textul lui Zoba invită spre o mai mare libertate, în timp ce Antim ucide creativitatea, nelăsând loc de alternative.

De asemenea, Antim păstrează rugăciuni alternative din mai multe ediţii. Cu timpul, caracterul opţional / alternativ al unor rugăciuni dispare, fapt care a dus azi la situaţia de a avea în unele rânduieli mai multe rugăciuni cu aceeaşi tematică (la *Cununie*, la *Înmormântare* etc.).

4. Concluzii

Fără îndoială, Antim a cunoscut şi folosit Molitfelnicul lui Ioan Zoba din Vinţ, fie în mod direct, fie prin filiera buzoiană, ale cărui soluţii, structuri liturgice şi formulări lingvistice le-a adoptat în ediţia Molitfelnicului său (includem aici și *Liturghierul* său, apărut ca parte a Molitfelnicului Mare).

Admițând că textele liturgice de la jumătatea secolului al XVIII-lea au contribuit decisiv la stabilirea normelor limbii române literare (I. Gheţie), contribuţia ediţei lui Zoba în stabilirea acestor norme este una considerabilă. Cât şi cum au influenţat ediţiile bălgrădene aceste norme rămâne de stabilit prin cercetări ulterioare care să adune laolaltă teologi, istorici şi lingvişti, vor trebui să lege mult mai strâns personalităţi ale tiparului românesc cum sunt: Mitropolitul Teodosie, Ioan Zoba din Vinţ, Sfântul mitropolit Antim Ivireanul, episcopul Mitrofan al Buzăului şi tipografii acestora, Chiriac şi Mihail Iştvanovici. Astfel de studii şi astfel de echipe vor avea darul să facă mai multă lumină în ceea ce priveşte începuturile tiparului românesc dar şi ale modelelor care le-au generat.

Mulțumiri : Acest articol a fost realizat grație finanțării prin Grantul UEFISCDI (Unitatea Executivă pentru Finanţarea Învăţământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării şi Inovării): PN-III-P1-1.1-MC-2017-0689 (Program 1; Subprogram 1.1 - Resurse Umane: Proiecte de mobilitate pentru cercetători - Competiţia 2017).

Referinţe bibliografice:

1. SFÂNTUL ANTIM IVIREANUL, *Didahii*, M. Stanciu şi G. Ştrempel (coord.), Bucureşti, Edit. Basilica, 2016;
2. BIANU, Ioan / NERVA, Hodoș / SIMIONESCU, Dan, *Bibliografia românească veche, 1508-1830*, Tom. I-IV, București, Socec, 1903-1944;
3. DUMITRAN, Ana, „Românii din Transilvania între provocările Reformei protestante şi necesitatea reformării Ortodoxiei (mijlocul sec. XVI -sfârşitul sec. XVII). Contribuţii la definirea conceptului de «Reformă ortodoxă»", în *Annales Universitatis Apulensis* [Series Historica], 6/I, 2002, p. 45-59.
4. DUMITRAN, Ana, *Religie ortodoxă – religie reformată. Ipostaze ale identităţii confesionale a românilor din Transilvania în secolele XVI-XVII*, Cluj-Napoca, Edit. Nereamia Napocae, 2004 (ed. a II-a Edit. Ratio et Revelatio, 2015);
5. FLOCA, Ioan, „Molitfelnicul ortodox", în *Mitropolia Ardealului*, nr. **7** (1-2)/1962, p. 93-115;
6. GHERMAN, Alin, „O tipăritură bălgrădeană mai puţin cercetată. Poveaste la patruzăci de mucenici (1689)", în rev. *Apulum*, nr. **43** (2)/2006;
7. GHEȚIE, Ion, „Ion Heliade Rădulescu și unificarea limbii române literare", în *Limba Română*, nr. **20** (2)/1972, p. 93.
8. GHEȚIE, Ion, „Secolul al XVIII-lea și unificarea limbii române literare", în *Contribuții la studiul limbii române literare*, Cluj-Napoca, Edit. Clusium, 2000, p. 91-111.
9. GHEȚIE, Ion, *Istoria limbii române literare*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1978;
10. MÂRZA, Eva, *Tipografia de la Alba Iulia,* 1577-1702, Sibiu, Edit. Imago, 1998;
11. *Molităvnic, Bălgrad, 1689*, Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi glosar de Ana DUMITRAN, Alin-Mihai GHERMAN şi Dumitru A. VANCA, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2009 (2010);
12. PAVEL, Eugen, *Carte şi tipar la Bălgrad*, Cluj-Napoca, Edit. Clusium, 2001;
13. PICIORUȘ, Gianina, *Antim Ivireanul – avangarda literară a Paradisului. Viaţa şi Opera*, Bucureşti, Edit. Teologie pentru azi, 2010;
14. STANCIU, Mihail, „Descoperiri recente referitoare la venirea Sfântului Antim Ivireanul în Ţările Române", în *Ortodoxia*, nr. **26** (1)/2014, p. 132-142;

15. STREZA, Ciprian, „The Translation of Liturgical texts into the Oral Language within the 17th century Transylvanian Liturgical Tradition. The Emergence of the Romanian Euchologion amid Culturally and Confessionally Challenged Times”, în *Teologia*, nr. **66** (1)/2016, p. 10-42;
16. TOMESCU, Mircea, *Istoria cărții românești. De la începuturi până la 1918*, București, Edit. Științifică, 1968;
17. VANCA, Dumitru A., „Moştenirea liturgică a Bălgradului. Importanţa tipăriturilor bălgrădene în stabilirea şi fixarea formularelor liturgice româneşti”, în M. PĂCURARIU, L. STREZA, E. TAVALA (ed.), *Litere vii. Tiparul în Biserica Ortodoxă Română – între misiune și necesitate*, Sibiu, Edit. Andreiana/Astra MUSEUM, 2016, p. 325-356;
18. VANCA, Dumitru A., „Ioan Zoba din Vinţ şi raportul textelor sale cu Noul Testament (1648) şi Psaltirea (1651)”, în *Mitropolitul Simion Ştefan: teolog, cărturar şi patriot*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2011, p. 327-345;
19. VANCA, Dumitru A., *Paradigme liturgice în sec. 17. Ioan Zoba din Vinţ şi evoluţia liturghiei româneşti*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2016;
20. VANCA, Dumitru A., *Rânduiala Diaconstvelor. Liturghia creştinilor ardeleni în sec. XVII*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2009;
21. ZGRAON, Florentina, „Normele limbii române literare la jumătatea secolului al XVIII-lea (tipărituri religioase de lectură, tipărituri laice, manuscrise)”, în *Contribuții la studiul limbii române literare*, Cluj Napoca, Edit. Clusium, 2000, p. 112-152.

NOUL TESTAMENT DE LA BĂLGRAD – UN PAS CULTURAL SPRE UNITATEA NAȚIONALĂ

Remus ONIȘOR*

Abstract: ***The New Testament of Bălgrad – a cultural step towards national unity.*** The cultural value of the Romanian biblical translations holds a special place in our national history. While within the space of the three Principalities the Slavonic language became the single language used in liturgies and an important component of the confessional-communitarian identity, the translation of the New Testament from Bălgrad acquires a cultural merit that will be finalized nationally on the 1st of December 1918. The well-known paulin argument, according to which (in the words of Simion Ștefan) „în beseareсă voesc cinci cuvinte, cu înțeles, a grăi, ca și pre alții să-i învăț, decât zeace mie de cuvinte într-altă limbă" ("Nevertheless, in church I would rather speak five words with my mind in order to instruct others, than ten thousand words in a tongue."), could not leave the Romanian people feeling indifferent. Even though Simion Ștefan accepted the conditions imposed by the "Transylvanian king", he is remembered in our history and culture as a scholar who promoted the advancement of his people's literature. The Faith, tradition, national specificity, the Romanian language dressed in biblical clothes, the opportunity and courage of the decisions, the beneficial influence from the West, all of these and many more have influenced the editing of the New Testament of Bălgrad. The Bălgrăd Metropolitan will mark a golden page in the chronicle of our becoming and our affirmation. Controversies also existed, generated by the socio-political-religious context, supported by the first rank historians of the time (Nicolae Iorga, Virgil Cândea,

* Conferențiar, Departamentul de Teologie Ortodoxă și Muzică Religioasă, Universitatea „1 Decembrie 1918", Alba Iulia, România.

Mircea Păcurariu, Iacob Mârza, and others), whom presented the unrest, the influences, the interests and the historical reality of the time, which made the printing of the book possible. We believe that when God got "involved" in the identity paradigm of the Romanian peoples, He had at hand a knowledgeable and prepared personality who knew how to be the axis around which a foundation could be built, through his attitude, through diplomacy and through the exercise of compromise. The emergence of The New Testament of Bălgrad had the conjectural "loosening" of history. The important fact is that Simion Ștefan is attributed the two fundamental ideas of the book: the unity of the people and the necessity of a unitary language for all the people of this nation.

Keywords: *New Testament, cultural unity, Transylanian Orthodoxy*

Preliminarii

Astăzi, dacă vrei să afli noutăți din lumea literară, teologică, socială, politică, religioasă etc. intri pe rețele de socializare. Aici găsim lumea cu orgoliile, complexele și metehnele ei. Noile media pot aduce, folosite cu discernământ și măsură, servicii lumii culturale. Facilitând comunicarea, pot juca rolul unor „laboratoare de creație", stimulând lumea intelectuală ce le abordează. Asta în ceea ce privește situația noastră de astăzi.

În privința lumii literare vechi, un rol important, sau cel mai important, l-a avut cartea tipărită. În acest sens, Noul Testament de la Bălgrad (1648) a contribuit la biruința limbii române literare, formând, alături de creațiile cărturarilor munteni și moldoveni, baza culturii literare românești. Aceste momente, covârșitoare în însemnătatea lor, vor contribui din plin la unitatea politică a neamului românesc, desăvârșită, acum un secol, prin marea unire de la Alba Iulia (1918).

Nu cred că am putea vorbi, singularizând, de aspectul politic al unirii românilor, fără a vedea cum acest impuls a fost frământat, cu multe secole în urmă, în plămada culturală a tipăriturilor religioase.

De la Simion Ștefan, dacă am reține doar: „Cuvintele sunt ca banii" am fi nevoiți să observăm cât de actual și contemporan este sfântul mitropolit bălgrădean. Și mai mult decât atât: un spirit european.

1. Context religios favorabil, sau destoinicie și curaj ortodox?

Traducerea integrală a Noului Testament în limba română s-a făcut la mai bine de un veac după publicarea lui în celelalte limbi europene. A apărut în Transilvania, acolo unde influența apuseană a fost mai puternică.

În secolul XVII Transilvania s-a aflat sub conducerea principilor calvini[1]. La început, în Ungaria, a fost mai influent luteranismul. Între 1522-1600 peste 1000 de tineri maghiari au frecventat cursurile din Wittenberg[2]. Mai apoi calvinismul se va dovedi mai puternic în regatul maghiar[3], îndeosebi în zona orașului Debrecen, numit și Geneva Ungariei[4].

Adevărul istoric, recunoscut de majoritatea specialiștilor este că Transilvania, din punct de vedere religios, reprezenta o zonă tributară influențelor apusene, într-un grad mai mare decât celelalte două principate românești, Moldova și Țara Românească.

Pentru a înțelege contextul pătrunderii calvinismului în Transilvania[5] trebuie să avem în vedere realitatea istorică din secolul XVI. În urma bătăliei de la Mohacs (august 1526), soldată cu pierderi imense pentru regatul ungar, s-au produs și schimbări în structura religioasă a acestuia. În amintita bătălie au pierit pe câmpul de luptă regele Ungariei și aproape jumătate din episcopii catolici maghiari. În anii următori bătăliei, turcii au ocupat majoritatea sediilor episcopale și a mănăstirilor. Pretendenții la tronul Ungariei[6] au fost obligați să-și concentreze eforturile în lupta antiotomană, permițând Reformei să

---

[1] Ștefan METEȘ, *Istoria Bisercii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, Arad, Tipografia Diecezane Gr. Or. Române, 1918, p. 151.

[2] Philip BENEDICT, *Christ`s Churches purely reformed*, New Haven, Yale University press, 2002, p. 273.

[3] Emanuel CONȚAC, *Dilemele fidelității. Condiționări culturale și teologice în traducerea Bibliei*, Cluj-Napoca, Edit. Logos, 2011, p. 27.

[4] Philip BENEDICT, *op. cit*., p. 277.

[5] Ciprian SIMUȚ, *Biserică, politică și război. O analiză din perspectivă politică și religioasă a evenimentelor fundamentale din istoria Transilvaniei sec. XVI și XVII*, Cluj-Napoca, Universitatea Babeș Bolyai, 2013.

[6] Ferdinand de Habsburg (1526-1564) și Ioan Szapolyai (1526-1540).

prindă teren în Ungaria și implicit în Transilvania[7]. Fără structuri de conducere eficiente, Catolicismul a pierdut lupta cu Protestantismul. Dietele transilvane, nemaifiind sub o autoritate centrală puternică, au instituit cadrul legal necesar funcționării Bisericilor protestante[8].

Secolul al XVII-lea începe cu o schimbare în conducerea Transilvaniei. Principii catolici vor fi înlocuiți de cei reformați, între aceștia distingându-se, în plan politic și religios-cultural, Gabriel Bethlen, György Rákoczi I și György Rákoczi II[9]. Aceștia au încercat, prin diverse mijloace, să convertească românii ortodocși la calvinism.

În acest context istoric și religios își face apariția cel care avea să fie reținut ca primul traducător și editor al Noului Testament, mitropolitul, acum Sf. Simion Ștefan[10].

Se știe că principii calvini au susținut interesele Bisericii protestante, nu doar din considerații politice ci și din convingere[11].

Superintendentul calvin al Transilvaniei – Istvan Geleji Katona – a redactat 24 de condiții, reduse apoi la 15, pe care le cerea respectate de viitorul ocupant al scaunului mitropolitan de la Bălgrad. În capul listei se afla necesitate predicării în limba română, pe baza unor texte biblice românești[12]. Profesorul Mircea Păcurariu afirmă că: „Fără îndoială că dacă mitropolitul Simion Ștefan ar fi îndeplinit toate condițiile, care i-au fost impuse, s-ar fi schimbat din temelie, nu numai viața Bisericii, ci însăși viața poporului român din Transilvania. Faptul că ele nu au fost

---

7 Istvan G. TOTH, „Between Islam and Orthodoxy: Protestants and Catholics in south-eastern Europe", în P. Po-chia HSIA (ed.) *Cambridge History of Christianity, vol VI: Reform and Expansion 1500-1660*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, p. 536.

8 În a doua jumătate a secolului al XVI-lea luteranii, calvinii, unitarienii și catolicii din Transilvania au primit statutul de „religii recepte", iar Biserica Ortodoxă a rămas religie tolerată.

9 Mircea PĂCURARIU, „Mitropolitul Simion Ștefan, slujitor al Bisericii și al poporului român", în *Noul Testament (1648)*, ediție critică, Alba Iulia 1998, p. 47-48.

10 Grigorie T. MARCU, „Noul Testament de la Bălgrad (Alba Iulia) în contextul istoric și literar al Bibliei românești. 325 de ani de la tipărirea lui", în *Mitropolia Ardealului XIX*, (1974), nr. 1-3, p. 86 u.

11 George HANCOCK – ȘTEFAN, *Impactul Reformei asupra românilor între 1517-1645*, Oradea, Edit. Carte Creștină, 2003, p. 86 u.

12 Mircea PĂCURARIU, *art. cit.*, p. 49.

duse la îndeplinire se datorează nu numai curajului și destoiniciei mitropolitului Ștefan, ci mai ales poporului care a știut să își apere cu dârzenie legea strămoșească”[13].

La fel academicianul Virgil Cândea susține că: „Atât actul mitropolitului Simion Ștefan, cât și traducerile anterioare ale textelor sacre în limba română, au fost motivate de condițiile interne ale societății românești, iar nu de influențele străine”[14]. Din perspectiva lui Virgil Cândea autorul moral al operei bălgrădene este mitropolitul Simion Ștefan, în care vede un ierarh cu educație aleasă și bun cunoscător al limbilor de cultură ale timpului[15].

Dimpotrivă, Nicolae Iorga afirmă că mitropolitul bălgrădean „nu era cărturar, cu toate că știa să scrie foarte limpede în limba sa”[16]. Noul mitropolit și-ar fi desfășurat activitatea arhierească doar în baza recunoașterii principelui calvin[17].

Clarificarea acestor controverse nu se va finaliza foarte ușor. Ceea ce e demn de remarcat este faptul că mitropolitul Simion Ștefan a dat dovadă de multă iscusință și diplomație în editarea Noului Testament. Probabil că principele calvin a dorit să vadă în mitropolitul ortodox o unealtă de convertire a românilor la calvinism. Însă, punându-ne sub mâna providenței divine, vedem cum intenția unora a fost transformată într-un mare câștig pentru cultura și neamul românesc.

Mitropolitul Simion Ștefan s-a folosit de acele dispoziții ale superintendentului calvin, care sprijineau indirect sporul în credință al păstoriților săi, eludând cu dibăcie pe celelalte.

Noul Testament devine, datorită lui Simion Ștefan, sau datorită principelui calvin, sau datorită influenței Reformei una din pietrele fundamentale pe care s-a clădit, în secolele viitoare, limba română literară.

---

[13] *Ibidem.*

[14] Virgil CÂNDEA, „Noul Testament în limba română, ca act de spiritualitate și cultură”, în *Noul Testament (1648)*, ed. cit., p. 32.

[15] *Ibidem*, p. 42.

[16] Nicolae IORGA, *Istoria literaturii Religioase a românilor până la 1688*, București, Edit. Ministerului de Instrucție, 1904, p. 172.

[17] IDEM, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, Vălenii-de-Munte, Tipografia Neamul Românesc, 1908, p. 333.

2. Traducerea în românește a textului biblic, act de binefacere și binecuvântare

Subliniem, încă de la început, părerea a doi istorici români, legată de tipăriturile biblice românești.

Virgil Cândea spune că „atât actul mitropolitului Simion Ștefan, cât și traducerile anterioare ale textelor sacre în limba română, au fost motivate de condițiile interne ale societății românești, iar nu de influențe străine”[18].

Iacob Mârza afirmă că „producția editorială de carte de până la 1702 poartă amprenta Barocului și a Reformei, în direcția unui dialog cu Europa clasică și trimite desigur la activitatea câtorva personalități reprezentative pentru viața bisericească”[19].

E greu de susținut că traducerea textelor biblice în limba română a fost o idee și o inițiativă proprie românească, bine știind că reformatorii apuseni au fost cei care au inițiat, au susținut și au făcut primele traduceri în limba poporului.

Vocația universalistă a Bisericii creștine a impus multă vreme practicarea cultului în limbile considerate sacre, latina în Occident, greaca (ulterior și slavona) în Orientul creștin.

E adevărat că la început evanghelizarea se putea face și în limbile „vernaculare” (coptă, gotică, siriacă, georgiană, etiopiană etc.), dar mai târziu exprimarea mesajului biblic în limbile popoarelor creștine devenise aproape un tabu[20].

Interdicția de a traduce în limbile populare textele sfinte, atât în Apusul latin cât și în Orientul greco-bizantin, devenise poziția oficială a Bisericii, fiind apărată cu rigurozitate de ierarhia superioară[21].

Virgil Cândea recunoaște că „nici un alt popor din Biserica

[18] Virgil CÂNDEA, *art. cit.*, p. 31.

[19] Iacob MÂRZA, „Dialog cu Europa clasică”, în *Psaltirea de la Alba Iulia (1651)*, ediţie critică, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2001, p. 15.

[20] Eugen MUNTEANU, *Lexicologie biblică românească*, București, Edit. Humanitas, 2008, p. 22: „…traducerea Bibliei în limbile vernaculare a constituit…punctul de plecare, uneori și piatra de încercare pentru nașterea noilor limbi de cultură, care vor ajunge să înlocuiască, cu timpul, vechile limbi sacre, greaca, latina, slavona”.

[21] *Ibidem*, p. 23.

Răsăritului nu a fost constrâns – ca românii – să practice cultul, să citească Scripturile în limbi sacre străine lui – slavona și elina”[22].

Chiar dacă în cultul bisericesc limba română avea un loc precumpănitor pentru omilii, sfaturi și îndrumări duhovnicești, necrologuri, traducerii textelor biblice în românește i se opuneau argumente de tipul nevredniciei limbilor „vulgare”, vernaculare, de a exprima învățătura sacră[23].

Nu numai episcopii Romei, ci și cei ai Patriarhiei ecumenice erau împotriva traducerii textelor în limbile vernaculare. La anul 1700, patriarhul ecumenic Calinic al II-lea se opunea traducerii „Tâlcuirilor” lui Teofilact în limba română[24].

Chiar și promotorii scrisului în limba română, ca Varlaam al Moldovei, sau Teodosie al Ungrovlahiei, mențin textele liturgice în slavonă[25].

Când Athanasie Anghel este hirotonit episcop, la București, în 1698, patriarhul Dositei al Ierusalimului și mitropolitul Teodosie al Țării Românești îi poruncesc acestuia ca slujbele în Ardeal să fie făcute în slavonă, sau grecește, nu în românește[26].

Totuși ierarhii Bisericii ortodoxe ardelene au avut rol determinant în înlocuirea slavonei cu limba română în cultul bisericesc. Mitropolitul Simion Ștefan, ca și predecesorul său, Teofil, au editat cărți românești[27].

---

[22] Virgil CÂNDEA*, art. cit.*, p. 33.

[23] *Ibidem.*

[24] „Gândurile cărturărești și pline de taină nu sunt pentru popor” (v. Eugeniu de HURMUZAKI – Nicolae IORGA, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIV, București, 1915, p. 329)

[25] Virgil CÂNDEA, *art. cit.*, p. 34.

[26] „Trebuie arhieria ta, slujba besericii, adecă ohtoiul, mineele și alte cărți ce se cântă duminecile și sărbătorile și slujba de toate zilele, să te nevoiești cu deadinsul să se citească toată pe limba slovinească sau elinească, eară nu rumînește sau într-alt chip” (Timotei CIPARIU, *Acte și fragmente latine și românești pentru istoria Bisericii romîne*, Blaj, 1855, p. 243, *apud* Virgil Cândea, *art. cit.*, p. 34).

[27] În sinodul de la Alba Iulia, din 1975, convocat de mitropolitul Sava Brancovici, se hotărâse că: „Popii care nu să nevoiesc cu românie, ce tot cu sîrbie, unii ca aceia și lor facu-și de către Dumnezeu pedeapsă și de cătră poporani urâciune și săborului scădere…să se oprească din popie” (Ioan BĂLAN*, Limba cărților bisericești. Studiu istoric și liturgic*, Blaj, 1914, p. 83).

Schimbare limbii de cult într-o Biserică tradițională, precum cea ortodoxă, fidelă unei tradiții vechi trebuia să fie făcută cu multă răbdare și în timp îndelungat, nu dintr-o dată[28].

Nu le-a fost ușor ierarhilor români din Ardeal să facă acest pas, bine știind că exista riscul unor controverse cu ierarhii din Țara Românească și Moldova, aflați într-o bună colaborare cu Patriarhia ecumenică de la Constantinopol. Ierarhi ortodocși greci, aflați temporar în spațiul ortodox românesc, considerau că este primejdios, ba chiar greșit să se traducă scrierile biblice în românește „datorită sprijinului acordat lor de către protestanți"[29]. Se considera că traducere textului biblic din grecește este „neîngăduită și dăunătoare…și că prin aceasta se distruge gloria și primatul Bisericii grecești, singura care citește Biblia în original…apoi se desconsideră și se micșorează prețuire textului sfânt în conștiința comună din pricina vulgarității profane, pe care el o îmbracă în traducere"[30].

Se cerea, deci, multă prudență și precauție în îndelungatul proces de înlocuire a slavonei cu limba română.

3. Factori interni și externi favorabili traducerii

Factorul predominant în procesul de traducere al textelor sacre și introducere a limbii române în cult se datorează în cea mai mare parte cărturarilor-ierarhi ai Bisericii românești.

Însă nu trebuie uitat ce gest hotărâtor, în acest proces grandios, revine și autorităților, de care depindeau, atât instituțiile laice, cât și cele religioase – Domnia sau Stăpânirea.

Opera traducerilor de texte religioase și laice în limba română a

[28] Avem în spațiul cultural, filologic și teologic românesc mai multe păreri legate de această pătrundere a limbii române în cult. Slavistul și filologul Ion C. Chițimia (anii 80 ai secolului trecut) merge pe ideea protocronistă a veacului, potrivit căreia românii au avut texte bisericești esențiale în limba lor înainte de adoptarea slavonismului. Nicolae Iorga leagă inițiativele de traducere în limba poporului, a Psaltirii, Apostolului și Evangheliilor de influența husită apărută în nordul Ardealului și al Moldovei. (Eugen MUNTEANU, *op. cit*., p. 21 u).

[29] Hristu ANDRUȚOS, *Simbolica*, trad. Iustin MOISESCU, Craiova, 1944, p. 122.

[30] *Ibidem*.

fost un fenomen complex, cu inițiative, uneori particulare, alteori instituționale, iar alteori datorate intereselor puterii politice[31].

Simion Ștefan se dovedește un ierarh cărturar de mare anvergură istorică, care se adaptează imperativelor istoriei politice și religioase ale epocii sale.

A fost meritul principal al cărturarilor noștri, apariția Noului Testament de la Bălgrad, dar nu putem trece cu vederea contribuția esențială a principelui Gyorgy Rakoczi I și a superintendentului său[32].

Aflați în concurență politică și confesională, în cadrul principatului Transilvaniei, atât sașii luterani, cât și maghiarii calvini au căutat să-i câștige de partea lor pe românii ortodocși, majoritari ca număr. Celebrul argument paulin, invocat adesea de Martin Luther, potrivit căruia (în formularea lui Simion Ștefan): „În besearecă voesc cinci cuvinte, cu înțeles a grăi, ca și pe alții să-i învăț, decât zeace mie de cuvinte într-altă limbă", nu putea să nu îi facă sensibili și pe români[33].

Așadar, prima măsură de atragere a românilor spre una dintre confesiunile recepte a fost sprijinirea traducerii și tipăririi cărților de cult în limba română.

Istoricii români recunosc inițiativele principilor calvini în activitatea de traducere a textelor sacre în limba română, explicabile în contextul general al politicii de dominație a populației românești, dar văd și eficiența scăzută a acestora[34].

„Îndatoririle" impuse ierarhilor români au fost folosite în mod „inteligent și iscusit", în folosul spiritual și național al păstoriților lor[35].

---

[31] Un iezuit clujean, Gabriel Kapi, scria pe la 1700 Vienei: „E de ajuns dacă episcopul și ceilalți dintre ei care vor face mărturisirea credinței și a unirii, vor promite în comun că vor să atârne de Biserica Romei și de reprezentanții ei și să țină ritul vechi după norma aprobată de ea în alte părți, nu altul. Va fi grija noastră pe urmă să schimbăm, în timpurile viitoare, pe nesimțite multe dintre obiceiurile lor, chiar și din liturghie și cele sfinte"(cf. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București, 1981, p. 308).

[32] George HANCOCK-ȘTEFAN, *op. cit.*, p. 90 u.

[33] Eugen MUNTEANU, *op.cit.*, p. 12 u.

[34] Virgil CÂNDEA, *art. cit.*, p. 41.

[35] Simion Ștefan este caracterizat ca plin de „râvnă ortodoxă și patriotică".

Noul Testament de la Bălgrad are la început două Predoslovii. În prima, semnată de Simion Ștefan, „arhiepiscop și mitropolit scaunului Bălgradului, Vadului și al Maramureșului și a toată Țara Ardealului", se aduceau mulțumiri „cinstitului și luminatului și înfrâmsețatului cu destoinicie și cu creștinătate, milostivului Gheorghe Rakoczi, cel mai mare, din mila lui Dumnezău, craiului Ardealului, domnului părților Țărîiei Ungurești și șpanului săcuilor"[36] pentru ajutorul dat la tipărire.

Cea de-a doua prefață – *Predoslovie către cetitori* – prezintă un interes aparte. Ea vorbește despre „izvoadele" folosite, despre îmbogățirea limbii literare românești cu neologisme și despre necesitatea unei limbi literare unitare, pe care să o înțeleagă toți românii[37].

În afara celor două Predoslovii, mai avem și 23 de note introductive la cărțile biblice cuprinse în Noul Testament[38].

Cu privire la caracterul teologic al acestor prefețe, părerile cercetătorilor sunt împărțite. Gabriel Țepelea consideră că Predosloviile sunt opera originală a unor cărturari români[39], dar că ei sunt „angajați pe linie calvină"[40]. Istoricul Mircea Păcurariu consideră că alcătuitorii lor erau „români ortodocși care au lucrat și la traducerea propriu-zisă"[41].

Cercetătoarea Liana Lupaș susține că rezumatele, care preced fiecare capitol din Noul Testament, sunt preluate dintr-o ediție publicată de Theodore de Bezae, lider reformat din Geneva[42].

---

[36] *Noul Testament de la Bălgrad (1648),* ediție critică, Edit. Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, 1998, p. 109.

[37] Gabriel Țepelea a consacrat „predosloviilor" Noului Testament de la Bălgrad mai multe studii, publicate în revista *Biserica Ortodoxă Română*, republicate apoi în volumul *Pentru o nouă istorie a literaturii și culturii române vechi*, București, Edit. Tehnică,1994.

[38] Cu excepție Epistolei către Filimon, a Epistolei II și III Ioan și a Apocalipsei, toate celelalte cărți au câte o scurtă „introducere" la cărțile respective (*Noul Testament de la Bălgrad (1648)*, p. 135 u).

[39] *Ibidem*, p. 136 u.

[40] *Ibidem*, p. 154.

[41] Mircea PĂCURARIU, *art. cit*., p. 32.

[42] Textele îl au ca autor pe însuși Bezae și au apărut prima dată în anul 1580, în limba latină (v. Liana LUPAȘ, „Suma capitolelor și sursele Noului Testament de la Bălgrad", în Lucia WALD, *In memoriam I. Fischer*, București, Edit. Humanitas, 2004, p. 246-256.

Cele 23 de Predoslovii se caracterizează prin trăsături care sugerează o influență reformată, și anume:

- Dialogul polemic cu Luther pe marginea cărților Iacov, Iuda și Evrei.
- Definiția credinței ca „mână a sufletului", specifică teologiei reformate.
- Accentul pus pe „îndreptare".
- Înțelegerea protestantă a verbului „cheirotoneo" (F. Ap. 14,23).
- Primatul Scripturii în interpretare.
- Definirea fraților lui Hristos după modelul propus de J. Calvin.
- Atacurile făcute de „papistași" și „jejuviți"[43].

Nu putem trece cu vederea că în aceste „Predoslovii" se făcea amintire și de Sf. Irineu al Lyonului, Tertulian, Origen, Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Atanasie cel Mare, Fericitul Ieronim, Teofilact al Ohridei etc.[44].

Ceea ce e remarcabil de reținut, cu influențe sau fără influențe reformate, este că Noul Testament de la Bălgrad a fost considerat ca primul „manual de introducere și exegeză biblică în teologia românească"[45].

Predosloviile de la Marcu, Luca și Ioan au fost reproduse, cu mici modificări, în *Biblia de la București* (1688).

4. Atitudine anticatolică în Predoslovii?

Autorul sau autorii celor 23 de Predoslovii (plus summa la Apocalipsă) se angajează în scurte dispute teologice, cu filosofii păgâni, cu ereticii, dar mai ales cu catolicii. Se introduc termeni care nu apar în traducerea propriu-zisă ca epicurei, papiști, jejuviți etc.

Găsim în Predoslovia la I Timotei un atac la adresa „papiștilor". Probabil că polemica anticatolică ar fi provenit dintr-o sursă eminamente ortodoxă, deși se știe că aceste atitudini au fost apanajul

---

[43] Emanuel CONȚAC, *op. cit.*, p. 31.
[44] Grigorie T. MARCU, „Valoarea isagogică și biblică – teologică a celor 24 de Predoslovii" în *Noul Testament de la Bălgrad (1648)* Alba Iulia, 1998, p. 62.
[45] Mircea PĂCURARIU, *art. cit.*, p. 56.

reformatorilor din secolele XVI–XVII[46].

„Papiștii" sunt menționați în contextul referirii la „rumperea de la credință"[47], survenite din cauza prorocilor mincinoși. Autorul Predosloviei face sublinierea că această „proorocie de câțiva ai (ani) au început a se implea (împlini) în papiști"[48].

„Jejuviții" (iezuiții) sunt criticați în Predoslovia la epistolele pauline: „Iejuviții, vrând pe Antihristu a-l pune spre apostol și spre Scriptura Sfântă"[49].

Știind că în scrierile marilor reformatori protestanți Antihristul este papalitatea, atunci sensul afirmației devine limpede: Iezuiții îl așază pe Papa deasupra apostolilor și a Scripturii.

Avem aici un subiect de controversă dintre catolici și protestanți, în care autorul nostru vrea să evidențieze cât de importantă este Scriptura în limba poporului și nu doar în limbile consacrate.

În „Scrisoarea deschisă despre traducere" a lui Martin Luther[50] ni se arată cât de importantă este traducere textului sfânt în limba poporului. Reformatorul german critică aspru pe cei care se opun (catolicii), numindu-i cu cuvinte care astăzi ar genera pedepse[51].

Unii cercetători români afirmă că autorul Predosloviilor este neatins de propaganda calvină, deoarece folosește în mod substanțial argumente ale Sfinților Părinți[52].

---

[46] Emanuel CONȚAC, *op. cit.*, p. 37, nota 46 menționează ca Jean Calvin are, mai ales în *Institutio* o serie de atacuri și critici virulente la adresa Bisericii Romei. Notele *Bibliei de la Geneva* (1599) conțin 19 referiri critice la „papiști".

[47] *Noul Testament de la Bălgrad (1648*), Alba Iulia, 1998, p. 515.

[48] Și reformatorul Martin Luther, în prefața la II Timotei recurge la aceeași armă retorică, îndreptată, de această dată, împotriva clerului german (v. Emanuel CONȚAC, *op.cit.*, p. 37, nota 47).

[49] *Noul Testament de la Bălgrad (1648)*, Alba Iulia, 1998, p. 404.

[50] v. Martin LUTHER, „Scrisoare deschisă despre traducere", versiunea românească de Eugen Munteanu și Mariana Nastasia, „Cuvânt înainte, note și comentarii de Eugen Munteanu", în *Revista Transilvania*, nr. 3/2017, Sibiu, p. 14-25.

[51] „Da, iubiților măgari papistași, veniți încoace și spuneți că asta ar fi învățătura creștină, minciunile împuțite pe care le-ați impus cu de-a sila voi, ca niște răufăcători și trădători a iubitei creștinătăți și ca asasini ai multor creștini care au murit pentru ea" (*Ibidem*, p. 23).

[52] Mircea PĂCURARIU, *art. cit.*, p. 56.

Nu e nimic grav să foloseşti argumente în favoarea traducerii în limba română a unui text sacru, chiar dacă aceste argumente provin de la autori care nu sunt de credința ortodoxă. Și apoi se știe că atât Luther cât și Calvin au folosit în mod constant scrierile Părinților Bisericești.

Ceea ce au reținut urmașii din această operă monumentală este foarte clar reliefat de mitropolitul Andrei Șaguna: „Limba Bibliei pentru un popor numai o dată se poate face; dacă s-au învins piedica cea mare a traducerii credincioase și înțelese și dacă poporul au primit limba aceia așa zicând în însăși ființa sa, atunci următorii n-au de a mai face alta, ci numai a o reînnoi și îndrepta așa după cum o ar fi reînnoit și îndreptat traducătorul cel dintâiu al limbii de-ar fi trăit până-n veacurile lor”[53].

Pe lângă unele aspecte negative, prozelitismul calvin din Transilvania a avut pentru români și un rezultat pozitiv, pe care inițiatorii lui nici măcar nu l-au bănuit. În primul rând, a apărut un text sacru în limba română. În acest context, ierarhia ortodoxă din Țara Românească și Moldova și-a asumat ea însăși această inițiativă de traducere a textelor sacre în limba română, pentru a putea controla înlocuirea limbii slavone cu limba română.

Noul Testament de la 1648 se dorește o realizare de profundă conștiință ortodoxă românească, dar și de clară mărturie de simțire românească în Transilvania secolului XVII[54].

Concluzii

Sfântul Simion Ștefan ne-a transmis un Testament de mare forță și curaj atunci când a spus despre cuvinte că trebuie să fie „ca banii buni care îmblă în toate părțile”, judecată confirmată de marii noștri lingviști și filologi.

Fiind un arhiereu ortodox, într-o lume politică și religioasă calvină, a știut să-și conducă turma, cu tact și diplomație, reușind să se facă respectat de cârmuirea „crăiască”.

Dacă tipăriturile lui Coresi (Liturghier, Apostol, Tetraevanghel) au fost foarte puțin folosite în cultul Bisericii ortodoxe din acele

[53] *Ibidem*, p. 57.
[54] Virgil CÂNDEA, *art. cit.*, p. 46.

vremuri, Noul Testament de la Bălgrad a fost primit ca un dar oferit întregului neam românesc. A fost preluat în Biblia de la București (1688), a fost folosit în ediția Noului Testament a lui Antim Ivireanu (București, 1703), iar Andrei Șaguna l-a folosit în opera de revizuire și retipărire a Bibliei de la Sibiu (1856-1858).

Textul Noului Testament de la Bălgrad a fost folosit de cărturarii munteni și moldoveni în mod vădit, sau tacit, prin preluări literale sau prin prelucrări și adaptări succesive.

Credința strămoșească a fost păstrată, chiar dacă încercările și greutățile prin care a trecut procesul de editare al Noului Testament au fost multiple. Sfântul mitropolit bălgrădean a dovedit și înțelepciune și credință dreaptă și abilitate diplomatică și respect față de autorități, dar și dârzenie în apărarea credinței, ca să lase culturii române un dar neprețuit.

Istoria trebuie învățată cu părțile ei pozitive sau dureroase, dar poți scoate din ea aspecte, care să fie pentru contemporani pedagogie și călăuză în păstrarea dreptei credințe.

Credem că a fost voia lui Dumnezeu ca orice creștin să poată citi și auzi Sfânta Scriptură în limba sa proprie, iar mitropolitul Simion Ștefan a fost unul din acești împlinitori ai voii divine.

Bibliografie:

1. ANDRUȚOS, Hristu, *Simbolica*, trad. Iustin MOISESCU, Craiova, 1944.
2. BENEDICT, Philip, *Christ`s Churches purely reformed*, Yale University press, New Haven, 2002.
3. CÂNDEA, Virgil, „Noul Testament în limba română, ca act de spiritualitate și cultură”, în *Noul Testament (1648)*, Alba Iulia.
4. CONȚAC, Emanuel, *Dilemele fidelității. Condiționări culturale și teologice în traducerea Bibliei*, Cluj Napoca, Edit. Logos, 2011.
5. HANCOCK – ȘTEFAN, George, *Impactul Reformei asupra românilor între 1517-1645*, Oradea, Edit. Carte Creștină, 2003.
6. IORGA, Nicolae, „Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor”, vol. I, Vălenii-de-Munte, Tipografia Neamul Românesc, 1908.
7. IORGA, Nicolae, „Istoria literaturii Religioase a românilor până la 1688”, București, Edit. Ministerului de Instrucție, 1904.

8. LUPAȘ, Liana, „Suma capitolelor și sursele Noului Testament de la Bălgrad”, în WALD, Lucia, *In memoriam I. Fischer*, București, Edit. Humanitas, 2004.
9. MARCU, Grigorie T., „Noul Testament de la Bălgrad (Alba Iulia) în contextul istoric și literar al Bibliei românești. 325 de ani de la tipărirea lui”, în *Mitropolia Ardealului XIX*, (1974), nr.1-3.
10. MARCU, Grigorie T., „Valoarea isagogică și biblică – teologică a celor 24 de Predoslovii” în *Noul Testament de la Bălgrad (1648)* Alba Iulia 1998.
11. MÂRZA, Iacob, „Dialog cu Europa clasică”, în *Psaltirea de la Alba Iulia (1651)*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2001.
12. METEȘ, Ștefan*, Istoria Bisercii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, Arad, Tipografia Diecezane Gr. Or. Române, 1918.
13. MUNTEANU, Eugen, *Lexicologie biblică românească*, București, Edit. Humanitas, 2008.
14. PĂCURARIU, Mircea, „Mitropolitul Simion Ștefan, slujitor al Bisericii și al poporului român”, în *Noul Testament (1648)*, Alba Iulia, 1998.
15. SIMUȚ, Ciprian, *Biserică, politică și război. O analiză din perspectivă politică și religioasă a evenimentelor fundamentale din istoria Transilvaniei sec. XVI și XVII*, Cluj-Napoca, Universitatea Babeș-Bolyai, 2013.
16. TOTH, Istvan G., „Between Islam and Orthodoxy: Protestants and Catholics in south-eastern Europe”, în P. Po-chia HSIA (ed.) *Cambridge History of Christianity, vol VI: Reform and Expansion 1500-1660*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
17. ȚEPELEA, Gabriel, *Pentru o nouă istorie a literaturii și culturii române vechi*, București, Edit. Tehnică, 1994.

ROLUL MIŞCĂRII CORALE ŞI AL SOCIETĂŢILOR CULTURALE DIN BUCOVINA MARE ÎN MENŢINEREA IDEII DE UNITATE ROMÂNEASCĂ ŞI ÎN REALIZAREA CELOR DOUĂ UNIRI CU PATRIA MAMĂ

Costel-Mirel NECHITA*

Abstract: ***The role of the Choral Movement and the Cultural Societies of Bucovina Mare, in maintaining the idea of Romanian unity and in the realization of the two unions with the motherland.*** On 1 October 1774, the Tsarist troops evacuated the provinces of Chernivtsi, Suceava and Campulung, and the Habsburg army entered Moldova and occupied the northern part of it. On May 7, 1775, the Austro-Ottoman Conclusion was signed in four points, through which the north of Moldova, with its capital in Suceava and the grave of Stephen the Great, entered the Habsburg Empire. The annexed territory numbered 10 441 sq. Km a population of 75 000 inhabitants, mostly Romanians. A corner of a Romanian country with a tumultuous history, but blessed with faithful and determined people who, although engaged and separated from the Gentiles and friends, as well as the Moldavian Romanian culture, so deep, beautiful and rich in traditions and customs, have constantly struggling, through political and especially cultural means, to bring their brethren back to their motherland, a fact that happened two times: between 1918-1940 and 1941-1944. A special role in the realization of these unions was given to the Cultural Societies established for this purpose, but also to keeping the flame of the Romanian culture in this part of the country, as well as the choirs generally established within these societies.

Keywords: *Bucovina, foreign occupation, resistance, culture, music, unio.*

* Dirijorul corului catedralei mitropolitane; Lector, Departmentul de Teologie Pastorală şi Muzică Religioasă, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, România.

Introducere

În anul 1772, Austria, Prusia şi Rusia, împart pentru a doua oară Polonia, habsburgilor revenindu-le Galiţia. Diplomaţia austriacă, gândindu-se la posibilitatea creării unei legături directe între Galiţia şi Transilvania, se hotărăşte să rupă din străvechiul pământ românesc partea de nord a Moldovei, aşa cum reiese din scrisoarea adresată, în data de 20 septembrie 1774, de cancelarul Kaunitz lui Thugut, ministrul austriac la Constantinopol: „Precum v-am înştiinţat, deciziunea imperială este de a lua în stăpânire cunoscutul judeţ al Moldovei”[1]. Pe 1 octombrie 1774, trupele ţariste evacuează ţinuturile Cernăuţiului, Sucevei şi Câmpulungului, iar armatele habsburgice intră în Moldova şi ocupă partea de nord a acesteia. La data de 7 mai 1775 se semna Convenţia austro-otomană, în patru puncte, prin care nordul Moldovei, cu capitala la Suceava şi mormântul voievodului Ştefan cel Mare, intrau în componenţa Imperiului Habsburgic[2]. Teritoriul anexat însuma 10 441 km pătraţi şi o populaţie de 75.000 de locuitori, în majoritate români[3], incluzând 225 de sate şi trei oraşe: Cernăuţi, Siret şi Suceava. Cu durere, poetul român Mihai Eminescu, rostea la mănăstirea Putna, în 1871, următoarele cuvinte: „Fărădelege nemaipomenită, uneltire mişelească, afacere dintre o muiere desfrânată şi Paşii din Bizanţ, vânzarea Bucovinei va fi o vecinică pată... de-a pururea o durere pentru noi. Dar nu vom lăsa să se închidă această rană. Cu a noastre mâni vom zugrăvi icoana de pe acea vreme şi şirurile vechi, câte ne-au rămas, le vom împrospăta în aducere aminte, pentru ca sufletele noastre să nu uite...”[4]. Pe lângă Bucovina (cuvânt provenit din limba germană, *Buchenland=Ţara Fagilor*), Imperiul Habsburgic a ocupat şi alte teritorii româneşti: Transilvania (1699), Banatul (1718), şi temporar Oltenia (1718-1739).

Bucovina Mare, se învecina, la graniţa de răsărit, cu cetăţile:

---

[1] *** *Răpirea Bucovinei după documentele autentice*, Bucureşti, 1875, p. IX.

[2] Nicolae CIACHIR, *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*, Bucureşti, Edit. Oscar Print, 1999, p. 41, *apud* Eudoxiu HURMUZACHI, *Documente*, *VII*, Bucureşti, 1886, p. 277.

[3] PS AURELIAN, *Bucovina-descriere economică însoţită de o hartă*, Bucureşti, 1867, p. 15.

[4] Mihai EMINESCU, *Însemnătatea serbării de la Putna*, Bucureşti, 1905 (Fragment din discursul susţinut de poetul Mihai Eminescu, cu ocazia serbărilor de la Putna din 1871, la 400 de ani de la sfinţire).

Hotin, Soroca, Orhei, Tighina, Cetatea Albă şi Chilia, iar în partea de nord, la graniţa cu Polonia, cu satele răzăşeşti: Vilancea, Carapciu, Voloca, Stăneşti, Costeşti şi Cabeşti, aşezate în împrejurul văii Ceremuşului[5]. Istoricul Ion Neculce consemnează o tradiţie, care arată că, hotarul pe Ceremuş a fost marcat de logofătul Ion Tăutu[6]. Un teritoriu cu o istorie zbuciumată, dar binecuvântat cu oameni credincioşi şi hotărâţi, care, deşi ocupaţi şi despărţiţi de neamuri şi de prieteni, precum şi de cultura românescă moldovenească, atât de adâncă, frumoasă şi bogată în tradiţii şi obiceiuri, au luptat permanent, prin mijloace politice şi culturale, ca fraţii lor să revină la patria mamă, fapt reuşit în două rânduri: între 1918-1940 şi 1941-1944. Păstrătoare de atâtea amintiri ale timpurilor de închegare naţională, Bucovina, a câştigat de-a lungul anilor preţuirea creştinilor ortodocşi, prin mănăstirile ctitorite de voievozi români, devenite locuri de pelerinaj şi popas duhovnicesc, atât cât pentru români, cât şi pentru cei de alte neamuri. Un rol deosebit în realizarea celor două uniri cu ţara l-au avut Societăţile culturale (înfiinţate în acest scop, dar şi pentru menţinerea vie a culturii româneşti, din această parte a ţării), precum şi corurile înfiinţate, în general, în cadrul acestor Societăţi.

1. Societăţile culturale şi Mişcarea corală din Bucovina, care au menţinut vie flacăra unităţii de neam românesc

Românii din Bucovina au supravieţuit politicii de deznaţionalizare, promovată de Imperiul habsburgic, prin diverse activităţi culturale, în fruntea cărora s-au aflat, mai întâi, preoţii şi învăţătorii. Începutul muzical în Bucovina are ca dată anul 1830, când muzica se preda în instituţiile de grad secundar[7]. În repertoriul corurilor

---

[5] Dimitrie ŢOPA, *Românismul în regiunea dintre Prut şi Nistru din fosta Bucovină*, Bucureşti, Edit. Casa Şcoalelor, 1928, p. 7.

[6] Theodor BĂLAN, *Hotarul de la Ceremuş*, în „Codrii Cosminului”, IX, 1935, p. 273.

[7] Nicolae PENTELESCU, *Un veac de muzică corală în Ţara de Sus*, Partea întâi, Suceava, 1986, p. 2, (lucrare dactilografiată), *apud* George BREAZUL, *Pagini din istoria muzicii româneşti*, Edit. Muzicală a Uniunii Compozitorilor din România, Bucureşti, 1966, p. 368. (Cercetător neobosit şi cu mare acrivie, Părintele Nicolae Pentelescu, a scotocit prin arhivele şi cronicile parohiale şi a apelat la memoria bătrânilor, pentru a

şcolare şi studenţeşti din această perioadă, muzica bisericească avea un loc aparte[8]. Elevii şi studenţii şi-au manifestat activitatea corală în cadrul serbărilor, concertelor, seratelor muzicale şi în alte manifestări cu caracter cultural şi educaţional. Sub dominaţia străină muzica avea un limbaj comun, constituind un liant între toţi românii. Repertoriul din această perioadă abundă în compoziţii laice, cu scop de promovare şi apărare a limbii române, compoziţii patriotice, care influenţau poporul în această luptă, şi compoziţii religioase, ce întreţineau sufletul în legătură cu divinitatea şi cu semenii. Un izvor nesecat de inspiraţie l-a constituit folclorul românesc, asupra căruia s-au aplecat marii compozitori, creând o adevărată şcoală. Începuturile au fost făcute de Ciprian Porumbescu şi Alexandru Flechtenmacher, cu „Baba Hârca”, continuând cu Gavriil Musicescu, Dimitrie G. Kiriac, Iacov Mureşanu sau Gheorghe Dima.

În ideea unirii cu patria mamă, act care s-a înfăptuit în 1918, românii bucovineni, au pregătit acest eveniment şi prin înfiinţarea de Reuniuni şi Societăţi culturale. Astfel, în 19 aprilie 1862 ia fiinţă „Reuniunea de lectură pentru propăşirea culturii şi muzicii româneşti în Bucovina”[9]. La 26 mai 1863 Adunarea generală a hotărât să transforme „Reuniunea de cultură” în „Societatea pentru cultura şi literatura română în Bucovina”[10]. Trecutul cultural al Bucovinei, vreme de 80 de ani, este legat de această societate. Pe lângă altele a încurajat înfiinţarea de coruri muncitoreşti şi ţărăneşti, precum şi concursuri între corurile de plugari.

La 20 noiembrie 1867, Ştefan Nosievici, înfiinţează prima societate muzicală[11]. El este fondatorul şi dirijorul corului mănăstirii

scoate la lumină informaţii preţioase despre viaţa cultural- muzicală a Bucovinei. Informaţiile au fost de mare ajutor şi în munca de cercetare a acestui studiu, precum şi imaginile care îl însoţesc).

[8] *Ibidem*, p. 3, *apud* Gheorghe MERIŞESCU, *Iacov Mureşianu – Viaţa şi opera*, Edit. Muzicală a Uniunii Compozitorilor din România, 1966, p. 9.

[9] George BREAZUL, *op. cit.*, p. 386.

[10] Constantin LOGHIN, *Societatea pentru cultură şi literatură română în Bucovina, la 80 de ani*, Cernăuţi, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1943, p. 7.

[11] Victor MORARIU şi Ştefan PAVELESCU, *Istoricul reuniunii muzicale-dramatice „Ciprian Porumbescu” din Suceava*, 1903/1938, Suceava, Tipărit la „Glasul Bucovinei”, 1939, p. 12.

Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava[12].

La 19 iulie 1881 ia fiinţă Societatea „Armonia". Primul preşedinte a fost Leon Goian[13]. Corului Societăţii „Armonia" a susţinut nenumărate concerte având în repertoriu şi Liturghia lui Gavriil Musicescu, care a fost cântată pentru prima dată în Catedrala din Cernăuţi în 18 august 1885 sub conducerea dirijorului Eugen Meşederu[14].

Corul Societăţii „Armonia" şi Grupul „Crai Nou" în 1903.
În mijloc, pe scaun, Tudor Flondor

Activitatea corului „Armonia" este vastă, aportul acestui cor la viaţa muzicală fiind cu totul deosebită, organizând printre altele, concursuri cu premii în bani pentru cele mai bune compoziţii bărbăteşti. „Armonia" a luptat pe de o parte pentru propăşirea culturii, dar a fost şi o „autodefensiune naţională" împotriva celor care luptau contra neamului şi culturii noastre.

Societatea „Psaltul" a luat fiinţă în 1891, din membrii Societăţii

[12] Viorel COSMA, *Muzicienii români.Compozitori şi muzicologi*, Bucureşti, Edit. Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1970, p. 332.

[13] Mihail Gr. POSLUȘNICU, *Istoria Muzicii la români*, Bucureşti, Edit. Cartea Românească, 1928, p. 239.

[14] Revista *Candela*, an IV, nr. 9, Cernăuţi, 1885, p. 569.

„Armonia", şi pe lângă activitatea acesteia. Avea tendinţa de a uni toţi cântăreţii de strană[15]. S-a format un cor bărbătesc, dirijat de Victor Vasilescu, fiu de cântăreţ bisericesc din Solca. În 1892 această societate îşi schimbă numele în „Lumina". A susţinut diverse concerte[16].

În 1920 s-a înfiinţat asociaţia „Tudor Flondor". Dirijorul corului a fost profesorul Constantin Șandru[17]. Dirijorul a recrutat corişti dintre studenţii teologi şi elevi de la şcoala de cântăreţi bisericeşti, unde acesta preda muzica corală. Corul a interpretat, cu diferite ocazii, lucrări religioase ale compozitorilor bucovineni, dar şi din compoziţiile lui Constantin Şandru.

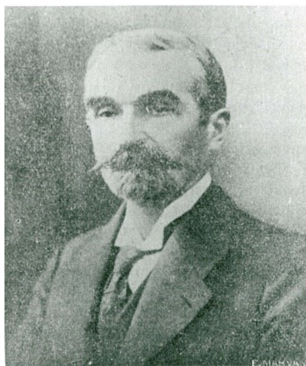
Corul asociaţiei „Tudor Flondor" în 1936,
dirijor, profesor Constantin Şandru

La 1 martie 1887 se înfiinţează la Suceava „Clubul român" cu rol de a concerta şi întări elementul românesc în toate domeniile[18]. Primul preşedinte a fost Constantin Cosovici. Secţia artistică a fost condusă, pe rând, de profesorii Constantin Procopovici şi Severin Procopovici.

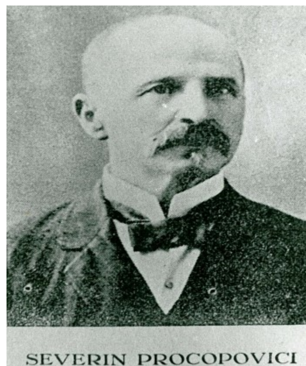
La 16 iulie 1903 ia fiinţă „Reuniunea de cântare Ciprian Porum-

[15] Ion Gh. SBIERA, *Familia Sbierea după tradiţiune, istorie şi amintiri din viaţa autorului*, Cernăuţi, Tipografia Eckardt, 1889, p. 399.
[16] *Ibidem.*
[17] Revista *Glasul Bucovinei*, an III, nr. 566, din 18 XI 1920, p. 3.
[18] Victor MORARIU, Ştefan PAVELESCU, *op. cit.*, p. 14.

bescu”[19]. Primul preşedinte a fost Severin Procopovici. În 1933, Societatea a ridicat, în parcul oraşului Suceava, un bust lui Ciprian Porumbescu, la 50 de ani de la moartea sa. La dezvelirea bustului în 12 octombrie 1933, răspunsurile au fost date de corul „Reuniunii” dirijat de Aurelian Isar[20]. Apoi, s-a susţinut un concert în 24 iunie 1934, de Sânziene, la biserica mănăstirii Sf. Ioan din Suceava în prezenţa mitropolitului Nectarie[21].

Constantin Procovici

SEVERIN PROCOPOVICI

La 10 aprilie 1938 cu prilejul împlinirii a 35 de ani de activitate a societăţii, corul a susţinut un concert la Radio Bucureşti[22].

[19] *Ibidem*, p. 72.
[20] *Ibidem*, p. 175.
[21] *Ibidem*, p. 187.
[22] *Ibidem*, p. 229.

Corul Reuniunii şi grupul de bucovineni, după concertul de la Radio din 10 aprilie 1938

La 22 aprilie 1939, preotul şi scriitorul Gala Galaction a vizitat Suceava şi monumentele istorice. Trecând pe la „Reuniunea Ciprian Porumbescu", a scris în cartea vizitatorilor: „După 34 de ani de când în calda atmosferă românească, învăţam Teologia la Cernăuţi, regăsesc în mijlocul „Societăţii Ciprian Porumbescu", zefirii desfătaţi şi melodioşi ai Bucovinei musicale"[23].

În 1948, Reuniunea muzicală-dramatică „Ciprian Porumbescu" fuzionează cu Ansamblul Consiliului Sindical al judeţului Suceava, primind numele de Ateneul Popular „Ciprian Porumbescu". În 1949 corul face înregistrări la Radio Bucureşti şi susţine concerte în capitală.

[23] *Anuarul Reuniunii muzicale dramatice „Ciprian Porumbescu"*, 1938/1939, Suceava, Edit. Reuniunii „Ciprian Porumbescu", 1939, p. 42,

Corul Reuniunii „Ciprian Porumbescu" la Suceava, în 1946. dirijor, profesor Alexandru Zavulovici (ultima fotografie a corului Reuniunii)

Au urmat concerte în care valoarea artistică a crescut, dar de la an la an repertoriul religios s-a împuţinat până când a dispărut de tot, datorită influenţei politicii.

La Câmpulung Moldovenesc, în 11 mai 1889 se înfiinţează Clubul Român „Rarăul"[24]. Ia fiinţă un cor mixt condus de Victor Vasilescu, Gheorghe Diaconovici şi Emilian Vasilovschi[25]. Corul s-a afirmat şi pe terenul muzicii corale româneşti, încetându-şi activitatea la izbucnirea primului război mondial.

---

[24] Nicolae PENTELESCU, *op. cit.*, p. 109. Informaţie de la Vasile Danileanu, fost membru al clubului.

[25] Mihail POSLUŞNICU, *op. cit.*, p. 446.

Corul Clubului român „Rarăul” din Câmpulung, în 5 IV 1914, dirijor Emilian Vasilovschi

La 22 august 1921, un grup de pasionaţi melomani din Cîmpulung, pe numele lor, Gheorghe Prelici, Aurel Stipar, Valerian Danileanu, Remus Cehovski, Petru Cucu, Gheorghe Grigorovici, Vasile Luţa, Petru Bîrsan şi Vasile Nisioi, fondează societatea filarmonică „Răsunetul Carpaţilor”, care a primit aprobarea de funcţionare în 8 iulie 1922. Primul preşedinte a fost Gheorghe Prelici. Aurel Slipor a format un cor mixt, care a cântat cu strălucire *Imnele Sfintei Liturghii* de Gavriil Musicescu, Eusebie Mandicevschi şi Ciprian Porumbescu. Cor de mare prestigiu, a organizat turnee de concerte în aproape toată Bucovina.

Corul Societăţii „Răsunetul Carpaţilor" la Câmpulung, în 1926, dirijor Aurel Stipor

La Siret, s-au înfiinţat o serie de societăţi, care au avut şi ansambluri corale, dintre care amintim: Societatea „Clubul Român", care a avut ca preşedinţi pe Eugen Teliman şi pe fratele său, ziaristul Mihai Teliman: „om cu gînd adînc şi cumpănit, asemenea, în mai mic, cu al lui Eminescu", cum l-a descris Nicolae Iorga[26]. Secţia muzicală a Clubului a fost condusă mulţi ani de cântăreţul Ştefan Popovici, Societatea „Tudor Flondor", înfiinţată în 1913 de un grup de intelectuali, care şi-a reluat activitatea şi după război, grupând în jurul ei cele mai bune voci din oraş. Din 1931, profesorul Grigore Macovei va prelua conducerea corului Societăţii „Doamnele Române", iar ulterior va înfiinţa un cor mixt din membri ai corului Societăţii „Tudor Flondor" şi intelectuali ai oraşului, care vor cânta în „Biserica Muşatei", din Siret, unde vor interpreta răspunsuri liturgice de Gavriil Musicescu, M. Berezovschi, Ciprian Porumbescu ş.a. Corul şi-a întrerupt activitatea înaintea celui de-al doilea Război Mondial.

---

[26] Nicolae IORGA, *Oameni care au fost*, Bucureşti, Edit. pentru literatură, 1967, p. 127.

Corul mixt din Siret în 1936, dirijor, profesor Grigore Macovei

La Rădăuţi, spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, activau trei Societăţi culturale: Cabinetul de lectură „Ştefan cel Mare", înfiinţat în anul 1890, „Clubul Român" şi „Societatea Culturală Română". Toate acestea urmăreau întărirea ideii de unitate naţională prin manifestaţii cultural-artistice. Românii de peste tot, care treceau prin Rădăuţi, erau găzduiţi de către aceste societăţi, fapt ce a contribuit la întărirea ideii de neam şi de unire.

Corul bărbătesc al Clubului sportiv „Hatmanul Luca Arbore",
la inaugurarea stadionului din 11 X 1935

În 1925 ia fiinţă un cor bărbătesc, format şi dirijat de profesorul Victor Cocinschi[27], transformat ulterior în Corul mixt al Clubului Sportiv „Hatmanul Luca Arbore", ajungând la 40 de membri şi dirijat de căpitanul Gheorghe Tinu, primul concert fiind susţinut în seara zilei de 1 mai 1926[28]. Din program au făcut parte piese compuse de Ciprian Porumbescu, Gavriil Musicescu, Ion Vidu, Dionisie Para. Publicul a avut parte de un spectacol rar, pe care l-a răsplătit cu ropote de aplauze pentru fiecare piesă corală audiată. La data de 3 iulie 1928, formaţia corală condusă de căpitanul Gheorghe Tinu a susţinut un concert la Siret, oferind orăşenilor un spectacol deosebit[29]. Au urmat apoi spectacole, cu aceeaşi calitate interpretativă, la Suceava[30], şi din nou la Siret[31], unde a impresionat nu numai prin muzică, dar şi prin frumuseţea şi bogăţia costumelor naţionale. În 1936, la conducerea corului a venit cântăreţul Petru Suhani, care a primenit corul cu tineri membri şi a susţinut primul concert pe data în 27 decembrie 1936, în sala „Casei Germane", din Rădăuţi, formaţia corală continuându-şi activitatea până în 1939. Din 1944, la Casa de Cultură din Rădăuţi a activat un cor mixt, dirijat de Mihai Bondariu şi Traian Bondariu, care au susţinut numeroase concerte în oraş şi împrejurimi.

---

27 Nicolae PENTELESCU, *op. cit.*, p. 119. Informaţie de la Mihail Gherasim, nepotul lui Oreste Gherasim din Rădăuţi.

28 *Anuarul II al liceului de fete din Rădăuţi*, anul şcolar 1925/1926, p. 13.

29 *Anuarul III al liceului din Siret*, anul şcolar 1927/1928, p. 33.

30 Victor MORARIU şi Ștefan PAVELESCU, *op. cit.*, p. 20.

31 *Anuarul V al liceului din Siret*, anul şcolar 1932/1933, p. 10.

Corul mixt al Casei de Cultură din Rădăuţi,
dirijor Traian Bondariu

La Vatra Dornei s-au înfiinţat, în trecut, Societăţi culturale, care au avut coruri în componenţa lor. În 1895 se înfiinţează un club muzical, sub conducerea lui Nicolae Solonar[32], iar în 1898 se înfiinţează cabinetul de lectură „Sentinela", cu scop cultural-educativ[33]. După Unirea de la 1918, muzica corală va avea o frumoasă ţinută artistică, prin contribuţia muzicianului Mihai Totoiescu[34].

În 1927 ia fiinţă Societatea Muzicală şi Dramatică „Dorna"[35]. Corul a susţinut numeroase concerte de muzică laică şi religioasă, inclusiv pentru cei veniţi vara la staţiune. Din cor făceau parte şi intelectuali din satele vecine, printre care amintim pe: Samuil Ioneţ, Mihai Constantinovici, Minu Găină, învăţători din Dorna Candrenilor

---

32 Victor MORARIU şi Ștefan PAVELESCU, *op. cit.*, p. 20.
33 Constantin LOGHIN, *op. cit.*, p. 203.
34 Revista *Făt-Frumos*, an IV, nr. 6, Suceava, 1929, p. 226.
35 Societatea pentru Cultură şi Literatură Română în Bucovina, *Statistica societăţilor culturale româneşti din Bucovina,* Cernăuţi, Edit. „Mitropolitul Silvestru", 1935, p. 12. Revista *Făt-Frumos*, an IV, nr. 6, Suceava, 1929, p. 226.

precum şi pe inginerul Nondi Prelici, din Iacobeni. De asemenea, din cor a făcut parte şi Eliza Ierimcovschi, solistă în corul Catedralei Mitropolitane din Cernăuţi, condus pe atunci de Al. Zavulovici[36].

Corul Societăţii „Dorna" în 1932, dirijor Mihai Totoiescu

La 20 mai 1933 a avut loc, la Vatra Dornei, un concert sub bagheta lui Mihai Totoiescu. Acesta a înfiinţat un cor şi la liceul din localitate. Succesorul său la conducerea corului societăţii „Dorna" a fost învăţătorul Max Vasilovici, primul la repetiţii, mulţumind în parte fiecărui corist pentru prezenţă, fapt pentru care coriştii veneau cu mare plăcere la repetiţii, responsabilizându-se şi realizând importanţa prestării lor artistice. După 1944, conducerea corului a aparţinut pe rând inginerului Vasile Niculici, avocatului Filaret Sahleanu şi, uneori, profesorului Mihail Jora, din Iaşi.

În anul 1900 apare un nou club, la Gura Humorului[37]. Un grup de iubitori de muzică corală: Alecu Sahleanu, Max Vasilovici, Ion Brădăţanu, Dumitru Marcu, Vasile Flocea ş.a. înfiinţează în 1921

[36] Revista *Făt Frumos*, p. 226.

[37] Societatea pentru Cultură şi Literatură Română în Bucovina, *Statistica Societăţilor Culturale Româneşti din Bucovina*, p. 10.

Reuniunea de cântare „Fluieraşul”[38], cu un cor mixt de 25 de membri. Formaţia condusă de Alecu Sahleanu şi Max Vasilovici a cântat răspunsuri liturgice, de Gavriil Musicescu, Ciprian Porumbescu, Eusebiu Mandicevschi, Isidor Vorobchievici ş.a. Societatea şi corul au încetat activitatea în preajma celui de-al Doilea Război Mondial.

Un rol deosebit în promovarea muzicii corale şi a culturii muzicale, l-au avut, în Bucovina, „Asociaţiile Judeţene ale Învăţătorilor”, dintre care amintim: „Reuniunea învăţătorimii române” ce a luat fiinţă la 10 octombrie 1909[39], „Asociaţia învăţătorilor” din districtul Gura Humorului[40], „Asociaţia învăţătorilor” din judeţul Storojineţ, cu un cor condus de Casian Tuşinski[41], „Corul învăţătorilor şi învăţătoarelor” din judeţul Cernăuţi[42], condus, la 1914, de Alexandru Zavulovici şi un cor al Asociaţiei învăţătorilor, organizat de către Vasile Fediuc[43].

Tradiţia înfiinţării formaţiilor muzicale s-a continuat şi după Unire, în perioada dintre cele două războaie, cea mai activă fiind „Asociaţia învăţătorilor”, din fostul judeţ Gura Humorului. Corul va fi înfiinţat în 1922 de către Alecu Sahleanu şi va număra peste 40 de membri. În anul 1922 formaţia corală a făcut un turneu în toată ţara şi a concertat şi în lumea satelor[44]. „Asociaţia învăţătorilor” din judeţul Storojineţ, a sărbătorit, în 17 iulie 1927, 40 de ani de activitate, ocazie cu care a susţinut un concert unde s-a cântat, printre altele, *Osana Ţie,* de Ion Vidu[45]. În 1922, Asociaţiile din aceeaşi breaslă, din Gura Humorului şi Storojineţ, au colaborat artistic, organizând un concert în străinătate, în oraşele Cracovia, Poznan, Praga, Karlsbad şi Viena.

---

38 *Ibidem*.
39 Victor MORARIU şi Ştefan PAVELESCU, *op. cit*., p. 50.
40 Revista *Junimea literară*, an VII, nr. 2-3, Cernăuţi, 1910, p. 53.
41 Revista *Şcoala*, an IV, nr. 3, Cernăuţi, 1913, p. 76.
42 Revista *Făt-Frumos*, an XIII, nr. 6 (noiembrie-decembrie), Cernăuţi, 1938, p. 190.
43 Victor MORARIU şi Ştefan PAVELESCU, *op. cit*., p. 62.
44 Revista *Voinţa Şcoalei*, an V, nr. 4-5, Cernăuţi, 1927, p. 59.
45 *Ibidem.*

Corul Asociaţiilor Gura Humorului şi Storojineţ la Praga, în 1929

„Casa învăţătorilor” din Suceava a primit, în cadrul unui festival din iunie 1930, vizita corului „Asociaţiei învăţătorilor”, dirijat de Pentelei Borosan, care a concertat cu această ocazie[46]. Formaţiile corale din Cîmpulung şi Storojineţ au efectuat, de asemenea, un turneu de concerte, în vara anului 1934, prin marile oraşe ale ţării: Bucureşti, Craiova, Ploieşti, Braşov, Sibiu, Sinaia, Timişoara, Arad, Oradea, Baia Mare, Bistriţa-Năsăud, Cluj, Vatra Dornei şi Suceava. La marile sărbători, corul dirijat de Alecu Sahleanu a dat Răspunsurile liturgice de Gavriil Musicescu, Ciprian Porumbescu, Isidor Vorobchievici ş.a.

Formaţia corală din cadrul „Cercului misionar”, din Cîmpulung Moldovenesc a luat fiinţă în 9 martie 1947, sub conducerea preotului Nicolae Pentelescu, la iniţiativa unui grup de clerici şi cântăreţi, desfăşurând o bogată activitate misionar artistică în toată ţara. La 18 decembrie 1950, corala a cântat *Sfânta Liturghie* în Catedrala Mitropolitană din Iaşi, cu prilejul zilei onomastice a mitropolitului Sebastian Rusan. La Catedrala din Iaşi era atunci dirijor, profesorul Alexandru Verdeş.

---

[46] Ziarul *Glasul Bucovinei*, an XIII, nr. 3254, 22/VI, Cernăuţi, 1930, p. 3.

Formaţia corală din cadrul „Cercului misionar", din Cîmpulung Moldovenesc. În primul rând, al treilea, de la dreapta la stânga, se află Părintele dirijor Nicolae Pentelescu

Coruri studenţeşti

Dintotdeauna, studenţii au fost prezenţi la marile evenimente ale vremii, iar corurile studenţeşti au îmbogăţit viaţa culturală a unui neam. În Bucovina, societăţile culturale *Arboroasa, Junimea, Academia Ortodoxă, Bucovina, Moldova, Dacia, Cercul studenţesc*, au desfăşurat o muncă dăruită slujirii poporului român, în condiţiile vitregite ale vremii, mai ales că Austria îşi pusese în gând să înfiinţeze la Cernăuţi o Universitate, lucru care s-a şi întâmplat în 1875, cu scopul de a instaura aici un focar de cultură germană. Răspunsul a fost înfiinţarea societăţii „Arboroasa", în 22 decembrie 1875, în frunte cu Ciprian Porumbescu, societate formată din studenţi teologi. Trăsătura proeminentă şi arma de luptă a societăţii va fi muzica, şi în special cea patriotică.

La 20 iulie 1835, la Câmpulung se deschide Universitatea populară a societăţii „Junimea", ce a avut un cor în componenţa sa.

Corul Societăţii Academiei „Junimea" la Suceava, în 30 V 1937

Societăţile, „Bucovina" şi „Moldova", au avut deasemenea un cor mixt, dirijat de studentul Adrian Forgaci[47].

O importanţă majoră în viaţa culturală şi a luptei de oprimare din partea Imperiului Habsburgic l-a avut „Corul teologilor" care s-a manifestat în 4 iulie 1864, cu Liturghia lui Carol Miculi, la sfinţirea bisericii catedralei din Cernăuţi[48], la sărbătorile de la Putna din 15 august 1871[49], în 8 iunie 1883, la înmormântarea lui Ciprian Porumbescu[50], la „Academia Ortodoxă", ideea mitropolitului Silvestru Morariu Andrievici. Inaugurarea şi constituirea societăţii a avut loc duminică, 23 decembrie 1884[51].

---

[47] Ziarul *Voinţa poporului*, an IV, nr. 8 din 19 II 1905, Cernăuţi, p. 11.

[48] Revista *Studii Teologice*, an XIX, nr. 7-8, Bucureşti, 1967, p. 580.

[49] Nicolae PENTELESCU, *op. cit.*, *apud* Gheorghe Moisescu, *Centenarul societăţii academice literare „România Jună''* (1871-1971), Edit. Coloniei române din Austria, Viena, 1971, p. 46.

[50] Revista *Candela*, an II, nr. 7, Cernăuţi, 1883, p. 402.

[51] *Ibidem*, an IV, nr. 1, Cernăuţi, 1885, p. 67, 68 şi 130.

Grupul de studenţi ai Societăţilor „Bucovina” şi „Moldova”

Societatea Academică Română „Dacia”, înfiinţată în anul 1905, a avut ca preşedinte pe Gheorghe Maxim şi vicepreşedinte pe Iulia Dascălu. Societatea a urmărit răspândirea culturii în lumea satelor prin coruri, teatru, conferinţe, petreceri populare[52]. Societatea „Dacia” şi-a schimbat numele în „Centru studenţesc”, în 1918, iar în 6 mai 1920, în centrul studenţesc „Arboroasa”.

Grup de studenţi arboroşeni în 1920
În 1921 s-a numit „Centrul studenţesc Arboroasa”.

[52] Nicolae PENTELESCU, *op. cit.*, *apud* Constantin LOGHIN, *op. cit.*, p. 188.

Corul cercului studenţesc Arboroasa în 14 VI 1930
dirijor, profesor Alexandru Zavulovici

Activitatea corală din Bucovina a cuprins întreaga suflare românească de pe aceste meleaguri, începând cu şcolarii, continuând cu studenţii, intelectualii şi masele ţărăneşti şi muncitoreşti. Condiţiile politice din Bucovina înstrăinată impuneau oamenilor de cultură români apropierea de lumea ţăranilor şi meseriaşilor, spre a întări frontul luptătorilor pentru dobândirea libertăţilor naţionale. Astfel, au luat fiinţă şi corurile ţărăneşti. Ele au avut un mare rol în promovarea muzicii naţionale. Pe lângă meritul de a fi făcut o educaţie muzicală în popor, aceste coruri au susţinut o conştiinţă românească vie, în Bucovina. Absolvenţii şcolilor normale din Cernăuţi, plecaţi cu sutele prin diferite sate, au fost întemeietori şi dirijori ai formaţiilor corale, alcătuite din elemente talentate din popor. Cu timpul, în fruntea corurilor au apărut elevi, studenţi şi chiar ţărani, dintre care s-au ridicat, apoi, pricepuţi dirijori de cor. Mărturiile documentare, care atestă existenţa unor coruri de plugari şi a altor coruri din Bucovina, sunt multe, şi pot constitui obiectul altor studii.

Concluzii

Cultura muzicală bisericească s-a născut, a crescut şi s-a dezvoltat în Bucovina, fiind folosită ca şi în cazul Ardealului, ca o formă de luptă

împotriva asupritorilor. Până la prima ocupare a Bucovinei de către Imperiul habsburgic, în 1775, cultura muzicală bisericească s-a manifestat în biserici şi mănăstiri, păstrătoare ale tradiţiei apostolice. Înainte de ocupaţie, viaţa în Bucovina s-a desfăşurat la fel ca în celelalte provincii româneşti, în pace, bună înţelegere şi fără dorinţa de a cotropi alte popoare străine. Ocupaţia a adus, suferinţă şi durere. Chiar şi Biserica, sprijinul moral şi marea nădejde a oricărui popor credincios, era cârmuită, în aceste vremuri, de unii păstori dezinteresaţi în a asigura asigurarea liniştea şi pacea sufletească a păstoriţilor. Toţi erau frământaţi de diferite interese: Imperiul să acapareze cât mai mulţi adepţi ai ideilor sale, rutenii să atragă cât mai mulţi credincioşi ortodocşi de partea lor, în acest sens infiltrând permanent oameni de-ai lor în posturi cheie de conducere, iar unii episcopi şi preoţi patrioţi încercau pe toate căile să contracareze fenomenul, înfiinţând Societăţi culturale. Cel care suferea cel mai mult era poporul bucovinean, sub ochii căruia se năruiau visurile înaintaşilor de a crea un spaţiu al bunei convieţuiri. Totuşi, eforturile lor nu au fost zadarnice, ele fiind concretizate prin cele două uniri vremelnice.

Bibliografie:

1. BĂLAN, Theodor, *Hotarul de la Ceremuş,* în „Codrii Cosminului”, IX, 1935.
2. PENTELESCU, Nicolae, *Un veac de muzică corală în Ţara de Sus*, Partea întâi, Suceava, 1986.
3. CIACHIR, Nicolae, *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*, Bucureşti, Edit. Oscar Print, 1999.
4. COSMA, Viorel, *Muzicienii români.Compozitori şi muzicologi*, Bucureşti, Edit. Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1970.
5. EMINESCU, Mihai, *Însemnătatea serbării de la Putna,* Bucureşti, 1905.
6. George BREAZUL, *Pagini din istoria muzicii româneşti*, Bucureşti, Edit. Muzicală a Uniunii Compozitorilor din România, 1966.
7. Hurmuzachi, Eudoxiu, *Documente*, *VII,* Bucureşti, 1886.
8. IORGA, Nicolae, *Oameni care au fost*, Bucureşti, Edit. pentru literatură, 1967.
9. LOGHIN, Constantin, *Societatea pentru cultură şi literatură română în Bucovina, la 80 de ani*, Cernăuţi, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1943.
10. MERIŞESCU, Gheorghe, *Iacov Mureşianu – Viaţa şi opera*, Edit.

muzicală a Uniunii Compozitorilor din România, 1966.
11. MOISESCU, Gheorghe, *Centenarul societăţii academice literare „România Jună”* (1871-1971), Editura Coloniei române din Austria, Viena, 1971.
12. MORARIU, Victor şi Pavelescu, Ştefan, *Istoricul reuniunii muzicale-dramatice „Ciprian Porumbescu” din Suceava*, 1903/1938, Suceava, Tipărit la „Glasul Bucovinei”, 1939.
13. POSLUŞNICU, Gr., Mihail, *Istoria Muzicii la romăni*, Bucureşti, Edit. Cartea Românească, 1928.
14. PS AURELIAN, *Bucovina-descriere economică însoţită de o hartă*, Bucureşti, 1867.
15. SBIERA, Gh., Ion., *Familia Sbierea după tradiţiune, istorie şi amintiri din viaţa autorului*, Cernăuţi, Tipografia Eckardt, 1889.
16. ŢOPA, Dimitrie, *Românismul în regiunea dintre Prut şi Nistru din fosta Bucovină*, Bucureşti, Edit. Casa Şcoalelor, 1928.

Anuare, reviste, ziare

17. *Anuarul II al liceului de fete din Rădăuţi*, anul şcolar 1925/1926.
18. *Anuarul III al liceului din Siret*, anul şcolar 1927/1928.
19. *Anuarul V al liceului din Siret*, anul şcolar 1932/1933.
20. *Anuarul Reuniunii muzicale dramatice „Ciprian Porumbescu”*, 1938/1939, Suceava, Edit. Reuniunii „Ciprian Porumbescu”, 1939.
21. **** Răpirea Bucovinei după documentele autentice*, Bucureşti, 1875.
22. Revista *Candela*, an IV, nr.1, Cernăuţi, 1885.
23. Revista *Candela*, an II, nr. 7, Cernăuţi, 1883.
24. Revista *Candela*, an IV, nr. 9, Cernăuţi, 1885.
25. Revista *Glasul Bucovinei*, an III, nr. 566.
26. Revista *Făt-Frumos*, an IV, nr. 6, Suceava.
27. Revista *Făt-Frumos*, an XIII, nr. 6 (noiembrie-decembrie), Cernăuţi, 1938.
28. Revista *Junimea literară*, an VII, nr. 2-3, Cernăuţi, 1910.
29. Revista *Studii Teologice*, an XIX, nr. 7-8, Bucureşti, 1967.
30. Revista *Şcoala*, an IV, nr. 3, Cernăuţi, 1913.
31. Revista *Voinţa Şcoalei*, an V, nr. 4-5, Cernăuţi, 1927.
32. Societatea pentru Cultură şi Literatură Română în Bucovina, *Statistica Societăţilor Culturale Româneşti din Bucovina*, Cernăuţi, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1935.
33. Ziarul *Glasul Bucovinei*, an XIII, nr. 3254, 22/VI, Cernăuţi, 1930.
34. Ziarul *Voinţa poporului*, an IV, nr. 8 din 19.II.1905, Cernăuţi.

LISTA AUTORILOR

1. **ALIC, Daniel:** preot, lect. univ. dr., Facultatea de Ştiinţe Sociale, Departamentul „Teologie şi Ştiinţe Sociale”, Universitatea „Eftimie Murgu” din Reşiţa. **Titlul unei lucrări relevante**: *Deaneries and parishes of the Caransebes Diocese. Micro-monographs*, Cluj-Napoca, Cluj University Press Publishing House, 2017.
Contact: alic_daniel@yahoo.com

2. **BĂRBAT, Vlad:** consilier juridic şi doctorand în Drept Civil în cadrul Universităţii ,,Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi.
Contact: vlad.vasile.barbat@gmail.com

3. **CÂRJA, Cecilia:** CS II dr., Direcţia Patrimoniu Cultural Universitar a Universităţii „Babeş-Bolyai”; director al Institutului de Istorie Ecleziastică „Nicolae Bocşan” din cadrul Facultăţii de Istorie şi Filosofie, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca. **Titlul unei lucrări relevante**: *Biserică şi politică. Înfiinţarea Episcopiei de Hajdudorogh (1912)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012
Contact: ceciliacarja@yahoo.it

4. **CÂRJA, Ion:** conf. univ. dr., Facultatea de Istorie şi Filosofie, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca; Direcţia Patrimoniu Cultural Universitar-Serviciul de Arhivă. **Titlul unei lucrări relevante**: Un *italiano a Bucarest: Luigi Cazzavillan (1852-1903)*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2011 / Istituto per le Ricerche di Storia Sociale e Religiosa-Vicenza, Casa Editrice Viella, Roma, 2012, 246 p. (în colaborare cu Ioan-Aurel Pop).
Contact: ioncarja@yahoo.it

5. **CIUCEANU, Radu:** doctor în istorie, cercetător ştiinţific I, director al Institutului Naţional pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române. **Titlul unei lucrări relevante**: *Thalassa! Thalassa! Thalassa!*, Bucureşti, 2018.
   Contact: inst.academia@gmail.com

6. **COTAN, Claudiu Constantin:** preot, conf. univ. dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Departamentul Teologie Didactică, Universitatea „Ovidius" din Constanţa. **Titlul unei lucrări relevante**: *Introducere în studiul istoriei creştinismului*, Bucureşti, Edit. Universitară, 2017.
   Contact: claudyu_cotan@yahoo.com

7. **CRISTEA, George:** Jurnalist, Stockholm, Suedia. **Titlul unei lucrări relevante:** *Regi şi diplomaţi suedezi în spaţiul românesc*, Cluj-Napoca, Editura Centrului de Studii Transilvane, 2007.

8. **DOBREI, Florin:** preot, conf. univ. dr., Facultatea de Ştiinţe Sociale, Departamentul de „Teologie şi Ştiinţe Sociale", Universitatea „Eftimie Murgu" din Reşiţa. **Titlul unei lucrări relevante**: *Parohia Ortodoxă Română Bobâlna (jud. Hunedoara) – istorie şi actualitate*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea – Deva, Edit. Episcopiei Devei şi Hunedoarei, 2016.
   Contact: florin.dobrei@yahoo.com

9. **DRAGOMIRESCU, Dan:** colaborator extern în cadrul blogului Realpolitik în domeniul securităţii internaţionale.
   Contact: dan.dragomirescu@icloud.com

10. **DRĂGOI, Macarie:** Episcop al Episcopiei Ortodoxe Române a Europei de Nord, Stockholm, Suedia. **Titlul unei lucrări relevante**: *Vechiul sat românesc. Noime pentru zilele noastre*, Edit. Arhiepiscopiei Sucevei şi Rădăuţilor, 2017.
    Contact: secretariat@episcopiascandinavia.se

11. **DURA, Coriolan Nicolae:** preot, lect. univ. dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia. **Titlul unei lucrări importante:** “The eternal youth of the apostolic canon 85”, in Mihai Himcinschi (coord.), *Young people in Church & Society* (ISSTA 2016), Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, p. 371-388.
    Contact: coriolannicolaedura@yahoo.com

12. **IVANOVA, Tatyana:** lect. univ. dr., Facultatea de Teologie, Universitatea „Sv. Kliment Ohridski”, Sofia, Bulgaria. **Titlul unei lucrări relevante**: “The Good and the Bad Confession in Bulgarian Art”, în Dumitru VANCA, Mark CHERRY, Alin ALBU (eds.), *Ars Liturgica. From the Image of Glory to the Images of the Idols of Modernity* [Proceedings of the 16th International Symposium on Science, Theology, and Arts – ISSTA 2017, May, 8-9], vol. 1, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2017, p. 275-292.
    Contact: tatyana_ivanova86@abv.b

13. **MAN, Silvian-Emanuel,** student al Facultăţii de Drept a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi; Preşedinte al Ligii Studenţilor (LS IAŞI).
    Contact: silvian.man@gmail.com

14. **MOGA, Valer:** conf. univ. dr., Facultatea de Istorie şi Filologie, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia. **Titlul unei lucrări relevante**: “The Road of Transylvanian Romanian Farmers to Greater Romania’s political Arena”, in Sorin RADU, Oliver Jens SCHMITT (eds.), *Politics and Peasants in Interwar Romania: Perceptions, Mentalities, Propaganda*, Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, 2017, p. 295-327.
    Contact: valermoga@yahoo.co.uk

15. **NECHITA, Costel-Mirel:** lect. univ. dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia. **Titlul unei lucrări relevante**: *Pastoraţia prin muzică*, Iaşi, Edit. ARTES, 2016.
    Contact: costelmirelnechita@yahoo.com

16. **NECULA, Constantin Valer:** preot, conf. univ. dr. habil., Facultatea de Teologie „Sf. Andrei Şaguna”, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu. **Titlul unei lucrări relevante**: *Chipul Slavei Celei Negrăite. Scurte cateheze estetice* (coautor), Firenze, Edit. Città di Vita, 2018, 262 p.
Contact: neculaconstantin@icloud.com

17. **NICA, Emilian:** Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului; conf. univ. dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea din Craiova. **Titlul unei lucrări relevante**: Emilian Crişanul, Eugen Petrescu şi Constanţiu Dinulescu (eds.), *Istoricul Dinică Ciobotea la 70 de ani*, Craiova, Edit. Universitaria, 2017.
Contact: psemilianrm@yahoo.com

18. **NICOLAE, Jan A.,** preot, conf. univ. dr. habil., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia. **Titlul unei lucrări relevante:** *Arca noetica de la Alba Iulia, Parohia Cartier Nou II*, Alba Iulia, proiect AFCN, 2016.
Contact: nicolaejan@yahoo.com

19. **ONIŞOR Remus:** preot, conf. univ. dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă Alba Iulia, Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia. **Titlul unei lucrări relevante**: „Jerusalem in the time of Constantine the Great”, în *Altarul Reîntregirii (The Altar of the Reunification)*, nr. 2 / 2013, supliment, p. 183-198.
Contact: onisorremus@yahoo.com

20. **PALADE, Mihaela:** prof. univ. dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „Justinian Patriarhul” din Bucureşti. **Titlul unei lucrări relevante**: *The Priest Before the Easel* (*The Sacerdotal Quality of the Iconographer*) [Proceedings Book of the 9th European Symposium on Religious Art, Restoration & Conservation ESRARC, Iulian RUSU, Mircea Teodor NECHITA, Elena Niculina DRĂGOI and Nicolae APOSTOLESCU (eds.), Kermes Books, Torino, 2017, p. 162-166].
Contact: palademih@yahoo.com

21. **PANAITE, Ovidiu Florin**: preot, lect. univ. dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia. **Titlul unei lucrări relevante:** „From John Rawls' distributive justice to Amartya Sen's plurality of social universes" în *Altarul Reîntregirii* (*The Altar of the Reunification*), nr. 1, 2018.
Contact: ovidiu_panaite@yahoo.com

22. **POP, Irineu:** prof. univ. dr. habil., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia; **Titlul unei lucrări relevante:** *Preoţia şi arta pastorală*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2016.
Contact: arhiepiscopia.albaiulia@gmail.com

23. **POPOVICI, Vlad:** lect. univ. dr., Facultatea de Istorie şi Filosofie, Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca. **Titlul unei lucrări relevante**: „Romanian research on elites of the 19th and 20th centuries", în *Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy*, 2017/1, p. 87-104.
Contact: vlad.popovici@ubbcluj.ro

24. **RUŞEŢ, Casian:** arhim., lect. univ. dr., Facultatea de Ştiinţe Sociale, Departamentul „Teologie şi Ştiinţe Sociale", Universitatea „Eftimie Murgu" din Reşiţa. **Titlul unei lucrări relevante**: Lucrare autor: *Instanţele de judecată ale Patriarhiei Române în secolul al XX-lea. Studiu canonic*, Cluj- Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2018.
Contact: razvancasian@yahoo.com

25. **SORICA, Dumitru:** conf. univ. dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul", Departamentul de Teologie Sistematică, Practică şi Artă Sacră, Universitatea din Bucureşti. **Titlul unei lucrări relevante**: *Analiza şi iconografia bisericii cu hramul „Sfinţii Martiri Brâncoveni" de la Rusăneşti*, Edit. Universităţii din Bucureşti, 2016.
Contact: soricadumitru@yahoo.com

26. **STREZA, Ciprian-Ioan:** prof. univ. dr., Facultatea de Teologie „Sfântul Andrei Şaguna", Universitatea „Lucian Blaga" Sibiu. **Titlul unei lucrări relevante:** *Realism şi simbolism liturgic în Mystagogia Sfântului Maxim Mărturisitorul. Text, traducere, comentariu teologic*, Sibiu, Edit. Andreiana, 2013.
Contact: ciprian_streza@yahoo.com

27. **VANCA, Dumitru A.:** preot, prof. univ. dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „1 Decembrie 1918", Alba Iulia. **Titlul unei lucrări relevante**: *Paradigme liturgice în sec. 17. Ioan Zoba din Vinţ şi evoluţia liturghiei româneşti*, Alba Iulia, Edit. Reîntregirea, 2016.
Contact: vancadum@yahoo.com

CUPRINS

(Vol. 1)

INSTITUTUL EUDOXIU HURMUZACHI
IEH
MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE

Rezoluțiunea Adunării Naționale de la Alba-Iulia
din 18 Noembrie/1 Decembrie 1918

ISBN 978-606-37-0350-8
9 786063 703508 >